Cicero

M. TULLII CICERONIS OPERA,

EX EDITIONIBUS

OLIVETI ET ERNESTI,

SEDULA RECENSIONE ACCURATA.

35-11114

Accesserunt incerti Auctoris Rhetorica,

AD HERENNIUM.

TOMUS V.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER; BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER; LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN; CADELL ET DAVIES; EDWARDS ET KNIBB; ET J. ROBINSON.

EXCUDIT T. DAVISON.

1820.

M. TULLII CICERONIS ORATIONES,

EX EDITIONIBUS

OLIVETI ET ERNESTI,

SEDULA RECENSIONE ACCURATA.

TOMUS I.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER; BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER; LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN; CADELL ET DAVIES; EDWARDS ET KNIBB; ET J. ROBINSON.

EXCUDIT T. DAVISON.

1820.

In hoc volumine continentur

Orationes,

Pro P. Quintio .... *pag.* 1

Pro S. Roscio Amerino 36

Pro Q. Roscio Comœdo 87

In Cæcilium Divinatio 107

In Verrem I. Procemium 132

II. de Præturâ urbanâ 152

III. de Jurisdictione Siciliensi .. 213

IV. de Frumento 287

V. de Signis 386

***

Quæ, in nostrâ editione, uncinis [hunc in morem] *inclusa leguntur, ea vel plane adulterina aut insiticia sunt — vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda — vel, licet reipsâ fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.*

MARCI TULLII CICERONIS
ORATIONES.

ORATIO I.
PRO P. QUINTIO.

ARGUMENTUM.

Cum olim, annos aliquot, inter Sex. Nævium præconem, et C. Quintium de plebe Romanâ hominem, societas rerum, quæ in Galliâ comparabantur, fuisset, moritur C. Quintius, fratremque Publium testamento hæredem facit. Dissolutâ hoc modo societate, judicio primum de communi dividundo, h. e. si quæ de communis prædii divisione lites inter socios ortæ essent; dein, si quid ab alterutro deberetur, *pro socio judicio* vel *arbitrio*, h. e. judicio societatis, si quis scil. socium fraudâsset, disceptandum erat. Hoc cum, sumtis inter parietes domesticos arbitris, transigi non potuisset, resque aliquamdiu in vadimonium fuisset, quod, permittente prætore, alter alterum vadatus erat, h. e. fidejussores s. vades postulârat, qui alterum vadimonium obiturum suo periculo præstarent, idque vadimonium sæpenumero dilatum es-

set; tandem Sex. Nævius, L. Scipione C. Norbano Coss. cum P. Quintius in Galliam profectus esset, testes complures sumsit, se vadimonium stitisse, P. Quintium deseruisse. Eam testationem cum ad P. Burrienum prætorem edidisset, postulavit *ex edicto* prætoris, ut sibi Quintii bona, quasi latitantis debitoris, possidere liceret. Prætor, qui deserti vadimonii tabulas testimoniumque audiret, neminem porro, qui absentem Quintium defenderet, adesse videret, ei possessionem decernit. Ita Nævius dies triginta possedit: quibus exactis, eadem bona proscribit, auctionemque in diem certam constituit. Cum ecce tibi Sext. Alphenus Quintii se procuratorem esse denuntiat; statimque et libellos dejicit, et puerum, quem Nævius abducebat, eripit; seque paratum esse judicio Quintium defendere, profitetur. Hunc Nævius in jus ad P. Burrienum vocat: petit, ut si velit *pro socio judicio* P. Quintium defendere, *judicatum solvi satisdet*, h. e. sponsores det locupletes, qui præstarent, tantum solutum iri suo periculo, quantum, judicio facto, solvi oporteret, si Quintius damnaretur. Alphenus satisdare non recusat, dum idem vicissim Nævius faciat. Solos enim eos satisdare, quorum bona ex edicto possessa essent: hæc autem non fuisse ex edicto possessa, paratum se defendere. Prætor, qui possessionem decreverat, et possessa fuisse bona intelligebat, decernit, ut solus Alphenus satisdet: qui tum, quasi injustum prætoris decretum esset, tribunos plebis appellat. M. Brutus e decem unus ostendit se intercessurum, nisi quid inter eos conveniret. Convenit igitur ut idibus Septemb. id est, sex septemve post mensibus, P. Quintius judicio se sisteret. Venit Quintius: rebus sæpe dilatis, tandem in jus ad P. Dolabellam, prætorem urbis, M. Tullio, Cn. Dolabellâ Coss. itur. Ibi Nævius judicium communi dividundo postulat, cum eo, ut Quintius

satisdet, quippe cujus bona ex edicto possessa sint. Quintius satisdare recusat, quasi sua bona ex edicto possessa non sint. Dolabella decernit, ut aut satisdet, aut *sponsionem faciat*, i. e. certam pecuniam constituat, quam perdat, *si sua bona ex edicto possessa sint.* Sponsionem facere Quintius maluit. Judicium ergo constituitur: daturque hoc negotium C. Aquillio Gallo, tum juris civilis scientiâ in primis claro: qui tres secum in consilium juris consultos adhibuit, M. Marcellum, P. Quintilium, et L. Lucullum, coram quibus ea res acta est.

PRO P. QUINTIO.

I. QUÆ res in civitate duæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, et eloquentia; quarum alteram, C. Aquilli, vereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensii ne me in dicendo impediat, nonnihil commoveor: gratia Sex. Nævii ne P. Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimesco. Neque hoc tantopere querendum videretur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. Verum ita se res habet, ut ego, qui neque usu satis, et ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer; P. Quintius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum adversario gratiosissimo contendat. Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Junius, qui hanc causam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo et in aliis causis exercitatus, et in hac multum et sæpe versatus, hoc tempore abest, novâ legatione impeditus; et ad me ventum est, qui, ut summa haberem cætera, temporis quidem certe vix satis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam, possem cognoscere. Ita, quod mihi consuevit in cæteris causis esse adjumento, id quoque in hac causâ deficit: nam [quo] minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quæ quanta sit, nisi tempus et spatium datum sit, intelligi non potest.

Quæ quo plura sunt, C. Aquilli, eo te, et hos qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra verba audire oportebit; ut multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur. Quod si tu judex nullo præsidio fuisse videbere, contra vim et gratiam, solitudini atque inopiæ; si,

apud hoc consilium, ex opibus, non ex veritate, causa pendetur; profecto nihil est jam sanctum atque sincerum in civitate; nihil, quod humilitatem cujusquam, gravitas et virtus judicis consoletur. Certe aut apud te, et eos qui tibi adsunt, veritas valebit; aut, ex hoc loco repulsa vi et gratiâ, locum, ubi consistat, reperire non poterit.

II. Non eo dico, C. Aquilli, quo mihi veniat in dubium tua fides et constantia, aut quo non in his, quos tibi advocâsti, viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quintius debeat. Quid ergo est? Primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minus sæpe ei venit in mentem potestatis quam æquitatis tuæ; propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, sæpius illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione ac potestate sunt, quam, quid debeat facere.

Deinde habet adversarium P. Quintius, verbo, Sex. Nævium; re verâ, hujusce ætatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostræ civitatis; qui, communi studio, summis opibus, Sex. Nævium defendunt: si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere possit. Nam quid hoc iniquius aut indignius, C. Aquilli, dici aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam, fortunasque defendam, priore loco causam dicere; cum præsertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus; cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est? Ita fit, ut ego, qui tela depellere et vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam telum adversarius nullum jecerit; illis autem id tempus impugnandi detur, cum et vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit; et, si quâ in re, (id quod parati sunt facere) [falsum crimen] quasi venenatum

aliquod telum jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit.

Id accidit prætoris iniquitate et injuriâ; primum, quod contra omnium consuetudinem, judicium prius de probro quam de re maluit fieri; deinde, quod ita constituit idipsum judicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audîsset, causam dicere cogeretur; quod eorum gratiâ et potentiâ factum est, qui, quasi sua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Nævii studio et cupiditati morem gerunt; et in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere.

Cum, tot tantisque difficultatibus affectus atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit; cum adhuc ei, propter vim adversariorum, non jus par, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri potuerit; cum ei, summam per injuriam, omnia inimica atque infesta fuerint; te, C. Aquilli, vosque, qui in consilio adestis, orat atque obsecrat, ut, multis injuriis jactatam atque agitatam, æquitatem in hoc tandem loco consistere et confirmari patiamini.

III. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut a principio, res quemadmodum gesta et contracta sit, cognoscatis.

C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater; sane cæterarum rerum paterfamilias et prudens et attentus, unâ in re paulo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Nævio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura societatis et officia certi patrisfamilias nôsse posset: non quo ei deesset ingenium: (nam neque parum facetus scurra Sex. Nævius, neque inhumanus præco est unquam existimatus.) Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius quam vocem dedisset, pater nihil præter libertatem reliquisset; vocem in quæstum contulit; libertate usus est, quo impunius dicax esset.

Quare, quod socium tibi eum velles adjungere, nihil erat, nisi ut in tuâ pecuniâ condisceret, qui pecuniæ fructus esset. Tamen, inductus consuetudine ac familiaritate, Quintius fecit (ut dixi) societatem earum rerum quæ in Galliâ comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, et rustica sane bene culta et fructuosa. Tollitur ab atriis Liciniis, atque a præconum consessu, in Galliam Nævius, et trans Alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adolescentulo quæstum sibi instituisset sine impendio, posteaquam nescio quid impendit, et in commune contulit, mediocri quæstu contentus esse non poterat. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæsierat, magno sibi quæstui fore putabat. Itaque, hercule, haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat: quâ in re ita diligens erat, quasi ii, qui magnâ fide societatem gererent, [arbitrium] pro socio condemnari solerent. Verum, his de rebus, non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare: tametsi causa postulat, tamen, quia postulat, non flagitat, præteribo.

IV. Cum annos jam complures societas esset, et cum sæpe suspectus Quintio Nævius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione, gesserat; moritur in Galliâ Quintius, cum adesset Nævius; et moritur repentino. Hæredem testamento reliquit hunc P. Quintium; ut, ad quem summus mœror morte suâ veniebat, ad eumdem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec ita multo post in Galliam proficiscitur Quintius. Ibi cum isto Nævio familiariter vivit. Annum fere unâ sunt, cum et de societate inter se multa communicarent, et de totâ illâ ratione atque re Gallicanâ; neque interea verbum ullum interposuit Nævius, aut societatem sibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuisse. Cum æris alieni aliquantulum esset relictum, quibus no-

minibus pecuniam Romæ curari oporteret; auctionem in Galliâ P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum, quæ ipsius erant privatæ. Ibi tum vir optimus, Sex. Nævius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commode posse eo tempore, quæ proscripsisset, vendere: Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret, pro fraternâ illâ necessitudine, et pro ipsius affinitate: nam P. Quintii consobrinam habet in matrimonio Nævius, et ex eâ liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius, credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. Auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Galliâ Romam simul Nævius.

Cum pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuisset; per te, C. Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis ejus dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod, propter ærariam rationem, non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, nisi ad Castoris quæsîsset, quantum solveretur. Decidis statuisque tu, propter necessitudinem quæ tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur.

V. Hæc omnia Quintius agebat, auctore et consuasore Nævio. Nec mirum, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat. Non modo enim pollicitus erat in Galliâ; sed Romæ quotidie, simul atque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porro istum posse facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentiretur, non erat, non putabat: quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum. Nævium certiorem facit: rogat, ut curet, quod dixisset.

Tum iste vir optimus (vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico, optimus), qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret,

assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidisset; et scîsset, sibi cum Quintio controversiæ nihil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (si tibi videtur), quod dixisti. Negat se aliâ ratione facturum, quod promisisset: non plus suâ referre, quam si, cum [auctionem] venderet, domini jussu, quidpiam promisisset.

Destitutione illâ perculsus, Quintius a Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, ut ea, quæ proscripserat, venirent: deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. Tunc appellat ultro Nævium, ut, quoniam suspicaretur, aliquâ de re fore controversiam, videret, ut quam primum, et quam minimâ cum molestiâ, tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium; nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, et quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat; propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat; iste mediocri prædâ contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium cœpit. Cum vadimonia sæpe dilata essent, et cum aliquantum temporis in eâ re esset consumtum, neque quidquam profectum esset; venit ad vadimonium Nævius.

VI. Obsecro te, C. Aquilli, vosque qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, et novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait, se auctionatum esse in Galliâ: quod sibi videretur, se vendidisse: curâsse, ne quid sibi societas deberet: se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere: si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in præsentia non vadatur: ita sine vadimonio disceditur. Deinde Romæ dies XXX fere Quintius commoratur. Cum cæteris

quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset. Proficiscitur.

Româ egreditur ante diem [II] Calend. Februarii, Scipione et Norbano consulibus. Quæso, ut eum diem memoriæ mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina, vir bonus, et cum primis honestus, unâ profectus est. Cum venissent ad Vada Volaterrana quæ nominantur, vident perfamiliarem Nævii, qui ex Galliâ pueros venales isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium. Quod nisi ex Publicio narratum Nævio esset, non tam cito res in contentionem venisset. Tum Nævius pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atriis Liciniis et a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint horâ secundâ postridie. Veniunt frequentes: testificatur iste, P. Quintium non stitisse, et se stitisse; tabulæ maximæ signis hominum nobilium consignantur: disceditur. Postulat a Burrieno prætore Nævius, ut ex edicto bona possidere liceat. Jussit bona proscribi ejus, quîcum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius vivis, divelli nullo modo poterat. Quâ ex re intelligi facile potuit, nullum esse officium tam sanctum atque sollenne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat. Etenim, si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas, colitur; necesse est, iste, qui amicum, socium, affinem, famâ ac fortunis spoliare conatus est, vanum se, et perfidiosum, et impium, esse fateatur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris et propinquus Sex. Nævii, dejicit; servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denuntiat, sese procuratorem esse: istum, æquum esse, famæ fortunisque P. Quintii consulere, et adventum ejus exspectare. Quod si facere nolit, atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere, sese nihil precari; et, si quid agere velit, ju-

dicio defendere. Hæc dum Romæ geruntur, Quintius interea, contra jus, consuetudinem, edicta prætorum, de saltu agroque communi, a servis communibus, vi detruditur.

VII. Existima, C. Aquilli, modo et ratione omnia Romæ Nævium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Galliâ gestum est, recte atque ordine factum videtur. Expulsus atque ejectus e prædio, Quintius, acceptâ insigni injuriâ, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provinciâ; quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratiâ nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandam putârit, ex decretis ejus poteritis cognoscere.

Alphenus interea Romæ cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat. Utebatur populo sane suo, propterea, quod [iste] caput petere non desinebat. Iste postulabat, ut procurator judicatum solvi satisdaret. Negat Alphenus, æquum esse, procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni; a quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut idibus Septembribus P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret.

VIII. Venit Romam Quintius: vadimonium sistit. Iste, homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum et sex menses nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, producit: a Cn. Dolabellâ denique prætore postulat, ut sibi Quintius judicatum solvi satisdet, ex formulâ, "quod ab eo petat, cujus, ex edicto prætoris, bona dies XXX possessa sint." Non recusabat Quintius, quin ita satisdare juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam æquum, nihil dico: unum hoc dico, novum: et hoc ipsum tacuisse mallem, quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. Jubet P. Quintium sponsionem cum Sex. Nævio facere, [aut satisdare, "Si] bona sua, ex edicto P. Burrieni prætoris, dies XXX possessa essent." Re-

cusabant, qui aderant tum Quintio. Demonstrabant, de re judicium fieri oportere, ut aut uterque inter se, aut neuter, satisdaret: non necesse esse famam alterius in judicium venire. Clamabat porro ipse Quintius, sese idcirco nolle satisdare, ne videretur judicâsse, bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porro si istiusmodi faceret; se (id quod nunc evenit) de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles; seu recte seu perperam facere cœperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus assequi possit) injuriam facere fortissime perseverat: aut satisdare, aut sponsionem jubet facere; et interea recusantes nostros advocatos acerrime submoveri.

IX. Conturbatus sane discedit Quintius; neque mirum, cui hæc optio tam misera tamque iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisdedisset; aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Cum, in alterâ re, causæ nihil esset, quin secus judicaret ipse de se (quod judicium gravissimum est); in alterâ spes esset ad talem tamen virum judicem veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiæ; sponsionem facere maluit: fecit. Te judicem, C. Aquilli, sumsit: ex sponso egit. In hoc summa judicii, causaque tota, consistit.

Judicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniariâ, sed de famâ fortunisque P. Quintii, vides. Cum majores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret; nos, inauditâ criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis: eos porro, qui defendere consuêrunt, vides accusare; et ea ingenia converti ad perniciem, quæ antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in jus adducerent, ut nobis tempus, quam diu diceremus, præstitueres; quam rem facile a prætore impetrâssent, nisi tu, quod esset tuum jus et officium partesque, docuisses. Neque nobis adhuc, præter te, quis-

quam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus; neque illis unquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. Ita, sine injuriâ, potentiam levem atque inopem esse arbitrantur.

X. Verum, quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in consilium; a me postulat, ne dicendo tempus absumam; queritur, priore patrono causam defendente, nunquam perorari potuisse; non patiar, istam manere suspicionem, nos rem judicari nolle: nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit; neque tamen tam multa verba faciam; propterea quod et ab illo, qui ante dixit, informata jam causa est, et a me, qui neque excogitare neque pronuntiare multa possum, brevitas postulatur, quæ mihimet ipsi amicissima est. Faciam, quod te sæpe animadverti facere, Hortensi: totam causæ meæ dictionem certas in partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes: ego in hac causâ faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa concedit, ut hodie possim. Certos mihi fines terminosque constituam, extra quos egredi non possim, si maxime velim; ut et mihi sit propositum, de quo dicam; et Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat; et tu, C. Aquilli, jam ante animo prospicere possis, quibus de rebus auditurus sis.

Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Nævi, possedisse ex edicto prætoris. In eo sponsio facta est. Ostendam primum, causam non fuisse, cur a prætore postulares, ut bona P. Quintii possideres; deinde, ex edicto te possidere non potuisse; postremo, non possedisse. Quæso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriæ mandetis. Etenim rem facilius totam accipietis, si hæc memineritis; et me facile vestrâ existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur

postularet: nego ex edicto possidere potuisse: nego possidere. Hæc tria cum docuero, perorabo.

XI. Non fuit causa, cur postulares. Quî hoc intelligi potest? Quia Sex. Nævio, neque ex societatis ratione, neque privatim, quidquam debuit Quintius. Quis huic rei testis est? Idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te, inquam, testem, Nævi, citabo. Annum, et eo diutius, post mortem C. Quintii, fuit in Galliâ tecum simul Quintius. Doce, te petiisse ab eo istam, nescio quam, innumerabilem pecuniam: doce, aliquando mentionem fecisse; dixisse deberi: debuisse concedam.

Moritur C. Quintius, qui tibi (ut ais) certis nominibus grandem pecuniam debuit. Hæres ejus, P. Quintius, in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem: eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis, et omnes literæ. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, cum res ab eo, quîcum contraxisset, recessisset, et ad hæredem pervenisset, non hæredem, cum primum vidisset, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? si quid in controversiam veniret, aut intra parietes, aut summo jure, experiretur? Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui suos propinquos ac necessarios caros et honestos esse atque haberi volunt, id Sex. Nævius non faceret, qui usque eo fervet ferturque avaritiâ, ut de suis commodis aliquam partem nolit amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat? Et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum nunquam est, id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem vitamque, eripere conatur? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare libere non sinis? Quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare nolebas? Ita credo: hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non

audebas, appellare. Sæpe, ut fit, cum ipse te confirmâsses, cum statuisses de pecuniâ mentionem facere, cum paratus meditatusque venisses; homo timidus, virginali verecundiâ, subito ipse te retinebas: excidebat repente oratio: cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. Id erat profecto.

XII. Credamus hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus auribus pepercisse. Si debuisset, Sexte, petîsses statim: si non statim, paulo quidem post; si non paulo, at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente, sine controversiâ. Anno et sex mensibus vero, cum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto fere, appellas. Quis tam perditus ac profusus nepos, non adesâ jam, sed abundanti etiam pecuniâ, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Nævius? Cum hominem nomino, satis mihi videor dicere.

Debuit tibi C. Quintius: nunquam petîsti! Mortuus est ille: res ad hæredem venit. Cum eum quotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Nævium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse, an, ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum plus annum vixit. In Galliâ agi non potuit? At et in provinciâ jus dicebatur; et Romæ judicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus: neque præterea, quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Nævio, quod tamdiu nihil petivit.

XIII. Quid si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse, nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Nævius? Quâ de re controversia est? quod est hoc judicium, in quo jam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot et tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique?

verumtamen petat: audiamus. De rationibus et controversiis societatis vult dijudicari: sero, verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. Pecuniâ meâ tot annos utitur P. Quintius: utatur sane: non peto. Quid igitur pugnas? an, quod sæpe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vitâ et ornamentis suis omnibus? apud judicem causam priore loco dicat: et, eam cum orârit, tum denique vocem accusatoris audiat? Quid? hoc quo pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? At, si id velles, jampridem actum esse poterat. Ut honestiore judicio conflictere? At sine summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium sit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter judicat, et Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit: negamus deberi. Judicium fiat statim: non recusamus. Numquid præterea? Si veretur, ut res, judicio facto, parata sit; judicatum solvi satis accipiat. Quibus a me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satisdet. Actum jam potest esse, C. Aquilli: jam tu potes discedere, liberatus molestiâ, prope dicam, non minore, quam Quintius.

Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? Possumus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniariâ disceptare? Possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? Possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Immo, inquit, abs te satis accipiam; ego autem tibi non satisdabo.

XIV. Quis tandem nobis ista jura tam æqua describit? quis hoc statuit, quod æquum sit in Quintium, id iniquum esse in Nævium? Quintii bona, inquit, ex edicto prætoris possessa sunt. Ergo, id ut

confitear, postulas; ut, quod nunquam factum esse judicio defendimus, id, proinde quasi factum sit, nostro judicio confirmemus.

Inveniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut ad suum quisque quam primum, sine cujusquam dedecore, infamiâ, perniciêque, perveniat? Profecto, si quid deberetur, peteret: non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud, unde hæc omnia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellârit quidem Quintium, cum potestas esset agendi quotidie; qui, quo tempore primum male agere cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne consumserit; qui postea vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi dejecerit; qui, cum de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit; qui, cum revocetur ad id judicium, unde hæc nata sunt omnia, conditionem æquissimam repudiet; fateatur, se non pecuniam, sed vitam et sanguinem, petere. Is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jampridem abstulissem. Nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso judicio, nihil tam copiosâ advocatione uterer, si petendum esset. Extorquendum est invito atque ingratiis. Quod non debet, eripiendum atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati; minæ jactentur: pericula intendantur; formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus et perterritus ipse cedat. Quæ, mehercule, omnia (cum, qui contra pugnent, video, et cum illum consessum considero) adesse atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse. Cum autem ad te, C. Aquilli, oculos animumque retuli; quo majore conatu studioque aguntur, eo leviora infirmioraque existimo.

Nihil igitur debuit, ut tu ipse prædicas. Quid si debuisset? continuone causa fuisset, cur a prætore postulares, ut bona possideres? Non opinor id qui-

dem neque jus esse, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? vadimonium sibi ait esse desertum.

XV. Antequam doceo id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine, rem ipsam et factum simul Sex. Nævii considerare. Ad vadimonium non venerat (ut ais) is, quîcum tibi affinitas, societas, omnes denique causæ et necessitudines veteres, intercedebant. Illicone ad prætorem ire convenit? continuone verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? Ad hæc extrema et inimicissima jura tam cupide decurrebas, uti tibi nihil in posterum, quod gravius atque crudelius facere posses, reservares?

Nam quid homini potest turpius, quid viro miserius aut acerbius, usu venire? quod tantum evenire dedecus, quæ tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria; tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo, aut ignominiâ affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur; alterius opes (id quod miserrimum est) non exspectat: hoc tamen in miseriis adjumento et solatio sublevatur. Cujus vero bona venierunt; cujus non modo illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subjectus est; is non modo ex numero virorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta sæpe vitam quoque turpem exornat; vita turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit.

Ergo, hercule, cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama et existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem certe tacite obscureque conceditur. Cui magistri fiunt, et domini constituuntur, qui, quâ lege et quâ conditione pereat, pronuntient; de quo homine præconis vox prædicat,

et pretium conficit; huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur; si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emtores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas et distrahendas.

XVI. Itaque majores nostri raro id accidere voluerunt; prætores, ut considerate fieret, comparaverunt. Viri boni, cum palam fraudantur, cum experiendi potestas non est, timide tamen et pedetentim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis, sæpe illusi ac destituti. Considerant enim, quid et quantum sit, alterius bona proscribere. Jugulare civem, ne jure quidem quisquam bonus vult: mavult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidisse. Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, et hominum existimationis et communis humanitatis causâ; ut, cum ipsi nihil alteri scientes incommodârint, nihil ipsis jure incommodi cadere possit.

Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res ista gravissima suâ sponte videretur, tamen ejus atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? Socius. Etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quîcum te aut voluntas congregâsset, aut fortuna conjunxisset. Ad vadimonium non venit: quis? Is, qui tibi præsto semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi præsto non esset, omnia tela conjecisti, quæ parata sunt in eos qui permulta, male agendi causâ fraudandique, fecerunt?

Si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi, si in parvulâ re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem qui consuluntur, concurrisses? Cum jus amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur; cum officii rationem atque existimationis duci conveniret; eo tempore tu non modo ad C. Aquillium aut L. Lucullum, sed ne ipsum quidem

ad te retulisti: ne hæc quidem tecum locutus es? Horæ duæ fuerunt; Quintius ad vadimonium non venit: quid ago? Si, mehercule, hæc tecum duo verba fecisses, Quid ago? respirâsset cupiditas atque avaritia paululum: aliquid loci rationi et consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, quâ tibi vadimonium non sit obitum, eâdem te horâ consilium cepisse, hominis propinqui fortunas funditus evertere.

XVII. Ego pro te nunc hoc consulo, post tempus et in alienâ re, quod tu in tuâ re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te, C. Aquilli, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius et affinis meus, quîcum mihi necessitudo vetus, controversia de re pecuniariâ recens intercedit: postulone a prætore, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, cum Romæ domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est, quod hac tandem de re vobis possit videri? Profecto, si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum, exspectare: deinde, si latitare ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quærere, quis procurator sit: domum denuntiare. Dici vix potest, quam multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam [necessariam] devenire.

Quid ad hæc Nævius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in vitâ suâ rationem summi officii desideremus, et instituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum istâ summâ sanctimoniâ ac diligentiâ? Viderint, inquit, ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non, quid habeam, sed quibus rebus invenerim, quærant; et, quemadmodum natus, et quo pacto educatus sim, memini. Vetus est, "De scurrâ multo facilius divitem, quam patremfamilias, fieri posse." Hæc ille, si verbis non

audet, re quidem verâ palam loquitur. Etenim, si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, atque dediscat; quorum illi ætati utrumque difficile est.

XVIII. Non dubitavi, inquit, cum vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbe: verum, quoniam tu id tibi arrogas, et concedi postulas, concedamus. Quid si nunquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem et malitiam ficta est? si vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? Improbum? At, etiam si desertum vadimonium esset, tamen, in istâ postulatione et proscriptione bonorum, improbissimus reperiebare. Num malitiosum? non negas. Fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, et præclarum putas. Audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria et obsoleta sunt; res autem nova atque inaudita.

Quid ergo est? Vereor, mehercule, ne aut gravioribus utar verbis quam natura fert, aut levioribus quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quæsivit a te statim, ut Romam rediit, Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. Respondisti statim, Nonis Feb. Discedens, in memoriam rediit Quintius, quo die Româ in Galliam profectus sit: ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, prid. Cal. Feb. Nonis Feb. si Romæ fuit, causæ nil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit.

Quid? hoc inveniri quî potest? Profectus est unâ L. Albius, homo cum primis honestus: dicet testimonium. Prosecuti sunt familiares et Albium et Quintium: dicent hi quoque testimonium. Literæ P. Quintii, testes tot, (quibus omnibus causa justissima est cur scire potuerint, nulla cur mentiantur) cum adstipulatore tuo comparabuntur. Et in hac ejusmodi causâ P. Quintius laborabit? et diutius in tanto metu miser periculoque versabitur? et vehementius eum gratia adversarii perterrebit, quam fides

judiciis consolabitur? Vixit enim semper inculte atque horride: naturâ tristi ac reconditâ fuit: non ad solarium, non in Campo, non in conviviis, versatus est: id egit, ut amicos observantiâ, rem parcimoniâ, retineret. Antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis his moribus obsolevit. At, si in causâ pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum: nunc, in causâ superiore, ne ut par quidem sit, postulat; inferiorem esse sese patitur, duntaxat usque eo, ne, cum bonis, famâ, fortunisque omnibus, Sex. Nævii cupiditati crudelitatique dedatur.

XIX. Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquilli, causam omnino, cur postularet, non fuisse; quod neque pecunia debebatur: et, si maxime deberetur, commissum nihil esse, quare ad istam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto prætoris, bona P. Quintii possideri nullo modo potuisse. Recita edictum: "Qui, fraudationis causâ, latitârit." Non est is Quintius: nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur. "Cui hæres non exstabit." Ne is quidem. "Qui, exsilii causâ, solum verterit." Quo tempore existimas oportuisse, Nævi, absentem Quintium defendi, aut quomodo? tum, cum postulabas, ut bona possideres? Nemo affuit: neque enim quisquam divinare poterat, te postulaturum: neque quemquam attinebat id recusare, quod prætor, non fieri, sed ex edicto suo fieri, jubebat.

Qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? Cum proscribebas? Ergo affuit: non passus est: libellos dejecit Sex. Alphenus. Qui primus erat officii gradus, servatus est a procuratore summâ cum diligentiâ. Videamus, quæ deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere: non patitur Alphenus: vi tibi adimit: curat, ut domum reducatur ad Quintium. Hic quoque summe constat procuratoris diligentis

officium. Debere tibi dicis Quintium: procurator negat. Vadari vis: promittit. In jus vocas: sequitur. Judicium postulas: non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurræ divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil minus. Eques Romanus locuples, sui negotii bene gerens; denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus est, procuratorem Romæ reliquit.

XX. Et audes, Sex. Nævi, negare, absentem defensum esse Quintium, cum eum defenderit idem, qui te solebat? Et, cum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu et rem et famam tuam commendare proficiscens, et concredere, solebas; conaris hoc dicere, neminem exstitisse, qui Quintium judicio defenderet?

Postulabam, inquit, ut satisdaretur. Injuriâ postulabas. Ita [jubebare:] recusabat Alphenus. Ita: verum prætor decernebat: tribuni igitur appellabantur. Hîc te, inquit, teneo. Non est istud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, cum attendo, quâ prudentiâ sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror. Cum autem antea dixisse audio, et causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio. Fatetur enim, libellos Alphenum dejecisse, vadimonium promisisse, judicium quin acciperet, in ea ipsa verba quæ Nævius edebat, non recusâsse; ita tamen, more et instituto, per eum magistratum, qui auxilii causâ constitutus est.

Aut hæc facta non sint, necesse est; aut C. Aquillius, talis vir, juratus, hoc jus in civitate constituat, cujus procurator non recusârit omnia judicia, quæ quisque in verba postulârit; cujus procurator a prætore tribunos appellare ausus sit, eum non defendi; ejus bona recte possideri posse; ei misero, absenti, ignaro, omnia fortunarum suarum, omnia vitæ orna-

menta, per summum dedecus et ignominiam deripi convenire. Quod si probari nemini potest, illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quintium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt.

At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto prætoris oportuisse parere. Quid si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum et Nævium conveniret? Videturne intercessisse appellatio tribunorum, non moræ, sed auxilii causâ?

XXI. Quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere possent, judicio defendi Quintium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione suspicio, viros bonos complures advocat: testatur, isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine causâ facere conetur: sin autem inimicissime atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni rectâ atque honestâ ratione defendere, quod petat, non deberi: se judicium id, quod edat, accipere. Ejus rei conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures. Res in dubium venire non potest. Fit, rebus omnibus integris, neque proscriptis neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Nævio sisti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. Jacet res in controversiis, isto calumniante, biennium, usque dum inveniretur, quâ ratione res ab usitatâ consuetudine recederet, et in hoc singulare judicium causa omnis concluderetur.

Quod officium, C. Aquilli, commemorari procuratoris potest, quod ab Alpheno præteritum esse videatur? Quid affertur, quare P. Quintius absens negetur esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper injecit, et quia Nævius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Nævio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? Quod si velim confiteri; illud, opinor, con-

cedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem, ad vincendum, satis est, fuisse procuratorem, quîcum experiri posset. Qualis is fuerit, si modo absentem defendebat per jus et per magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere.

Erat enim, inquit, illarum partium. Quidni? qui apud te esset educatus; quem tu a puero sic instituisses, ut nobili ne gladiatori quidem cederet: sicut tu semper summe concupîsti: idem volebat Alphenus: eâ re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris: itaque is intercedebat: tu, contra, Burrieni, qui injuriam decernebat; omnium denique illorum, qui tum et poterant per vim et scelus plurimum, et, quod poterant, id audebant. An omnes tu istos vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? Aude id dicere; non palam, sed his ipsis, quos advocâsti. Neque enim inter studium vestrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetustate, artificio, tu facile vicisti: ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus cum iis, et propter eos, periit, quos diligebat: tu, postquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti. Tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror oportere.

XXII. Unum illud dico: si, propter partium studium, potens erat Alphenus; potentissimus Nævius. Si, fretus gratiâ, postulabat aliquid iniquius Alphenus; multo iniquiora Nævius impetrabat.

Quod si tum par tibi jus cum Alpheno fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare potuerat; quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret; quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc æquus inventus est, neque judicium redditum est usitatum: non conditio, non sponsio, non denique ulla unquam intercessit postulatio, mitto æqua, verum

ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniariâ cupio contendere: non licet. At ea controversia est. Nihil ad me attinet; causam capitis dicas, oportet. Accusa, ubi ita necesse est: non, inquit, nisi tu ante, novo modo, priore loco dixeris. Dicendum necessario est: præstituendæ horæ ad arbitrium nostrum: judex ipse arcebitur.

Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum et gratiam negligat? pro me pugnabit L. Philippus, eloquentiâ, gravitate, honore, florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi ac potentissimi, quorum frequentiam et consessum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat. Hæc est iniqua certatio, non illa, quâ tu contra Alphenum velitabaris. Huic, ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. Quare, aut doceas oportet, Alphenum negâsse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, judicium accipere noluisse; aut, cum hæc ita facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non possedisse concedas.

XXIII. Etenim si ex edicto possedisti; quæro, cur bona non venierint; cur cæteri sponsores et creditores non convenerint. Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt, et complures fuerunt, propterea quod C. frater aliquantum æris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi; et iis debebatur; neque tamen quisquam inventus est tam insignite improbus, qui violare P. Quintii existimationem absentis auderet. Unus fuit, affinis, socius, necessarius, Sex. Nævius; qui, cum ipse ultro deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum atque eversum propinquum suum, non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce, privaret. Ubi erant cæteri creditores? denique hoc tempore

ubi sunt? Quis est, qui fraudationis causâ latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quintium? Nemo invenitur. At, contra, omnes, quibuscum ratio huic aut est aut fuit, adsunt, defendunt. Fides hujus, multis locis cognita, ne perfidiâ Sex. Nævii derogetur, laborant. In hujusmodi sponsionem testes dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent: Vadimonium mihi deseruit: me fraudavit: a me nominis ejus, quod inficiatus esset, diem petivit: ego experiri non potui: latitavit: procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur testes, qui hæc dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint. Unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere: si eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed verum probandum, auctoritatem adjuvare.

XXIV. Ergo hæc duo quæro: primum, quâ ratione Nævius susceptum negotium non transegerit: hoc est, cur bona, quæ ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde, cur, ex tot creditoribus aliis, ad istam rationem nemo accesserit; ut necessario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum id, quod turpissime suscepisses, perseverare et transigere potuisse. Quid si tu ipse, Sex. Nævi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? Opinor, tuum testimonium, quod in alienâ re leve esset, id in tuâ, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sullâ dictatore vendente. Socium tibi in hujus bonis edidisti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hæreditariâ societate fraudârat; et eum judicio tuo comprobabas, quem spoliatum famâ fortunisque omnibus arbitrabare?

Diffidebam, mehercule, C. Aquilli, satis animo certo et confirmato me posse in hac causâ consistere. Sic cogitabam; cum contra dicturus esset Horten-

sius, et cum esset attente auditurus Philippus, fore, uti, permultis in rebus, timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cujus soror est cum P. Quintio, cum a me peteret, et summe contenderet, ut suum propinquum defenderem, mihi perdifficile esse, contra tales oratores, non modo tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cum cupidius instaret; homini pro amicitiâ familiarius dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui, præsente eo, gestum agere conaretur: qui vero cum ipso contenderent, eos, etiamsi quid antea recti aut venusti habere visi sunt, id amittere: ne quid mihi ejusmodi accideret, cum contra talem artificem dicturus essem, me vereri.

XXV. Tum mihi Roscius et alia multa, confirmandi mei causâ, dixit: et, mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. Etenim, cum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scenâ spectetur; tum vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat. Verumtamen, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum triduo, septingenta millia passuum ambulare? tamenne vereris, ut possis hæc contra Hortensium contendere? Minime, inquam. Sed quid id ad rem? Nimirum, inquit, in eo causa consistit. Quomodo? Docet me ejusmodi rem, et factum simul Sex. Nævii, quod, si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, et a vobis qui adestis in consilio, quæso, ut diligenter attendatis. Profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnâsse et audaciam; hinc veritatem et pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona, postulas, ut ex edicto possidere liceat. Quo die? te ipsum, Nævi, volo audire: volo, inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce convinci. Dic, Nævi, diem. Ante V Calendas intercalares. Bene agis: quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Nævi, te rogo.

DCC millia passuum. Optime. De saltu dejicitur Quintius. Quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? Dic, inquam, diem. Pudet dicere. Intelligo: verum et sero et nequidquam pudet. Dejicitur de saltu, C. Aquilli, pridie Calendas intercalares: biduo post, aut, ut statim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo, DCC millia passuum conficiuntur. O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrem! Administri et satellites Sex. Nævii Româ trans Alpes in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuntios, seu potius Pegasos, habeat!

XXVI. Hîc ego, si Crassi omnes cum Antoniis exsistant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen, superior sim, necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentiâ. Est quædam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit.

An, antequam postulâsti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a suâ familiâ vi dejiceretur? Utrumlibet elige. Alterum incredibile est; alterum nefarium; et, ante hoc tempus, utrumque inauditum. Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? Dic. Negas? Ante igitur misisti. Malo. Si enim illud diceres, improbe mentiri viderere: cum hoc confiteris, id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio, et talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium, probabitur?

Quid hæc amentia, quid hæc festinatio, quid hæc immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potius, quam jus, quam officium, quam pudorem? Mittis injussu prætoris. Quo consilio? Jussurum sciebas? Quid? cum jussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? post dies XXX. Nempe, si te nihil impediret; si voluntas eadem maneret; si va-

leres; denique, si viveres. Prætor jussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si jus diceret, si nemo recusaret, quin, ex ipsius decreto, et [satisdare,] et judicium accipere vellet. Nam, (per Deos immortales!) si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum satisdare, et judicium accipere vellet, denique omnia, quæ postulares, facere voluisset, quid ageres? Revocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem jam de fundo expulsus, jam a suis Diis penatibus præceps ejectus, jam (quod indignissimum est) suorum servorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres hæc, scilicet, tu postea. De cujusquam vitâ dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te cæcum cupiditate et avaritiâ fuisse, ut, cum, postea quid futurum esset, ignorares (accidere autem multa possent), spem maleficii præsentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque hæc perinde loquor, quasi, ipso illo tempore, cum te prætor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris, P. Quintium de possessione deturbare.

XXVII. Omnia sunt, C. Aquilli, ejusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac causâ improbitatem et gratiam cum inopiâ et veritate contendere. Prætor te quemadmodum possidere jussit? Opinor, ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est? "Si, ex edicto prætoris, bona P. Quintii possessa non sint." Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet possidere? Num quid est causæ, C. Aquilli, quin, si longe aliter possedit, quam prætor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil, opinor. Cognoscamus edictum. "Qui, ex edicto meo, in possessionem venerint." De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas. Ais enim, te ex edicto venisse. Tibi, quid facias, definit: te instituit, tibi præcepta dat. "Eos ita videtur in possessione esse oportere." Quomodo? "Quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant: quod non poterunt, id auferre et abdu-

cere licebit." Quid tum? "Dominum," inquit, "invitum detrudere non placet." Eum ipsum, qui fraudandi causâ latitet; eum ipsum, quem judicio nemo defendat; eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de prædio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem prætor ipse, Sex. Nævi, palam dicit: "Ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius: ita possideto, ut Quintio vis ne afferatur." Quid? tu id quemadmodum observas? Mitto illud dicere, eum, qui non latitârit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator esset; eum qui tibi vadimonium non deseruisset; hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio; domino a familiâ suâ manus allatas esse ante suos Lares familiares: hoc dico. * * * * *

XXVIII. * Nævium ne appellâsse quidem Quintium, cum simul esset, experiri posset quotidie: deinde, quod omnia judicia difficillima, cum summâ suâ invidiâ, maximoque periculo P. Quintii, fieri mallet, quam illud pecuniarium judicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno hæc omnia nata et profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur.

Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur; præsertim cum Romæ domus ejus, uxor, liberi essent, et procurator, æque utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse. Quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui et scire deberent, et causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi, quod neque fraudandi causâ latitâsset, neque exsilii causâ solum vertisse diceretur.

Reliquum est, ut eum nemo judicio defenderit;

quod contra copiosissime defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore atque improbo, sed ab equite Romano, propinquo et necessario suo, quem ipse Sex. Nævius procuratorem relinquere antea consuêsset: neque eum, si tribunos appellârit, idcirco minus judicium pati paratum fuisse: neque potentiâ procuratoris Nævio jus ereptum: contra, istum potentiâ suâ tum tantummodo superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare.

XXIX. Quæsivi, quæ causa fuisset, cur bona non venîssent, cum ex edicto possiderentur. Deinde illud quoque requisivi, quâ ratione, ex tot creditoribus, nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contra dicat, omnesque pro P. Quintio pugnent; præsertim cum, in tali judicio, testimonia creditorum existimentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potius audaciam, protuli: confirmavi, necesse esse, aut biduo DCC millia passuum esse decursa, aut Sex. Nævium diebus compluribus ante in possessionem misisse, quam postularet, uti ei liceret bona possidere.

Postea recitavi edictum, quod aperte dominum de prædio detrudi vetaret: in quo constitit, Nævium ex edicto non possedisse, cum confiteretur ex prædio vi detrusum esse Quintium. Omnino autem bona possessa non esse constitui, quod bonorum possessio spectetur non in aliquâ parte, sed in universis, quæ teneri ac possideri possint. Dixi, Romæ domum fuisse, quo iste ne adspirârit quidem; servos complures, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit: prohibitum fuisse: quievisse. In ipsâ Galliâ cognôstis in prædia privata Quintii Sex. Nævium non venisse. Denique ex ipso saltu, quem, per vim

expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes ejectos esse. Ex quo, et ex cæteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Nævii, quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii, totum agrum, qui communis est, suum facere possit.

XXX. Nunc, causâ peroratâ, res ipsa, et periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos qui tibi in consilio sunt, obsecret obtesteturque P. Quintius per senectutem ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestræ naturæ bonitatique obsequamini: ut, cum veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad crudelitatem.

Quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere cœpimus. Si causa cum causâ contenderet; nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus. Quod vitæ ratio cum ratione vitæ decerneret; idcirco nobis etiam magis te judice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc in discrimine versatur, utrumne possit se contra luxuriam ac licentiam rusticana illa atque inculta parcimonia defendere; an, deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda cupiditati petulantiæque addicatur. * * *

Non comparat se tecum gratiâ P. Quintius, Sex. Nævi: non opibus, non facultate contendit. Omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse; non ab afflictâ amicitiâ transfugere, atque ad florentem aliam devolare; non profusis sumtibus vivere; non ornare magnifice splendideque convivium; non habere domum clausam pudori et sanctimoniæ, patentem atque adeo expositam cupiditati et voluptatibus: contra, sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse. Ista superiora esse, ac plurimum posse, his moribus, sentit. Quid ergo est? Non usque eo ta-

men, ut in capite fortunisque hominum honestissimorum dominentur ii, qui, relictâ bonorum virorum disciplinâ, et quæstum et sumtum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam (quod in illo non fuit) cum audaciâ perfidiâque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult; si est homini honesto locus in civitate, invito Nævio; si fas est respirare P. Quintium, contra nutum ditionemque Nævii; si, quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest, contra petulantiam, te defendente, obtinere; spes est, et hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere. Sin et poterit Nævius id quod libet, et ei libebit quod non licet; quid agendum est? qui Deus appellandus est? cujus hominis fides imploranda est? qui denique questus, qui mœror dignus, inveniri in calamitate tantâ potest?

XXXI. Miserum est exturbari fortunis omnibus: miserius est, injuriâ. Acerbum est ab aliquo circumveniri: acerbius, a propinquo. Calamitosum est bonis everti: calamitosius, cum dedecore. Funestum est a forti atque honesto viro jugulari: funestius, ab eo, cujus vox in præconio quæstu prostitit. Indignum est a pari vinci aut superiore: indignius, ab inferiore atque humiliore. Luctuosum est tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. Horribile est caussam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius; omnia periclitatus est, C. Aquilli. Non prætorem modo, a quo jus impetraret, invenire non potuit, atque adeo ne unde arbitratu quidem suo postularet; sed ne amicos quidem Sex. Nævii; quorum sæpe et diu ad pedes jacuit stratus, obsecrans per Deos immortales, ut aut secum jure contenderent, aut injuriam sine ignominiâ sibi imponerent. Denique ipsius inimici vultum superbissimum subiit: ipsius Sex. Nævii lacrymans manum prehendit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatam. Obsecravit, per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius conju-

gem et liberos (quibus propior P. Quintio nemo est), ut aliquando misericordiam caperet; aliquam, si non propinquitatis, at ætatis suæ; si non hominis, at humanitatis, rationem haberet: ut secum aliquid, integrâ suâ famâ, quâlibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret.

Ab ipso repudiatus, ab amicis ejus non sublevatus, ab omni magistratu agitatus atque perterritus, quem præter te appellet, habet neminem. Tibi se, tibi suas omnes opes fortunasque, commendat: tibi committit existimationem ac spem reliquæ vitæ. Multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, sed miser, confugit: e fundo ornatissimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiæ nubili dotem conficere non posset, nihil alienum tamen vitâ superiore commisit. Itaque te hoc obsecrat, C. Aquilli, ut, quam existimationem, quam honestatem, in judicium tuum, prope actâ jam ætate decursâque, attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno, dedecore, maculâ, turpissimâque ignominiâ notetur: ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro spoliis abutatur: ne per te ferat, quominus, quæ existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

ORATIO II.

PRO SEX. ROSCIO AMERINO.

ARGUMENTUM.

L. Sullâ II. Q. Metello Coss. Erucius Sex. Roscium, municipem Amerinum, equitem Romanum, parricidii reum apud M. Fannium, *Quæsitorem inter Sicarios* (i. e. eum prætorem, cui hoc datum erat, ut eo anno, si quis, tamquam sicarius, deferretur, de eâ re quæstionem haberet, ac judicaret) fecit; eumque ita accusavit, ut diceret causam ei maleficii suscipiendi fuisse, primum, odium patris, qui et ab sese illum amandârat, et in prædia rustica relegârat, neque unquam domi suæ habuerat; et hoc amplius, exhæredare illum in animo habuerat. M. Tullius, annum tum agens ætatis septimum et vicesimum, Roscium hac oratione defendit. In quâ hæc fere capita complexus est. Primum, abhorrere a tanti sceleris atrocitate vitam Sex. Roscii honestissime atque integerrime transactam: patri autem causam nullam fuisse, cur eum odio haberet, atque exhæredare vellet. Quod vero eum rei rusticæ præposuerat, id non modo non odii ac malevolentiæ, sed etiam amoris et benevolentiæ paternæ, singulare testimonium exstitisse. Incredibile esse, hoc crimen in quemquam humanâ specie ac figurâ præditum cadere potuisse, nisi, tamquam ea quæ oculis cernuntur, expressa sceleris vestigia exstarent: facultatem denique perficiendi maleficii nullam Roscio fuisse, qui neque Romæ tum fuisset, cum cædes facta diceretur, neque ullum

liberum hominem nôsset, per quem negotium transigeret: servos vero ipsum etiam in quæstionem postulare, cum, ii ne dentur, adversarii magnopere recùsent. Secundo loco, ita reum purgat, ut etiam in T. Roscium quemdam, cognomento Magnum, crimen conferat, quod et veteres et capitales inimicitias cum Sexti patre exercuerit, et Romæ tum fuerit, cum ille occisus dicatur: servus præterea sicarius et gladiator sit, ac sæpe in cæde versatus. Deinde L. Chrysogonum, L. Sullæ libertum, et apud eumdem gratiosissimum, interfecti bona, quasi proscripti, coëmisse, possidere, partem cum T. Roscio communicâsse: et, quia nunc Sexti hujusce vitam uterque sibi, ad ea bona fruenda, obstare atque officere intelligat, Erucium, accusatorem veterem et exercitatum, apposuisse, qui crimen callide confingeret, accusationemque susciperet. Reum autem Roscium non modo nullum emolumentum ex nece patris, sed etiam summam egestatem atque inopiam, reportâsse: iniquum esse, ut, cujus injuriâ patriis fortunis omnibus sit eversus, atque ad summam inopiam redactus, ejus nunc potentiâ, per summum dedecus summamque injuriam, vitâ privetur. *Causa publica*, adeoque ipsum *judicium publicum* est: h. e. accusator non privatam alicujus, sed læsæ totius reip. injuriam persequitur, quod hujusmodi crimina ad ipsius reip. perniciem valent. Acta est in foro (ut moris erat, publice, et in conspectu populi circum subsellia judicum coronam facientis, hæc capitis judicia fieri) ad M. Fannii prætoris tribunal, qui quæstioni inter sicarios præerat; cum ei in consilio judices ex ordine senatorio (qui tum solus lege Corneliâ judicabat) assiderent. Et acta est, ut Gellius testatur, L. Sullâ iterum, et Q. Metello Coss. anno post causam P. Quintii.

PRO SEX. ROSCIO AMERINO.

I. Credo ego vos, judices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate, sim cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causâ, injuriam, novo scelere conflatam, putant oportere defendi; defendere ipsi, propter iniquitatem temporum, non audent. Ita fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur; taceant autem idcirco, quia periculum metuunt. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? Minime. At tanto officiosior, quam cæteri? Ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter cæteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? Quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo; si verbum de republicâ fecisset, id quod in hac causâ fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur: ego, etiamsi omnia, quæ dicenda sunt, libere dixero, nequâquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit: deinde, quod cæterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem et amplitudinem, neque temere dicto concedi, propter ætatem et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea quod nondum ad rempublicam accessi, vel ignosci adolescentiæ meæ, poterit: tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo, jam de civitate sublata est.

Accedit illa quoque causa, quod a cæteris forsitan ita petitum sit ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii conten-

derunt, qui apud me et amicitiâ, et beneficiis, et dignitate, plurimum possunt, quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem adspernari, nec voluntatem negligere, debebam.

II. His de causis ego huic causæ patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo, possem dicere: neque uti satis firmo præsidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quæratis, qui iste terror sit, et quæ tanta formido, quæ tot ac tales viros impediat, quominus pro capite et fortunis alterius, quemadmodum consuêrunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto, ab accusatoribus, ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta non est.

Quæ res ea est? Bona patris hujusce Sex. Roscii, quæ sunt sexagies: quæ de viro fortissimo et clarissimo, L. Sullâ, (quem honoris causâ nomino) duobus millibus nummûm se dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostræ civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, judices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam, tam plenam atque præclaram, nullo jure invaserit; quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur; deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis. Sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere; damnato et ejecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulet ac pungat, ut evellatis, postulat; ut, ad hanc suam prædam, tam nefariam, adjutores vos profiteamini. Si vobis æqua et honesta postulatio videtur, judices; ego contra brevem postulationem affero, et (quomodo mihi persuadeo) aliquanto æquiorem.

III. Primum a Chrysogono peto, ut pecuniâ fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne

petat: deinde a vobis, judices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, et, in causâ Sex. Roscii, periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis. Quod si aut causa criminis, aut facti suspicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti; postremo, si, præter eam prædam quam dixi, quidquam aliud causæ inveneritis; non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur. Sin aliud agitur nihil, nisi, ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est; si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam præclaramque prædam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat; nonne, cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias jusque jurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere et ferro assequi consuêrant? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis Sexti Roscii ex hoc judicio ornati auctique discedant?

IV. His de rebus, tantis tamque atrocibus, neque satis me commode dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis libere vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor, quem mihi natura pudorque meus attribuit, et vestra dignitas, et vis adversariorum, et Sex. Roscii pericula. Quapropter, vos oro atque obsecro, judices, ut attente bonâque cum veniâ verba mea audiatis. Fide sapientiâque vestrâ fretus, plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo. Hoc onus si vos aliquâ ex parte allevabitis, feram, ut potero, studio et industriâ, judices. Sin a vobis (id, quod non spero) deserar; tamen animo non deficiam; et id,

quod suscepi, quoad potero, perferam. Quod si perferre non potero; opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quæso, ut, qualem te jam antea populo Romano præbuisti, cum huic idem quæstioni judex præesses, talem te et nobis et populo Romano hoc tempore impertias.

V. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quæ sit omnium mortalium exspectatio, quæ cupiditas, ut acria ac severa judicia fiant, intelligis. Longo intervallo judicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea cædes indignissimæ maximæque factæ sint. Omnes hanc quæstionem, te prætore, de manifestis maleficiis quotidianoque sanguine, haud remissius sperant futuram.

Quâ vociferatione in cæteris judiciis accusatores uti consueverunt, eâ nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, judices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causâ, qui vester animus sit, ostenderitis, eo prorumpere hominum cupiditatem, et scelus, et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hîc in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, judices, inter ipsa subsellia, cædes futuræ sint. Etenim quid aliud hoc judicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Roscii, bono fuit: causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem. Accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum præsidio venit, ne hîc ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accu-

sunt ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefariâ cæde restat.

Atque, ut facilius intelligere possitis, judices, ea, quæ facta sunt, indigniora esse, quam hæc sunt, quæ dicimus; ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus; quo facilius et hujus hominis innocentissimi miserias, et illorum audaciam, cognoscere possitis, et reipublicæ calamitatem.

VI. Sex. Roscius, pater hujusce, municeps Amerinus fuit, cum genere et nobilitate et pecuniâ, non modo sui municipii, verum etiam ejus vicinitatis, facile primus, tum gratiâ atque hospitiis florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus, erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus et consuetudo: quas (ut æquum est) familias, honestatis amplitudinisque gratiâ nomino. Itaque, ex suis omnibus commodis, hoc solum filio reliquit: nam patrimonium domestici prædones vi ereptum possident: fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur.

Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, præter cæteros in eâ vicinitate, eam partem causamque operâ, studio, auctoritate, defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus; cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii qui adversarii fuisse putabantur; erat ille Romæ frequens; atque in foro, et in ore omnium, quotidie versabatur; magis ut exsultare victoriâ nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex eâ calamitatis sibi accideret.

Erant ei veteres inimicitiæ cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria hujusce prædia posside-

re audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, judices, injuriâ metuebat: nam duo isti sunt T. Roscii (quorum alteri Capitoni cognomen est; iste, qui adest, Magnus vocatur) homines ejusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur; hic autem nuper se ad eum lanistam contulit: qui cum, ante hanc pugnam, tiro esset scientiâ, facile ipsum magistrum scelere audaciâque superavit.

VII. Nam, cum hic Sex. Roscius esset Ameriæ, T. autem iste Roscius Romæ; cum hic filius assiduus in prædiis esset, cumque se, voluntate patris, rei familiari vitæque rusticæ dedisset; iste autem frequens Romæ esset; occiditur ad balneas Palatinas rediens a cœnâ Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat: verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpæ judicatote.

Occiso Sex. Roscio, primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Roscii: et nuntiat domum, non filii, sed T. Capitonis, inimici: et, cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit. Decem horis nocturnis sex et quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit; non modo ut exoptatum inimico nuntium primus afferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum, telumque paulo ante e corpore extractum, ostenderet.

Quatriduo, quo hæc gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullæ Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonstratur: bonitas prædiorum (nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt), hujus inopia et solitudo commemoratur. Demonstrant, cum pater hujusce, Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc, hominem incautum et rusticum, et Romæ ignotum, de medio tolli posse.

Ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius vos teneam, judices, societas coitur.

VIII. Cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, et cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur; nomen refertur in tabulas Sexti Roscii, hominis studiosissimi nobilitatis: manceps fit Chrysogonus. Tria prædia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quæ hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius, nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Hæc bona, sexagies HS, emuntur duobus millibus nummûm. Hæc omnia, judices, imprudente L. Sullâ, facta esse certo scio. Neque enim mirum (cum, eodem tempore, et ea quæ præterita sunt, et ea quæ videntur instare, præparet; cum et pacis constituendæ rationem, et belli gerendi potestatem, solus habeat; cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet; cum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit), si aliquid non animadvertat; cum præsertim tam multi occupationem ejus observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid hujuscemodi moliantur. Huc accedit, quod, quamvis ille felix sit, sicut est; tamen in tantâ felicitate nemo potest esse, in magnâ familiâ qui neminem neque servum neque libertum improbum habeat.

Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in prædia hujus invadit: hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo; atque focis patriis Diisque penatibus præcipitem, judices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus. Qui in suâ re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in alienâ. Multa palam domum suam auferebat; plura clam de medio removebat: non pauca suis adjutoribus large effuseque donabat; reliqua, constitutâ auctione, vendebat.

IX. Quod Amerinis usque eo visum est indignum,

ut urbe totâ fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima; filii autem ejus egestas indignissima; cui, de tanto patrimonio, prædo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset: bonorum emtio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi atque honestissimi, bonis jactantem se ac dominantem T. Roscium.

Itaque decurionum decretum statim fit, ut Decemprimi proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit; conquerantur de istorum scelere et injuriis; orent, ut et illius mortui famam, et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quæso, cognoscite. (*Decretum decurionum.*) Legati in castra veniunt: intelligitur, judices, id, quod jam ante dixi, imprudente L. Sullâ, scelera hæc et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit, et homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, et omnia Chrysogonum, quæ vellent, esse facturum pollicerentur.

Usque adeo autem ille pertimuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex suâ naturâ cæteros fingerent, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exemturum, prædia vacua filio traditurum; cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in decem legatis erat, appromitteret, crediderunt: Ameriam, re inoratâ, reverterunt. Ac primo rem differre quotidie ac procrastinare illi cœperunt: deinde aliquanto lentius, nihil agere, atque deludere: postremo (id, quod facile intellectum est) insidias vitæ hujusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam, domino incolumi, obtinere.

X. Quod is simul atque sensit, de amicorum co-

gnatorumque sententiâ Romam confugit, et sese ad Cæciliam, Nepotis filiam, (quam honoris causâ nomino) contulit, quâ pater usus erat plurimum: in quâ muliere, judices, etiam nunc, (id, quod omnes semper existimaverunt) quasi exempli causâ, vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium, inopem, ejectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas, recepit domum; hospitique oppresso jam, desperatoque ab omnibus, opitulata est. Ejus virtute, fide, diligentiâ, factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos, referretur. Nam, postquam isti intellexerunt, summâ diligentiâ vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam cædis faciendæ potestatem dari; consilium ceperunt, plenum sceleris et audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent; ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de eâ re posset dicere aliquid, in quâ re nulla subesset suspicio: denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines: "Quod judicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in judicium adductus esset:" huic autem patronos, propter Chrysogoni gratiam, defuturos: de bonorum venditione, et de istâ societate, verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii, et atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentiâ, impulsi, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt.

XI. Quid primum querar? aut unde potissimum, judices, ordiar? aut quod, aut a quibus, auxilium petam? Deorumne immortalium, populine Romani, vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem?

Pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta; filii vita infesta, sæpe ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot

maleficiis sceleris abesse videtur? Tamen hæc aliis nefariis cumulant atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testes in hunc, et accusatores, hujusce pecuniâ comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roscio dare, an, insutus in culleum, per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt. Qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causâ est satis, quoniam quidem suscepi, non deest profecto, judices.

Et forsitan, in suscipiendâ causâ, temere impulsus adolescentiâ fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet, hercule, undique omnes in me terrores periculaque impendeant omnia, succurram, atque subibo. Certum est deliberatumque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. Nulla res tanta exsistat, judices, ut possit vim mihi majorem adhíbere metus, quam fides. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui, hæc cum videat, tacere ac negligere possit? Patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulâstis; occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo meâ per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hîc aut juguletis aut condemnetis Sex. Roscium?

XII. Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, et (quod inter omnes constat, nisi inter eos qui ipsi quoque insaniunt) insanissimum. Is cum curâsset in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostræ civitatis (de cujus laude, neque hic locus est ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoriâ retinet), diem Scævolæ dixit, posteaquam comperit, eum posse vivere. Cum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem, pro dignitate, ne laudare quidem quisquam satis commode posset;

aiunt, hominem (ut erat furiosus) respondisse, "quod non totum telum corpore recepisset." Quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem, quæ tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit et afflixerit: quos quià servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemtus est.

Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriæ non simillimum? Accusatis Sex. Roscium. Quid ita? Quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud, quia in Scævolâ factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chrysogono, num est ferendum? Nam (per Deos immortales!) quid est in hac causâ, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut orationis eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. Ita facillime, quæ res totum judicium contineat, et quibus de rebus nos dicere oporteat, et quid vos sequi conveniat, intelligetis.

XIII. Tres sunt res, (quantum ego existimare possum) quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio: crimen adversariorum, et audacia, et potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciæ partes Roscii sibi poposcerunt: Chrysogonus autem, is qui plurimum potest, potentiâ pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. Quid igitur est? non eodem modo de omnibus; ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis populus Romanus imposuit. Ego crimen, oportet, diluam: vos et audaciæ resistere, et hominum ejusmodi perniciosam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore exstinguere atque opprimere debetis.

Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum (Dii immortales!) ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si (id, quod præclare a sapientibus dicitur) vultu sæpe læditur pietas; quod

supplicium satis acre reperietur in eum qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, jura divina atque humana cogebant? In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, (quod ita raro exstitit, ut, si quando auditum sit, portenti ac prodigii simile numeretur) quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere? Nonne et audaciam ejus, qui in crimen vocetur, singularem ostendere; et mores feros immanemque naturam, et vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, et denique omnia ad perniciem profligata atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne objiciendi quidem causâ, contulisti.

XIV. Patrem occidit Sex. Roscius? Qui homo? Adolescentulus corruptus, et ab hominibus nequam inductus? Annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, et sæpe in cæde versatus? At hoc ab accusatore ne dici quidem audîstis. Luxuries igitur hominem, nimirum, et æris alieni magnitudo, et indomitæ animi cupiditates, ad hoc scelus impulerunt? De luxuriâ purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem unquam debuit. Cupiditates porro quæ possunt esse in eo, qui (ut ipse accusator objecit) ruri semper habitârit, et in agro colendo vixerit? quæ vita maxime disjuncta a cupiditate, et cum officio conjuncta.

Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? Quam ob causam? Necesse est enim, eam quoque justam, et magnam, et perspicuam fuisse. Nam, ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis causis; sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, et magnis, et necessariis. Rursus igitur eodem revertamur; et quæramus, quæ tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens,

qui odisset eum sine causâ, quem procreârat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud jam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit, neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisse.

XV. Nescio, inquit, quæ causa odii fuerit: fuisse odium intelligo; quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse; hunc in prædia rustica relegârat. Quod Erucio accidebat in malâ nugatoriâque accusatione, idem mihi usu venit in causâ optimâ. Ille, quomodo crimen commenticium confirmaret, non inveniebat: ego, res tam leves quâ ratione infirmem ac diluam, reperire non possum.

Quid ais, Eruci? Tot prædia, tam pulchra, tam fructuosa, Sex. Roscius filio suo, relegationis ac supplicii gratiâ, colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, et in prædiis colendis operæ plurimum studiique consumere? An amandârat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodo aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid si constat, hunc non modo colendis prædiis præfuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? Tamenne hæc attenta vita, et rusticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsâ atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id, quasi novum, reprehendis: quod benevolentiâ fit, id odio factum criminaris: quod honoris causâ pater filio suo concessit, id eum supplicii causâ fecisse dicis. Neque hæc tu non intelligis; sed usque eo, quod arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium.

XVI. At enim, cum duos filios haberet, alterum

a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quæso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi causâ, sed commonendi gratiâ, dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset; at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes. Eo accessit studium doctrinæ, ut ne a literis quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) senex ille Cæcilianus minoris facere Eutychum, filium rusticum, quam illum alterum, Chærestratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est:) alterum in urbe secum honoris causâ habere? alterum rus supplicii causâ relegâsse? Quid ad istas ineptias abis? inquies. Quasi vero mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre, (ne longius abeam) vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Verum homines notos sumere, odiosum est, cum et illud incertum sit, velintne hi sese nominari: et nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutychus: et certe ad rem nihil intersit, utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Veiente, nominem. Etenim hæc conficta arbitror a poëtis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostræ vitæ quotidianæ, videremus. Age nunc, refer animum, sis, ad veritatem; et considera, non modo in Umbriâ, atque in eâ vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quæ studia a patribusfamilias maxime laudentur. Jam profecto te intelliges, inopiâ criminum, summam laudem Sex. Roscio vitio et culpæ dedisse.

XVII. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt: sed permultos et ego novi, et (nisi me fallit animus) unusquisque vestrûm, qui et ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet; vitamque hanc rusticam, quam tu probro et crimini putas esse oportere, et honestissimam et suavissimam

esse arbitrantur. Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio, et quâ intelligentiâ esse in rusticis rebus? Ut ex his propinquis ejus, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, et artificium obliviscatur, et studium deponat, licebit. Quod tametsi miserum et indignum est, feret tamen æquo animo, judices, si per vos vitam et famam potest obtinere. Hoc vero est, quod ferri non potest, si et in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem et multitudinem, et, quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi; ut parum miseriæ sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit.

XVIII. Næ tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. Etenim, qui præesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem suâ manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum judicares. At, hercule, majores nostri longe aliter et de illo et de cæteris talibus viris existimabant. Itaque ex minimâ tenuissimâque republicâ maximam et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant; non alienos cupide appetebant: quibus rebus, et agris et urbibus et nationibus rempublicam atque hoc imperium, et populi Romani nomen, auxerunt. Neque ego hæc eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quærimus; sed ut illud intelligatur, cum apud majores nostros summi viri clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipublicæ sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ temporisque consumserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assiduus semper vixerit; cum præsertim nihil

esset, quod aut patri gratius, aut sibi jucundius, aut se verâ honestius, facere posset.

Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? Immo vero, inquit, est: nam istum exhæredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat: nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta. Convivia cum patre non inibat: quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat: nec mirum, qui neque in urbe viveret, neque revocaturus esset.

XIX. Verum hæc quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod cœpimus, videamus; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exhæredare pater filium cogitabat. Mitto quærere, quâ de causâ: quæro, quî scias: tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat: et id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur: quæ sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbitror.

Verum concedo tibi, ut ea prætereas, quæ, cum taces, nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exhæredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode; ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, hujus miseri fortunis, et horum virorum talium dignitati, illudere. Exhæredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exhæredavitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? Cui dixit? Nemini. Quid est aliud, judicio ac legibus, ac majestate vestrâ, abuti ad quæstum atque ad libidinem, nisi hoc modo accu-

sare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? Nemo nostrûm est, Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse. Vident omnes, quâ de causâ huic inimicus venias. Sciunt, hujusce pecuniâ te adductum esse. Quid ergo est? Ita tamen quæstûs te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et legem Remmiam putares aliquid valere oportere.

XX. Accusatores multos esse in civitate, utile est, ut metu contineatur audacia: verumtamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam: verumtamen, quamquam abest a culpâ, suspicione tamen non caret. Tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. Cum enim aliquid habeat, quod possit criminose ac suspiciose dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non videatur. Quare facile omnes patimur, esse quamplurimos accusatores; quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest; nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, et canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint. At fures internoscere non possunt: significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: et, quia id est suspiciosum, tametsi bestiæ sunt, tamen in eam partem potius peccant, quæ est cautior. Quod si luce quoque canes latrent, cum Deos salutatum aliqui venerint; opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrûm anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt; alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. Hoc populo gratissimum est. Deinde, si voletis, etiam tum, cum verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote: id quoque concedi potest. Sin autem sic age-

tis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare aut quomodo, ac tantummodo sine suspicione latrabitis; crura quidem vobis nemo suffringet; sed si ego hos bene novi, literam illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis.

XXI. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exhæredaretur, veritus est. Audio. Sed quâ de causâ vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. Nihil est: non, quîcum deliberârit, quem certiorem fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? Ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio: unum illud spectavi, quod Chrysogonus aiebat, neminem isti patronum futurum: de bonorum emtione, deque eâ societate, neminem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falsa in istam fraudem impulit. Non, mehercule, verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putâsses.

Operæ pretium erat, si animadvertistis, judices, negligentiam ejus in accusando considerare. Credo, cum vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quæsîsse, num ille aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quod antea causam publicam nullam dixerim. Posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt et solent; ita negligens esse cœpit, ut, cum in mentem veniret ei, resideret; deinde spatiaretur; nonnunquam etiam puerum vocaret, credo, cui cœnam imperaret; prorsus ut vestro consessu et hoc conventu, pro summâ solitudine, abuteretur.

XXII. Peroravit aliquando: assedit: surrexi ego. Respirare visus est, quod non alius potius diceret. Cœpi dicere. Usque [eo] animadverti, judices,

eum jocari atque alias res agere, ante quam Chrysogonum nominavi: quem simul atque attigi, statim homo se erexit. Mirari visus est. Intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertio nominavi. Postea homines cursare ultro et citro non destiterunt; credo, qui Chrysogono nuntiarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet; aliter causam agi, atque ille existimaret; aperiri bonorum emtionem; vexari pessime societatem; gratiam potentiamque ejus negligi; judices diligenter attendere; populo rem indignam videri. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia; causam pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos udituros sperabas, vides judicare; restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere, huc eâ spe venisse, quod putares hîc latrocinium, non judicium, futurum.

De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit. Quod in minimis noxis, et in his levioribus peccatis, quæ magis crebra et jam prope quotidiana sunt, maxime et primum quæritur, quæ causa maleficii fuerit, id Erucius in parricidio quæri non putat oportere. In quo scelere, judices, etiam cum multæ causæ convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur; tamen non temere creditur, neque levi conjecturâ res penditur, neque testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res judicatur. Cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia, ostendatur, necesse est; neque audacia solum, sed summus furor atque amentia. Hæc cum sint omnia, tamen exstent, oportet, expressa sceleris vestigia, ubi, quâ ratione, per quos, quo tempore, maleficium sit admissum. Quæ nisi multa et manifesta sunt, profecto res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria, credi non potest. Magna est enim vis humanitatis; multum

valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humanâ specie et figurâ, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter quos hanc suavissimam lucem adspexerit, eos indignissime luce privârit: cum etiam feras inter sese partus atque educatio, et natura ipsa, conciliet.

XXIII. Non ita multis ante annis, aiunt, T. Clœlium quemdam Tarracinensem, hominem non obscurum, cum cœnatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis îsset, inventum esse mane jugulatum. Cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret; id ætatis autem duo filii, propter cubantes, ne sensisse quidem se dicerent; nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid postea? erat sane suspiciosum. Neutrum sensisse? ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire et defendere facile possent? Erat porro nemo, in quem ea suspicio conveniret. Tamen, cum planum judicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse, judicio absoluti adolescentes, et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana jura scelere nefario polluisset, somnum statim capere posset; propterea quod, qui tantum facinus commiserunt, non modo sine curâ quiescere, sed ne spirare quidem sine metu, possunt.

XXIV. Videtisne, quos nobis poëtæ tradiderunt, patris ulciscendi causâ, supplicium de matre sumsisse, cum præsertim Deorum immortalium jussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent Furiæ, neque consistere usquam patiantur; quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, judices. Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus maternusque

sanguis: ex quo si quà macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque amentia consequatur. Nolite enim putare, (quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis) eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, et suus terror, maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiâque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi, terrent. Hæ sunt impiis assiduæ domesticæque Furiæ; quæ dies noctesque parentûm pœnas a consceleratissimis filiis repetant.

Hæc magnitudo maleficii facit, ut, nisi pæne manifestum parricidium proferatur, credibile non sit: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumtus effusi cum probro atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab insaniâ. Accedat huc, oportet, odium parentis, animadversionis paternæ metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: pæne dicam, respersas manus sanguine paterno judices videant, oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum, crediturí sint. Quare hoc, quo minus est credibile, nisi ostenditur, eo magis est, si convincitur, vindicandum.

XXV. Itaque, cum multis ex rebus intelligi potest, majores nostros non modo armis plus quam cæteras nationes, verum etiam consilio sapientiâque, potuisse; tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt. Quâ in re quantum prudentiâ præstiterint iis qui apud cæteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. Ejus porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in

eum qui parentem necâsset, respondit, se id neminem facturum putâsse. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat; ne non tam prohibere, quam admonere, videretur. Quanto majores nostri sapientius! qui, cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt; ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine pœnæ maleficio submoverentur. Insui voluerunt in culleum vivos, atque ita in flumen dejici.

XXVI. O singularem sapientiam, judices! Nonne videntur hunc hominem ex rerum naturâ sustulisse et eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam, terramque, ademerint; ut, qui eum necâsset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur; non sic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera, quæ violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint. Etenim quid tam est commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant.

Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique judicio Chrysogonus præesset, tamen diligentius paratiusque venisses. Utrum, quid agatur, non vides? an, apud quos agatur? Agitur

de parricidio, quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium sine causâ admittere.

XXVII. Esto : causam proferre non potes. Tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo jure decedam ; et tibi, quod in aliâ causâ non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentiâ. Non quæro abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit : quæro, quomodo occiderit. Ita quæro abs te, C. Eruci, quomodo ; et sic tecum agam, ut, in eo loco, vel respondendi vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quomodo occidit ? Ipse percussit, an aliis occidendum dedit ? Si ipsum arguis, Romæ non fuit : si per alios fecisse dicis, quæro, servosne, an liberos ? quos homines ? Indidemne Ameriâ, an hosce ex urbe sicarios ? Si Ameriâ, qui sunt hi ? cur non nominantur ? Si Româ, unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit ? Ubi eos convenit ? quîcum locutus est ? quomodo persuasit ? Pretium dedit ? cui dedit ? per quem dedit ? unde, aut quantum dedit ? Nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet ? Et simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam hujusce depinxeris : hunc hominem ferum atque agrestem fuisse ; nunquam cum homine quoquam collocutum esse ; nunquam in oppido constitisse.

Quâ in re, prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horridâ incultâque vitâ, istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire possis, sic non omne facinus in omni vitâ nascitur. In urbe luxuries creatur : ex luxuriâ exsistat avaritia, necesse est : ex avaritiâ erumpat audacia : inde omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita autem

hæc rustica, quam tu agrestem vocas, parcimoniæ, diligentiæ, justitiæ, magistra est. Verum hæc missa facio.

XXVIII. Illud quæro: is homo, qui (ut tute dicis) nunquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens præsertim, conficere potuerit? Multa sunt falsa, judices, quæ tamen argui suspiciose possunt. In his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romæ Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius. Literas (credo) misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem. Arcessivit aliquem: at quando? Nuntium misit: quem? aut ad quem? Pretio, gratiâ, spe, promissis, induxit aliquem? Nihil horum ne confingi quidem potest; et tamen causa de parricidio dicitur.

Reliquum est, ut per servos id admiserit. O Dii immortales! rem miseram et calamitosam! Quod, in tali crimine, innocenti saluti solet esse, ut servos in quæstionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. Vos, qui hunc accusatis, omnes ejus servos habetis. Unus puer, victûs quotidiani administer, ex tantâ familiâ Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle! vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quæstionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministine te, T. Rosci, recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur: apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc, ut ex his quæratur, ego postulo; hic orat atque obsecrat. Quid facitis? cur recusatis?

Dubitate etiam nunc, judices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui, propter illius mortem, in egestate et insidiis versatur, cui ne quærendi quidem de morte patris potestas permittitur; an ab iis, qui quæstionem fugitant, bona possident, in cæde atque ex cæde vivunt. Omnia, judices, in hac causâ sunt misera atque indigna: tamen hoc

nihil neque acerbius neque iniquius proferri potest. Mortis paternæ de servis paternis quæstionem habere filio non licet. Ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quæratur. Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum: nam hoc totum ad Roscios pertinet; de quorum audaciâ tum me dicturum pollicitus sum, cùm Erucii crimina diluissem.

XXIX. Nunc, Eruci, ad te venio. Conveniat mihi tecum, necesse est, si ad hunc maleficium istud pertinet, aut ipsum suâ manu fecisse (id, quod negas), aut per aliquos liberos, aut servos. Liberosne? quos neque ut convenire potuerit, neque quâ ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque quâ spe aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere; quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis unquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum, rejectus a cæteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmet ipsos recidere intelligas.

Quid est ergo, quo tandem accusator, inopiâ argumentorum, confugerit? Ejusmodi tempus erat (inquit) ut homines vulgo impune occiderentur; quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, unâ mercede duas res assequi velle: nos judicio perfundere; accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur. Per quos? et a quibus? Non cogitas, te a sectoribus huc adductum esse? Quid postea? Nescimus, per ista tempora, eosdem fere sectores fuisse collorum et bonorum? Ii denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in prædâ et sanguine versabantur, Sex.

Roscio temporis illius acerbitatem iniquitatemque objicient? et illam sicariorum multitudinem, in quâ ipsi duces ac principes erant, huic crimini putabunt fore, qui non modo Romæ non fuit, sed omnino, quid Romæ ageretur, nesciret, propterea quod ruri assiduus (quemadmodum tute confiteris) fuit.

Vereor, ne aut molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est; nisi forte exspectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejusmodi rebus commenticiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova, objecit: quæ mihi iste visus est ex aliâ oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum qui causam dicit, pertinebant. De quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reservet, ibi nos quoque, ut in ipsâ causâ, paratiores reperiet, quam putabat.

XXX. Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides. Nam, si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui suâ virtute in altiorem locum pervenit, non, qui adscendit per alterius incommodum et calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania: quæramus, ubi maleficium et est, et inveniri potest. Jam intelliges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur: tametsi neque omnia dicam, et leviter unumquodque tangam: neque enim id facerem, nisi necesse esset: et id erit signi, me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus hujus et mea fides postulabit. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse au-

dio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audîsse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum et sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quærere solebat, "cui bono fuisset." Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quæsitorem ac judicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen naturâ non tam propensus ad misericordiam, quam implicatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam præest huic quæstioni vir, et contra audaciam fortissimus, et ab innocentiâ clementissimus, tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo judice quærente, vel apud Cassianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere.

XXXI. In hac enim causâ cum viderent, illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summâ mendicitate esse; illud quidem non quærerent, cui bono fuisset, sed eo perspicuum crimen et suspicionem potius ad prædam adjungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quærenda causa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis ejusmodi est, ut dissimulari non queat, atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. Avaritiam præfers, qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alienissimo. Quam sis audax, (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod, ex totâ societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, et magnas rei familiaris controversias, concedas, necesse

est. Restat, judices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit; is, ad quem morte ejus divitiæ venerint, an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritiâ feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut quæstum nôsset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori judiciorumque insolentiam, non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam, reformidet: postremo, judices, id quod ad rem, meâ sententiâ, maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius.

XXXII. Hæc tu, Eruci, tot et tanta si nactus esses in reo, quamdiu diceres? quo te modo jactares? Tempus, hercule, te citius, quam oratio, deficeret. Etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere: verum ego forsitan, propter multitudinem patronorum, in grege annumerer: te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos cæsos, non ad Trasimenum lacum, sed ad Servilium, vidimus. Quis ibi non est vulneratus "ferro Phrygio?" Non necesse est omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam ætas a prœliis avocabat; postremo Priamum ipsum, senem Antistium, quem non modo ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, et de veneficiis, accusabant: qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est, canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt.

Verum (ut fit) multa sæpe, imprudentibus imperatoribus, vis belli, ac turba, molitur. Dum is in

aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea qui suis vulneribus mederentur; qui, tamquam si offusa reipublicæ sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant: a quibus miror (ne quod judiciorum esset vestigium) non subsellia quoque esse combusta: nam et accusatores et judices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent. Nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia. fient. Verum, ut cœpi dicere, et Erucius, hæc si haberet in causâ, quæ commemoravi, posset ea quamvis diu dicere: et ego, judices, possum: sed in animo est (quemadmodum ante dixi) leviter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem; ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere.

XXXIII. Video igitur, causas esse permultas, quæ istum impellerent. Videamus nunc, ecqua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romæ. Verum quid ad rem? et alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tantâ multitudine occiderit; ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrum verisimilius sit ab eo esse occisum qui assiduus eo tempore Romæ fuerit, an ab eo qui multis annis Romam omnino non accesserit. Age, nunc cæteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum (id, quod commemoravit Erucius), et homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quæ erat? opinor, aut eorum qui in bonis erant occupati, aut eorum qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas qui alienum appetebant; tu es in eo numero, qui nostrâ pecuniâ dives es: sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percussores vocant; quære, in cujus fide sint et clientelâ: mihi crede; aliquem de societate

tuâ reperies. Et, quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostrâ contendito: ita facillime causa Sex. Roscii cum tuâ conferetur.

Dices, Quid postea, si Romæ assiduus fui? Respondebo, At ego omnino non fui. Fateor, me sectorem esse; verum et alii multi. At ego, ut tute arguis, agricola et rusticus. Non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. At ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab ejusmodi crimine. Permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi; quæ non modo idcirco prætereo, quod teipsum non libenter accuso; verum eo magis etiam, quod, si de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ sunt istâ eâdem ratione, quâ Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

XXXIV. Videamus nunc strictim, sicut cætera, quæ post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quæ ita aperta et manifesta sunt, ut, (medius fidius) judices, invitus ea dicam. Vereor enim, cujusmodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor, et cupio tibi aliquâ ex parte (quod, salvâ fide, possim) parcere, rursus immuto voluntatem meam. Venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, cum cæteri socii tui fugerent ac se occultarent, ut hoc judicium non de illorum prædâ, sed de hujus maleficio, fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in judicio versarere, et sederes cum accusatore? Quâ in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur et impudentia.

Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens et familiaris. Quid attinuit, eum potissimum nuntiare? Quod, si nullum jam ante consilium de morte ac de bonis ejus inieras, nullamque socie-

tatem, neque sceleris neque præmii, cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat. Suâ sponte Mallius nuntiat. Quid, quæso, ejus intererat? An, cum Ameriam non hujusce rei causâ venisset, casu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nuntiaret? Cujus rei causâ venerat Ameriam? Non possum, inquit, divinare. Eo rem jam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Quâ ratione Roscio Capitoni primum nuntiavit? Cum Ameriæ Sex. Roscii domus, uxor, liberique essent; cum tot propinqui cognatique optime convenientes; quâ ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret?

Occisus est a cœnâ rediens. Nondum lucebat, cum Ameriæ scitum est. Quid hic incredibilis cursus, quid hæc tanta celeritas festinatioque, significat? Non quæro quis percusserit. Nihil est, Glaucia, quod metuas. Non excutio te, si quid forte ferri habuisti; non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. Quoniam, cujus consilio occisus sit, invenio; cujus manu sit percussus, non laboro. Unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia? Quî tam cito scivit? Fac audîsse statim: quæ res eum nocte unâ tantum itineris contendere coëgit? Quæ necessitas eum tanta premebat, ut, si suâ sponte iter Ameriam faceret, id temporis Româ proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret? Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda sit?

XXXV. Nonne vobis hæc, quæ audîstis, cernere oculis videmini, judices? non illum miserum, ignarum casûs sui, redeuntem a cœnâ videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? Non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi nefariæque victoriæ nuntium? non orat, ut eam noctem

pervigilet? ut honoris sui causâ laboret? ut Capitoni quam primum nuntiet?

Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio; nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. De tribus et decem fundis, tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio præterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri: multas esse infames palmas; hanc primam esse tamen lemniscatam, quæ Romæ deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit; multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem, contra morem majorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim dejecerit. Quæ, si prodierit, atque adeo cum prodierit, (scio enim proditurum esse) audiet. Veniat modo: explicet suum volumen illud, quod ei, planum facere possum, Erucium conscripsisse: quod aiunt illum Sex. Roscio intentâsse, et minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O præclarum testem, judices! o gravitatem dignam exspectatione! o vitam honestam, atque ejusmodi, ut libentibus animis ad ejus testimonium vestrum jusjurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue istorum maleficia videremus, nisi ipsos cæcos redderet cupiditas, et avaritia, et audacia.

XXXVI. Alter ex ipsâ cæde volucrem nuntium Ameriam ad socium atque ad magistrum suum misit; ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si Diis immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quasi vero id nunc agatur, utrum, is quod dixerit, credendum; an, quod fecerit, vindicandum sit.

Itaque more majorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de suâ re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse,

tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret: nam illud in talem virum non audeo dicere, Si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa et mutata in pejorem partem sint omnia. Cum de bonis et de cæde agatur, testimonium dicturus est is, qui et sector est et sicarius; hoc est, qui et illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emtor atque possessor est, et eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quæritur.

Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis. Tua quoque res permagna agitur. Multa scelerate, multa audaciter, multa improbe, fecisti: unum stultissime, profecto tuâ sponte, non de Erucii sententiâ: nihil opus fuit, te istic sedere. Neque enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paulo occultior atque tectior vestra ista cupiditas esset. Nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cum, quæ facitis, ejusmodi sint, ut ea deditâ operâ a nobis contra vosmet ipsos facere videamini? Age nunc, illa videamus, judices, quæ statim consecuta sunt.

XXXVII. Ad Volaterras in castra L. Sullæ mors Sex. Roscii, quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur. Quæritur etiam nunc, quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eumdem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim; qui non nôrat hominem aut rem. At quî ei venit in mentem, prædia concupiscere hominis ignoti, quem omnino nunquam viderat? Soletis, cum aliquid hujuscemodi auditis, judices, continuo dicere, Necesse est, aliquem dixisse municipem aut vicinum: ii plerumque indicant: per eos plerique produntur. Hîc nihil est, quod suspicionem hanc putetis. Non enim ego ita disputabo: Verisimile est, Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse; erat enim eis cum Chrysogono jam antea amicitia: nam, cum multos veteres a majoribus Roscii patronos hospitesque haberent,

omnes eos colere atque observare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem et clientelam contulerunt. Hæc possum omnia vere dicere: sed, in hac causâ, conjecturâ nihil opus est. Ipsos certo scio non negare, ad hæc bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis; poteritisne dubitare, judices, qui indicârit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii. Num quisnam præterea? Nemo est, judices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc prædam Chrysogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt?

Age nunc, ex ipsius Chrysogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in istâ pugnâ Roscii, quod operæ pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis præmiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria prædia tantæ pecuniæ statim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? Nonne perspicuum est, judices, has manubiás Rosciis Chrysogonum, re cognitâ, concessisse?

XXXVIII. Venit in Decem-primis legatus in castra Capito. Totam vitam, naturam, moresque hominis, ex ipsâ legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, judices, nullum esse officium, nullum jus tam sanctum atque integrum, quod non ejus scelus atque perfidia violârit et imminuerit; virum optimum esse eum judicatote. Impedimento est, quo minus de his rebus Sulla doceatur: cæterorum legatorum consilia et voluntatem Chrysogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere; hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret; hisce insidias spem falsam

ostendere: cum illo contra hos inire consilia; horum consilia illi enuntiare: cum illo partem suam depaciscì; hisce, aliquâ fretus horâ, semper omnes aditus ad Sullam intercludere. Postremo, isto hortatore, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt. Istius fide, ac potius perfidiâ, decepti, (id, quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare) pro re certâ, spem falsam domum retulerunt.

In privatis rebus, si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quæstûs aut commodi causâ, verum etiam negligentius; eum majores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est judicium, non minus turpe, quam furti; credo, propterea, quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his, operæ nostræ vicaria, fides amicorum supponitur; quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium, et, quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in aliâ est re magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis, officio simulato, officis et obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse; quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt.

XXXIX. Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem: nam neque mandat quisquam fere, nisi amico; neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset. Itane est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur, necesse est: in re tantâ; cum is, cui fama mortui, fortunæ vivi, commendatæ sunt atque concreditæ, [*damno vivum*,] ignominiâ

mortuum affecerit; is inter honestos homines, atque adeo inter vivos, numerabitur? In minimis privatisque rebus, etiam negligentia in crimen mandati, judiciique infamiam, revocatur, propterea quod, si recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandârit, non illum qui mandatum receperit: in re tantâ, quæ publice gesta atque commissa sit, qui non negligentiâ privatum aliquod commodum læserit, sed perfidiâ legationis ipsius cærimoniam polluerit, maculâque affecerit; quâ is tandem pœnâ afficietur? aut quo judicio damnabitur?

Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret; ille, qui sese facturum recepisset, nonne, si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, et rem restitueret, et honestatem omnem amitteret? Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit; sed (id, quod multo gravius est) ipse Sex. Roscius, cum famâ, vitâ, bonisque omnibus, a decurionibus publice Roscio mandatus est: et ex eo T. Roscius non paulum nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria prædia sibi depactus est: voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit.

XL. Videte jam porro cætera, judices, ut intelligatis, fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminârit. In rebus minoribus socium fallere, turpissimum est, æqueque turpe, atque illud, de quo ante dixi: neque injuria; propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem læditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur. Tecti esse ad alienos possumus; intimi multa apertiora videant, necesse est: socium vero cavere quî possumus? quem etiam si metui-

mus, jus officii lædimus. Recte igitur majores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putârunt haberi oportere.

At vero T. Roscius non unum rei pecuniariæ socium fefellit (quod, tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur); verum novem homines honestissimos, ejusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios, induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude et perfidiâ fefellit. Qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non viderunt, orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi, propter istius insidias, parum putantur cauti providique fuisse: iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enuntiavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coiit, terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc est, præmiis sceleris, ornatus. In ejusmodi vitâ, judices, in his tot tantisque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo judicium est, reperietis. Etenim quærere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose, facta videtis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promtum et propositum est, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur; verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quæso, judices? num aut ille lanista omnino jam a gladiatore recessisse videtur; aut iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.

XLI. Etenim, quoniam fidem magistri cognôstis, cognoscite nunc discipuli æquitatem. Dixi jam antea, sæpenumero postulatos esse ab istis duos servos in quæstionem. Tu semper, T. Rosci, recusâsti. Quæro abs te, iine, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent? an iste non commovebat, pro quo postu-

labant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? Postulabant homines nobilissimi atque integerrimi nostræ civitatis, quos jam antea nominavi; qui ita vixerunt, talesque a populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo esset, qui non æquum putaret. Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porro abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de maleficio confiterere.

Quæ cum ita sint, quæro abs te, quam ob causam recusâris. Cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt, Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo neque purgo: quod a vobis hoc pugnari video, ne in quæstionem dentur, suspiciosum est. Quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quæri de servis iniquum est. Anne quæritur? Sex. enim Roscius reus est. Neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos esse dicitis. Cum Chrysogono sunt. Ita credo; literis eorum et urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines pæne operarios, ex Amerinâ disciplinâ patrisfamiliæ rusticani. Non est ita profecto, judices: non est verisimile, ut Chrysogonus horum literas adamârit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognôrit eorum et fidem. Est quiddam, quod occultatur; quod, quo studiosius ab ipsis opprimitur et absconditur, eo magis eminet et apparet.

XLII. Quid igitur? Chrysogonus, sui maleficii occultandi causâ, quæstionem de his haberi non vult? Minime, judices. Non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil ejusmodi suspicor; neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis, me ita distribuisse initio causam, in crimen, cujus tota argumen-

tatio permissa Erucio est, et in audaciam, cujus partes Rosciis impositæ sunt. Quidquid maleficii, sceleris, cædis erit, proprium id Rosciorum esse debebit. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni, dicimus, et nobis obstare, et perferri nullo modo posse; et a vobis (quoniam potestas data est), non modo infirmari, verum etiam vindicari, oportere.

Ego sic existimo; qui quæri velit ex iis, quos constat, cum cædes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire; qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsâ de maleficio suo confiteri. Dixi initio, judices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam et multæ res afferri possunt, et unaquæque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitus ac necessario facio, neque diu neque diligenter facere possum. Quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi: quæ posita sunt in suspicionibus, (de quibus si cœpero dicere, pluribus verbis sit disserendum) ea vestris ingeniis conjecturæque committo.

XLIII. Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, sub quo nomine tota societas statuitur; de quo, judices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire possum. Si enim taceo; vel maximam partem relinquo: sin autem dico; vereor, ne non ille solus (id, quod ad me nihil attinet), sed alii quoque plures læsos se esse putent. Tametsi ita se res habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim causa nova profecto et singularis est.

Bonorum Sex. Roscii emtor est Chrysogonus. Primum hoc videamus, ejus hominis bona quâ ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, judices, ut id dicam esse indignum, hominis innocentis bona venîsse. Si enim hæc audientur, ac libere dicentur; non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum

conquerantur): Verum hoc ego quæro, qui potuerunt, istâ ipsâ lege quæ de proscriptione est, sive Valeria est, sive Cornelia, (non enim novi, nec scio); verum istâ ipsâ lege, bona Sex. Roscii venire quî potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse, "Ut eorum bona veneant, qui proscripti sunt," (quo in numero Sex. Roscius non est), "aut eorum, qui in adversariorum præsidiis occisi sunt." Dum præsidia ulla fuerunt, in Sullæ præsidiis fuit. Posteaquam ab armis recesserunt, in summo otio, rediens a cœnâ, Romæ occisus est. Si lege, bona quoque lege venîsse fateor: sin autem constat, contra omnes, non modo veteres leges, verum etiam novas, occisum esse; bona quo jure, aut quo modo, aut quâ lege venierint, quæro.

XLIV. In quem hoc dicam, quæris, Eruci? Non in eum, quem vis et putas: nam Sullam et oratio mea ab initio, et ipsius eximia virtus, omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut hisce de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino hæc bona non venîsse; id quod postea, si per vos, judices, licitum erit, aperietur.

Opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones venditionesque fiant: nimirum ad Calendas Junias. Aliquot post menses, et homo occisus est, et bona venîsse dicuntur. Profecto aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt, nosque ab isto nebulone facetius eludimur, quam putamus; aut, si redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliquâ ratione sunt. Nam lege quidem bona venire non potuisse constat. Intelligo, me ante tempus, judices, hæc scrutari, et propemodum errare, qui, cum capiti Sex. Roscii mederi debeam, reduviam curem. Non enim laborat de pecuniâ: non ullius rationem sui commodi ducit: facile egestatem suam se latu-

rum putat, si hac indignâ suspicione et ficto crimine liberatus sit.

Verum quæso a vobis, judices, ut hæc pauca, quæ restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quæ enim mihi ipsi indigna et intolerabilia videntur, quæque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere; ea pro me ipso, ex animi mei sensu ac dolore, pronuntio. Quæ ad hujus vitæ casum causamque pertineant, et quid hic pro se dici velit, et quâ conditione contentus sit, jam in extremâ oratione nostrâ, judices, audietis. Ego hæc a Chrysogono, meâ sponte, remoto Sex. Roscio, quæro.

XLV. Primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque proscriptus, neque apud adversarios occisus est, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita est: deinde, cur tantulo venierint. Quæ omnia si, quemadmodum solent liberti nequam et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre; nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum, multa multos, [partim conivente,] partim imprudente L. Sullâ, commisisse.

Placet igitur, in his rebus, aliquid imprudentiâ præteriri? Non placet, judices: sed necesse est. Etenim, si Jupiter Optimus Maximus, cujus nutu et arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, sæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore, hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil, pernicie causâ, divino consilio, sed vi ipsâ et magnitudine rerum, factum putamus; at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, quâ fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus; quid miramur, L. Sullam, cum solus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis rece-

peraret, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit.

Verum, ut hæc missa faciam, quæ jam facta sunt; ex iis, quæ nunc maxime fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum et machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? Hoc judicium, cujus honoris causâ accusare se dixit Erucius * * *

Desunt nonnulla.

XLVI. * * * aptam, et ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.

Alter tibi descendit de Palatio et ædibus suis: habet, animi relaxandi causâ, rus amœnum et suburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum, nisi præclarum et propinquum. * * * Domus referta vasis Corinthiis et Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid stragulæ vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turbâ et rapinis coacervari unâ in domo potuit.

Familiam vero quantam, et quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios. Animi et aurium causâ, tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum et nervorum et tibiarum, nocturnisque conviviis, tota vicinitas personet. In hac vitâ, judices, quos sumtus quotidianos, quas effusiones, fieri putatis? Quæ vero convivia? honesta, credo, in ejusmodi domo; si domus hæc habenda est potius, quam

officina nequitiæ, et diversorium flagitiorum omnium.

Ipse vero quemadmodum, composito et delibuto capillo, passim per forum volitet cum magnâ catervâ togatorum, videtis, judices. Etiam videtis, ut omnes despiciat, ut hominem præ se neminem putet; ut se solum beatum, solum potentem, putet. Quæ vero efficiat, et quæ conetur, si velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis victoriamque voluisse lædere; tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causâ nobilitatis existimet.

XLVII. Sciunt ii, qui me nôrunt, me, pro illâ tenui infirmâque parte, (posteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur) id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus, et domi dignitas et foris auctoritas retineretur. Quæ perfecta esse, et suum cuique honorem et gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque lætor: eaque omnia Deorum voluntate, studio populi Romani, consilio et imperio et felicitate L. Sullæ, gesta esse intelligo.

Quod animadversum est in eos qui contra omni ratione pugnârunt, non debeo reprehendere: quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est, laudo. Quæ ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror; meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, et idcirco arma sumta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, et in fortunas uniuscujusque impetum facerent, et id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare;

tam vero in isto bello non recreatus neque restitutus, sed subactus oppressusque, populus Romanus est. Verum longe aliter est: nihil horum est, judices: non modo non lædetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis, verum etiam ornabitur.

XLVIII. Etenim, qui hæc vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus aut tam improbus sit, qui dicat, "Vellem quidem liceret: hoc dixissem." Dicas licet. "Hoc fecissem." Facias licet: nemo prohibet. "Hoc decrevissem." Decerne, modo recte: omnes approbabunt. "Hoc judicâssem." Laudabunt omnes, si recte et ordine judicâris.

Dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit, legesque constituit, sua cuique procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperârunt, in perpetuum poterunt obtinere. Sin has cædes et rapinas, et hos tantos tamque profusos sumtus, aut facient aut approbabunt; nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem causâ, dicere: unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, et boni, et fortes, et misericordes erunt; iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta sua concedant, necesse est.

Quapropter desinant aliquando dicere, male aliquem locutum esse, si quis vere ac libere locutus sit: desinant suam causam cum Chrysogono communicare: desinant, si ille læsus sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse. Quæ quidem dominatio, judices, in aliis rebus antea versabatur: nunc vero quam viam munitet, quod iter affectet, videtis: ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate

sincerum sanctumque restat. Hîcne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? Hîc etiam potens esse vult? O rem miseram, atque acerbam! Neque, mehercules, hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum, quod ausus est, quod speravit, sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentia, id ipsum queror.

XLIX. Idcircone experrecta nobilitas armis atque ferro rempublicam recuperavit, ut, ad libidinem suam, liberti, servulique nobilium, bona, fortunas vestras nostrasque vexare possent? Si id actum est, fateor me errâsse, qui hoc maluerim; fateor insanîsse, qui cum illis senserim: tametsi inermis, judices, sensi. Sin autem victoria nobilium ornamento atque emolumento reipublicæ populoque Romano debet esse; tum vero optimo et nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui et se et causam lædi putet, cum Chrysogonus vituperetur; is causam ignorat; se ipsum prope non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. Ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc splendore causæ separatur.

Verum hæc omnis oratio (ut jam ante dixi) mea est; quâ me uti respublica, et dolor meus, et istorum injuria coëgit. Sed Roscius horum nil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat, homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia, quæ vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpâ liberatus, et crimine nefario solutus, cupit a vobis discedere. Si hac indignâ suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit: rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit; si nullâ in re te fraudavit, si tibi optimâ fide sua omnia concessit, annumeravit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus

erat, annulumque de digito suum, tibi tradidit; si, ex omnibus rebus, se ipsum nudum, neque præterea quidquam, excepit; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.

L. Prædia mea tu possides; ego alienâ misericordiâ vivo: concedo, et quod animus æquus est, et quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. Familiâ meâ maximâ uteris; ego servum habeo nullum: patior, et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? quâ in re tuam voluntatem lædi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si, spoliorum causâ, vis hominem occidere, spoliâsti. Quid quæris amplius? Si inimicitiarum; quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus ante prædia possedisti, quam ipsum cognôsti? Sin metuis; ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? Sin, quod bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere; nonne ostendis, id te vereri, quod, præter cæteros, tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? Facis injuriam, Chrysogone, si majorem spem emtionis tuæ in hujus exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sulla gessit.

Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tantâ calamitate affici velis; si tibi omnia sua, præter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monimenti quidem causâ, reservavit; per Deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera immanisque natura? Quis unquam prædo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, cum integram prædam sine sanguine habere posset, cruentà spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitâsse: et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis; nisi

hoc indignum putas, quod vestitum sedere in judicio vides, quem tu e patrimonio, tamquam e naufragio, nudum expulisti. Quasi vero nescias, hunc et ali et vestiri a Cæciliâ, Balearici filiâ, Nepotis sorore, spectatissimâ feminâ; quæ, cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex suâ laude redderet.

LI. An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si, pro patris ejus hospitiis et gratiâ, vellent omnes hujus hospites adesse, et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur. Sin autem, pro magnitudine injuriæ, proque eo quod summa respublica in hujus periculo tentatur, hæc omnes vindicarent; consistere, mehercule, vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentiâ superari putent.

Quæ domi gerenda sunt, ea per Cæciliam transiguntur: fori judiciique rationem Messala, ut videtis, judices, suscepit: qui si jam satis ætatis atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. Quoniam ad dicendum impedimento est ætas, et pudor, qui ornat ætatem; causam mihi tradidit, quem suâ causâ cupere ac debere intelligebat: ipse, assiduitate, consilio, auctoritate, diligentiâ, perfecit, ut Sex. Roscii vita, erepta de manibus sectorum, sententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: hæc acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis; qui caput innocentis defenderent; qui injuriæ resisterent; qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent; et respublica ex illis, et ipsi ex invidiâ minus laborarent.

LII. Verum si a Chrysogono, judices, non impe-

tramus, ut pecuniâ nostrâ contentus sit, vitam ne petat; si ille adduci non potest, ut, cum ademerit nobis omnia quæ nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis est, eripere cupiat; si non satis habet avaritiam suam pecuniâ explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit; unum perfugium, judices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quæ reipublicæ, vestra pristina bonitas et misericordia: quæ si manet, salvi etiam nunc esse possumus. Sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in republicâ versata est, vestros quoque animos (id, quod fieri profecto non potest) duriores acerbioresque reddidit; actum est, judices: inter feras satius est ætatem degere, quam in hac tantâ immanitate versari.

Ad eamne rem vos reservati estis, ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii jugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cum prœlium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent; in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emtores, vos hîc, tales viros, sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, judices, ut hoc, quod majores consilium publicum vocari voluerunt, præsidium sectorum existimetur.

An vero, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quâvis ratione tollantur, et ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo, quæri? Dubium est, ad quem maleficium pertineat, cum videatis ex alterâ parte sectorem, inimicum, sicarium, eumdemque accusatorem hoc tempore, ex alterâ parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt?

LIII. Quod si id vos suscipitis, et eâdem in re operam vestram profitemini; si idcirco sedetis, ut ad

vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt; cavete, (per Deos immortales!) judices, ne nova, et multo crudelior, per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur: hanc vero, quæ ad eorum liberos atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio a vobis rejicitis et adspernamini, videte, (per Deos immortales!) quem in locum rempublicam perventuram putetis.

Homines sapientes, et istâ auctoritate et potestate præditos, quâ vos estis, ex quibus rebus maxime respublica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrûm nemo est, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domesticâ crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, judices: hanc pati nolite diutius in hac republicâ versari; quæ non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam, cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus; etiam qui naturâ mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

ORATIO III.

PRO Q. ROSCIO COMŒDO.

ARGUMENTUM.

Tradidit C. Fannius Chærea Q. Roscio, communemque cum eo fecit, servum suum Panurgum, eâ conditione, ut illum arte histrionicâ erudiret, deinde quæstus communis esset. Aliquanto post, Q. Flavius quidam Tarquiniensis Panurgum occidit. Flavium Roscius judicio persequi cum vellet, cognitorem in eam rem Fannium dedit. Lite contestatâ, judicio damni injuriâ a Flavio dati constituto, decidit cum Flavio Roscius, ut ipse aiebat, pro suâ parte; ut Fannius, pro totâ societate; fundum accepit, non pecuniam. Post aliquot annos, Roscium Fannius arbitrum adegit, h. e. a prætore impetravit, ut arbitrum daret, qui, quantum æquius melius, Roscium petitori Fannio dare juberet. Arbiter fuit idem, qui in hac causâ judex est, C. Calpurnius Piso. Is de re sententiam non tulit: sed Roscium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obîsset, HS decem millia daret, ita tamen, ut Fannius repromitteret ac restipularetur, si quid exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam se Roscio daturum. Spopondit ita se facturum Fannius. Deinde Flavio litem intendit. Judex fuit C. Cluvius, eques Romanus. Ejus sententiâ Flavius HS centena millia, Panurgi nomine Fannio dissolvit. Cujus pecuniæ pars dimidia cum ex restipulàtione Roscio deberetur; tamen tantum abest, ut ei quidquam Fannius

dederit, ut eum etiam in judicium vocaverit, tamquam suâ parte, in vetere illâ decisione, fraudatus. Æstimabat enim fundum, quem a Flavio Roscius acceperat, HS centum millibus: inde petebat HS quinquaginta millia; quasi Roscius pro societate, non pro se tantum, decidisset. In quo lis tota vertitur. Et hoc maxime argumento, ad criminationem Fannii refellendam, Cicero utitur, quod is, acceptâ a Roscio pecuniâ, quia cognitor ejus fuerat, repromisisset et restipulatus esset, si quid a Flavio exegisset, dimidium ei se daturum: quo sibi nullam a Roscio ex vetere divisione deberi pecuniam judicavit.

PRO Q. ROSCIO COMŒDO.

Multa desunt.

I. * * * malitiam naturæ, crederetur. Is scilicet, vir optimus, et singulari fide præditus, in suo judicio, tabulis suis testibus uti conatur. Solent fere dicere, qui per tabulas homines * * * [citi] pecuniam expensam tulerunt: Egone talem virum corrumpere potui, ut, meâ causâ, falsum in codicem referret? Exspecto, quam mox Chærea hac oratione utatur: Egone hanc manum, plenam perfidiæ, et hos digitos meos, impellere potui, ut falsum perscriberent nomen? Quod si ille suas proferet tabulas, proferet suas quoque Roscius: erit in illius tabulis hoc nomen; at in hujus non erit. Cur potius illius, quam hujus, credetur? Scripsisset ille, si non jussu hujus expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri jussisset? Nam, quemadmodum turpe est scribere, quod non debeatur; sic improbum est, non referre, quod debeas: æque enim tabulæ condemnantur ejus qui verum non retulit, et ejus qui falsum perscripsit.

Sed ego, copiâ et facultate causæ confisus, vide, quo progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti et expensi profert suas, in suam rem, suo arbitratu, scriptas; quominus secundum illum judicetis, non recuso. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque retulisset, id ratum haberet? ratum habebit Roscius. Profer: quod tibi fuerit persuasum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paulo ante, M. Perpernæ, P. Saturii, tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, solius flagitamus; et, quominus secundum eas lis detur, non recusamus.

Quid ita non profers? Non conficit tabulas? Immo diligentissime. Non refert parva nomina in codices? Immo omnes summas. Leve et tenue hoc nomen? HS CCCIƆƆƆ sunt. Quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet? quomodo HS CCCIƆƆƆ in codice accepti et expensi non sunt? Pro, Dii immortales! essene quemquam tantâ audaciâ præditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit, id jurare in litem non dubitet? Quod sibi probare non possit, id persuadere alteri conetur?

II. Nimium cito, ait, me indignari de tabulis: non habere se hoc nomen in codice accepti et expensi relatum confitetur: sed in adversariis patere contendit. Usque eone te diligis, et magnifice circumspicis, ut pecuniam, non ex tuis tabulis, sed ex adversariis, petas? Suum codicem testis loco recitare, arrogantiæ est: suarum perscriptionum et liturarum adversaria proferre non amentia est? Quod si eamdem vim, diligentiam, auctoritatemque habent adversaria, quam tabulæ; quid attinet codicem instituere? conscribere? ordinem conservare? memoriæ tradere literarum vetustatem? Sed, si, quod adversariis nihil credimus, idcirco codicem scribere instituimus; quod etiam apud omnes leve et infirmum est, id apud judicem grave et sanctum esse ducetur? Quid est, quod negligenter scribamus adversaria? quid est, quod diligenter conficiamus tabulas? quâ de causâ? quia hæc sunt menstrua: illæ sunt æternæ: hæc delentur statim: illæ servantur sancte: hæc parvi temporis memoriam, illæ perpetuæ existimationis fidem et religionem, amplectuntur: hæc sunt dejecta, illæ in ordinem confectæ. Itaque adversaria in judicium protulit nemo: codicem protulit; tabulas recitavit.

III. Tu, C. Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus, ex adversariis pecuniam petere non auderes. Ego, quæ clara sunt consuetudine,

diutius dicere non debeo: illud vero, quod ad rem vehementer pertinet, quæro: quam pridem hoc nomen, Fanni, in adversaria retulisti? Erubescit: quid respondeat, nescit: quid fingat extemplo, non habet. Sunt duo menses jam, dices. Tamen in codicem acceptum et expensum referri debuit. Amplius sunt sex menses. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adversariis? Quid si tandem amplius triennium est? Quomodo, cum omnes, qui tabulas conficiunt, menstruas pæne rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adversariis jacere pateris?

Utrum cætera nomina in codicem accepti et expensi digesta habes, an non? Si non; quomodo tabulas conficis? si etiam; quamobrem, cum cætera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri, debere Roscium. Cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. Cur in adversariis scriptum habebas?

Sed hæc quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi a C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod conor: difficile est, quod polliceor. Nisi eumdem et adversarium et testem habuerit Roscius, nolo vincat.

IV. Pecunia tibi debebatur certa; quæ nunc petitur per judicem; in quâ legitimæ partis sponsio facta est. Hîc tu si amplius HS nummo petîsti, quam tibi debitum est, causam perdidisti; propterea quod aliud est judicium, aliud arbitrium. Judicium est pecuniæ certæ; arbitrium, incertæ. Ad judicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum postulavimus, consequamur. Ejus rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in judicio? directum, asperum, simplex. "Si paret HS IↃↃↃ dari oportere." Hîc, nisi planum facit, HS IↃↃↃ ad libel-

lam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum, "Quantum æquius, melius, id dari." Ille tamen confitetur plus se petere, quam debeatur: sed satis superque habere dicit, quod sibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter causæ confidit; alter diffidit.

Quæ cum ita sint, quæro abs te, quid ita de hac pecuniâ, de his ipsis HS ꟾↄↄↄ, de tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumseris, quantum æquius et melius sit dari, repromittive, si pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romæ esset! Romæ est. Utinam adesset in judicio! Adest. Utinam sederet in consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eumdemne tu arbitrum et judicem sumebas? eidem et infinitam largitionem remittebas, et eumdem in angustissimam formulam sponsionis concludebas? Quis unquam, ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? Nemo. Quantum enim æquius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adîsti, de eo ad judicem venisti. Cæteri, cum ad judicem causam labefactari animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad judicem venire est ausus. Qui, cum de hac pecuniâ, de tabularum fide, arbitrum sumsit, judicavit, sibi pecuniam non deberi.

Jam duæ partes causæ sunt confectæ: annumerâsse sese negat: expensum tulisse non dicit, cum tabulas non recitat. Reliquum est, ut stipulatum se esse dicat: præterea enim, quemadmodum certam pecuniam petere possit, non reperio. Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo præsente? quis spopondisse me dicit? Nemo.

V. Hîc ego si finem faciam dicendi, satis fidei et diligentiæ meæ, satis causæ et controversiæ, satis formulæ et sponsioni, satis etiam judici, fecisse videar, cur secundum Roscium judicari debeat. Pecunia petita est certa: cum tertiâ parte sponsio facta est. Hæc pecunia, necesse est, aut data, aut expensa lata,

aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur: expensam latam non esse, codices Fannii confirmant: stipulatam non esse, taciturnitas testium concedit.

Quid ergo est? Quod et reus is est, cui et pecunia levissima, et existimatio sanctissima fuit semper: et judex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare, quam secundum nos judicare, velimus: advocatio ea est, quam, propter eximium splendorem, ut judicem unum, vereri debeamus: perinde ac si in hanc formulam omnia judicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica, conclusa et comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, hæc erit voluntaria: illa ad judicem, hæc ad C. Pisonem: illa pro reo, hæc pro Roscio: illa victoriæ, hæc bonæ existimationis causâ, comparata.

VI. Pecuniam petis, Fanni, a Roscio: quam? dic audacter et aperte. Utrum quæ tibi ex societate debeatur? an, quæ ex liberalitate hujus promissa sit et ostentata? quorum alterum est gravius et odiosius, alterum levius et facilius. Quæ ex societate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua enim sunt privata judicia summæ existimationis, et pæne dicam capitis, tria hæc sunt, fiduciæ, tutelæ, societatis. Æque enim perfidiosum et nefarium est, fidem frangere, quæ continet vitam; et pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit; et socium fallere, qui se in negotio conjunxit.

Quæ cum ita sint, qui sit, qui socium fraudârit et fefellerit, consideremus. Dabit enim nobis jam tacite vita acta in alterutram partem firmum et grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? Nonne, ut ignis, in aquam conjectus, continuo restinguitur et refrigeratur; sic refervens falsum crimen, in purissimam et castissimam vitam collatum, statim concidit et exstinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest

hoc homini huic hærere peccatum? qui, medius fidius, (audacter dico) plus fidei quam artis, plus veritatis quam disciplinæ, possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum, quam histrionem, esse arbitratur; qui ita dignissimus est scenâ propter artificium, ut dignissimus sit curiâ propter abstinentiam.

Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? Ignotum hominem scilicet pluribus verbis commendo. Estne quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? estne quisquam, qui tibi purior, pudentior, humanior, officiosior, liberaliorque, videatur? Quid? tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? Nonne, quotiescumque in causâ in nomen hujus incidisti, toties hunc et virum bonum esse dixisti, et honoris causâ appellâsti? quod nemo nisi aut honestissimo aut amicissimo facere consuevit. Quâ in re mihi ridicule es visus esse inconstans, qui eumdem et læderes et laudares; et virum optimum, et hominem improbissimum, esse diceres. Eumdem tu et honoris causâ appellabas, et virum primarium esse dicebas, et socium fraudâsse arguebas. Sed (ut opinor) laudem veritati tribuebas, crimen gratiæ concedebas: de hoc, ut existimabas, prædicabas: Chæreæ arbitratu causam agebas.

VII. Fraudavit Roscius. Est hoc quidem auribus animisque hominum absurdum. Quid si tandem aliquem timidum, dementem, divitem, inertem nactus esset, qui experiri non posset? tamen incredibile esset. Verumtamen, quem fraudârit, videamus. C. Fannium Chæream Roscius fraudavit. Oro, atque obsecro vos, qui nôstis, vitam inter se utriusque conferte: qui non nôstis, faciem utriusque considerate. Nonne ipsum caput, et supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam, et clamitare calliditatem, videntur? Nonne, ab imis unguibus usque ad verticem summum, (si quam conjecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, men-

daciis, constare totus videtur? qui idcirco capite et superciliis semper est rasis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur: cujus personam præclare Roscius in scenâ tractare consuevit: neque tamen, pro beneficio, ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum, improbissimum et perjurissimum lenonem, cum agit, agit Chæream. Persona illa lutulenta, impura, invisa, in hujus moribus, naturâ, vitâque, est expressa. Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude et malitiâ existimârit, nihil videtur; nisi forte, quod præclare hunc imitari se in personâ lenonis animadvertit.

Quamobrem, etiam atque etiam considera, C. Piso, quis quem fraudâsse dicatur. Roscius Fannium? Quid est hoc? probus improbum, pudens impudentem, perjurum castus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile est. Quemadmodum, si Fannius Roscium fraudâsse diceretur, utrumque ex utriusque personâ verisimile videretur, et Fannium per malitiam fecisse, et Roscium per imprudentiam deceptum esse; sic, cum Roscius Fannium fraudâsse arguatur, utrumque incredibile est, et Roscium quidquam per avaritiam appetîsse, et Fannium quidquam per se bonitate amisisse.

VIII. Principia sunt hujusmodi: spectemus reliqua. HS IↃↃↃ Q. Roscius fraudavit Fannium. Quâ de causâ? Subridet Saturius, veterator, ut sibi videtur. Ait, propter ipsa HS IↃↃↃ. Video: sed tamen cur ipsa HS IↃↃↃ tam vehementer concupierit, quæro: nam tibi, M. Perperna, C. Piso, certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint, causam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in suis nummis versabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, semper liberalissimus munificentissimusque fuit.

Pro Deum hominumque fidem! qui HS CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ quæstûs facere noluit (nam certe HS CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ merere

et potuit et debuit, si potest Dionysia HS ccciɔɔɔ ccciɔɔɔ merere) is, per summam fraudem, et malitiam, et perfidiam, HS ɪɔɔɔ appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula; illa honesta, hæc sordida; illa jucunda, hæc acerba; illa propria, hæc in causâ et in judicio collocata. Decem his annis proximis HS sexagies honestissime consequi potuit: noluit. Laborem quæstûs recepit; quæstum laboris rejecit. Populo Romano adhuc servire non destitit; sibi servire jampridem destitit. Hoc tu unquam, Fanni, faceres? et, si hos quæstus recipere posses, non eodem tempore et gestum et animam ageres? Dic nunc te ab Roscio HS ɪɔɔɔ circumscriptum esse, qui tantas et tam infinitas pecunias, non propter inertiam laboris, sed propter magnificentiam liberalitatis, repudiârit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certo scio? Fraudabat te in societate Roscius. Sunt jura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis, aut in genere injuriæ, aut ratione actionis, errare possit. Expressæ sunt enim ex uniuscujusque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuriâ, publicæ a prætore formulæ, ad quas privata lis accommodetur.

IX. Quæ cum ita sint, cur non arbitrum pro socio adegeris Q. Roscium, quæro. Formulam non nôras? Notissima erat. Judicio gravi experiri nolebas? Quid ita? Propter familiaritatem veterem? cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur insimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? quem per arbitrum circumvenire non posses, cujus de eâ re proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de eâ re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere; aut jacere noli, ubi non oportet: tametsi jam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illâ formulâ uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactionem. Num tabulas habet, an non? Si non habet,

quemadmodum pactio est? Si habet, cur non nominas? Dic nunc Roscium abs te petîsse, ut familiarem suum sumeres arbitrum: non petiit. Dic pactionem fecisse, ut absolveretur: non pepigit. Quære, quare sit absolutus? quod erat summâ innocentiâ et integritate. Quid enim factum est? Venisti domum ultro Roscii: satisfecisti: quod temere commisisses, in judicium ut denuntiaret, rogâsti, ut ignosceret; te affuturum negâsti: debere tibi ex societate nihil, clamitâsti. Judici hic denuntiavit: absolutus est. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentiâ: pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco, videlicet, ne condemnaretur. Quid erat causæ, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: furtum erat apertum.

X. Cujus rei furtum factum erat? Exorditur magnâ cum exspectatione veteris histrionis exponere societatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii. Is fuit ei cum Roscio communis. Hîc primum questus est non leviter Saturius, communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet, homo liberalis, et dissolutus, et bonitate affluens, Fannius Roscio? Sic puto.

Quoniam ille hîc constitit paulisper, mihi quoque necesse est paulum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex quâ parte erat Fannii, non erat HS IↃↃↃ: ex quâ parte erat Roscii, amplius erat HS CCCIↃↃↃ. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim æris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus HS CCCIↃↃↃ.

O societatem captiosam et indignam! ubi alter HS IↃↃↃ, alter, CCCIↃↃↃ quod sit, in societatem affert: nisi idcirco moleste pateris, quod HS IↃↃↃ

Nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Præclare: nam iste cum eo litem contestatam habebat. Cur igitur decidit, et non restipulatur, neminem amplius petiturum? cur de fundo decidit, et judicio non absolvitur? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione alliget, neque a Fannio judicio se absolvat? Est hoc primum, et ex conditione juris, et ex consuetudine cautionis, gravissimum et firmissimum argumentum; quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora et clariora testimonia in causâ haberem.

XIII. Et, ne forte me hoc frustra pollicitum esse prædices; te, te, inquam, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabo. Criminatio tua quæ est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis IV. Defensio mea quæ est? Roscium pro suâ parte cum Flavio transegisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clarius. Attende, quæso, Piso. Fannium invitum, et huc atque illuc tergiversantem; testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamat? "Quod a Flavio abstulero, partem dimidiam inde Roscio me soluturum spondeo." Tua vox est, Fanni.

Quid tu auferre potes a Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porro nunc restipulatur, quod jampridem ipse exegit? Quid vero Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in societate dissolutâ, nova hæc restipulatio interponitur? Quis est hujus restipulationis scriptor? testis? arbiter? quis? tu, Piso: tu enim Q. Roscium pro operâ, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obîsset, rogâsti, ut Fannio daret HS CCCIↃↃↃ, hac conditione, ut, si quid ille exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio dicere tibi videtur aperte, Roscium pro se de-

cidisse? At enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, repromisisse Fannium Roscio, si quid a Flavio exegisset, ejus partem dimidiam; sed omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum exactionis, sed initium repromissionis, spectare debes? neque, si ille persequi noluit, non, quod in se fuit, judicavit, Roscium suas, non societatis, lites redemisse? Quid si tandem planum facio, post decisionem veterem Roscii, post repromissionem recentem hanc Fannii, HS CCCIↃↃↃ Fannium a Q. Flavio, Panurgi nomine, abstulisse? tamen diutius illudere viri optimi existimationi, Q. Roscii, audebit?

XIV. Paulo ante quærebam (id, quod vehementer ad rem pertinebat) quâ de causâ Flavius, cum de totâ lite faceret pactionem, neque satis acciperet a Roscio, neque judicio absolveretur a Fannio. Nunc vero (id, quod mirum et incredibile est) requiro, quamobrem, cum de totâ re decidisset cum Roscio, HS CCCIↃↃↃ separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio: utrum, omnino Fannium a Flavio HS CCCIↃↃↃ non abstulisse? an alio nomine, et aliâ de causâ, abstulisse? Si aliâ de causâ; quæ ratio tibi cum eo intercesserat? Nulla. Addictus erat tibi? Non. Frustra tempus contero. Omnino, inquit, HS CCCIↃↃↃ a Flavio non abstulit, neque Panurgi nomine, neque cujusquam. Si planum facio, post hanc recentem stipulationem Roscii, HS CCCIↃↃↃ a Flavio te abstulisse; numquid causæ est, quin ab judicio abeas turpissime victus?

Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, hæc res in judicium. Certe. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis judex? Cluvius. Ex his, unus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversiâ, qui omnium judicio comprobatus est judex. Quem igitur ex his tribus a me

testem [exspectabis?] Petitorem? Fannius est: contra se nunquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is jampridem est mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Judicem? Cluvius est. Quid is dicit? HS CCCIƆƆƆ Panurgi nomine Flavium Fannio dissolvisse: quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est; si ex vitâ, homo clarissimus est; si ex te, judicem sumsisti; si ex veritate, id, quod scire potuit et debuit, dixit.

Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honesto, judici tuo, credi oportere. Circumspicit, æstuat: negat nos Cluvii testimonium recitaturos. Recitabimus. Erras: inani et tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii et C. Luscii Ocreæ, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt.

(*Testimonium T. Manilii, et C. Luscii Ocreæ.*) Utrum dicis? Luscio et Manilio, an et Cluvio, non esse credendum? Planius atque apertius dicam.

XV. Utrum Luscius et Manilius nihil de HS CCCIƆƆƆ ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Luscio et Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto et quieto sum animo; et, quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim et sanctissimis testimoniis virorum optimorum causa Roscii communita est. Si jam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem jurisjurandi, responde. Manilio et Luscio negas esse credendum? dic, aude: est tuæ contumaciæ, arrogantiæ, vitæque universæ, vox. Quid exspectas, quam mox ego Luscium et Manilium dicam, ordine, esse senatores; ætate, grandes natu; naturâ, sanctos et religiosos; copiis rei familiaris, locupletes et pecuniosos? Non faciam. Nihil mihi detraham, cum illis exactæ ætatis severissime fructum, quem meruerunt, retribuam. Magis mea adolescentia indiget illorum bonâ existimatione, quam illorum severissima senectus desiderat meam laudem.

Tibi vero, Piso, diu deliberandum et concoquendum est, utrum potius Chæreæ injurato in suâ lite, an Manilio et Luscio juratis in alieno judicio, credas.

Reliquum est, ut Cluvium falsum dixisse Luscio et Manilio contendat: quod si facit (quâ impudentiâ est), eumne testem improbabit, quem judicem probârit? Ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? Ejus testis ad judicem fidem infirmabit, cujus propter fidem et religionem judicis, testes comparabat? Quem ego si ferrem judicem, refugere non deberet; cum testem producam, reprehendere audebit?

XVI. Dixit enim, inquit, injuratus Luscio et Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid interest inter perjurum et mendacem? Qui mentiri solet, pejerare consuevit. Quem ego, ut mentiatur, inducere possum; ut pejeret, exorare facile potero. Nam, qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium, perduci consuevit. Quis enim deprecatione Deorum, non conscientiæ fide, commovetur? Propterea, quæ pœna ab Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci, constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidiâ et malitiâ, per quam insidiæ tenduntur alicui, Dii immortales hominibus irasci et succensere consuêrunt.

At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret juratus, quam nunc est, cum dicit injuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui, quâ de re judex fuisset, testis esset: nunc omnibus inimicis, necesse est, castissimus et constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familiaribus suis dicit. Dic nunc, si potes, si res, si causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manum injecit, et paulisper consistere et commorari cogit. Unde hoc totum ductum et conflatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus et versutus.

Hoc, initio, cogitare cœpit: quoniam Fannius a me petit HS ıↃↃↃ, petam a C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut meâ causâ mentiatur: dicat, decisionem factam esse, quæ facta non est; HS CCCIↃↃↃ a Flavio data esse Fannio, quæ data non sunt. Est hoc principium improbi animi, miseri ingenii, nullius consilii.

Quid deinde? Posteaquam se præclare confirmavit, venit ad Cluvium. Quem hominem? levem? immo gravissimum: mobilem? immo constantissimum: familiarem? immo alienissimum. Hunc posteaquam salutavit, rogare cœpit, blande et concinne, scilicet: Mentire, meâ causâ, viris optimis, tuis familiaribus, præsentibus; dic, Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit; dic, HS CCCIↃↃↃ dedisse, qui assem nullum dedit. Quid ille respondit? Ego vero cupide et libenter mentiar tuâ causâ; et, si quando me vis pejerare, ut paululum tu compendii facias, paratum fore scito: non fuit causa, cur tantum laborem caperes, ut ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, transigere potuisti.

XVII. Pro Deûm hominumque fidem! hoc aut Roscius unquam a Cluvio petisset, si HS millies in judicium haberet? aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si universæ prædæ particeps esset? Vix (medius fidius) tu, Fanni, a Ballione, aut aliquo ejus simili, hoc expostulare auderes, et impetrare posses, quod cum est veritate falsum, tum ratione quoque est incredibile. Obliviscor enim, Roscium et Cluvium viros esse primarios: improbos temporis causâ esse fingo.

Falsum subornavit testem Roscius Cluvium. Cur tam sero? cur, cum altera pensio solvenda esset, non tum, cum prima? nam jam antea HS ıↃↃↃ dissolverat. Deinde, si jam persuasum erat Cluvio, ut mentiretur; cur potius HS CCCIↃↃↃ, quam CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ data dixit Fan-

nio a Flavio, cum ex restipulatione pars ejus dimidia Roscii esset? Jam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil, Roscium petîsse. Hoc cum sentit Saturius esse apertum, resistere et repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis et insidiarum in eodem vestigio diverticulum reperit.

Petîsse (inquit) suam partem Roscium a Flavio confiteor: vacuam et integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. Quo nihil captiosius neque indignius potest dici. Quæro enim, potueritne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit, quemadmodum abstulit? Si potuit, quemadmodum non sibi exegit? Nam, quod sibi petitur, certe alteri non exigitur. An ita est? si, quod universæ societatis fuisset, petîsset; quod tum redactum esset, æqualiter omnes partirentur: nunc, cum petierit, quod suæ partis esset; non, quod abstulit, soli sibi exegit?

XVIII. Quid interest inter eum, qui per se litigat, et qui cognitor est datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit: alteri nemo potest, nisi qui cognitor est factus. Itane vero? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset judicio, ferres tuum. Suo nomine petiit: quod abstulit, sibi, non tibi, exegit. Quod si quisquam petere potest alteri, qui cognitor non est factus; quæro, quid ita, cum Panurgus esset interfectus, et lis contestata cum Flavio damni injuriâ esset, tu in eam litem cognitor Roscii sis factus; cum præsertim ex tuâ oratione, quodcumque tibi peteres, huic peteres; quodcumque tibi exigeres, id in societatem recideret. Quod si ad Roscium nihil perveniret, quod tu a Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset cognitorem; ad te pervenire nihil debet, quod Roscius pro suâ parte exegit; quoniam tuus cognitor non est factus.

Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni? cum de suâ parte Roscius transegit cum Flavio, ac-

tionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum HS CCCIↃↃↃ ob eo postea exegisti? Si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te persequi et petere debes? Simillima enim et maxime gemina societas hæreditatis est. Quemadmodum socius in societate habet partem, sic hæres in hæreditate habet partem. Ut hæres sibi soli, non cohæredibus, petit; sic socius sibi soli, non sociis, petit: et quemadmodum uterque pro suâ parte petit, sic pro suâ parte dissolvit: hæres ex suâ parte, quâ hæreditatem adiit; socius ex eâ, quâ societatem coiit.

Quemadmodum suam partem Roscius suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres; sic, cum exegit suam partem, et tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet: nisi forte tu, perverso more, quod hujus est, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perstat in sententiâ Saturius, quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si ita est, quâ (malum!) stultitiâ fuit Roscius, qui, ex jurisperitorum consilio et auctoritate, restipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegisset a Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret; siquidem, sine cautione et repromissione, nihilo minus id Fannius societati, hoc est, Roscio, debebat?

Desiderantur non pauca.

ORATIO IV.

IN Q. CÆCILIUM

DIVINATIO,

seu de Accusatore in C. Verrem constituendo.

ARGUMENTUM ASCONII.

Cn. Pompeio primum et M. Crasso Coss. C. Verres, perfunctus quæsturâ, legatione, et præturâ urbanâ, vivo patre C. Verre, et prætextato filio, et filiâ nuptâ, uxorem habens, cùm successisset in Siciliâ C. Sacerdoti prætori, eamque, non sibi succedente Arrio, per triennium tenuisset, atque in eâ fuisset libidinose, avare, crudeliterque versatus; succedente tandem in eâdem provinciâ L. Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes, præter Syracusanos et Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, jampridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Siciliâ fuisset, prætore Sex. Peducæo; et quod, cum decederet, in illâ oratione, quam Lilybæi habuit, multâ iis benigne promisisset. Accessit his, non ignobilis futuræ de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus, et multis aliis nobilibus viris, et præcipue ab Hortensio ipso, defendebatur, facile et prin-

cipe in senatu propter nobilitatem, et in foro ob eloquentiam rege causarum, et eodem consule designato cum Q. Metello, fratre Metellorum, alterius prætoris Siculi, alterius prætoris urbani. His ita constitutis, exstitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, et quæstor Verris, et ejusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens causas. Unam, quod ab eo læsus, et ob hoc jure illi sit inimicus, quare prævaricator esse non possit. Alteram, quod, cum quæstor ei tum fuerit, etiam ipse in quæstione [*F. etiam sine inquisitione*] crimina noverit Verris. Tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Hujuscemodi propositionibus Cicero, designatus ædilis, his sex capitibus respondet. Accusatorem eum esse oportere, Qui invitus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: Qui pro republicâ agat: Quem volunt, qui accusant: Quem metuit, qui accusatur: Qui idoneus est facundiâ et innocentiâ: Qui hoc facit imitatione majorum. Divisio principalis una de se ipso, altera de contentione sui et Cæcilii. Divinatio dicitur hæc oratio, quia non de facto quæritur et conjecturâ, sed de futuro, quæ est divinatio, [*F. non de facto quæritur, sed de futuro, quæ est divinatio et conjectura*] uter debeat accusare. Alii ideo putant Divinationem dici, quod injurati judices in hac causâ sedeant, ut, quod velint, præsentire de utroque possint; alii, quod res agatur sine testibus, et sine tabulis; et, his remotis, argumenta sola sequantur judices, et quasi divinent. Agitur autem causa, senatoriis judiciis in invidiâ apud populum constitutis corruptione multorum; vexatis provinciis omnibus, ac sociis populi Romani fessis toto orbe terrarum, libidine et iniquitate Romanorum magistratuum; accusatoribus prævaricatione infamibus; flagitante plebe judicia equestris ordinis, quæ, ferme ante annos X, victor Sulla sustulerat; cognoscente de pe-

cuniis repetundis M' Glabrione prætore, et amplissimis quibusque senatorii ordinis judicantibus, summâ exspectatione cunctorum. Genus causæ, honestum. Status, qualitas negotialis comparativa de constituendo accusatore, qui potissimum de duobus, aut qui solus, accuset. Dicit enim Cæcilius, aut a se accusandum esse Verrem, aut a se quoque.

IN CÆCILIUM DIVINATIO.

I. Si quis vestrûm, judices, aut eorum qui adsunt, forte miratur, me, qui tot annos in causis judiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subito nunc mutatâ voluntate, ad accusandum descendere; is, si mei consilii causam rationemque cognoverit, unâ et id, quod facio, probabit, et in hac causâ profecto neminem præponendum esse mihi actorem putabit.

Cum quæstor in Siciliâ fuissem, judices, ita-que ex eâ provinciâ decessissem, ut Siculis omnibus jucundam diuturnamque memoriam quæsturæ nominisque mei relinquerem; factum est, uti, cum summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me, præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati, cuncti ad me publice sæpe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam defensionemque susciperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse, dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum. Venisse tempus aiebant, non jam ut commoda sua, sed ut vitam salutemque totius provinciæ, defenderem: sese jam ne Deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere; quod eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis, efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno prætore per triennium pertulisse: rogare et orare, ne illos supplices adspernarer, quos, me incolumi, nemini supplices esse oporteret.

II. Tuli graviter et acerbe, judices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret,

qui opem a me atque auxilium petîssent; aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentiâ dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præsertim quæstor in eâdem provinciâ, post me quæstorem, fuisset. Quo ego adjumento sperabam hanc a me molestiam posse demoveri, id mihi erat adversarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nôssent, aut si iste apud eos quæstor non fuisset.

Adductus sum, judices, officio, fide, misericordiâ, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quod hæc, quæ videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio, est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, et non omnino a defendendis hominibus sublevandisque discedere.

Quod si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem, non haberem; si aut hoc a me Siculi non petîssent; aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet; et hoc, quod facio, me reipublicæ causâ facere profiterer, ut homo, singulari cupiditate, audaciâ, scelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Siciliâ solum, sed in Achaïâ, Asiâ, Ciliciâ, Pamphyliâ, Romæ denique ante oculos omnium, maxima turpissimaque nôssemus, me agente in judicium vocaretur; quis tandem esset, qui meum factum aut consilium posset reprehendere?

III. Quid est, (pro Deûm hominumque fidem!) in quo ego reipublicæ plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod aut populo Romano gra-

tius esse debeat, aut sociis exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus eversæ, provinciæ; socii stipendiariique populi Romani, afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed exitii solatium, quærunt. Qui judicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur, accusatores se idoneos non habere: qui accusare possunt, judiciorum severitatem desiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis difficultatibusque affectus est, tamen nihil æque in republicâ atque illam veterem judiciorum vim gravitatemque requirit. Judiciorum desiderio tribunicia potestas efflagitata est: judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postulatur: judicum culpâ atque dedecore, etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur; id jam populare atque plausibile factum est.

In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Romani quotidianâ querimoniâ, judiciorum infamiâ, totius ordinis offensione, cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei atque integri causam reipublicæ legumque susciperent; fateor, me, salutis omnium causâ, ad eam partem accessisse reipublicæ sublevandæ, quæ maxime laboraret.

Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi, dicendum necessario est dê contentione nostrâ, ut, in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis.

Ego sic intelligo, judices: cum de pecuniis repetundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, hæc duo in primis spectari oportere: quem maxime velint actorem esse ii, quibus factæ esse dicantur injuriæ, et quem minime velit is, qui eas injurias fecisse arguatur.

IV. In hac causâ, judices, tametsi utrumque esse

arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, et de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere; hoc est, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ sunt; quorum causâ judicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastâsse, domos exinanîsse, fana spoliâsse, dicitur. Adsunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam, et diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis, atque a populi Romani legibus, petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causæ totius, esse voluerunt.

Utrum, Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere, an optimorum fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petîsse; primum causam inimici tui sublevabis, de quo non præjudicium, sed plane judicium, jam factum putatur, quod ita percrebuit, Siculos omnes actorem suæ causæ contra illius injurias quæsîsse. Hoc si tu, inimicus ejus, factum negabis, quod ipse, cui maxime hæc res obstat, negare non audet; videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes viri clarissimi nostræ civitatis, quos omnes a me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo; quos, si mentirer, testes esse impudentiæ meæ minime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus; scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus; quorum fide atque præsidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta est. Hi sciunt, hoc non modo a me petitum esse, sed ita sæpe et ita vehementer esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit?

Adsunt homines ex totâ provinciâ nobilissimi, qui præsentes vos orant atque obsecrant, judices, ut, in actore causæ suæ deligendo, vestrum judicium ab suo judicio ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliæ legationes adsunt, præter duas civitates: quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata sunt.

At enim cur a me potissimum hoc præsidium petiverunt? Si esset dubium, petissent a me præsidium, necne; dicerem, cur petîssent. Nunc vero, cum id ita perspicuum sit, ut oculis judicare possitis; nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi objiciatur, me potissimum esse delectum. Verum id mihi non sumo, judices; et hoc non modo in oratione meâ non pono, sed ne in opinione quidem cujusquam relinquo, me omnibus patronis esse præpositum. Non ita est: sed uniuscujusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum, ducta ratio est. Mea fuit semper hæc in hac re voluntas et sententia, quemvis ut hoc mallem, de iis qui essent idonei, suscipere, quam me; me ut mallem, quam neminem.

V. Reliquum est jam, ut illud quæramus, cum hoc constet, Siculos a me petîsse, ecquid hanc rem apud vos animosque vestros valere oporteat; ecquid auctoritatis apud vos, in suo jure repetendo, socii populi Romani, supplices vestri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causâ constituta sit. Nam, civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione et privato jure repetuntur: hæc lex socialis est: hoc jus nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus aliquanto nunc quidem munitam, quam antea; verumtamen, si qua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est; cujus legis non modo a populo Romano, sed etiam ab ultimis nationibus, jampridem severi custodes requiruntur.

Quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causâ lex sit constituta? Sicilia tota, si unâ voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit; quod in unâquâque re, beneficio senatûs populique Romani, juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sestertiûm millies ex lege repeto. Si universa (ut dixi) provincia loqui posset, hac voce uteretur: quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit. In hujusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam, invitis iis quorum negotium est, accedere aut adspirare audeat?

VI. Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent: Te non novimus: nescimus qui sis: nunquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita; nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? Nunc hoc dicunt: utrumque se nôsse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum, alterum plane nolle. Cur nolint, etiamsi tacent, satis dicunt. Verum non tacent: tamen his invitissimis te offeres? Tamen in alienâ causâ loquêre? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos, esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle [suam causam,] nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis et judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimis his, quibus maxime lex consultum esse vult? cur, de quibus in provinciâ non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandæ calamitatis, adimis potestatem? Num, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem teipsum, ulciscantur, laborare?

VII. At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: alterum illud (credo) obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit. Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute suâ contendit, quam ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? Sunt multa, quæ Verres in me esse arbitratur, quæ scit in te, Q. Cæcili, non esse; quæ cujusmodi in utroque nostrûm sint, paulo post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat; nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor et amicus ejus tibi [Hortensius] suffragatur; me oppugnat: aperte ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare; et ait, hoc se honeste, sine ullâ invidiâ, ac sine ullâ offensione, contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendi, impetrare; reus ut absolvatur, non peto: sed, ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum; quod cum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamiâ, illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causâ laboro.

Et ait idem, (ut aliquis metus adjunctus sit ad gratiam) certos esse in consilio, quibus ostendi tabellas velit: id esse perfacile: non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari cerâ legitimâ, non illâ infami ac nefariâ. Atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat. Videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus, quos non sine causâ contemsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque homines, translata sit, se in judiciis dominari non posse.

VIII. Huic ego homini jam ante denuntio, si a me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam; et ita tamen mu-

tandam, ut meliore et honestiore conditione sit, quam quâ ipse esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum et M. Antonium, qui nihil se arbitrabantur ad judicia causasque amicorum, præter fidem et ingenium, afferre oportere. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur, judicium sine magno multorum periculo posse corrumpi.

Ego, in hoc judicio, mihi Siculorum causam receptam, populi Romani susceptam, esse arbitror; ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit (id, quod Siculi petiverunt), sed omnino improbitas (id, quod populus Romanus jamdiu flagitat) exstinguenda atque delenda sit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione meâ ponere.

Tu vero, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut quâ in re, non modo specimen cæteris aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare? atque eam non modo in animis judicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium, exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum, defendere?

IX. Cognosce ex me (quoniam hoc primum tempus discendi nactus es), quam multa esse oporteat in eo qui alterum acccuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris; ego jam tibi ipse istuc, quod expetis, meâ voluntate concedam. Primum integritatem atque innocentiam singularem. Nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suæ reddere. Hîc ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi a Siculis, potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad judicium non affuturos. Quare

negent, ex me non audies: hos patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem (ut est hominum genus nimis acutum et suspiciosum) non te ex Siciliâ literas in Verrem deportare velle arbitrantur; sed, cum iisdem literis illius prætura et tua quæstura consignata sit, asportare te velle ex Siciliâ literas suspicantur.

Deinde accusatorem firmum verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo, esse non posse. Nec ea dico, quæ, si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Siciliâ decesseris, in gratiam redîsse cum Verre: Potamonem, scribam et familiarem tuum, retentum esse a Verre in provinciâ, cum tu decederes: M. Cæcilium, fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse, neque tecum tuas injurias persequi; sed esse cum Verre; cum illo familiarissime atque amicissime vivere. Sunt hæc et alia in te falsi accusatoris signa permulta; quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse. Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas.

X. Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset, et cum esset tritici modius HS II, pro frumento, in modios singulos, duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem, necesse est: tu, Cæcili, quid facies? Utrum hoc tantum crimen prætermittes, an objicies? Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eâdem provinciâ, tu ipse fecisti? Audebis ita accusare alterum, ut, quominus tute condemnere, recusare non possis? Sin prætermittes; qualis erit ista tua accusatio, quæ, domestici periculi metu, certissimi et maximi criminis

non modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam, pertimescat?

Emtum est ex S. C. frumentum ab Siculis, prætore Verre: pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est hoc crimen in Verrem; grave, me agente; te accusante, nullum. Eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tu tractabas: ex quâ, etiam si cuperet prætor, tamen, ne qua deductio fieret, magnâ ex parte tua potestas erat. Hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet. Silebitur, toto judicio, de maximis et notissimis illius furtis et injuriis. Mihi crede, Cæcili; non potest, in accusando, socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est.

Mancipes a civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? hoc, Verre prætore, factum est solum? non: sed etiam quæstore Cæcilio. Quid igitur? daturus es huic crimini, quod et potuisti prohibere, ne fieret, et debuisti? an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in judicio suo non audiet, quod cum faciebat, quemadmodum defensurus esset, non reperiebat.

XI. Atque ego hæc, quæ in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta; quæ ille (ut istius, credo, animos atque impetus retardaret) cum quæstore suo benignissime communicavit. Hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse divisam. Quapropter, si tibi indicium postulas dari, quod tecum unâ fecerit, concedo, si id lege permittitur. Sin autem de accusatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quominus alterius peccata demonstrare possint.

Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam atque tuam accusationem. Ego, etiam quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet po-

testatem: tu, contra, ne, quæ ille quidem fecit, objicies, ne quâ ex parte conjunctus cum eo reperiare.

Quid? illa, Cæcili, contemnendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, præsertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, judiciis, lègibus, aut ratio, aut exercitatio? Intelligo, quam scopuloso difficilique in loco verser: nam, cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiæ multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio; neque est, quod possim dicere; neque, si esset, dicerem. Aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est; aut, si id parum est, ego majus id commemorando facere non possum.

XII. De te, Cæcili, jam (mehercule) hoc, extra hanc contentionem certamenque nostrum, familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam: et tu te collige; et, qui sis, et quid facere possis, considera. Putasne, te posse de maximis acerbissimisque rebus, cum causam sociorum, fortunasque provinciæ, jus populi Romani, gravitatem judicii legumque, susceperis, tot res, tam graves, tam varias, voce, memoriâ, consilio, ingenio, sustinere? Putasne, te posse, quæ C. Verres in quæsturâ, quæ in legatione, quæ in præturâ, quæ Romæ, quæ in Italiâ, quæ in Achaïâ, Asiâ, Pamphyliâque patrârit, ea, quemadmodum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione distinguere? Putasne posse (id, quod in ejusmodi reo maxime necessarium est) facere, ut, quæ ille libidinose, quæ nefarie, quæ crudeliter fecerit, ea æque acerba et indigna videantur esse iis qui audient, atque illis visa sunt qui senserunt?

Magna sunt ea, quæ dico, mihi crede: noli hæc contemnere. Dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa, non solum exponenda, sed etiam graviter copioseque agenda est. Perficiendum est, si quid agere aut perficere vis, ut homines te non solum au-

diant, verum etiam libenter studioseque audiant. In quo si te multum naturâ adjuvaret; si optimis a pueritiâ disciplinis atque artibus studuisses, et in his elaborâsses; si literas Græcas Athenis, non Lilybæi, Latinas Romæ, non in Siciliâ, didicisses; tamen esset magnum, tantam causam, tam exspectatam, et diligentiâ consequi, et memoriâ complecti, et oratione exponere, et voce et viribus sustinere.

Fortasse dices, Quid? ergo hæc in te sunt omnia? Utinam quidem essent! verumtamen, ut esse possent, magno studio mihi a pueritiâ est elaboratum. Quod si ego hæc, propter magnitudinem rerum ac difficultatem, assequi non potui, qui in omni vitâ nihil aliud egi; quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea nunquam cogitâsti, sed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis, quæ et quantæ sint, suspicari potes?

XIII. Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro judiciisque ita verser, ut ejusdem ætatis aut nemo aut pauci plures causas defenderint; et qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promtiorque esse possim; tamen, ita Deos mihi velim propitios, ut, cum illius temporis mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco.

Jam nunc mente et cogitatione prospicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint; quantam exspectationem magnitudo judicii sit allatura; quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura; quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura sit. Quæ cum cogito, jam nunc timeo, quidnam, pro offensione hominum qui illi inimici infensique sunt, et exspectatione omnium, et magnitudine rerum, dignum eloqui possim.

Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil labo-

ras? et si quid ex vetere aliquâ oratione, "Jovem ego Optimum Maximum," aut, "Vellem, si fieri potuisset, judices," aut aliquid ejusmodi, ediscere potueris, præclare te paratum in judicium venturum arbitraris.

Ac, si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, et ad dicendum paratissimo, futurum esse certamen; quîcum modo disserendum, modo omni ratione pugnandum certandumque sit? Cujus ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam; ita probo, ut me ab eo delectari facilius quam decipi putem posse.

XIV. Nunquam ille me opprimet consilio; nunquam ullo artificio pervertet; nunquam ingenio me suo labefactare atque infirmare conabitur. Novi omnes hominis petitiones, rationesque dicendi: sæpe in iisdem, sæpe in contrariis causis versati sumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio judicium fieri arbitretur. Te vero, Cæcili, quemadmodum sit elusurus, quam omni ratione jactaturus, videre jam videor: quoties ille tibi potestatem optionemque facturus sit, ut eligas utrum velis; factum esse, necne, verum esse, an falsum; utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æstus, qui error, quæ tenebræ (Dii immortales!) erunt, homini minime malo! Quid? cum accusationis tuæ membra dividere cœperit, et in digitis suis singulas partes causæ constituere? Quid? cum unumquodque transigere, expedire, absolvere? Ipse profecto metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris. Quid? cum commiserari, conqueri, et ex illius invidiâ deonerare aliquid, et in te trajicere, cœperit? commemorare quæstoris cum prætore necessitudinem constitutam? morem majorum? sortis religionem? Poterisne ejus orationis subire invidiam? Vide modo: etiam atque etiam considera.

Mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso ac motu corporis præstringat aciem ingenii tui, teque ab institutis tuis cogitationibusque abducat.

Atque hujusce rei judicium jam continuo video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris; si ab isto libro, quem tibi magister ludi, nescio qui, ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discesseris; posse te et illi quoque judicio non deesse, et causæ atquè officio tuo satisfacere arbitrabor: sin mecum, in hac prolusione, nihil fueris; quem te, in ipsâ pugnâ cum acerrimo adversario, fore putemus?

XV. Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis et disertis. Est tamen hoc aliquid; tametsi non est satis. Omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus et paratissimus esse debet. Verumtamen L. Apuleium esse video proximum subscriptorem, hominem non ætate, sed usu forensi atque exercitatione, tironem. Deinde, ut opinor, habet Allienum, hunc tamen a subselliis; qui quid in dicendo posset, nunquam satis attendi: in clamando quidem video eum esse bene robustum atque exercitatum. In hoc spes tuæ sunt omnes: hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit. At ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi et existimationi tuæ; et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Græcis fieri videmus; sæpe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum, multum submittere, ut ille princeps quam maxime excellat; sic faciet Allienus: tibi serviet; tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam potest.

Jam hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri; cum et ipse Allienus,

ex eâ facultate, si quam habet, aliquantum detracturus sit; et Cæcilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit, et sibi primas in dicendo partes concesserit. Quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege moratorum, qui subscriptionem sibi postulârunt, cuicumque vos delationem dedissetis. Ex quibus, alienissimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut, ad ea quæ dixerint, certo loco, aut singulatim unicuique, respondeam. Sic breviter, quoniam non consulto, sed casu, in eorum mentionem incidi, quasi præteriens, satisfaciam universis.

XVI. Tantâne vobis inopiâ videor esse amicorum, ut mihi, non ex his quos mecum adduxerim, sed de populo, subscriptor addatur? Vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini potius, quam aliquos a columnâ Meniâ vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero! qui, non solum ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, adspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat.

Verum, ut ad te, Cæcili, redeam, quam multa te deficiant, vides: quam multa sint in te, quæ reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto jam intelligis. Quid ad hæc dici potest? Non enim quæro, quid tu dicturus sis: video mihi non te, sed hunc librum, esse responsurum, quem monitor tuus hîc tenet; qui, si te recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi

fecisse Verrem? Arbitror: neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui consuleret, fuisse. Sed cæteri Siculi ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te (id, quod non potes) persequi conaris, id agis, ut cæterorum quoque injuriæ sint impunitæ atque inultæ: et hoc te præterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci: in quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere possit, quæri solere.

Quod si ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit; utrum tandem censes hos judices gravius ferre oportere, te ab illo esse læsum, an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc et esse gravius, et ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur, in accusando, provincia: nam provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem causæ totius, adoptavit.

XVII. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ cæterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime: nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur; quæ causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me: nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, nunquam proferet. Agonis est quædam, Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ; quæ mulier, ante hunc quæstorem, copiosa plane et locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, (ut mos in Siciliâ est omnium Venereorum, et eorum qui a Venere se liberaverunt) ut præfecto illi religionem Veneris nomenque objiceret, dixit et se et omnia sua Veneris esse.

Ubi hoc quæstori Cæcilio, viro optimo et homini

unquam venit in contentionem de accusando, qui quæstor fuisset, quin repudiaretur. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompeio in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est; sed ne libido violandæ necessitudinis auctoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quæstor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille, ab Sardis rogatus, ad causam accesserat. Semper hæc causa plurimum valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciæ, pro exterarum nationum commodis, inimicitias suscipere; ad periculum accedere; operam, studium, laborem interponere.

XX. Etenim, si probabilis est eorum causa, qui injurias suas persequi volunt; quâ in re dolori suo, non reipublicæ commodis, serviunt; quanto illa causa honestior, quæ non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nullâ privatim acceptâ injuriâ, sociorum atque amicorum populi Romani dolore atque injuriis commoveri! Nuper, cum in P. Gabinium vir fortissimus et innocentissimus, L. Piso, delationem nominis postularet, et contra Q. Cæcilius peteret, isque se veteres inimicitias jam diu susceptas persequi diceret; cum auctoritas et dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achæi patronum adoptârant. Etenim, cum lex ipsa de pecuniis repetundis, sociorum atque amicorum populi Romani [causâ, parata] sit; iniquum est, non eum legis judiciique actorem idoneum maxime putari, quem actorem causæ suæ socii, defensoremque fortunarum suarum, potissimum esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet æquius? Utra igitur est splendidior, utra illustrior

commemoratio? Accusavi eum, cui quæstor fueram, quîcum me sors, consuetudoque majorum, quîcum me Deorum hominumque judicium conjunxerat; an, Accusavi rogatu sociorum atque amicorum: delectus sum ab universâ provinciâ, qui ejus jura fortunasque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causâ, apud quos quæstor fueris, quam eum, cujus quæstor fueris, accusare?

Clarissimi viri nostræ civitatis, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi Romani ditionemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum et prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. Nuper Cn. Domitium scimus D. Silano diem dixisse propter unius hominis, Egritomari, paterni amici atque hospitis, injurias.

XXI. Neque enim magis animos hominum nocentium res unquam ulla commovit, quam hæc majorum consuetudo, longo intervallo repetita ac relata; sociorum querimoniæ delatæ ad hominem non inertissimum, susceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide diligentiâque suâ posse defendere. Hoc timent homines: hoc laborant: hoc institui, atque adeo institutum referri ac renovari, moleste ferunt. Putant fore, uti, (si paulatim hæc consuetudo serpere ac prodire cœperit) per homines honestissimos virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges judiciaque administrentur. Cujus consuetudinis atque instituti patres majoresque nostros non pœnitebat tum, cum P. Lentulus, is qui princeps senatûs fuit, accusabat M' Aquillium, subscriptore C. Rutilio Rufo; aut cum P. Africanus, homo virtute, fortunâ, gloriâ, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul et censor

fuerat, L. Cottam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatisque majestas, gravis habebatur. Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus prædito, simulant sese mirari, cum moleste ferant. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat; nunc præsertim, eâ jam ætate, cum ædilitatem petat? Ego vero ætatis non modo meæ, sed multo etiam superioris, et honoris amplissimi puto esse, et accusare improbos, et miseros calamitososque defendere. Et profecto aut hoc remedium est ægrotæ ac prope desperatæ reipublicæ, judiciisque corruptis ac contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem, quam honestissimos et integerrimos diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla unquam medicina his tot incommodis reperietur. Nulla salus reipublicæ major est, quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de famâ suâ, quam illos, qui accusantur, de capite ac fortunis suis, pertimescere. Itaque semper ii diligentissime laboriosissimeque accusârunt, qui seipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt.

XXII. Quamobrem hoc statuere, judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla unquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipso judicio exspectatio futura sit; qui neque, ut ante collectam famam conservet, neque uti reliqui temporis spem confirmet, laborat; non nimis hanc causam severe, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum. Habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissime flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret.

A nobis multos obsides habet populus Romanus, quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum.

Habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem, multo sudore, labore, vigiliisque collectam: ut, si in hac causâ nostrum officium ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum Romanum incolumia ac salva possimus: si tantulum offensum titubatumque sit; ut ea, quæ singulatim ac diu collecta sunt, uno tempore universa perdamus. Quapropter, judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillime posse magnitudinem causæ ac judicii sustinere fide, diligentiâ, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Cæcilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Romanus ne, tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere, arbitretur, providete.

ORATIO V.

PROŒMIUM PRIMÆ ACTIONIS IN C. VERREM.

ARGUMENTUM.

M. TULLIO accusatore constituto, atque ex Siciliâ, quo, instituendæ accusationis causâ, profectus erat, reverso; C. Verres, cum suæ causæ magnopere diffideret, neque dubitaret, quin multis et testimoniis et tabulis, tum publicis, tum privatis, convinceretur, duplicem inire rationem cœpit: primum, ut hujus causæ actio in annum proximum perduci posset; quod scilicet in eum annum et Q. Hortensius ipsius patronus, et Q. Metellus ejusdem amicissimus, consules designati essent: deinde M' Glabrio, præsentis anni prætor, brevi magistratu abiret, multique hujus consilii judices magistratum caperent; quo tempore judicibus illis esse non liceret; in quorum locum M. Metellus, frater consulis, prætor designatus, et alii judices, non tam, ut sperabat, ad corrumpendum difficiles, succederent. Tum præterea L. Metellus, illorum frater, Siciliam provinciam sortitus esset, cujus auctoritate Siculos commoveri posse confidebat. Id ut efficeret, quoniam quatuor duntaxat menses ante Calendas Januarii supererant, principio causam alterius rei interponere conatus est, quæ omne tem- agendum idoneum absumeret. Sed ejus spem

Ciceronis diligentia longe fefellit. Itaque, eâ spe frustratus, aliam tentare rationem cœpit. Nam, cum ex hoc tempore, Nonis scilicet Sextilibus, non multum temporis ad agendum superesset, ludis prope menses tres auferentibus, præsertim si horis suis legitimis, id est XX diebus, accusator uti voluisset; consilium hoc cepit, ut, partim dicendo, partim excusando, rem integram in annum sequentem produceret. Huic illius consilio Cicero ita occurrit. Statuit perpetuam orationem in aliud tempus reservare, et, breviter testes interrogando, accusationem expedire. Et, quoniam sibi ab usitatâ ratione Hortensii, et corrumpendorum judiciorum consuetudine, timebat; hac totâ oratione, multis minis interpositis, et Hortensium, et alios ejusmodi artifices, perterrere conatus est; ostendens se admissum dedecus severissime persecuturum. Deinde, cum senatoria judicia infamiâ laborarent, et populus equitum judicia magnopere flagitaret; ostendit hanc unam esse vel maximam aut ea amittendi (si se corrumpi sinerent), aut confirmandi facultatem, et ordinis invidiam infamiamque judiciorum sedandi, si in hoc judicio, quo senatorii ordinis integritas in judicium vocatur, severitatem et religionem tam gravi et delecto consilio dignam adhibeant.

IN C. VERREM I.

I. Quod erat optandum maxime, judices, et quod unum ad invidiam vestri ordinis infamiamque judiciorum sedandam, maxime pertinebat; id non humano consilio, sed prope divinitus, datum atque oblatum vobis summo reipublicæ tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reipublicæ, vobisque periculosa, quæ non modo Romæ, sed et apud exteras nationes, omnium sermone percrebuit, his judiciis quæ nunc sint, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari. Nunc, in ipso discrimine ordinis judiciorumque vestrorum, cum sint parati, qui concionibus et legibus hanc invidiam senatûs inflammare conentur, reus in judicium adductus est C. Verres, homo vitâ atque factis, omnium jam opinione, damnatus, pecuniæ magnitudine, suâ spe ac prædicatione, absolutus. Huic ego causæ, judices, cum summâ voluntate et exspectatione populi Romani, actor accessi, non ut augerem invidiam ordinis, sed ut infamiæ communi succurrerem. Adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Romano, satisfacere exteris nationibus, possetis; depeculatorem ærarii, vexatorem Asiæ atque Pamphyliæ, prædonem juris urbani, labem atque perniciem provinciæ Siciliæ. De quo si vos severe religioseque judicaveritis; auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit: sin istius ingentes divitiæ judiciorum religionem veritatemque perfregerint; ego hoc tamen assequar, ut judicium potius reipublicæ, quam aut reus judicibus, aut accusator reo, defuisse videatur.

II. Equidem, ut de me confitear, judices, cum

multæ mihi a C. Verre insidiæ terrâ marique factæ sint, quas partim meâ diligentiâ devitârim, partim amicorum studio officioque repulerim; nunquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipso judicio. Neque tantum me exspectatio accusationis meæ, concursusque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissime perturbor, commovet, quantum istius insidiæ nefariæ, quas uno tempore mihi, vobis, M' Glabrioni prætori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio, facere conatur; qui ita dictitat, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent: se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit: nihil esse tam sanctum, quod non violari, nihil tam munitum, quod non expugnari pecuniâ possit.

Quod si, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo; fortasse aliquâ in re nos aliquando fefellisset. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili ejus audaciâ singularis stultitia conjuncta est. Nam, ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic, in spe corrumpendi judicii, perspicua sua consilia conatusque omnibus fecit. Semel, ait, se in vitâ pertimuisse, tum, cum primum reus a me factus sit; quod, cum e provinciâ recens esset, invidiâque et infamiâ non recenti, sed vetere ac diuturnâ flagraret, tum, ad judicium corrumpendum, tempus alienum offenderet. Itaque, cum ego diem in [Siciliam] inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achaïam biduo breviorem diem postularet: non ut is idem conficeret diligentiâ et industriâ suâ, quod ego meo labore et vigiliis consecutus sum: etenim ille Achaïcus inquisitor ne Brundisium quidem pervenit; ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum privatorumque literas injuriasque cognoscerem; ut perspicuum cuivis esse posset, hominem ab

isto quæsitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret.

III. Nunc homo audacissimus atque amentissimus hoc cogitat. Intelligit, me ita paratum atque instructum in judicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium, sua furta atque flagitia defixurus sim. Videt, senatores multos esse testes audaciæ suæ: videt multos equites Romanos, frequentes præterea cives atque socios, quibus ipse insignes injurias fecerit. Videt etiam tot graves ab amicissimis civitatibus legationes, cum publicis auctoritatibus ac testimoniis, convenisse. Quæ cum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat; usque eo senatoria judicia perdita profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dictitet, non sine causâ se cupidum pecuniæ fuisse, quoniam tantum in pecuniâ præsidium experiatur esse: sese (id, quod difficillimum fuerit) tempus ipsum emisse judicii sui, quo cætera facilius emere posset; ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret.

Quod si non modo in causâ, verum in aliquo honesto præsidio, aut alicujus eloquentiâ aut gratiâ, spem aliquam collocâsset; profecto non hæc omnia colligeret atque aucuparetur: non usque eo despiceret contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex senatu, qui reus fieret; qui, dum hic, quæ opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret. Quibus ego rebus quid iste speret, et quo animum intendat, facile perspicio. Quamobrem vero se confidat aliquid perficere posse, hoc Glabrione prætore, et hoc consilio, intelligere non possum. Unum illud intelligo, (quod populus Romanus in rejectione judicum judicavit) eâ spe istum fuisse præditum, ut omnem rationem salutis in pecuniâ poneret; hoc erepto præsidio, ut nullam sibi rem adjumento fore arbitraretur.

IV. Etenim quod est ingenium tantum, quæ tanta facultas dicendi et copia, quæ istius vitam, tot vitiis flagitiisque convictam, jampridem omnium voluntate judicioque damnatam, aliquâ ex parte possit defendere? Cujus ut adolescentiæ maculas ignominiasque præteream; quæstura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum a quæstore suo pecuniâ publicâ? nudatum et proditum consulem? desertum exercitum? relictam provinciam? sortis necessitudinem religionemque violatam? cujus legatio exitium fuit Asiæ totius et Pamphyliæ: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana, depeculatus est, cum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit et instauravit quæstorium: cum eum, cui legatus et pro quæstore fuisset, et in invidiam suis maleficiis adduxit, et in ipsius periculis non solum deseruit, sed etiam oppugnavit ac prodidit. Cujus prætura urbana ædium sacrarum fuit publicorumque operum depopulatio; simul, in jure dicendo, bonorum possessionumque, contra omnium instituta, addictio, et condonatio. Jam vero omnium vitiorum suorum plurima et maxima constituit monimenta et indicia in provinciâ Siciliâ; quam iste per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit; vix autem per multos annos, innocentesque prætores, aliquâ ex parte recreari aliquando posse videatur. Hoc prætore, Siculi neque suas leges, neque nostra senatûs-consulta, neque communia jura tenuerunt. Tantum quisque habet in Siciliâ, quantum hominis avarissimi et libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit, aut satietati superfuit.

V. Nulla res per triennium, nisi ad nutum istius, judicata est: nulla res tam patria cujusquam atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio istius, abjudicaretur. Innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis novo nefarioque instituto coactæ: socii fidelissimi in

hostium numero existimati: cives Romani servilem in modum cruciati et necati: homines nocentissimi propter pecunias judicio liberati: honestissimi atque integerrimi, absentes rei facti, indictâ causâ damnati et ejecti: portus munitissimi, maximæ tutissimæque urbes piratis prædonibusque patefactæ: nautæ militesque Siculorum, socii nostri atque amici, fame necati: classes optimæ atque opportunissimæ, cum magnâ ignominiâ populi Romani, amissæ et perditæ. Idem iste prætor monimenta antiquissima, partim regum locupletissimorum, quæ illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quæ victores civitatibus Siculis aut dederunt aut reddiderunt, spoliavit, nudavitque omnia. Neque hoc solum in statuis ornamentisque publicis fecit; sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depeculatus est. Deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero et flagitiis nefarias ejus libidines commemorare, pudore deterreor: simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos conjugesque suas integras ab istius petulantiâ conservare non licitum est.

At enim hæc ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus? Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit; ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina prætermittere, quam ne qua in istum fingere, existimer. Neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse, sed ea, quæ scit, mecum recognoscere.

VI. Quæ cum ita sint, iste homo amens ac perditus aliâ mecum ratione pugnat. Non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat; non gratiâ, non auctoritate cujusquam, non potentiâ nititur. Simulat ...n se rebus confidere: sed video, quid agat: (neque

enim agit occultissime:) proponit inania mihi nobilitatis, hoc est, hominum arrogantium, nomina; qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adjuvant, quod noti sunt. Simulat se eorum præsidio confidere, cum interea aliud quiddam jam diu machinetur.

Quam spem nunc habeat in manibus, et quid moliatur, breviter jam, judices, exponam: sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quæso, cognoscite. Ut primum e provinciâ rediit, redemtio est hujus judicii facta grandi pecuniâ. Ea mansit in conditione atque pacto usque ad eum finem, dum judices rejecti sunt. Posteaquam rejectio judicum facta est; quod et, in sortitione, istius spem fortuna populi Romani, et, in rejiciendis judicibus, mea diligentia istorum impudentiam, vicerat; renuntiata est tota conductio. Præclare se res habebat. Libelli nominum vestrorum, consiliique hujus, in manibus erant omnium. Nulla nota, nullus color, nullæ sordes videbantur his sententiis allini posse: cum iste repente, ex alacri atque læto, sic erat humilis atque demissus, ut non modo populo Romano, sed etiam sibi ipse, condemnatus videretur. Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia pecuniâ majore repetuntur; eædemque vestræ famæ fortunisque omnium insidiæ per eosdem homines comparantur. Quæ res primo, judices, pertenui nobis argumento indicioque patefacta est: post, aperto suspicionis introitu, ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus.

VII. Nam, ut Hortensius, consul designatus, domum reducebatur e Campo, cum maximâ frequentiâ ac multitudine; fit obviam casu ei multitudini C. Curio; quem ego hominem, honoris potius quam contumeliæ causâ, nominatum volo. Etenim ea dicam, quæ ille, si commemorari noluisset, non, tanto in conventu, tam aperte palamque dixisset: qu-

tamen a me pedetentim cauteque dicentur; ut et amicitiæ nostræ, et dignitatis illius, habita ratio esse intelligatur.

Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turbâ Verrem: appellat hominem, et ei voce maximâ gratulatur victoriam: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis necessariisque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit; hunc amplexatur; hunc jubet sine curâ esse. "Renuntio," inquit, "tibi, te hodiernis comitiis esse absolutum." Quod cum tam multi homines honestissimi audîssent, statim ad me defertur: immo vero, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum, videbatur; ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in judicum potestate, non in comitiis consularibus, positam arbitrabantur: indignum iis, qui altius perspiciebant, et hanc gratulationem ad judicium corrumpendum spectare arbitrabantur. Etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se et mecum loquebantur: aperte jam ac perspicue nulla esse judicia. Qui reus pridie jam ipse se condemnatum putabat, is, posteaquam defensor ejus consul est factus, absolvitur! Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ privatæque literæ Romæ sunt, nihilne id valebit? nihil, invito consule designato! Quid judices? non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur? Non: omnia in unius potestate ac moderatione vertentur.

VIII. Vere loquar, judices: vehementer me hæc res commovebat. Optimus enim quisque ita loquebatur: iste quidem tibi eripietur: sed nos non tenebimus judicia diutius. Etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferendis judiciis recusare? Erat omnibus molestum: neque eos tam istius hominis perditi subita lætitia, quam hominis amplissimi nova gratulatio, commovebat. Cupiebam dissimulare me

id moleste ferre: cupiebam animi dolorem vultu tegere, et taciturnitate celare. Ecce autem, illis ipsis diebus, cum prætores designati sortirentur, et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quæreret; nuntiatur mihi, tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoque domum mitteret, qui uxori suæ nuntiarent. Sane ne hæc quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tantopere in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam. Unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fiscos complures cum pecuniâ Siciliensi, a quodam senatore, ad equitem Romanum esse translatos: ex his quasi decem fiscos ad senatorem illum relictos esse, comitiorum meorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos. Ex quibus quidam, qui se omnia meâ causâ debere arbitrabatur, eâdem illâ nocte ad me venit: demonstrat, quâ iste oratione usus esset: commemorâsse istum, quam liberaliter eos tractâsset etiam antea, cum ipse præturam petîsset, et proximis consularibus prætoriisque comitiis: deinde continuo esse pollicitum, quantam vellent pecuniam, si me ædilitate dejecissent. Hîc alios negâsse audere; alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum, ex eâdem familiâ, Q. Verrem, Romiliâ, ex optimâ divisorum disciplinâ, patris istius discipulum atque amicum, qui, HS quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: et fuisse tamen nonnullos, qui se unâ facturos esse dicerent. Quæ cum ita essent, sane benevolo animo me, ut magnopere caverem, præmonebat.

IX. Sollicitabar rebus maximis uno atque eo perexiguo tempore. Urgebant comitia; et in his ipsis oppugnabar grandi pecuniâ. Instabat judicium: ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere, quæ ad judicium pertinebant, libere, comitiorum metu deterrebar: petitioni toto animo servire, propter judicium, non licebat. Minari denique divisori-

bus ratio non erat, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc judicio districtum atque obligatum futurum. Atque hoc ipso tempore Siculis denuntiatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos sane in eo liberos fuisse; qui, quamobrem arcesserentur, cum intelligerent, non venisse. Interea comitia nostra, quorum iste se, ut cæterorum hoc anno comitiorum, dominum esse arbitrabatur, haberi cœpta sunt. Cursare iste, homo potens, cum filio blando et gratioso, circum tribus: paternos amicos, hoc est, divisores, appellare omnes, et convenire. Quod cum esset intellectum et animadversum; fecit animo libentissimo populus Romanus, ut, cujus divitiæ me de fide deducere non potuissent, ne ejusdem pecuniæ de honore dejicerent.

Posteaquam illâ petitionis magnâ curâ liberatus sum, animo cœpi multo magis vacuo ac soluto, nihil aliud, nisi de judicio, agere et cogitare. Reperio, judices, hæc ab istis consilia inita et constituta, ut, quâcumque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum prætorem causa diceretur: in eo esse hæc commoda: primum M. Metellum, amicissimum; deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum: qui quam isti sit amicus, attendite. Dedit enim prærogativam suæ voluntatis ejusmodi, ut isti pro prærogativis eam reddidisse videatur.

An me taciturum tantis de rebus existimavistis? et, in tanto reipublicæ existimationisque meæ periculo, cuiquam consulturum potius, quam officio et dignitati meæ? Arcessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset prætor in Siciliâ. Cum iis ita loquitur: se consulem esse; fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quæsiturum de pecuniis repetundis; Verri ne noceri possit, multis rationibus esse provisum.

X. Quid est, quæso, Metelle, judicium corrum-

pere, si hoc non est? testes, præsertim Siculos, timidos homines et afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, et duorum prætorum potestate? Quid faceres pro homine innocente et propinquo, cum, propter hominem perditissimum atque alienissimum, de officio ac dignitate decedis; et committis, ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignoret, verum esse videatur? Nam hoc Verrem dicere aiebant, te non fato, ut cæteros ex vestrâ familiâ, sed operâ suâ, consulem factum. Duo igitur consules et quæsitor erunt ex illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, hominem in quærendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi, M' Glabrionem: accedet nobis etiam illud. Index est M. Cæsonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus judicandis spectatus et cognitus: quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliquâ ratione corrumpere: propterea quod jam antea, cum judex in Juniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit. Hunc judicem ex Cal. Januar. non habebimus. Q. Manlium, et Q. Cornificium, duos severissimos atque integerrimos judices, quod tribuni plebis tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex tristis et integer, magistratum ineat necesse est Nonis Decembr. M. Crepereius, ex acerrimâ illâ equestri familiâ et disciplinâ; L. Cassius ex familiâ, tum ad cæteras res, tum ad judicandum severissimâ; Cn. Tremellius, homo summâ religione et diligentiâ; tres hi, homines veteres, tribuni militares sunt designati: ex Cal. Januar. non judicabunt. Subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quæstioni præfuturus est. Ita secundum Calendas Januar. et prætore et prope toto consilio commutato, magnas accusatoris minas, magnamque judicii exspectationem, ad nostrum arbitrium libidinemque eludemus.

Nonæ sunt hodie Sextiles: horâ nonâ convenire cœpistis. Hunc diem jam ne numerant quidem.

Decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompeius facturus est. Hi ludi dies quindecim auferent: deinde continuo Romani consequentur. Ita prope XL diebus interpositis, tum denique, se ad ea quæ a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur: deinde se ducturos, et dicendo et excusando, facile ad ludos Victoriæ. Cum his plebeios esse conjunctos; secundum quos, aut nulli aut pauci dies ad agendum futuri sunt. Ita defessâ ac refrigeratâ accusatione, rem integram ad M. Metellum prætorem esse venturam: quem ego hominem, si ejus fidei diffisus essem, judicem non retinuissem. Nunc tamen eo animo sum, ut eo judice, quam prætore, hanc rem transigi malim; et jurato suam, quam injurato aliorum tabellas committere.

XI. Nunc ego, judices, jam vos consulo, quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii mihi profecto taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore; mei laboris, industriæ, diligentiæque capiam fructum: et ex accusatione perficiam, ut nemo unquam post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior, ad judicium venisse videatur. Sed, in hac laude industriæ meæ, reus ne elabatur, summum periculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? Non obscurum, opinor, neque absconditum. Fructum istum laudis, qui ex perpetuâ oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem tabulis, testibus, privatis publicisque literis auctoritatibusque, accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. Dicam aperte. Si te mecum dicendo ac diluendis criminibus in hac causâ contendere putarem; ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus, operam consumerem. Nunc, quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tuâ naturâ, quam ex istius tempore et causâ, malitiose; necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obsistere. Tua ratio est, ut, secundum binos ludos, mihi respondere incipias; mea, ut ante primos ludos com-

perendinem. Ita fiet, ut tua ista ratio existimetur astuta; meum hoc consilium, necessarium.

XII. Verum illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, hujusmodi est. Ego, cum hanc causam, Siculorum rogatu, recepissem, idque mihi amplum et præclarum existimâssem, eos velle meæ fidei diligentiæque periculum facere, qui innocentiæ abstinentiæque fecissent; tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui, in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perspicere posset. Nam illud mihi nequâquam dignum industriâ conatuque meo videbatur, istum a me in judicium, jam omnium judicio condemnatum, vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, et ea cupiditas, quâ per hosce annos in quibusdam judiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causâ interponeretur. Nunc vero, quoniam hæc te omnis dominatio regnumque judiciorum tantopere delectat, et sunt homines, quos libidinis infamiæque suæ neque pudeat, neque tædeat; qui, quasi de industriâ, in odium offensionemque populi Romani irruere videantur; hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, et mihi periculosum, verumtamen dignum, in quo omnes nervos ætatis industriæque meæ contenderem.

Quoniam totus ordo, paucorum improbitate et audaciâ, premitur et urgetur infamiâ judiciorum; profiteor huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo; hoc mihi deposco, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Cal. Januar. secum agere de republicâ ac de hominibus improbis, voluit: hoc munus ædilitatis meæ populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. Moneo, prædico, ante denuntio; qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut sequestres aut interpretes corrumpendi judicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam aut impudentiam suam professi sunt, abs-

tineant, in hoc judicio, manus animosque ab hoc scelere nefario.

XIII. Erit tum consul Hortensius cum summo imperio et potestate; ego autem ædilis, hoc est, paulo amplius quam privatus. Tamen hæc hujusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo Romano grata atque jucunda, ut ipse consul in hac causâ, præ me, minus etiam (si fieri possit), quam privatus, esse videatur. Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quæ inter decem annos, posteaquam judicia ad senatum translata sunt, in rebus judicandis nefarie flagitioseque facta sunt. Cognoscet ex me populus Romanus, quid sit, quamobrem, cum equester ordo judicaret, annos prope quinquaginta continuos, [nullo judice equite Romano judicante,] ne tenuissima quidem suspicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam constituta sit? quid sit, quod, judiciis ad senatorium ordinem translatis, sublatâque populi Romani in unumquemque nostrûm potestate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris HS tricies prætorium hominem honeste non posse damnari? quid sit, quod, P. Septimio senatore damnato, Q. Hortensio prætore, de pecuniis repetundis, lis æstimata sit eo nomine, quod ille ob rem judicandam pecuniam accepisset; quod in C. Herennio, quod in C. Popillio, senatoribus, qui ambo peculatûs damnati sunt; quod in M. Attilio, qui de majestate damnatus est, hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem judicandam accepisse; quod inventi sunt senatores, qui, C. Verre prætore urbano sortiente, exirent in eum reum, quem incognitâ causâ condemnarent; quod inventus est senator, qui, cum judex esset, in eodem judicio et ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, et ab accusatore, ut reum damnaret?

Jam vero quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, cum senatorius ordo judicaret,

ut discoloribus signis juratorum hominum sententiæ notarentur? Hæc omnia me diligenter severeque acturum esse, polliceor.

XIV. Quo me tandem animo fore putetis, si quid in hoc ipso judicio intellexero simili aliquâ ratione esse violatum atque commissum? cum præsertim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Siciliâ, multis audientibus, sæpe dixisse, "se habere hominem potentem, cujus fiduciâ provinciam spoliaret: neque sibi soli pecuniam quærere, sed ita triennium illud præturæ Siciliensis distributum habere, ut secum præclare agi diceret, si unius anni quæstum in rem suam converteret; alterum patronis et defensoribus suis traderet; tertium illum uberrimum quæstuosissimumque annum totum judicibus reservaret." Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, (quod apud M' Glabrionem nuper cum in rejiciendis judicibus commemorâssem, intellexi vehementer populum Romanum commoveri), me arbitrari, fore, uti nationes exteræ legatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repetundis judiciumque tolleretur. Si enim judicia nulla sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum sibi ac liberis suis satis esse [arbitretur:] nunc, quod ejusmodi judicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, prætori, judicibus, satis futurum sit: hoc profecto infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimæ victoriæ non posse.

O commemoranda judicia, præclaramque existimationem nostri ordinis! cum socii populi Romani judicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ a majoribus nostris sociorum causâ comparata sunt. An iste unquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? Quo majore etiam (si fieri potest) apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, cum in avaritiâ, scelere, perjurio, vos sui similes esse arbitretur.

XV. Cui loco, (per Deos immortales!) judices, consulite ac providete. Moneo prædicoque id, quod intelligo, tempus vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidiâ, infamiâ, turpitudine, totum ordinem liberetis. Nulla in judiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse judicia. Itaque a populo Romano contemnimur, despicimur: gravi diuturnâque jam flagramus infamiâ. Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus tribuniciam potestatem tanto studio requisivit; quam cum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re verâ judicia poscebat. Neque hoc Q. Catulum, hominem sapientissimum atque amplissimum, fugit, qui (Cn. Pompeio, viro fortissimo et clarissimo, de tribuniciâ potestate referente), cum esset sententiam rogatus, hoc initio est summâ cum auctoritate usus: "Patres conscriptos judicia male et flagitiose tueri: quod si, in rebus judicandis, populi Romani existimationi satisfacere voluissent, non tantopere homines fuisse tribuniciam potestatem desideraturos." Ipse denique Cn. Pompeius, cum primum concionem ad Urbem consul designatus habuit; ubi (id, quod maxime exspectari videbatur) ostendit, se tribuniciam potestatem restituturum, factus est in eo strepitus, et grata concionis admurmuratio. Idem in eâdem concione cum dixisset, "populatas vexatasque esse provincias; judicia autem turpia et flagitiosa fieri; ei rei se providere ac consulere velle;" tum vero non strepitu, sed maximo clamore, suam populus Romanus significavit voluntatem.

XVI. Nunc autem homines in speculis sunt: observant, quemadmodum sese unusquisque vestrûm gerat in retinendâ religione, conservandisque legibus. Vident adhuc, post legem tribuniciam, unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum: quod tametsi non reprehendunt, tamen, magnopere quod laudent, non habent. Nulla est enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit aut conetur corrumpere.

Hoc est judicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis judicabit. In hoc homine statuetur, possitne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus pecuniosissimusque damnari. Deinde est hujusmodi reus, in quo homine nihil sit, præter summa peccata, maximamque pecuniam; ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea quæ turpissima est, residere possit. Non gratiâ, non cognatione, non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio, tot tantaque ejus vitia sublevata esse existimabuntur.

Postremo ego causam sic agam, judices; ejusmodi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam atque rationem, quâ omnes illorum conatus investigare et consequi possim. Ita res a me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modo aures hominum, sed etiam oculi populi Romani, interesse videantur. Vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem atque infamiam delere ac tollere potestis. Constat inter omnes, post hæc constituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore atque hac dignitate consilium fuisse. Hîc si quid erit offensum, omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos (quod fieri non potest), sed alium omnino ordinem ad res judicandas quærendum arbitrabuntur.

XVII. Quapropter, primum ab Diis immortalibus, quod sperare mihi videor, hoc idem, judices, peto, ut, in hoc judicio, nemo improbus, præter eum qui jampridem inventus est, reperiatur: deinde, si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano, judices, confirmo, vitam (mehercule) mihi prius, quam vim perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam, defuturam.

Verum, quod ego, laboribus, periculis, inimicitiisque meis, tum, cum admissum erit, dedecus severe me persecuturum esse polliceor, id ne accidat, tu tuâ

sapientiâ, auctoritate, diligentiâ, M' Glabrio, potes providere. Suscipe causam judiciorum: suscipe causam severitatis, integritatis, fidei, religionis: suscipe causam senatûs, ut is, hoc judicio probatus, cum populo Romano et in laude et in gratiâ esse possit. Cogita, qui sis, quo loco sis, quid dare populo Romano, quid reddere majoribus tuis, debeas: fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, quâ lege populus Romanus, de pecuniis repetundis, optimis judiciis severissimisque judicibus usus est. Circumstant te summæ auctoritates, quæ te oblivisci laudis domesticæ non sinant; quæ te dies noctesque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravissimum socerum fuisse. Quare, si Glabrionis patris vim et acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis; si avi Scævolæ prudentiam ad prospiciendas insidias, quæ tuæ atque horum famæ comparantur; si soceri Scauri constantiam, ut ne quis te de verâ et certâ possit sententiâ demovere; intelliget populus Romanus, integerrimo atque honestissimo prætore, delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuisse momenti ad suspicionem criminis, quam ad rationem salutis.

XVIII. Mihi certum est, non committere, ut in hac causâ prætor nobis consiliumque mutetur. Non patiar rem in id tempus duci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum consulum non moverunt, cum eos novo exemplo universos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent; ut homines miseri, antea socii atque amici populi Romani, nunc servi ac supplices, non modo jus suum fortunasque omnes eorum imperio amittant, verum etiam deplorandi juris sui potestatem non habeant. Non sinam profecto, causâ a me peroratâ, quadraginta diebus interpositis, tum nobis denique respondeant, cum accusatio nostra in oblivionem diuturnitate adducta sit: non committam, ut tum res judicetur, cum hæc frequentia totius Italiæ Româ discesserit; quæ convenit uno tempore

undique, comitiorum, ludorum, censendique causâ. Hujus judicii et laudis fructum, et offensionis periculum, vestrum; laborem, sollicitudinemque, nostram; scientiam, quid agatur, memoriamque, quid a quoque dictum sit, omnium puto esse oportere.

Faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes nostræ civitatis sunt, ante factum, ut testibus utar statim: illud a me novum, judices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut crimen totum explicem; ubi id, interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem: ut nihil inter illam usitatam accusationem atque hanc novam intersit, nisi quod in illâ tunc, cum omnia dicta sunt, testes dantur; hîc in singulas res dabuntur; ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem accusationemque desideret, alterâ actione audiet: nunc id, quod facimus, (eâ ratione facimus, ut malitiæ illorum consilio nostro occurramus) necessario fieri intelligat. Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus, C. Verrem, cum multa libidinose, multa crudeliter, in cives Romanos atque in socios, multa in Deos hominesque nefarie, fecerit, tum præterea quadringenties sestertiûm ex Siciliâ contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis privatis, publicisque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiam si spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longâ nihil opus fuisse.

ORATIO VI.

ACTIONIS SECUNDÆ IN C. VERREM

LIBER PRIMUS.

De Præturâ Urbanâ.

ARGUMENTUM ASCONII.

DEINCEPS hæc omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum: quod ita factum est.

Fingit Cicero, adesse in judicio Verrem comperendinatum, et respondere citatum, et defendi. In cæteris enim orationibus defensor futurus, accusationis officium his libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compensare decrevit; et, quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in unâ causâ vim hujus artis et eloquentiæ demonstrare. Nam et bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quæcumque in criminationibus constituta est, hîc expressam vident: et contra, ex hoc defensionum vim in cæteris orationibus, et nervos ejus ex hac virtute cognoscunt, quæ in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum scena sic facta est, ut dicit Tullius, non autem acta res est. "Adest," inquit, "Verres; respondet; defenditur." Ergo, cum primâ actione accusatus sit, ac defensus Verres, nunc, velut defensus iterum, (sic enim mos erat) in alterâ actione

accusatur ad ultimum rursus oratione perpetuâ. Crimina repetundarum, et alia pleraque, ex anteactâ vitâ sæpe firmantur: sumitur etiam hinc sæpe defensio. Omnis enim confirmatio ab attributis personæ et negotio sumi solet. Ergo attributa personæ maxime in anteactâ vitâ quæri solent; negotium, in ipso crimine. Libros igitur, pro qualitate criminum, Tullius dividens, anteactis unum dedit, hunc scilicet solum; crimini ipsi repetundarum quatuor; unum de jure dicendo; alterum de re frumentariâ; tertium de signis; quartum de suppliciis. Ad hanc enim similitudinem poëta Virgilius Minoëm, judicem apud inferos, tamquam si prætor sit rerum capitalium, "quæsitorem" appellat: dat ibi sortitionem, ubi "urnam" nominat: dat electionem judicum, cum dicit, "consiliumque vocat:" dat cognitionem facinorum, cum dicit, "vitasque et crimina discit." Ergo hic liber, qui de anteactâ vitâ est, statum, necesse est, conjecturalem habeat. Capita autem quæ ipse Tullius fecit, dividendo totam hanc accusationem, sunt hæc: primum in quæsturam; deinde in legationem et vicequæsturam; tertio in præturam urbanam; quarto in præturam Siciliensem. Nam, cum omnes ejus actus, quæsturæ nomine, legationis, præturæ urbanæ, Siciliensisque, quadripertitâ librorum divisione cognoscantur; anteacta ejus omnia hoc libro comprehensa sunt, ad eorum fidem quæ post dicentur. Procemia sane hujus libri in simulatione constituta sunt, quasi veræ accusationis in Verrem audentem adesse, atque defensum; in exhortatione judicum ad recte judicandum; tum in minis contra adversarios; et in exhibendâ ratione officii sui, cur ita maluerit accusare, ut primâ actione tantum testibus uteretur. Quæ omnia ejusmodi sunt, ut non tam nova dicere, quam dicta libri superioris instaurare videatur. Post hæc omnia, ipsius Ciceronis per honores Verris, cum criminibus junctos, divisio per ordinem temporum currit.

IN C. VERREM II.

I. NEMINEM vestrûm ignorare arbitror, judices, hunc per hosce dies sermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse, C. Verrem alterâ actione responsurum non esse, neque ad judicium affuturum. Quæ fama non idcirco solum emanârat, quod iste certe statuerat ac deliberaverat non adesse; verum etiam, quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui, tam nefariis criminibus, tam multis testibus evictus, ora judicum adspicere; aut os suum populo Romano ostendere auderet.

Est idem Verres, qui fuit semper; ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum. Præsto est: respondet: defenditur. Ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut, in rebus turpissimis, cum manifesto teneatur, si reticeat et absit, tamen impudentiæ suæ pudentem exitum quæsîsse videatur. Patior, judices, et non moleste fero, me laboris mei, vos virtutis vestræ fructum esse laturos. Nam, si iste id fecisset, quod primo statuerat, ut non adesset; minus aliquanto, quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparandâ constituendâque elaborâssem: vestra vero laus tenuis plane atque obscura, judices, esset. Neque enim hoc a vobis populus Romanus exspectat, neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit; et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. Immo vero adsit; respondeat: summis opibus, summo studio potentissimorum hominum defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium cupiditate; vestra integritas cum istius pecuniâ; testium constantia cum illius patronorum minis atque potentiâ.

Tum demum illa victa videbuntur, cum in contentionem certamenque venerint. Absens si iste esset damnatus, non tam ipse sibi consuluisse, quam invidisse vestræ laudi, videretur.

II. Neque enim salus ulla reipublicæ major hoc tempore reperiri potest, quam populum Romanum intelligere, diligenter rejectis ab accusatore judicibus, socios, leges, rempublicam, senatorio consilio maxime posse defendi. Neque tanta fortunis omnium pernicies potest [accidere,] quam, opinione populi Romani, rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abjudicari. Itaque mihi videor magnam, et maxime ægram, et prope depositam, reipublicæ partem suscepisse; neque in eo magis meæ, quam vestræ, laudi existimationique servîsse. Accessi enim ad invidiam judiciorum levandam, vituperationemque tollendam; ut, cum hæc res pro voluntate populi Romani esset judicata, aliquâ ex parte, meâ diligentiâ, constituta auctoritas judiciorum videretur: postremo, ut esset hoc judicatum, ut finis aliquando judiciariæ controversiæ constitueretur. Etenim, sine dubio, judices, in hâc causâ ea res in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus: qui si condemnatur, desinent homines dicere, his judiciis pecuniam plurimum posse: sin absolvitur, desinemus nos de judiciis transferendis recusare. Tametsi de absolutione istius neque ipse jam sperat, nec populus Romanus metuit: de impudentiâ singulari, quod adest, quod respondet, sunt qui mirentur: mihi, pro cæterâ ejus audaciâ atque amentiâ, ne hoc quidem mirandum videtur. Multa enim et in Deos et in homines impie nefarieque commisit; quorum scelerum pœnis agitatur, et a mente consilioque deducitur.

III. Agunt eum præcipitem Pœnæ civium Romanorum, quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim, implorantes jura libertatis et civitatis, in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium Dii patrii, quod iste inventus est, qui e com-

plexu parentum abreptos filios ad necem duceret, et parentes pretium pro sepulturâ liberûm posceret. Religiones vero cærimoniæque omnium sacrorum fanorumque violatæ, simulacraque Deorum, quæ non modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam jacent in tenebris, ab isto retrusa atque abdita, consistere ejùs animum sine furore atque amentiâ non sinunt.

Neque iste mihi videtur se ad damnationem offerre solum, neque hoc avaritiæ supplicio communi, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse: singularem quamdam pœnam istius immanis atque importuna natura desiderat. Non id solum quæritur, ut, isto damnato, bona restituantur iis quibus erepta sunt; sed et religiones Deorum immortalium expiandæ, et civium Romanorum cruciatus, multorumque innocentium sanguis istius supplicio luendus est. Non enim furem, sed ereptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque, in vestrum judicium adduximus; ut ego hunc unum ejusmodi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer, cui damnari expediret.

IV. Nam quis hoc non intelligit, istum, absolutum, Diis hominibusque invitis, tamen ex manibus populi Romani eripi nullo modo posse? Quis hoc non perspicit, præclare nobiscum actum iri, si populus Romanus istius unius supplicio contentus fuerit; ac non sic statuerit, non istum majus in sese scelus concepisse, cum fana spoliârit, cum tot homines innocentes necârit, cum cives Romanos morte, cruciatu, cruce affecerit; cum prædonum duces, acceptâ pecuniâ, dimiserit; quam eos, si qui istum, tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum, jurati sententiâ suâ liberârint?

Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, judices: non is est reus, non id tempus, non

id consilium, (metuo, ne quid arrogantius apud tales viros videar dicere) ne actor quidem est is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut occulte surripi, aut impune eripi, possit. His ego judicibus non probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepisse? sustinebunt tales viri, se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illustri provinciâ, tot populorum privatorumque literis, non credidisse? tantæ populi Romani voluntati restitisse? Sustineant. Reperiemus, si istum vivum ad aliud judicium perducere poterimus, quibus probemus, istum in quæsturâ pecuniam publicam, Cn. Carboni consuli datam, avertisse: quibus persuadeamus, istum alieno nomine a quæstoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt, qui et in eo quoque audaciam ejus reprehendant, quod aliquot nominibus de capite, quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse, judices, qui illum ejus peculatum vel acerrime vindicandum putent, quod iste M. Marcelli et P. Africani monimenta, quæ, nomine, illorum, re verâ, populi Romani, et erant et habebantur, ex fanis religiosissimis, ex urbibus sociorum atque amicorum, non dubitaverit auferre.

V. Emerserit ex peculatûs etiam judicio: meditetur de ducibus hostium, quos acceptâ pecuniâ liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos, in eorum locum subditos, domi suæ reservavit. Quærat, non solum, quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto suæ confessioni, possit mederi. Meminerit, se, priore actione, clamore populi Romani infesto atque inimico excitatum, confessum esse, duces a se prædonum securi non esse percussos; se jam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur, eos ab se pecuniâ liberatos. Fateatur, (id, quod negari non potest) se, privatum hominem, prædonum duces vivos atque incolumes domi suæ, posteaquam Romam

redierit, usque dum per me licuerit, tenuisse. Hoc, in illo majestatis judicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam. Ex hoc quoque evaserit; proficiscar eo, quo me jampridem vocat populus Romanus.

De jure enim libertatis et civitatis, suum putat esse judicium; et recte putat. Confringat iste sane vi suâ consilia senatoria; quæstiones omnium perrumpat; evolet ex vestrâ severitate: mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. Credet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui, ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus, ab isto civem Romanum, qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in crucem dixerunt. Credent omnes V et XXX tribus homini gravissimo atque ornatissimo, M. Annio, qui, se præsente, civem Romanum securi percussum esse dixit. Audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus, L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africâ, cum eum Syracusis amplius centum cives Romani cognoscerent, lacrymantesque defenderent, pro testimonio dixit, securi esse percussum. Probabit fidem, et auctoritatem, et religionem suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui juratus apud vos dixit, multos cives Romanos in lautumiis istius imperio crudelissime per vim morte esse multatos. Hanc ego causam cum agam, beneficio populi Romani, de loco superiore, non vereor, ne aut istum vis ulla ex populi Romani suffragiis eripere, aut a me ullum munus ædilitatis amplius aut gratius populo Romano esse possit.

VI. Quapropter omnes in hoc judicio conentur omnia: nihil est jam, quod in hac causâ peccare quisquam, judices, nisi vestro periculo, possit. Mea quidem ratio, cum in præteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata atque provisa est. Ego meum studium in rempublicam jam illo tempore ostendi, cum, longo intervallo, veterem consuetudi-

nem retuli; et, rogatu sociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri atque ornatissimi (quo in numero e vobis complures fuêre) ita probârunt, ut ei, qui istius quæstor fuisset, et ab isto læsus inimicitias justas persequeretur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postularet, facerent potestatem.

In Siciliam sum, inquirendi causâ, profectus: quo in negotio industriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo literarum et testium, declaravit; pudorem vero ac religionem, quod, cum venissem senator ad socios populi Romani, qui in eâ provinciâ quæstor fuissem, ad hospites meos ac necessarios, causæ communis defensor, diverti potius, quam ad eos qui a me auxilium petivissent. Nemini meus adventus labori aut sumtui neque publice neque privatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat, non quantam habere poteram istorum studio, quos iste vexârat.

Romam ut ex Siciliâ redii, cum iste atque istius amici, homines lauti et urbani, sermones hujuscemodi dissipâssent, quo animos testium retardarent, me magnâ pecuniâ a verâ accusatione esse deductum; tametsi probabatur nemini, quod et ex Siciliâ testes erant ii, qui quæstorem me in provinciâ cognoverant, et hinc homines maxime illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrûm unumquemque optime nôrunt; tamen usque eo timui, ne quis de meâ fide atque integritate dubitaret, donec ad rejiciendos judices venimus.

VII. Sciebam, in rejiciendis judicibus, nonnullos, memoriâ nostrâ, pactionis suspicionem non vitâsse, cum, ipsâ in accusatione, eorum industria ac diligentia probaretur. Ita rejeci judices, ut hoc constet, post hunc statum reipublicæ quo nunc utimur, simili splendore et dignitate consilium nullum fuisse.

Quam iste laudem communem, ait, sibi esse mecum; qui, cum P. Galbam judicem rejecisset, M. Lucretium retinuit; et, cum ejus patronus ex eo quæreret, cur suos familiarissimos, Sex. Peducæum, Q. Considium, Q. Junium, rejici passus esset; respondit, quod eos in judicando nimium sui juris sententiæque [cognosceret.]

Itaque, judicibus rejectis, sperabam, jam onus meum vobiscum esse commune. Putabam, non solum notis, sed etiam ignotis, probatam meam fidem esse et diligentiam: quod me non fefellit. Nam, comitiis meis, cum iste infinitâ largitione contra me uteretur, populus Romanus judicavit, istius pecuniam, quæ apud me contra fidem meam nihil potuisset, apud se contra honorem meum nihil posse debere. Quo quidem die primum judices citati in hunc reum consedistis, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, judiciorum, judicumque cupidus, qui non conspectu consessuque vestro commoveretur? Cum in eo vestra mihi dignitas fructum diligentiæ referret, id sum assecutus, ut unâ horâ, quâ cœpi dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perdito, spem judicii corrumpendi præciderem; ut, primo die, testium tanto numero citato, populus Romanus judicaret, ipso absoluto rempublicam stare non posse: ut alter dies amicis istius ac defensoribus non modo spem victoriæ, sed etiam voluntatem defensionis, auferret; ut tertius dies sic hominem prosterneret, ut, morbo simulato, non, quid responderet, sed, quemadmodum non responderet, deliberaret: deinde, reliquis diebus, his criminibus, his testibus, et urbanis et provincialibus, sic obrutus atque oppressus est, ut, his ludorum diebus interpositis, nemo istum comperendinatum, sed condemnatum, judicaret.

VIII. Quapropter ego, quod ad me attinet, judices, vici: non enim spolia C. Verris, sed existimationem populi Romani, concupivi. Meum fuit cum

causâ accedere ad accusandum: quæ causa fuit justior, quam a tam illustri provinciâ defensorem constitui et deligi? Reipublicæ consulere: quid jam reipublicæ honestius, quam, in tantâ invidiâ judiciorum, adducere hominem, cujus damnatione totus ordo cum populo Romano et in laude et in gratiâ possit esse? Ostendere ac persuadere, hominem nocentem adductum esse: quis est in populo Romano, qui hoc non ex priore actione abstulerit, omnium ante damnatorum scelera, furta, flagitia, si in unum locum conferantur, vix cum hujus parvâ parte æquari conferrique posse?

Vos, quod ad vestram famam, existimationem, salutemque communem pertinet, judices, prospicite atque consulite. Splendor vester facit, ut peccare, sine summo reipublicæ detrimento ac periculo, non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus, esse alios in senatu, qui recte possint judicare, vos si non potueritis. Necesse est, cum de toto ordine desperârit, aliud genus hominum, atque aliam rationem judiciorum, requirat. Hoc si vobis ideo levius videtur, quod putatis onus esse grave et incommodum, judicare: intelligere debetis, primum interesse, utrum id onus vosmet ipsi rejeceritis; an, quod probare populo Romano fidem vestram et religionem non potueritis, eo vobis judicandi potestas erepta sit. Deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos judices, quos, propter odium vestri, populus Romanus de vobis voluerit judicare.

Verum vobis dicam id, quod intellexi, judices. Homines scitote esse quosdam, quos tantum odium vestri ordinis teneat, ut hoc palam jam dictitent, se istum, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu judicia per ignominiam turpitudinemque auferantur. Hæc me, judices, pluribus verbis vobiscum agere coëgit non timor meus de vestrâ fide, sed spes illorum nova, quæ cum Verrem a portâ subito ad judicium retraxis-

set, nonnulli suspicati sunt, non sine causâ illius consilium tam repente esse mutatum.

IX. Nunc, ne novo querimoniæ genere uti possit Hortensius, et ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator; nihil esse tam periculosum fortunis innocentium, quam tacere adversarios; et ne aliter, quam ego velim, meum laudet ingenium, cum dicat, me, si multa dixissem, sublevaturum fuisse eum, quem contra dicerem; quia non dixerim, perdidisse; morem illi geram: utar oratione perpetuâ; non quoniam hoc sit necesse; verum ut experiar, utrum ille ferat molestius, me tunc tacuisse, an nunc dicere.

Hîc tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam: nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, querêre: Deûm atque hominum fidem implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accusator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. Quod mihi lex meâ causâ det, eo mihi non uti non licebit? Nam accusandi mihi tempus meâ causâ datum est, ut possem oratione meâ crimina causamque explicare. Hoc si non utor, non tibi injuriam facio; sed de meo jure aliquid et commodo detraho.

Causam enim (inquit) cognosci oportet. Eâ re quidem, quod aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non potest. Id igitur tu moleste tulisti, a me aliquid factum esse, quominus iste condemnari posset? Nam, causâ cognitâ, multi possunt absolvi: incognitâ quidem, condemnari nemo potest.

Adimo enim comperendinatum. Quod habet lex in se molestissimum, bis ut causa dicatur, id aut meâ causâ potius est constitutum, quam tuâ, aut nihilo tuâ potius, quam meâ. Nam, si bis dicere est commodum, certe utriusque commune est. Si eum, qui posterius dixit, opus est redargui; accusatoris causâ, ut bis ageretur, constitutum est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus: antea vel judicari primo poterat, vel "*Am-*

plius" pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? Opinor, illam veterem, quâ vel cito absolvi, vel tarde condemnari, licebat. Ergo tibi illam Aciliam legem restituo, quâ lege multi semel accusati, semel dictâ causâ, semel auditis testibus, condemnati sunt, nequâquam tam manifestis neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. Puta te non hac tam atroci, sed illâ lege mitissimâ, causam dicere. Accusabo: respondebis. Testibus editis, ita mittam in consilium, ut, etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo judicare.

X. Verum, si causam cognosci opus est, parumne cognita est? Dissimulamus, Hortensi, quod sæpe experti in dicendo sumus. Quis nos magnopere attendit unquam, in hoc quidem genere causarum, ubi aliquid ereptum aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in testibus, omnis exspectatio judicum est? Dixi primâ actione, me planum esse facturum, C. Verrem HS quadringenties contra legem abstulisse. Quid? hoc planius egissem, si ita narrâssem? Dio quidam fuit Halesinus, qui, cum ejus filio, prætore Sacerdote, hæreditas a propinquo permagna venisset, nihil habuit neque negotii neque controversiæ. Verres, simul ac tetigit provinciam, statim Messanam literas dedit: Dionem evocavit: calumniatores ex sinu suo apposuit, qui illam hæreditatem Veneri Erycinæ commissam esse dicerent: hac de re ostendit seipsum cogniturum.

Possum deinceps totam rem explicare: deinde, ad extremum, id, quod accidit, dicere: Dionem HS decies centena millia numerâsse, ut causam certissimam obtineret: præterea greges equarum ejus istum abigendos curâsse; argenti vestisque stragulæ quod fuerit, curâsse auferendum. Hæc neque cum ego dicerem, neque cum tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur aures judex erigeret, animumque attenderet? cum Dio ipse prodiret,

cum cæteri, qui tum in Siciliâ negotiis Dionis interfuissent; cum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumsisse mutuas; nomina sua exegisse, prædia vendidisse; cum tabulæ virorum bonorum proferrentur; cum, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent se jam tum audîsse, eo nummos sumi, ut Verri darentur; cum amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimi, hæc eadem se audîsse dicerent. Opinor, cum hæc fierent, tum vos audiretis, sicut audîstis: tum causa agi videretur. Sic a me sunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum esset, in quo quisquam vestrûm perpetuam accusationem requireret. Nego esse quidquam a testibus dictum, quod aut vestrûm cuipiam esset obscurum, aut cujusquam oratoris eloquentiam quæreret.

XI. Etenim sic me ipsum egisse memoriâ tenetis, ut in testibus interrogandis omnia crimina proponerem, et explicarem, ut, cum rem totam in medio proposuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus est judicandum, nostra crimina tenetis, sed etiam populus Romanus totam accusationem causamque cognovit: tametsi ita de meo facto loquor, quasi ego illud meâ voluntate potius, quam vestrâ injuriâ adductus fecerim. Interposuistis accusatorem, qui, cum ego mihi C et X dies solos in Siciliam postulâssem, C et VIII sibi in Achaïam postularet. Menses mihi tres cum eripuissetis ad agendum maxime appositos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis remissurum putâstis; ut, cum horis nostris nos essemus usi, tu, binis ludis interpositis, quadragesimo post die responderes; deinde ita tempus duceretur, ut a M' Glabrione prætore, et a magnâ parte horum judicum, ad prætorem alium judicesque alios veniremus.

Hæc si ego non vidissem; si me non omnes noti ignotique monuissent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut res in illud tempus rejiceretur; credo, si

meis horis in accusando uti voluissem, vererer, ne mihi crimina non suppeterent; ne oratio deesset; ne vox viresque deficerent; ne, quem nemo primâ actione defendere ausus esset, eum ego bis accusare non possem. Ego meum consilium tum judicibus, tum populo Romano, probavi. Nemo est, qui aliâ ratione istorum injuriæ atque impudentiæ potuisse obsisti arbitretur. Etenim quâ stultitiâ fuissem, si, quam diem, qui istum eripiendum redemerunt, in cautione viderunt, cum ita caverent, "Si post Calendas Jan. in consilium iretur;" in eam diem ego, cum potuissem vitare, incidissem? Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad dicendum datur, quoniam in animo est causam omnem exponere, habenda ratio est diligenter.

XII. Itaque primum illum actum istius vitæ turpissimum et flagitiosissimum prætermittam. Nihil a me de pueritiæ suæ flagitiis peccatisque audiet, nihil ex illâ impurâ adolescentiâ suâ; quæ qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo, quem sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: neque solum, quid istum audire, verum etiam, quid me deceat dicere, considerabo. Vos, quæso, date hoc, et concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentiâ reticere possim. Omne illud tempus, quod fuit, antequam iste ad magistratus remque publicam accessit, habeat per me solutum ac liberum. Sileatur de nocturnis ejus bacchationibus ac vigiliis; lenonum, aleatorum, perductorum, nulla mentio fiat; damna, dedecora, quæ res patris ejus, ætas ipsius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiæ; patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere.

Quæstor Cn. Papirio consuli fuisti abhinc annos quatuordecim. Ex eâ die ad hanc diem quæ fecisti, in judicium voco. Hora nulla vacua a furto, scelere, crudelitate, flagitio, reperietur. Hi sunt anni con-

sumti in quæsturâ, et legatione Asiaticâ, et præturâ urbanâ, et præturâ Siciliensi. Quare hæc eadem erit quadripertita distributio totius accusationis meæ.

XIII. Quæstor ex senatûs-consulto provinciam sortitus es. Obtigit tibi consularis, ut cum consule Cn. Carbone esses, eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium; de quâ, nihil sum dicturus, quid sentire debueris: unum hoc dico, in ejusmodi tempore ac sorte statuere te debuisse, utrum malles sentire atque defendere. Carbo graviter ferebat, sibi quæstorem obtigisse hominem singulari luxuriâ atque inertiâ: verumtamen ornabat eum beneficiis omnibus. Ne diutius teneam, pecunia attributa, numerata est. Profectus est quæstor in provinciam. Venit in Galliam exspectatus ad exercitum consularem cum pecuniâ. Simul ac primum ei occasio visa est, (cognoscite hominis principium magistratuum gerendorum et reipublicæ administrandæ) aversâ pecuniâ publicâ, quæstor consulem, exercitum, sortem, provinciamque, deseruit.

Video quid egerim: erigit se: sperat, sibi auram posse aliquam afflari, in hoc crimine, voluntatis assensionisque eorum, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam relictionem proditionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi vero id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut studio partium fecerit, ac non apertissime consulem, exercitum, provinciamque, compilârit, et propter impudentissimum furtum aufugerit. Est enim obscurum et ejusmodi factum ejus, ut possit aliquis suspicari, C. Verrem, quod ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est, ad suos, transîsse; nihil fecisse propter pecuniam. Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Jam ipse ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: jam se ipse indicabit.

XIV. Primum brevitatem cognoscite. "Accepi," inquit, "vicies ducenta triginta quinque millia, quadringentos XVII nummos. Dedi stipendio, fru-

mento, legatis, proquæstoribus, cohorti prætoriæ, HS mille sexcenta triginta quinque millia quadringentos XVII nummos. Reliqui Arimini HS sexcenta millia." Hoc est rationes referre? hoc modo aut ego, aut tu, Hortensi, aut quisquam hominum retulit? Quid hoc est? quæ impudentia? quæ audacia? quod exemplum, ex tot hominum rationibus relatis, hujusmodi est? Illa tamen HS sexcenta millia, quæ ne falso quidem potuit, quibus data essent, describere, quæ se Arimini scribit reliquisse, quæ ipsa HS sexcenta millia reliqua facta sunt, neque Carbo attigit, neque Sulla vidit, neque in ærarium relata sunt. Oppidum sibi elegit Ariminum, quod tum, cum iste rationes referebat, oppressum direptumque erat. Non suspicabatur (id, quod nunc sentiet), satis multos ex illâ calamitate Ariminensium testes nobis in hanc rem reliquos esse. Recita denuo. "P. Lentulo, L. Triario, quæstoribus urbanis, res rationum relatarum." Recita. [Ex S. C.] Ut hoc pacto rationem referre liceret, eo Sullanus repente factus est, non ut honos et dignitas nobilitati restitueretur. Quod si illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria, proditio consulis tui scelerata, judicaretur. Malus civis, improbus consul, seditiosus homo Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando esse cœpit? posteaquam tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes suas, exercitumque, commisit. Nam si tibi antea displicuisset, idem fecisses, quod anno post M. Piso. Quæstor cum L. Scipioni consuli obtigisset, non attigit pecuniam; non ad exercitum profectus est. Quod de republicâ sensit, ita sensit, ut nec fidem suam, nec morem majorum, nec necessitudinem sortis, læderet.

XV. Etenim si hæc perturbare omnia, et permiscere volumus; totam vitam periculosam, invidiosam, infestamque, reddemus; si nullam religionem sors habebit, nullam sanctitatem conjunctio secundæ dubiæque fortunæ, nullam auctoritatem mores atque

instituta majorum. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum. Nemo unquam sapiens proditori credendum putavit. Ipse Sulla, cui adventus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem, atque ab exercitu suo, removit: Beneventi esse jussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat; ubi iste summæ rei causæque nocere nihil posset. Ei postea præmia tamen liberaliter tribuit: bona quædam proscriptorum in agro Beneventano diripienda concessit: habuit honorem, ut proditori, non, ut amico, fidem. Nunc, quamvis sint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint; tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit, cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullæ sunt occultiores insidiæ, quam eæ, quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum, ac domesticum malum, non modo non exsistit, verum etiam opprimit, antequam prospicere atque explorare potueris.

Itane vero? tu, cum quæstor ad exercitum missus sis, custos non solum pecuniæ, sed etiam consulis particeps omnium rerum consiliorumque fueris; habitus sis in liberûm loco, sicut mos majorum ferebat; repente relinquas? deseras? ad adversarios transeas? O scelus! o portentum in ultimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quæ tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta. Necesse est, semper aliquid ejusmodi moliatur: necesse est, in simili audaciâ perfidiâque versetur. Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea, C. Malleolo occiso, pro quæstore habuit, (haud scio, an major etiam hæc necessitudo fuerit, quam illa Carbonis, ac plus judicium voluntatis valere, quam sortis, debeat) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam, quæ in ipsum valebant cri-

mina, contulit in illum; causamque illius omnem ad inimicos accusatoresque detulit: ipse in eum, cui legatus, cui pro quæstore fuerat, inimicissimum atque improbissimum testimonium dixit. Ille miser cum esset; tum proditione istius nefariâ, tum improbo et falso ejusdem testimonio, tum multo etiam ex maximâ parte, istius furtorum ac flagitiorum invidiâ conflagravit.

XVI. Quid hoc homine faciatis? aut ad quam spem tam perfidiosum, tam importunum animal reservetis? qui in Cn. Carbone sortem, in Cn. Dolabellâ voluntatem, neglexerit ac violârit, eosque ambos non solum deseruerit, sed etiam prodiderit atque oppugnârit. Nolite, quæso, judices, brevitate orationis meæ potius, quam rerum ipsarum magnitudine, crimina ponderare: mihi enim properandum necessario est, ut omnia vobis, quæ mihi constituta sunt, possim exponere. Quamobrem, quæsturâ istius demonstratâ, primique magistratûs et furto et scelere perspecto, reliqua attendite: in quibus illud tempus Sullanarum proscriptionum ac rapinarum prætermittam; neque ego istum sibi ex communi calamitate defensionem ullam sinam sumere. Suis eum certis propriisque criminibus accusabo. Quamobrem, hoc omni tempore Sullano ex accusatione circumscripto, legationem ejus præclaram cognoscite.

Posteaquam Cn. Dolabellæ provincia Cilicia constituta est; o Dii immortales! quantâ iste cupiditate, quibus allegationibus, illam sibi legationem expugnavit? id, quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam, ut iste profectus est, quâcumque iter fecit, ejusmodi fuit, non ut legatus populi Romani, sed ut quædam calamitas, pervadere videretur.

XVII. In Achaïâ (prætermittam minora omnia, quorum simile forsitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur, incredibile videretur)

magistratum Sicyonium nummos poposcit. Ne sit hoc crimen in Verrem: fecerunt alii. Cum ille non daret, animadvertit. Improbum, sed non inauditum. Genus animadversionis videte: quæretis, ex quo genere hominum istum judicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis in loco angusto fieri jussit: ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium atque amicum, fumo excruciatum, semivivum reliquit. Jam, quæ iste signa, quas tabulas pictas, ex Achaïâ sustulerit, non dicam hoc loco: est alius mihi locus ad hanc istius cupiditatem demonstrandam servatus. Athenis audîstis ex æde Minervæ grande auri pondus ablatum: dictum hoc est in Cn. Dolabellæ judicio. Dictum? etiam æstimatum. Hujus consilii non modo participem C. Verrem, sed principem, fuisse reperietis. Delum venit: ibi ex fano Apollinis religiosissimo noctu clam sustulit signa pulcherrima atque antiquissima; eaque in onerariam navem suam conjicienda curavit. Postridie cum fanum spoliatum viderent ii qui Delum incolebant, graviter ferebant: est enim tanta apud eos ejus fani religio atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur. Verbum tamen facere non audebant, ne forte ea res ad Dolabellam ipsum pertineret.

XVIII. Tum subito tempestates coortæ sunt maximæ, judices, ut non modo proficisci, cum cuperet, Dolabella non posset, sed vix in oppido consisteret: ita magni fluctus ejiciebantur. Hîc navis illa prædonis istius, onusta signis religiosis, expulsa atque ejecta fluctu, frangitur. In litore signa illa Apollinis reperiuntur: jussu Dolabellæ reponuntur: tempestas sedatur: Dolabella Delo proficiscitur.

Non dubito, quin, tametsi nullus in te sensus humanitatis, nulla ratio unquam fuit religionis, nunc tamen, in metu periculoque tuo, tuorum tibi scelerum veniat in mentem. Potestne tibi ulla spes salutis commoda ostendi, cum recordaris, in Deos im-

mortales quam impius, quam sceleratus, quam nefarius fueris? Apollinemne tu Delium spoliare ausus es? illine tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso, manus impias ac sacrilegas afferre conatus es? Si, in pueritiâ, non his artibus et disciplinis institutus eras, ut ea, quæ literis mandata sunt, disceres atque cognosceres; ne postea quidem, cum in ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id, quod est proditum memoriæ ac literis? Latonam, ex longo errore et fugâ, gravidam, et jam ad pariendum vicinam, temporibus exactis, confugisse Delum, atque ibi Apollinem Dianamque peperisse: quâ ex opinione hominum illa insula eorum Deorum sacra putatur: tantaque ejus auctoritas religionis et est et semper fuit, ut ne Persæ quidem, cum bellum toti Græciæ, Diis hominibusque, indixissent, et mille numero navium classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur aut violare, aut attingere. Hoc tu fanum depopulari, homo improbissime atque amentissime, audebas? fuit ulla cupiditas tanta, quæ tantam exstingueret religionem? Et, si tum hæc non cogitabas, ne nunc quidem recordaris, nullum esse tantum malum, quod non tibi pro sceleribus tuis jamdiu debeatur?

XIX. In Asiam vero postquam venit, quid ego adventûs istius prandia, cœnas, equos, muneraque, commemorem? Nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus sum. Chio per vim signa pulcherrima dico abstulisse: item Erythris, et Halicarnasso. Tenedo (prætereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui urbem illam dicitur condidisse, cujus ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tenem, pulcherrime factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit, magno cum gemitu civitatis.

Illa vero expugnatio fani antiquissimi et nobilissimi Junonis Samiæ, quam luctuosa Samiis fuit! quam acerba toti Asiæ! quam clara apud omnes!

quam nemini vestrûm inaudita! De quâ expugnatione cum legati ad C. Neronem in Asiam Samo venissent, responsum tulerunt, ejusmodi querimonias, quæ ad legatum populi Romani pertinerent, non ad prætorem, sed Romam, deferri oportere. Quâ de re Charidemum Chium testimonium priore actione dicere audistis: sese, cum esset trierarchus, et Verrem ex Asiâ decedentem prosequeretur, jussu Dolabellæ fuisse unâ cum isto Sami; seseque tum scire spoliatum esse fanum Junonis, et oppidum Samum; posteaque se causam apud Chios, cives suos, Samiis accusantibus, publice dixisse; eoque se esse absolutum, quod planum fecisset, ea, quæ legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad se, pertinere. Quas iste tabulas illinc, quæ signa sustulit! quæ cognovi egomet apud istum in ædibus nuper, cum obsignandi gratiâ venissem. Quæ signa nunc, Verres, ubi sunt? illa quæro, quæ apud te nuper ad omnes columnas, omnibus etiam intercolumniis, in silvâ denique disposita sub divo vidimus. Cur ea, quamdiu alium prætorem, cum iis judicibus quos in horum locum subsortiturus eras, de te in consilium iturum putâsti, tamdiu domi fuerunt? posteaquam nostris testibus nos, quam horis tuis, uti malle vidisti; nullum signum domi reliquisti, præter duo, quæ in mediis ædibus sunt; quæ ipsa Samo sublata sunt? Non putâsti me tuis familiarissimis in hanc rem testimonia denuntiaturum, qui tuæ domi sæpe fuissent; ex quibus quærerem, signa scirentne fuisse, quæ non essent?

XX. Quid tum hos de te judicaturos arbitratus es, cum viderent, te jam non contra accusatorem tuum, sed contra quæstorem sectoremque, pugnare?

Aspendum, vetus oppidum et nobile in Pamphyliâ scitis esse, plenissimum signorum optimorum. Non dicam illinc hoc signum ablatum esse, et illud: hoc dico, nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisse; omnia ex fanis, ex locis publicis, palam,

spectantibus omnibus, plaustris evecta asportataque esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo sæpe audîstis id, quod est Græcis hominibus in proverbio, quem omnia intus canere dicebant, sustulit, et in intimis suis ædibus posuit; ut etiam illum ipsum artificio suo superâsse videatur.

Pergæ fanum antiquissimum et sanctissimum Dianæ scimus esse: id quoque a te nudatum ac spoliatum esse; ex ipsâ Dianâ, quod habebat auri, detractum atque ablatum esse dico. Quæ (malum!) est ista tanta audacia atque amentia? quas enim sociorum atque amicorum urbes adîsti legationis jure et nomine, si in eas vi cum exercitu imperioque invasisses; tamen, opinor, quæ signa atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, hæc non in tuam domum, neque in suburbana amicorum, sed Romam in publicum, deportâsses.

XXI. Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asiâ gessit, Antiochumque, regem potentissimum, vicit? quid de Flaminino, qui regem Philippum et Macedoniam subegit? quid de L. Paulo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam, Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbesque Achaïæ Bœotiæque multas sub imperium populi Romani ditionemque subjunxit? quorum domus, cum honore et virtute florerent, signis et tabulis pictis erant vacuæ. At vero urbem totam, templa Deorum, omnesque Italiæ partes, illorum donis ac monimentis exornatas videmus.

Vereor, ne hæc forte cuiquam nimis antiqua et jam obsoleta videantur: ita enim tum æquabiliter omnes erant hujusmodi, ut hæc laus eximiæ virtutis et innocentiæ, non solum hominum, verum etiam temporum illorum, esse videatur. P. Servilius, vir clarissimus, maximis rebus gestis, adest: de te sen-

tentiam laturus est: Olympum vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam, et omnibus rebus auctam et ornatam. Recens exemplum fortissimi viri profero: nam postea Servilius, imperator populi Romani, Olympum, urbem hostium, cepit, quam tu, in iisdem locis legatus quæstorius, oppida pacata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curâsti.

Tu, quæ ex fanis religiosissimis per scelus et latrocinium abstulisti, ea nos videre, nisi in tuis amicorumque tuorum tectis, non possumus: P. Servilius, quæ signa atque ornamenta ex urbe hostium, vi et virtute captâ, belli lege atque imperatorio jure sustulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad ærarium perscribenda curavit. Cognoscite ex literis publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita.

(*Rationes relatæ P. Servilii.*)

Non solum numerum signorum, sed etiam uniuscujusque magnitudinem, figuram, statum, literis definiri vides. Certe major est virtutis victoriæque jucunditas, quam ista voluptas, quæ percipitur ex libidine et cupiditate. Multo diligentius habere dico Servilium prædam populi Romani, quam te tua furta notata atque descripta.

XXII. Dices, tua quoque signa et tabulas pictas ornamento urbi foroque populi Romani fuisse. Memini: vidi simul cum populo Romano forum comitiumque adornatum, ad speciem magnifico ornatu, ad sensum cogitationemque acerbo et lugubri. Vidi collucere omnia furtis tuis, prædâ provinciarum, spoliis sociorum atque amicorum. Quo quidem tempore, judices, iste spem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus est. Vidit enim eos, qui judiciorum dominos se dici volebant, harum cupiditatum esse servos. Socii vero nationesque exteræ spem omnium tum primum abjecêre rerum ac fortunarum suarum; propterea, quod casu legati ex Asiâ atque Achaiâ

plurimi Romæ tunc fuerunt, qui Deorum simulacra, ex suis fanis sublata, in foro venerabantur: itemque cætera signa et ornamenta cum cognoscerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. Quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: "Nihil esse, quod quisquam dubitaret de exitio sociorum atque amicorum; cum quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui sociis injurias fecerant, accusari et condemnari solebant, ibi esse palam posita ea, quæ ab sociis per scelus ablata ereptaque essent."

Hîc ego non arbitror illum negaturum, signa sese plurima, tabulas pictas innumerabiles, habere: sed, ut opinor, solet, hæc, quæ rapuit et furatus est, nonnunquam dicere, se emisse; quoniam quidem in Achaïam, Asiam, Pamphyliam, sumtu publico, et legationis nomine, mercator signorum tabularumque pictarum missus est.

XXIII. Habeo et istius, et patris ejus, accepti tabulas omnes: quas diligentissime legi atque digessi; patris, quoad vixit; tuas, quoad ais te confecisse. Nam in isto, judices, hoc novum reperietis. Audimus, aliquem tabulas nunquam confecisse: quæ est opinio hominum de Antonio falsa: nam fecit diligentissime: verum sit hoc genus aliquod minime probandum. Audimus, alium non ab initio fecisse, sed ex tempore aliquo confecisse? est aliqua etiam hujusce rei ratio. Hoc vero novum et ridiculum est, quod hic nobis respondit, cum ab eo tabulas postularemus: usque ad M. Terentium et C. Cassium consules confecisse; postea destitisse. Alio loco, hoc cujusmodi sit, considerabimus: nunc nihil ad me attinet. Horum enim temporum, in quibus nunc versor, habeo tabulas, et tuas, et patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas, deportâsse te, negare non potes: atque utinam neges! Unum ostende, in tabulis aut tuis aut patris tui, emtum esse: vicisti. Ne hæc quidem duo signa pulcherri-

ma, quæ nunc ad impluvium tuum stant, quæ multos annos ad valvas Junonis Samiæ steterunt, habes quomodo emeris; hæc, inquam, duo, quæ in ædibus tuis sola jam sunt, quæ sectorem exspectant, relicta ac destituta a cæteris signis.

XXIV. At, credo, in hisce solis rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat: cæteræ libidines ejus ratione aliquâ aut modo continebantur. Quam multis istum ingenuis, quam multis matribusfamilias, in illâ tetrâ atque impurâ legatione, vim attulisse existimatis? Ecquo in oppido pedem posuit, ubi non plura stuprorum flagitiorumque suorum, quam adventûs sui, vestigia reliquerit? Sed ego omnia, quæ negari poterunt, prætermittam: etiam hæc, quæ certissima sunt et clarissima, relinquam: unum aliquod de nefariis istius factis eligam; quo facilius ad Siciliam possim aliquando, quæ mihi hoc oneris negotiique imposuit, pervenire.

Oppidum est in Hellesponto Lampsacum, judices, in primis Asiæ provinciæ clarum et nobile: homines autem ipsi Lampsaceni tum summe in omnes cives Romanos officiosi, tum præterea maximè sedati et quieti, prope præter cæteros ad summum Græcorum otium potius, quam ad ullam vim aut tumultum, accommodati. Accidit, cum iste a Cn. Dolabellâ efflagitâsset, ut se ad regem Nicomedem regemque Sadalam mitteret, cumque iter hoc sibi, magis ad quæstum suum quam ad reipublicæ tempus accommodatum, depoposcisset; ut illo itinere veniret Lampsacum, cum magnâ calamitate et prope pernicie civitatis. Deducitur iste ad Janitorem quemdam hospitem; comitesque ejus item apud cæteros hospites collocantur. Ut mos erat istius, atque ut eum suæ libidines flagitiosæ facere admonebant, statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis turpissimisque hominibus, uti videant et investigent, ecqua virgo sit aut mulier, digna, quamobrem ipse Lampsaci diutius commoretur.

XXV. Erat comes ejus Rubrius quidam, homo factus ad istius libidines, qui miro artificio, quocumque venerat, hæc investigare omnia solebat. Is ad eum rem istam defert: Philodamum esse quemdam, genere, honore, copiis, existimatione, facile principem Lampsacenorum: ejus esse filiam, quæ cum patre habitaret, propterea quod virum non haberet, mulierem eximiâ pulchritudine; sed eam summâ integritate pudicitiâque existimari. Homo, ut hæc audivit, sic exarsit ad id, quod non modo ipse nunquam viderat, sed ne audierat quidem ab eo qui ipse vidisset, ut statim ad Philodamum migrare se diceret velle. Hospes Janitor, qui nihil suspicaretur, veritus, [ne quid in ipso se offenderit,] hominem summâ vi retinere cœpit. Iste, qui hospitis relinquendi causam reperire non posset, aliâ sibi ratione viam munire ad stuprum cœpit: Rubrium, delicias suas, in omnibus ejusmodi rebus adjutorem suum et conscium, parum laute diversari dicit: ad Philodamum deduci jubet. Quod ubi est Philodamo nuntiatum, tametsi erat ignarus, quantum sibi ac liberis suis jam tum mali constitueretur, tamen ad istum venit; ostendit, munus illud suum non esse: se, cum suæ partes essent hospitum recipiendorum, tum ipsos tamen prætores et consules, non legatorum asseclas, recipere solere. Iste, qui unâ cupiditate raperetur, totum illius postulatum causamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit.

XXVI. Hîc Philodamus, posteaquam jus suum obtinere non potuit, ut humanitatem consuetudinemque suam retineret, laborabat. Homo, qui semper hospitalissimus amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitus in domum suam recepisse: magnifice et ornate (ut erat in primis inter suos copiosus) convivium comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum sit, invitet: locum sibi soli, si videatur,

relinquat. Etiam filium suum, lectissimum adolescentem, foras ad propinquum suum quemdam mittit ad cœnam. Rubrius istius comites invitat: eos omnes Verres certiores facit, quid opus esset. Mature veniunt: discumbitur. Fit sermo inter eos, et invitatio, ut Græco more biberetur. Hortatur hospes: poscunt majoribus poculis: celebratur omnium sermone lætitiâque convivium. Posteaquam satis calere res Rubrio visa est; Quæso, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari jubes? Homo, qui et summâ gravitate, et jam id ætatis, et parens esset, obstupuit hominis improbi dicto. Instare Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit moris esse Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hîc tum alius ex aliâ parte: Enimvero ferendum hoc non est: vocetur mulier: et simul servis suis Rubrius, ut januam clauderent, et ipsi ad fores assisterent, imperat.

Quod ubi ille intellexit id agi, atque id parari, ut filiæ suæ vis afferretur, servos suos ad se vocat: his imperat, ut se ipsum negligant, filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum domestici mali filio suo nuntiet. Clamor interea fit totâ domo; pugna inter servos Rubrii atque hospitis. Jactatur domi suæ vir primus, et homo honestissimus. Pro se quisque manus affert; aquâ denique ferventi, a Rubrio ipso, Philodamus perfunditur. Hæc ubi filio nuntiata sunt, statim exanimatus ad ædes contendit, ut et vitæ patris, et pudicitiæ sororis, succurreret. Omnes eodem animo Lampsaceni, simul ut hoc audiverunt, quod eos tum Philodami dignitas, tum injuriæ magnitudo movebat, ad ædes noctu convenerunt. Hîc lictor istius Cornelius, qui cum ejus servis erat a Rubrio, quasi in præsidio, ad auferendam mulierem collocatus, occiditur; servi nonnulli vulnerantur; ipse Rubrius in turbâ sauciatur. Iste, qui suâ cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliquâ evolare, si posset.

XXVII. Postridie mane homines in concionem veniunt: quærunt, quid optimum factu sit: pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur: inventus est nemo, cujus non hæc et sententia esset et oratio: "Non esse metuendum, si istius nefarium scelus Lampsaceni ulti vi manuque essent, ne senatus populusque Romanus in eam civitatem animadvertendum putaret. Quod si hoc jure legati populi Romani in socios nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret; quidvis esse perpeti satius, quam in tantâ vi atque acerbitate versari." Hæc cum omnes sentirent, et cum in eam rationem pro suo quisque sensu ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum, in quâ iste diversabatur, profecti sunt: cædere januam saxis, instare ferro, ligna et sarmenta circumdare, ignemque subjicere cœperunt. Tum cives Romani, qui Lampsaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampsacenos, ut gravius apud eos nomen legationis, quam injuria legati, putaretur: sese intelligere hominem illum esse impurum ac nefarium: sed, quoniam nec perfecisset, quod conatus esset, neque futurus esset Lampsaci postea, levius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent, quam si legato non pepercissent.

Sic iste, multo sceleratior et nequior, quam ille Adrianus, aliquanto etiam felicior fuit. Ille, quod ejus avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Uticæ domi suæ vivus exustus est: idque ita illi merito accidisse existimatum est, ut lætarentur omnes, neque ulla animadversio constitueretur: hic, sociorum ambustus incendio, tamen ex illâ flammâ periculoque evolavit; neque adhuc causam ullam excogitare potuit, quamobrem commiserit, aut quid evenerit, ut in tantum periculum veniret. Non enim potest dicere: Cum seditionem sedare vellem, cum frumentum imperarem, cum stipendium cogerem, cum aliquid denique reipublicæ causâ gererem;

quod acrius imperavi, quod animadverti, quod minatus sum. Quæ si diceret, tamen ignosci non oporteret, si, nimis atrociter imperando sociis, in tantum adductus periculum videretur.

XXVIII. Nunc, cum ipse causam illius tumultûs neque veram dicere, neque falsam confingere, audeat; homo autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accensus C. Neroni fuit, P. Tettius, hæc eadem se Lampsaci cognôsse dixerit; vir omnibus rebus ornatissimus, C. Varro, qui tum in Asiâ tribunus militum fuit, hæc eadem ipsa se ex Philodamo audîsse dicat; potestis dubitare, quin istum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit, quam ad vestrum judicium reservare? Nisi vero illud dicet, quod et in testimonio Tettii, priore actione, interpellavit Hortensius: (quo tempore quidem signi satis dedit, si quid esset, quod posset dicere, se tacere non posse; ut, quamdiu in cæteris rebus tacuerit, scire omnes possemus, nihil habuisse quod diceret) hoc tum dixit, Philodamum et ejus filium a C. Nerone esse damnatos. De quo ne multa disseram, tantum dico, secutum id esse Neronem, et ejus consilium, quod Cornelium lictorem occisum esse constaret: putâsse non oportere esse cuiquam, ne in ulciscendâ quidem injuriâ, hominis occidendi potestatem. In quo video, Neronis judicio non te absolutum esse improbitatis, sed illos damnatos esse cædis. Verum ista damnatio tamen cujusmodi fuit? Audite, quæso, judices, et aliquando miseremini sociorum; et ostendite, aliquid his in vestrâ fide præsidii esse oportere.

XXIX. Quod toti Asiæ jure occisus videbatur istius ille, verbo lictor, re verâ minister improbissimæ cupiditatis; pertimuit iste, ne Philodamus Neronis judicio liberaretur. Rogat et orat Dolabellam, ut de suâ provinciâ decedat; ad Neronem proficiscatur: se demonstrat incolumem esse non posse, si Philodamo vivere, atque aliquando Romam venire, licuisset. Commotus est Dolabella: fecit id, quod multi

reprehenderunt, ut exercitum, provinciam, bellum, relinqueret, et in Asiam, hominis nequissimi causâ, in alienam provinciam, proficisceretur. Posteaquam ad Neronem venit, contendit ab eo, ut Philodami causam cognosceret. Venerat ipse, qui esset in consilio, et primus sententiam diceret: adduxerat etiam præfectos et tribunos militares suos, quos Nero omnes in consilium vocavit. Erat in consilio etiam æquissimus judex ipse Verres: erant nonnulli togati, creditores Græcorum, quibus, ad exigendas pecunias, improbissimi cujusque legati plurimum prodest gratia. Ille miser defensorem reperire neminem poterat. Quis enim esset aut togatus, qui Dolabellæ gratiâ, aut Græcus, qui ejusdem vi et imperio, non moveretur? Accusator autem opponitur civis Romanus de creditoribus Lampsacenorum; qui, si dixisset, quod iste jussisset, per ejusdem istius lictores a populo pecuniam posset exigere. Cum hæc omnia tantâ contentione, tantis copiis, agerentur; cum illum miserum multi accusarent, nemo defenderet; cumque Dolabella cum suis præfectis pugnaret in consilio; Verres fortunas agi suas diceret; idem testimonium diceret; idem esset in consilio; idem accusatorem parâsset; hæc cum omnia fierent, et cum hominem constaret occisum; tamen tanta vis istius injuriæ, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo "*Amplius*" pronuntiaretur.

XXX. Quid ego nunc in alterâ actione Cn. Dolabellæ spiritus, quid hujus lacrymas et concursationes, proferam? quid C. Neronis, viri optimi atque innocentissimi, nonnullis in rebus animum nimis timidum atque demissum? qui, in illâ re quid facere potuerit, non habebat, nisi forte, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre et Dolabellâ. Quidquid esset sine his actum, omnes probarent: tum vero quod pronuntiatum est, non per Neronem judicatum, sed per Dolabellam ereptum, existimabatur. Condemnatur enim perpaucis

sententiis Philodamus, et ejus filius. Adest, instat, urget Dolabella, ut quamprimum securi feriantur; quo quam minime multi ex illis de istius nefario scelere audire possent. Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum, et miserum, et grave toti Asiæ provinciæ; grandis natu parens adductus ad supplicium; ex alterâ parte filius; ille, quod pudicitiam liberorum, hic, quod vitam patris famamque sororis, defenderat. Flebat uterque, non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris, filius. Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiæ fuisse? quem luctum et gemitum Lampsacenorum? securi esse percussos homines innocentes, nobiles, socios populi Romani atque amicos, propter hominis flagitiosissimi singularem nequitiam atque improbissimam cupiditatem?

Jam jam, Dolabella, neque [me] tui, neque tuorum liberûm, quos tu miseros in egestate atque in solitudine reliquisti, misereri potest. Verresne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem hominum innocentium sanguine lui velles? Idcircone exercitum atque hostem relinquebas, ut tuâ vi et crudelitate istius hominis improbissimi pericula sublevares? Quod enim eum tibi quæstoris in locum constitueras, idcirco tibi amicum in perpetuum fore putâsti? Nesciebas, ab eo Cn. Carbonem consulem, cujus re verâ quæstor fuit, non modo relictum, sed etiam spoliatum auxiliis, [pecuniâ] nefarie oppugnatum et proditum? Expertus igitur es istius perfidiam tum, cum se ad inimicos tuos contulit; cum in te homo ipse nocens acerrimum testimonium dixit; cum rationes ad ærarium, nisi damnato te, referre noluit.

XXXI. Tantæne tuæ, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac sustinere non provinciæ populi Romani, non nationes exteræ possint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitâris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini tuæ cu-

piditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates, non modo pacatæ, verum etiam sociorum atque amicorum, ad vim atque ad arma confugient, ut ab se atque ab liberis suis legati populi Romani scelus ac libidinem propulsare possint? Nam quæro abs te, circumsessusne sis Lampsaci? cœperitne domum, in quâ diversabare, illa multitudo incendere? volueritne legatum populi Romani comburere vivum Lampsaceni? Negare non potes: habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo, quas ad eumdem literas misisti. Recita hunc ipsum locum de testimonio.

(*Testimonium C. Verris in Artemidorum.*)

Recita ex Verris literis ad Neronem.

(*Ex literis C. Verris ad C. Neronem.—Non multo post in domum ...*)

Bellumne populo Romano Lampsaceni facere conabantur? deficere ab imperio ac nomine nostro volebant? Video enim, et, ex iis quæ legi et audivi, intelligo; in quâ civitate non modo legatus populi Romani circumsessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliquâ ex parte violatus sit; nisi publice satisfactum sit, ei civitati bellum indici atque inferri solere.

Quæ fuit igitur causa, cur cuncta civitas Lampsacenorum de concione, quemadmodum tute scribis, domum tuam concurrerent? Tu enim, neque in literis, quas Neroni mittis, neque in testimonio, causam tanti tumultûs ostendis ullam: obsessum te dicis, ignem allatum, sarmenta circumdata; lictorem tuum occisum esse dicis; prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: causam hujus tanti terroris occultas. Nam, si quam Rubrius injuriam suo nomine, ac non impulsu tuo et tuâ cupiditate, fecisset; de tui comitis injuriâ questum ad te potius, quam te oppugnatum, venirent. Cum igitur, quæ causa illius tumultûs fuerit, testes a nobis producti dixerint, ipsè

celârit; nonne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius taciturnitas perpetua confirmat?

XXXII. Huic homini parcetis igitur, judices, cujus tanta peccata sunt, ut ii, quibus injurias fecerit, neque legitimum tempus exspectare ad ulciscendum, neque vim tantam doloris in posterum differre, potuerint? Circumsessus es: a quibus? a Lampsacenis, barbaris hominibus (credo), aut iis qui populi Romani nomen contemnerent. Immo vero ab hominibus et naturâ et consuetudine et disciplinâ lenissimis; porro autem populi Romani, conditione sociis, fortunâ servis, voluntate supplicibus; ut perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas injuriæ, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampsaceni moriendum sibi potius, quam perpetiendum, putarent; nunquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuæ, quam metu legationis, moverentur.

Nolite, per Deos immortales! cogere socios atque exteras nationes hoc uti perfugio; quo, nisi vos vindicatis, utentur necessario. Lampsacenos in istum nunquam ulla res mitigâsset, nisi eum pœnas Romæ daturum credidissent. Etsi talem acceperant injuriam, quam nullâ lege satis digne persequi poterant; tamen incommoda sua nostris committere legibus et judiciis, quam dolori suo permittere, maluerunt. Tu mihi, cum circumsessus a tam illustri civitate sis propter tuum scelus atque flagitium; cum coëgeris homines miseros et calamitosos, quasi desperatis nostris legibus et judiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere; cum te in oppidis et civitatibus amicorum non legatum populi Romani, sed tyrannum libidinosum crudelemque, præbueris; cum, apud exteras nationes, imperii nominisque nostri famam tuis probris flagitiisque violâris; cum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque e flammâ socio-

rum evolâris; hîc tibi perfugium speras futurum? Erras. Ut huc incideres, non ut hîc conquiesceres, illi te vivum exire passi sunt.

XXXIII. Et ais, judicium esse factum, te injuriâ circumsessum esse Lampsaci, quod Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid, si doceo, si planum facio, teste homine nequam, verum ad hanc rem tamen idoneo, te ipso (inquam) teste, doceo, te hujus circumsessionis tuæ causam et culpam in alios transtulisse; neque in eos, quos tu insimulâras, esse animadversum? jam nihil te judicium Neronis adjuvat. Recita, quas ad Neronem literas misit.

(*Epistola C. Verris ad Neronem. — Themistagoras et Thessalus* ...)

Themistagoram et Thessalum scribis populum concitâsse. Quem populum? qui te circumsedit, qui te vivum comburere conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi defendis jus nomenque legati?

In Philodami judicio dices id actum? Cedo mihi ipsius Verris testimonium: videamus, quid idem iste juratus dixerit. Recita.

(*Ab accusatore rogatus respondit, in hoc judicio non persequi: sibi in animo esse, alio tempore persequi.*)

Quid igitur te juvat Neronis judicium? quid Philodami damnatio? Legatus cum esses circumsessus, cumque (quemadmodum tute ad Neronem scripsisti) populo Romano communique causæ legatorum facta esset injuria insignis, non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? Cur imminuisti jus legationis? cur causam populi Romani deseruisti, ac prodidisti? cur injurias tuas, conjunctas cum publicis, reliquisti? Non te ad senatum causam deferre; non de tam atrocibus injuriis conqueri; non eos homines, qui populum concitârant, consulum literis evocandos curare, oportuit?

Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, quod is Ephesi se quæstorem vi prohibitum esse dicebat, quominus e fano Dianæ servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret; Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quod auctor injuriæ illius fuisse argueretur: tu, si te legatum ita Lampsaci tractatum esse, senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumsessus pæne incenderere; ejus autem rei duces et auctores et principes fuisse (quos scribis) Themistagoram et Thessalum; quis non commoveretur? quis non, ex injuriâ quæ tibi esset facta, sibi provideret? quis non in eâ re causam tuam, periculum commune, agi arbitraretur? Etenim nomen legati ejusmodi esse debet, quod, non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela, incolume versetur.

XXXIV. Magnum hoc Lampsacenum crimen est libidinis atque improbissimæ cupiditatis. Accipite nunc avaritiæ propemodum in suo genere non levius. Milesios navem poposcit, quæ eum, præsidii causâ, Myndum prosequeretur. Illi statim myoparonem egregium de suâ classe, ornatum atque armatum, dederunt. Hoc præsidio Myndum profectus est. Nam, quid Milesiis lanæ publicæ abstulerit, item de sumtu in adventum, de contumeliis et injuriis in magistratum Milesium, tametsi dici tum vere, tum graviter et vehementer potest, tamen dicere prætermittam, eaque omnia testibus integra reservabo. Illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici pro dignitate, potest, cognoscite.

Milites remigesque Miletum Myndo pedibus reverti jubet: ipse myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum navibus electum, L. Magio et L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendos censuit. Hoc illi navigio ad omnes populi Romani hostes, usque ab Dianio, quod in Hispaniâ

est, ad Sinopen, quæ in Ponto est, navigaverunt. O Dii immortales! incredibilem avaritiam, singularemque audaciam! Navem tu de classe populi Romani, quam tibi Milesia civitas, ut te prosequeretur, dedisset, ausus es vendere? Si te magnitudo maleficii, si te hominum existimatio non movebat; ne illud quidem cogitabas, hujus improbissimi furti, sive adeo nefariæ prædæ, tam illustrem ac tam nobilem civitatem testem futuram? An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni præfuerat, Milesiisque rem gestam renuntiârat, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntiationemque ejus, quæ erat in publicas literas relata illorum legibus, tolli jusserat; idcirco te ex hoc crimine elapsurum esse arbitrabare?

XXXV. Multum te ista fefellit opinio, et quidem multis in locis. Semper enim existimâsti, et maxime in Siciliâ, satis cautum tibi ad defensionem fore, si aut referri aliquid in literas publicas vetuisses, aut, quod relatum esset, tolli coëgisses. Hoc quam nihil sit, tametsi ex multis Siciliæ civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsâ civitate cognosce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adsunt ii qui imperant: simul ac discesserunt, non solum illud perscribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam adscribunt, cur non tum in literas relatum sit. Manent istæ literæ Mileti; manent; et, dum erit illa civitas, manebunt. Decem enim naves, jussu L. Murenæ, populus Milesius ex pecuniâ vectigali populi Romani fecerat, sicut, pro suâ quæque parte, Asiæ ceteræ civitates. Quamobrem unam ex decem, non prædonum repentino adventu, sed legati latrocinio, non vi tempestatis, sed hac horribili tempestate sociorum, amissam, in literas publicas retulerunt. Sunt Romæ legati Milesii, homines nobilissimi, ac principes civitatis; qui, tametsi mensem Februarium, et consulum designatorum nomen, exspectant; tamen hoc tantum facinus non modo ne-

gare interrogati, sed ne producti quidem reticere poterunt: dicent, inquam, et religione adducti, et domesticarum legum metu, quid illo myoparone factum sit. Ostendent, C. Verrem in eâ classe, quæ contra piratas ædificata sit, piratam ipsum consceleratum fuisse.

XXXVI. C. Malleolo, quæstore Cn. Dolabellæ, occiso, duas sibi hæreditates venisse arbitratus est: unam quæstoriæ procurationis (nam a Dolabellâ statim pro quæstore jussus est esse); alteram tutelæ; nam, cum pupilli Malleoli tutor esset, in bona ejus impetum fecit. Nam Malleolus in provinciam sic copiose profectus erat, ut domi prorsus nihil relinqueret. Præterea pecunias occupârat apud populos, et syngraphas fecerat: argenti optimi cælati grande pondus secum tulerat (nam ille quoque, sodalis istius, erat in hoc morbo et cupiditate): grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formosos homines, reliquerat. Iste, quod argenti placuit, invasit: quæ mancipia voluit, abduxit: vina, cæteraque, quæ in Asiâ facillime comparantur, quæ ille reliquerat, asportavit: reliqua vendidit, pecuniam exegit.

Cum eum ad HS vicies quinquies redegisse constaret; ut Romam rediit, nullam literam pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit: servos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem homines formosos et literatos; suos esse dicebat, se emisse. Cum sæpius mater et avia pueri postularent, uti, si non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret saltem, quantum pecuniæ Malleoli deportâsset; multis efflagitatus, aliquando dixit HS decies: deinde in codicis extremâ cerâ nomen infimum in flagitiosâ righturâ fecit: expensa Chrysogono servo HS sexcenta millia accepta pupillo Malleolo retulit. Quomodo ex decies HS sexcenta sint facta; quomodo DC eodem modo quadrârint, ut illa de Cn. Carbonis pecuniâ, reliqua HS sexcenta facta sint;

quomodo Chrysogono expensa lata sint; cur id nomen infimum, in lituràque sit, vos existimabitis. Tamen HS sexcenta millia cum accepta retulisset, HS quinque millia soluta non sunt. Homines, posteaquam reus factus est, alii redditi, alii etiam nunc retinentur; peculia omnium, vicariique, retinentur.

XXXVII. Hæc est istius præclara tutela. En, cui tuos liberos committas! en memoria mortui sodalis! en metus vivorum existimationis! Cum tibi se tota Asia spoliandam ac vexandam tradidisset; cum tibi exposita esset omnis ad prædandum Pamphylia; contentus his tam opimis rebus non fuisti? Manus a tutelâ, manus a pupillo, manus a sodalis filio, abstinere non potuisti? Jam te non Siculi, non aratores (ut dictitas), circumveniunt; non hi, qui decretis edictisque tuis in te concitati infestique sunt: Malleolus a me productus est, et mater ejus atque avia, quæ miseræ, flentes, eversum a te puerum patriis bonis esse dixerunt. Quid exspectas? an dum ab inferis ille Malleolus exsistat, atque abs te officia tutelæ, sodalitatis, familiaritatisque, flagitet? Ipsum putato adesse. Homo avarissime et spurcissime, redde bona sodalis filio; si non quæ abstulisti, at quæ confessus es. Cur cogis sodalis filium hanc primam in foro vocem cum dolore et querimoniâ emittere? cur sodalis uxorem, sodalis socrum, domum denique totam sodalis mortui, contra te testimonium dicere? Cur pudentissimas lectissimasque feminas in tantum virorum conventum, insolitas invitasque, prodire cogis? Recita omnium testimonia.

(*Testimonium matris et aviæ.*)

XXXVIII. Pro quæstore vero quomodo iste commune Milyadum vexârit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Pisidiam, Phrygiamque totam, frumento imperando, æstimando, hac suâ (quam tum primum excogitavit) Siciliensi æstimatione afflixerit, non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote: his nominibus, (quæ res per eum gestæ sunt, cum iste civi-

tatibus frumentum, coria, cilicia, saccos imperaret, neque ea sumeret, pro his rebus pecuniam exigeret) his nominibus solis, Cn. Dolabellæ HS ad tricies litem esse æstimatam. Quæ omnia etiamsi voluntate Dolabellæ fiebant, per istum tamen omnia gerebantur. Consistam in uno nomine: multa enim sunt ex eodem genere. Recita.

(*De litibus æstimatis Cn. Dolabellæ præt. pecuniæ redactæ, quod a communi Milyadum.*)

Te hæc coëgisse, te æstimâsse, tibi pecuniam numeratam esse, dico: eâdemque vi et injuriâ, cum pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciæ te, tamquam aliquam calamitosam tempestatem pestemque, pervasisse demonstro. Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accusavit, istum in suâ potestate ac ditione tenuit. Homo adolescens, cum istius in inquirendo multa furta ac flagitia cognosceret, fecit perite et callide: volumen ejus rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine, quæ voluit, in Dolabellam abstulit: istum testem produxit: dixit iste, quæ velle accusatorem putavit. Quo ex genere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si uti voluissem, magna copia fuisset; qui, ut se periculo litium, conjunctione criminum liberarent, quo ego vellem, descensuros pollicebantur. Eorum ego voluntatem omnium repudiavi. Non modo proditori, sed ne perfugæ quidem, locus in meis castris cuiquam fuit. Forsitan meliores illi accusatores habendi sunt, qui hæc omnia fecerunt: sed ego defensorem in meâ personâ, non accusatorem, maxime laudari volo. Rationes ad ærarium, antequam Dolabella condemnatus est, non audet referre. Impetrat à senatu, ut dies sibi prorogaretur, quod tabulas suas ab accusatoribus Dolabellæ obsignatas diceret; proinde quasi exscribendi potestatem non haberet. Solus est hic, qui nunquam rationes ad ærarium referat.

XXXIX. Audîstis quæstoriam rationem tribus

versiculis relatam: legationis, non, nisi condemnato et ejecto eo, qui posset reprehendere: nunc denique præturæ, quam ex senatûs-consulto statim referre debuit, usque ad hoc tempus non retulit. Quæstorem se in senatu exspectare dixit; perinde quasi non, ut quæstor, sine prætore, posset rationem referre (ut tu, Hortensi, ut omnes), eodem modo, sine quæstore, prætor. Dixit, idem Dolabellam impetrâsse. Omen magis patribus conscriptis, quam causa, placuit: probaverunt. Verum quæstores quoque jampridem venerunt: cur non retulisti? Illarum rationum ex eâ fæce legationis, quæstoriæque tuæ procurationis, illa sunt nomina, quæ Dolabellæ necessario sunt æstimata.

(*Ex litibus æstimatis Dolabellæ Præt. P. R. pecuniæ redactæ.*)

Quod minus Dolabella Verri acceptum retulit, quam Verres illi expensum tulerit, HS quingenta triginta quinque millia; et quod plus fecit Dolabella Verrem accepisse, quam iste in suis tabulis habuit, HS ducenta triginta duo millia; et quod plus frumenti fecit accepisse, quam tu, homo castissimus, in tabulis habebas, HS decies et octingenta millia. Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ, quas, nullo duce, tamen aliquâ ex particulâ investigamus, redundârunt: hinc ratio cum Q. et Cn. Postumiis, Curtiis, multis nominibus; quorum in tabulis iste habet nullum: hinc HS quaterdecies P. Tadio numeratum Athenis, testibus planum faciam: hinc emta apertissime prætura; nisi forte id etiam dubium est, quomodo iste prætor factus sit. Homo scilicet aut industriâ, aut operâ probatâ, aut frugalitatis existimatione præclarâ, aut denique (id, quod levissimum est) assiduitate; qui, ante quæsturam, cum meretricibus lenonibusque vixisset, quæsturam ita gessisset, quemadmodum cognovistis, Romæ post quæsturam illam nefariam vix triduum constitisset; absens non in oblivione jacuisset, sed in assiduâ commemoratione

omnibus omnium flagitiorum fuisset; is repente, ut Romam venit, gratis prætor factus est? Alia porro pecunia, ne accusaretur, data. Cui sit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum inter omnes recenti negotio facile constabat.

Homo stultissime et amentissime, tabulas cum conficeres, et cum extraordinariæ pecuniæ crimen subterfugere velles; satis te elapsurum omni suspicione arbitrabare, si, quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse? An tuis solis tabulis te causam dicturum existimâsti?

XL. Verum ad illam jam veniamus præclaram præturam, criminaque ea, quæ notiora sunt his qui adsunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum paratique venimus: in quibus non dubito, quin offensionem negligentiæ vitare atque effugere non possim. Multi enim ita dicent: "de illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam injuriam non attigit, quæ mihi, aut quæ amico meo, facta est, quibus ego in rebus interfui." His omnibus, qui istius injurias nôrunt, hoc est, populo Romano universo, me vehementer excusatum volo, non negligentiâ meâ fore, ut multa prætercam, sed quod alia testibus integra reservari velim, multa autem, propter rationem brevitatis ac temporis, prætermittenda existimem. Fatebor etiam illud invitus, me prorsus, cum iste punctum temporis nullum vacuum peccato præterire passus sit, omnia, quæ ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de præturæ criminibus auditote, ut ex utroque genere, et juris dicendi, et sartorum tectorum exigendorum, ea postuletis, quæ maxime digna sint eo reo, cui parvum ac mediocre objici nihil oporteat. Nam, ut prætor factus est, qui auspicato a Chelidone surrexisset, sortem nactus est urbanæ provinciæ, magis ex suâ et Che-

lidonis, quam ex populi Romani, voluntate. Qui, principio, qualis in edicto constituendo fuerit, cognoscite.

XLI. P. Annius Asellus mortuus est, C. Sacerdote prætore. Is cum haberet unicam filiam, neque census esset; quod eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis suis hæredem institueret. Hæres erat filia. Faciebant omnia cum pupillâ, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, consuetudo juris ejus, quod erat tum, cum Asellus est mortuus.

Iste, prætor designatus, (utrum admonitus, an tentatus, an, quâ est iste sagacitate in his rebus, sine duce ullo, sine indice, pervenerit ad hanc improbitatem, nescio: vos tantum hominis audaciam amentiamque cognoscite) appellat hæredem L. Annium, qui erat institutus secundum filiam; non enim mihi persuadetur, istum ab illo prius appellatum; dicit, se posse ei condonare edicto hæreditatem; docet hominem, quid possit fieri. Illi bona res, huic vendibilis, videbatur. Iste, tametsi singulari est audaciâ, tamen ad pupillæ matrem submittebat: malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc edictum tam improbum et inhumanum interponeret.

Tutores, pecuniam prætori si pupillæ nomine dedissent, grandem præsertim, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo suo dare possent, non videbant: simul et istum fore tam improbum non arbitrabantur. Sæpe appellati, pernegaverunt. Iste, ad arbitrium ejus, cui condonârat hæreditatem ereptam liberis, quam æquum edictum scripserit, quæso, cognoscite. "Cum intelligam, legem Voconiam". . . . Quis unquam crederet, Verrem mulierum adversarium futurum? An ideo aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? Cupiditati hominum ait se obviam ire. Quid potius, non modo his temporibus, sed etiam apud majores nostros?

Quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic, quæso, cætera: delectat enim me hominis gravitas, scientia juris, auctoritas. "Qui ab A. Postumio, Q. Fulvio censoribus, postve ea, fecit, fecerit". . . . Fecit, fecerit? Quis unquam edixit isto modo? quis unquam ejus rei fraudem aut periculum proposuit edicto, quæ neque post edictum, neque ante edictum, provideri potuit?

XLII. Jure, legibus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficiosum, non inhumanum: quod si ita fecisset; tamen, post illius mortem, nihil de testamento illius novi juris constitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat? imitatus esses ipsum illum C. Voconium, qui lege suâ hæreditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri: sanxit in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis hæredem virginem, neve mulierem, faceret. In lege Voconiâ non est, "Fecit, fecerit:" neque in ullâ præteritum tempus reprehenditur, nisi ejus rei, quæ suâ sponte scelerata ac nefaria est, ut, etiamsi lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in judicium non vocentur. Cornelia testamentaria, nummaria, cæteræ complures; in quibus non jus aliquod novum populo constituitur, sed sancitur, ut, quod semper malum facinus fuerit, ejus quæstio ad populum pertineat, ex certo tempore. De jure vero civili si quis novi quid instituit, is omnia, quæ ante acta sunt, rata esse patitur. Cedo mihi leges Atinias, Furias, ipsam, ut dixi, Voconiam, omnes præterea de jure civili; hoc reperies in omnibus statui jus, quo post eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto, prætoris edictum legem annuam dicunt esse. Tu edicto plus complecteris, quam lege. Si finem edicto prætoris afferunt Calendæ Januarii; cur non initium quoque edicti nascitur a Calendis Januarii? an in eum annum pro-

gredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus est; in illum, quo alius prætor fuit, regredietur? Ac, si hoc juris non unius causâ hominis edixisses, cautius composuisses.

XLIII. Scribis, "Si quis hæredem fecit, fecerit." Quid si plus legârit, quam ad hæredem hæredesve perveniat; quod, per legem Voconiam, ei, qui census non sit, licet? Cur hoc, cum in eodem genere sit, non caves? quia non generis, sed hominis, causam verbis amplecteris; ut facile appareat, te pretio esse commotum. Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium: tamen esset improbum: sed tum vituperari posset; in dubium venire non posset: nemo enim committeret. Nunc est ejusmodi edictum, ut quivis intelligat, non populo esse scriptum, sed P. Annii secundis hæredibus.

Itaque cum a te caput illud tam multis verbis, mercenario procemio, esset ornatum; ecquis est inventus postea prætor, qui illud idem ediceret? Non modo nemo edixit; sed ne metuit quidem quisquam, ne quis ediceret. Nam, post te prætorem, multi testamenta eodem modo fecerunt; in his nuper Annia. Ea, de multorum propinquorum sententiâ, pecuniosa mulier, quod censa non erat, testamento fecit hæredem filiam. Itaque hoc magnum judicium hominum de istius singulari improbitate, quod Verres suâ sponte instituisset, id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui [istius institutum] sequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates vivorum, nisi etiam rescinderes mortuorum. Tu ipse ex Siciliensi edicto hoc sustulisti. Voluisti, ex improviso si quæ res natæ essent, ex urbano edicto decernere. Quam postea tu tibi defensionem relinquebas, in eâ maxime offendisti, cum tuam auctoritatem tute ipse edicto provinciali repudiabas.

XLIV. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maxime cordi est, sic unicuique vestrûm, qui si-

mili sensu, atque indulgentiâ filiarum commovemini, res hæc acerba videatur atque indigna. Quid enim natura nobis jucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo omnis nostra diligentia indulgentiaque consumatur? Homo importunissime, cur tantam injuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri ejus atque ossibus inussisti, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, et, cui tibi esset commodum, condonares? Quibuscum vivi bona nostra partimur, iis prætor adimere, nobis mortuis, bona fortunasque poterit? "Nec petitionem," inquit, "nec possessionem dabo." Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta, non solum fortunæ, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istum hominem Lampsacenos îsse? miramur, istum, de provinciâ decedentem, clam Syracusis profugisse? Nos si alienam vicem pro nostrâ injuriâ doleremus, vestigium istius in foro non esset relictum.

Pater dat filiæ: prohibes. Leges sinunt: tamen te interponis. De suis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? Nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes; si habes, qui te audiat; si potest tibi dicto audiens esse quisquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, jus omnibus? Hoc populus Romanus non manu vindicâsset, nisi te huic tempori atque huic judicio reservâsset? Posteaquam jus prætorium constitutum est, semper hoc jure usi sumus: si tabulæ testamenti non proferrentur, tum, uti proximum quemque potissimum hæredem esse oporteret, ita secundum eum possessio daretur. Quare hoc sit æquissimum, facile est docere: sed, in re tam usitatâ, satis est ostendere, omnes antea jus ita dixisse, et hoc vetus edictum translatitiumque esse.

XLV. Cognoscite aliud hominis in re vetere edictum novum: et simul, dum est unde jus civile discatur, adolescentes ei in disciplinam tradite. Mirum:

est hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam mortuus est ante istum prætorem. Ejus testamentum erat nullum: lege hæreditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum et postea omnes habuerunt, possessio Minuciæ genti esset data. Si quis testamento se hæredem esse arbitraretur, quod tum non exstaret, lege ageret in hæreditatem: aut, pro præde litis vindiciarum cum satis accepisset, sponsionem faceret: ita de hæreditate certaret. Hoc, opinor, jure et majores nostri, et nos semper usi sumus. Videte, ut hoc iste correxerit.

Componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere possit, unius hominis causâ conscriptum esse. Tantum quod hominem non nominat, causam quidem totam perscribit: jus, consuetudinem, æquitatem, edicta omnium, negligit. "Ex edicto urbano. Si de hæreditate ambigitur, si possessor sponsionem non faciet". . . . Quid id ad prætorem, uter possessor sit? nonne id quæri oportet, utrum possessorem esse oporteat? Ergo, quia possessor est, non moves possessione: si possessor non esset, non dares. Nusquam enim scribis, neque tu aliud quidquam edicto amplecteris, nisi eam causam, pro quâ pecuniam acceperas. Jam hoc ridiculum est: "Si de hæreditate ambigetur, et tabulæ testamenti obsignatæ non minus multis signis, quam e lege oportet, ad me proferentur; secundum tabulas testamenti potissimum hæreditatem dabo." Hoc translatitium est: sequi illud oportet, "Si tabulæ testamenti non proferentur." Quid ait? se ei daturum, qui se dicat hæredem esse. Quid ergo interest, proferantur, necne? si protulerit; uno signo ut sit minus, quam ex lege oportet, non des possessionem: si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem unquam postea alium edixisse? valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet; exegerat

enim jam mercedem: item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Siciliâ, de hæreditatum possessionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romæ, præter istum. "Ex edicto Siciliensi.—Si de hæreditate ambigitur."

XLVI. At, per Deos immortales! quid est, quod de hoc dici possit? Iterum enim jam quæro abs te, sicut modo in illo capite Anniano de mulierum hæreditatibus, nunc in hoc de hæreditatum possessionibus, cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris? Utrum digniores homines existimâsti eos, qui habitabant in provinciâ, quam nos, qui æquo jure uteremur? an aliud Romæ æquum est, aliud in Siciliâ? Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in provinciis aliter edicenda: non de hæreditatum quidem possessionibus, non de mulierum hæreditatibus. Nam utroque genere video non modo cæteros, sed te ipsum, totidem verbis edixisse, quot verbis edici Romæ solet. Quæ Romæ magnâ cum infamiâ, pretio accepto, edixeras, ea sola te, ne gratis in provinciâ male audires, ex edicto Siciliensi sustulisse video.

Et, cum edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit designatus, componeret, qui ab isto jus ad utilitatem suam nundinarentur; tum vero, in magistratu, contra illud edictum suum sine ullâ religione decernebat. Itaque L. Piso multos codices implevit earum rerum, in quibus ita intercessit, quod iste aliter, atque ut edixerat, decrevisset. Quod vos oblitos esse non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam, isto prætore, solitus sit convenire; quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. Sed eo leviores istius injuriæ videbantur, quod erat in æquitate prudentiâque Pisonis paratissimum perfugium, quo, sine labore, sine molestiâ, sine impensâ, etiam sine patrono, homines uterentur.

Nam, quæso, redite in memoriam, judices, quæ libido istius in jure dicendo fuerit; quæ varietas decretorum, quæ nundinatio, quam inanes domus

eorum omnium, qui de jure civili consuli solent; quam plena atque referta Chelidonis; a quâ muliere cum erat ad eum ventum, et in aurem ejus insusurratum, alias revocabat eos, inter quos jam decreverat, decretumque mutabat; alias inter alios contrarium sine ullâ religione decernebat, ac proximis paulo ante decreverat.

Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inveniebantur ex dolore: quorum alii (ut audîstis) negabant mirandum esse, jus tam nequam esse verrinum: alii etiam frigidiores erant; sed, quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, cum Sacerdotem exsecrabantur, qui verrem tam nequam reliquisset. Quæ ego non commemorarem (neque enim perfacete dicta, neque porro hac severitate digna sunt), nisi vos illud vellem recordari, istius nequitiam et iniquitatem tum in ore vulgi, atque in communibus proverbiis, esse versatam.

XLVII. In plebem vero Romanam, utrum superbiam prius memorem, an crudelitatem? Sine dubio crudelitas gravior est atque atrocior. Oblitosne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus plebis in concione egit, cum eum, quem virgis iste ceciderat, in prospectum populi Romani produxit: cujus rei cognoscendæ faciam vobis suo tempore potestatem.

Superbiâ vero quâ fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuissimum quemque contemserit, despexerit, liberum esse nunquam duxerit? P. Trebonius viros bonos et honestos complures fecit hæredes: in his fecit suum libertum. Is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum. Ei cum cautum vellet, scripsit, ut hæredes jurarent, se curaturos, ut, ex suâ cujusque parte, ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proscriptum perveniret. Libertus jurat: cæteri hæredes adeunt ad Verrem: docent, non oportere se jurare: facturos esse, quod contra legem

Corneliam esset, quæ proscriptum juvari vetaret. Impetrant, ut ne jurent. Dat his possessionem. Id ego non reprehendo: etenim erat iniquum, homini proscripto, egenti, de fraternis bonis quidquam dari. At ille libertus, nisi ex testamento patroni jurâsset, scelus se facturum arbitrabatur. Itaque ei Verres possessionem hæreditatis negat se daturum, ne posset patronum suum proscriptum juvare; simul ut esset pœna, quod alterius patroni testamento obtemperâsset. Das possessionem ei, qui non juravit. Concedo: prætorium est. Adimis tu ei, qui juravit. Quo exemplo? Proscriptum juvat. Lex est: pœna est. Quid ad eum, qui jus dicit? Utrum reprehendis, quod patronum juvabat eum, qui tum in miseriis erat; an, quod alterius patroni mortui voluntatem conservabat, a quo summum beneficium acceperat? Utrum horum reprehendis? Et hoc tum de sellâ vir optimus dixit, "Equiti Romano, tam locupleti, libertinus sit homo hæres?" O modestum ordinem, quod illinc vivus surrexit! Possum sexcenta decreta proferre, in quibus, ut ego pecuniam non dicam intercessisse, ipsa decretorum novitas iniquitasque declarat. Verum, ut, ex uno, de cæteris conjecturam facere possitis, id quod priore actione cognôstis, audite.

XLVIII. C. Sulpicius Olympus fuit. Is mortuus est, C. Sacerdote prætore, nescio an ante quam Verres præturam petere cœperit. Fecit hæredem M. Octavium Ligurem. Ligur hæreditatem adiit: possedit, Sacerdote prætore, sine ullâ controversiâ. Posteaquam Verres magistratum iniit; ex edicto istius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hæreditatis ab Ligure petere cœpit. Ligur non aderat. Lucius, frater ejus, causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionem se ire jussurum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hæreditates valere, quæ ante eum prætorem venissent: si hoc

tum fuisset edictum, fortasse Ligurem hæreditatem aditurum non fuisse. Æqua postulatio, summa hominum auctoritas, pretio superabatur.

Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, si ipse Verrem convenisset, æquitate causæ et auctoritate suâ commovere hominem posset. Domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hæreditas venisset, docet. Quod facile in causâ æquissimâ homini ingenioso fuit, multa, quæ quemvis movere possent, dixit. Ad extremum petere cœpit, ne usque eo suam auctoritatem despiceret, gratiamque contemneret, ut se tantâ injuriâ afficeret. Homo Ligurem accusare cœpit, qui, in re adventiciâ atque hæreditariâ, tam diligens, tam attentus esset: debere eum aiebat suam quoque rationem ducere; multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quam ipsum Ligurem pro testimonio dicere audîstis.

Quid enim, Verres? utrum ne his quidem testibus credetur? an hæc ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? Quis nobis credet? cui nos? Quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non fit? An id, quod dicunt, leve est? nihil levius, quam prætorem urbis hoc juris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hæreditas venerit, cohæredem prætorem esse oportere. An vero dubitamus, quo ore iste cæteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine, quo ore homines rusticanos ex municipiis, quo denique ore, quos nunquam liberos putavit, libertinos homines, solitus sit appellare, qui, ob jus dicendum, M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitârit?

XLIX. In sartis tectis vero quemadmodum sese gesserit, quid ego dicam? Dixerunt, qui senserunt. Sunt alii, qui dicant. Notæ res, ac manifestæ, prolatæ sunt, et proferuntur. Dixit C. Fannius, eques

Romanus, frater germanus Q. Titinii, judicis tui, tibi se pecuniam dedisse. Recita testimonium C. Fannii. (*Fannii testimonium.*)

Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu, Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere: dicit enim rem incredibilem: C. Verrem insimulat avaritiæ et audaciæ; quæ vitia videntur in quemvis potius, quam in istum, convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiarissimus patris istius, non alienus a matris ejus genere et nomine: tabulas protulit, quibus pecuniam se dedisse ostendit. Recita nomina Q. Tadii. (*Nomina Q. Tadii.*)

Recita testimonium Q. Tadii.

(*Testimonium Q. Tadii.*)

Ne tabulis quidem Q. Tadii, nec testimonio, credetur? Quid igitur in judiciis sequemur? Quid est aliud, omnibus omnia peccata et maleficia concedere, nisi hoc, hominum honestissimorum testimoniis, et virorum bonorum tabulis, non credere?

Nam quid ego de quotidiano sermone querimoniâque populi Romani loquar? de istius impudentissimo furto, seu potius novo ac singulari latrocinio? ausum esse in æde Castoris, celeberrimo clarissimoque monimento, quod templum in oculis quotidianoque adspectu populi Romani est positum, quo sæpenumero senatus convocatur, quo maximarum rerum frequentissimæ quotidie advocationes fiunt; in eo loco, in sermone hominum, audaciæ suæ monimentum æternum relinquere?

LI. Ædem Castoris, judices, P. Junius habuit tuendam, L. Sullâ, Q. Metello, consulibus. Is mortuus est. Reliquit pupillum parvum filium. Cum L. Octavius, C. Aurelius, consules, ædes sacras locavissent, neque potuissent omnia sarta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos et M. Cæsius; factum est senatûs-consultum, quibus de sartis tectis cognitum et judicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius, prætores, cognosce-

rent et judicarent. Quâ potestate iste permissâ, (ut ex C. Fannio et ex Q. Tadio cognovistis) [tum vero,] cum esset omnibus in rebus apertissime impudentissimeque prædatus, hoc voluit clarissimum relinquere indicium latrociniorum suorum; de quo non audire aliquando, sed videre quotidie, possemus.

Quæsivit, quis ædem Castoris sartam tectam deberet tradere. Junium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat, ad quem illa res pertineret. Audit pupillum esse filium. Homo, qui semper ita palam dictitâsset, pupillos et pupillas certissimam prædam esse prætoribus, optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat. Monimentum illâ amplitudine, illo opere, quamvis sartum, tectum, integrumque esset, tamen aliquid se inventurum, in quo moliri prædarique posset, arbitrabatur. L. Rabonio ædem Castoris tradi oportebat. Is casu pupilli Junii tutor erat testamento patris. Cum eo sine ullo intertrimento convenerat jam, quemadmodum traderetur. Iste ad se Rabonium vocat: quærit, ecquid sit, quod a pupillo traditum non sit, quod exigi debeat. Cum ille (id, quod erat) diceret, facilem pupillo traditionem esse; signa et dona comparere omnia; ipsum templum omni opere esse integrum; indignum isti videri cœpit, ex tantâ æde, tantoque opere, se non opimum prædâ, præsertim a pupillo, discedere.

LI. Venit ipse in ædem Castoris: considerat templum: videt undique tectum, pulcherrime laqueatum, præterea cætera nova atque integra. Versat se: quærit, quid agat. Dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri dixerat esse circa se multos: Tu, Verres, hîc quod moliare, nihil habes: nisi forte vis ad perpendiculum columnas exigere. Homo, omnium rerum imperitus, quærit, quid sit, ad perpendiculum. Dicunt ei, fere nullam esse columnam, quæ ad perpendiculum esse possit. Nam, mehercule, inquit, sic agamus: columnæ ad perpendiculum exigantur.

Rabonius, qui legem nôsset, quâ in lege numerus tantum columnarum traditur, perpendiculi mentio fit nulla, et qui non putaret sibi expedire, ita accipere, ne eodem modo reddendum esset; negat, id sibi deberi: negat oportere exigi. Iste Rabonium quiescere jubet: et simul ei nonnullam spem societatis ostendit. Hominem modestum, et minime pertinacem, facile coërcet: columnas ita se exacturum esse confirmat.

Nova res, atque improvisa pupilli calamitas, nuntiatur statim C. Mustio, vitrico pupilli, qui nuper est mortuus, M. Junio, patruo, P. Potitio, tutori, homini frugalissimo. Hi rem ad virum primarium, summo officio ac virtute præditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo, pro suâ fide ac diligentiâ, pluribus verbis, ne per summam injuriam pupillum Junium fortunis patriis conetur evertere. Iste, qui jam spe et opinione prædam illam devorâsset, neque ullâ æquitate orationis, neque auctoritate M. Marcelli, commotus est. Itaque, quemadmodum ostendisset, se id exacturum esse, respondit.

Cum sibi omnes ad istum allegationes difficiles, omnes aditus arduos, ac potius interclusos viderent, apud quem non jus, non æquitas, non misericordia, non propinqui oratio, non amici voluntas, non cujusquam auctoritas, [præ] pretio, non gratia valeret; statuunt, id sibi optimum esse factu, quod cuivis venisset in mentem, petere auxilium a Chelidone, quæ, isto prætore, non modo in jure civili, privatorumque omnium controversiis, populo Romano præfuit, verum etiam in his sartis tectis dominata est.

LII. Venit ad Chelidonem C. Mustius, eques Romanus, publicanus, homo cum primis honestus: venit M. Junius, patruus pueri, frugalissimus homo et castissimus: venit homo summo honore, pudore, et summo officio spectatissimus ordinis sui, P. Potitius, tutor. O multis acerbam, o miseram atque in-

dignam præturam tuam! Ut mittam cætera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore, meretricis domum venisse arbitramini? qui nullâ conditione istam turpitudinem subîssent, nisi officii necessitudinisque ratio coëgisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. Domus erat plena: nova jura, nova decreta, nova judicia petebantur. "Mihi det possessionem: Mihi ne adimat: In me judicium ne det: Mihi bona addicat." Alii nummos numerabant: alii tabulas obsignabant. Domus erat, non meretricio conventu, sed prætoriâ turbâ, referta. Simul ac potestas primum data est, adeunt hi, quos dixi. Loquitur Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa (ut meretrix) non inhumane: libenter, ait, se esse facturam, et se cum isto diligenter sermocinaturam: reverti jubet. Tum discedunt. Postridie revertuntur. Negat illa posse hominem exorari: permagnam eum dicere ex illâ re pecuniam confici posse.

LIII. Vereor, ne quis forte de populo, qui priori actione non affuit, hæc, quia propter insignem turpitudinem sunt incredibilia, fingi a me arbitretur. Ea vos antea, judices, cognovistis. Dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius, tutor et patruus: Mustius dixisset, si viveret: sed, pro Mustio, recenti re de Mustio auditum dixit L. Domitius; qui cum sciret, me ex Mustio vivo audîsse, quod eo sum usus plurimum, (etenim id judicium, quod prope omnium fortunarum suarum C. Mustius habuit, me uno defendente, vicit) cum hoc, ut dico, sciret L. Domitius me scire ad eum res omnes Mustium solitum esse deferre; tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: alio responsionem suam derivavit. Tantus in adolescente clarissimo ac principe juventutis pudor fuit, ut aliquamdiu, cum a me premeretur, omnia potius responderet, quam Chelidonem nominaret. Primo necessarios istius ad eum allegatos esse dicebat: deinde aliquando coactus Che-

lidonem nominavit. Non te pudet, Verres, ejus mulieris arbitratu gessisse præturam, quam L. Domitius ab se nominari, vix sibi honestum esse arbitrabatur?

LIV. Rejecti a Chelidone, capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium. Cum Rabonio tutore, quod erat vix HS quadraginta millium, transigunt HS ducentis millibus. Refert ad istum rem Rabonius: ut sibi videatur, satis grandem pecuniam, et satis impudentem esse. Iste, qui aliquanto plus cogitâsset, male accipit verbis Rabonium: negat eum sibi illâ decisione satisfacere posse. Ne multa, locaturum se esse confirmat.

Tutores hæc nesciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id esse certissimum: nullam majorem pupillo metuunt calamitatem. Iste vero non procrastinat: locare incipit, non proscriptâ neque edictâ die, alienissimo tempore, ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Rabonius illam decisionem tutoribus. Accurrunt tamen ad tempus tutores: digitum tollit Junius patruus. Isti color immutatus est: vultus, oratio, mens denique excidit. Quid ageret, cœpit cogitare. Si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo mancipe, quem ipse apposuisset, sibi nullam prædam esse. Itaque excogitat. Quid? Nihil ingeniose: nihil, quod quisquam possit dicere, "improbe, verum callide:" nihil ab isto tectum, nihil veteratorium exspectaveritis: omnia aperta, omnia perspicua, reperientur, impudentia, amentia, audacia.

Si pupillo opus redimitur, mihi præda de manibus eripitur. Quod est igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa consuetudo in [bonis,] prædibus, prædiisque vendendis, omnium consulum, censorum, prætorum, quæstorum denique, ut optimâ conditione sit is, cuja res sit, cujum periculum? Excludit eum solum, cui, prope dicam, soli potestatem factam esse oportebat. Quid enim quisquam ad

meam pecuniam, me invito, adspirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex meâ pecuniâ reficiatur: ego me refecturum esse dico: probatio futura est tua, qui locas: prædibus et prædiis populo cautum est: et, si non putas cautum, scilicet tu prætor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non sines?

LV. Operæ pretium est, ipsam legem cognoscere. Dicetis, eumdem conscripsisse, qui illud edictum de hæreditate: "Lex opere faciundo, quæ pupilli Junii." Dic, dic, quæso, clarius. "C. Verres Pr. Urbis addidit." Corriguntur leges censoriæ. Quid enim? Video in multis veteribus legibus: "Cn. Domitius L. Metellus, L. Cassius Cn. Servilius, censores addiderunt." Vult aliquid ejusmodi C. Verres. Dic: quid addidit? "Qui de L. Marcio M. Perpernâ censoribus redemerit, eum socium ne admittito; neve ei partem dato, neve ei redimito." Quid ita? ne vitiosum opus fieret? at erat probatio tua. Ne parum locuples esset? at erat, et esset amplius, si velles, populo cautum prædibus et prædiis.

Hîc te si res ipsa, si indignitas injuriæ tuæ non commovebat; si pupilli calamitas, propinquorum lacrymæ, D. Bruti, cujus prædia subierunt periculum, M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat; ne illud quidem animadvertebas, ejusmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare posses (in tabulas enim retulisti), nec cum defensione aliquâ confiteri? Addicitur id opus HS IↃLX millibus; cum tutores HS LXXX millibus id opus, ad illius hominis iniquissimi arbitrium, se effecturos esse clamarent. Etenim quid erat operis? id, quod vos vidistis. Omnes illæ columnæ, quas dealbatas videtis, machinâ appositâ, nullâ impensâ dejectæ, iisdemque lapidibus repositæ sunt. Hoc tu HS IↃLX millibus locavisti. Atqui, in illis columnis dico esse, quæ a tuo redemtore commotæ non sint: dico esse, ex quâ tantum tectorium vetus delitum

sit, et novum inductum. Quod si tantâ pecuniâ columnas dealbari putâssem, certe nunquam ædilitatem petivissem.

LVI. At, ut videatur tamen res agi, et non eripi pupillo: "Si quid, operis causâ, resciderìs, reficito." Quid erat, quod rescinderet, cum suo quemque loco lapidem reponeret? "Qui redemerit, satisdet damni infecti ei, qui a vetere redemtore acceperit." Deridet, cum sibi ipsum jubet satisdare Rabonium. "Pecunia præsens solvatur." Quibus de bonis? ejus, qui, quod tu HS IↃLX millibus locâsti, HS LXXX millibus effecturum se esse clamavit. Quibus de bonis? pupilli, cujus ætatem et solitudinem, etiamsi tutores non essent, defendere prætor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias ejus fortunas, sed etiam bona tutorum, ademisti. "Hoc opus bonum suo cuique facito." Lapis aliquis cædendus, et apportandus fuit machinâ suâ: nam illo non saxum, non materies advecta est: tantum operis in istâ locatione fuit, quantum paucæ operæ fabrorum mercedis tulerunt, et manûs-pretium machinæ. Utrum existimatis minus operis esse, unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo, an quatuor illas reponere? Nemo dubitat, quin multo majus sit novam facere. Ostendam, in ædibus privatis, longâ difficilique vecturâ, columnas singulas ad impluvium, HS quadragenis millibus, non minus magnas, locatas.

Sed ineptum est, de tam perspicuâ istius impudentiâ, pluribus verbis disputare, præsertim cum iste aperte, totâ lege, omnium sermonem atque existimationem contemserit; qui etiam ad extremum adscripserit, "Rediviva sibi habeto:" quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si pupillo redimi non licebat, non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes exclusi sunt, non minus aperte, quam

pupillus. Diem præstituit operi faciendo, Calendas Decembres: locat circiter Idus Septembres: angustiis temporis excluduntur omnes.

LVII. Quid ergo? Rabonius istam diem quomodo assequitur? Nemo Rabonio molestus est, neque Calendis Decembribus, neque Nonis, neque Idibus. Denique aliquanto in provinciam iste proficiscitur prius, quam opus effectum est. Posteaquam reus factus est, primo negabat opus in acceptum referre posse. Cum instaret Rabonius, in me causam conferebat, quod tum codicem obsignâssem. Petit a me Rabonius, et amicos allegat: facile impetrat: iste, quid ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset, putabat se aliquid defensionis habiturum. Rabonium porro intelligebat rem totam esse patefacturum: tametsi, quid poterat esse apertius, quam nunc est, ut uno minus teste haberet Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio post quam diem operi dixerat.

Hac conditione, si quis de populo redemtor accessisset, non esset usus; cum die cæteros redemtores exclusisset, tum in ejus arbitrium ac potestatem venire nolebant, qui sibi ereptam prædam arbitraretur. Nam quid argumentamur, quo ista pecunia pervenerit? Fecit ipse indicium. Primum, cum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui de suâ pecuniâ HS DLX millia numeravit; quod jam iste ferre non poterat, opere addicto, prædibus acceptis, de HS IↃLX millibus, remisit D. Bruto HS CX millia. Hoc, si aliena res esset, certe facere non potuisset. Deinde nummi numerati sunt Cornificio, quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremo ipsius Rabonii tabulæ prædam illam istius fuisse clamant. Recita.

(*Nomina Rabonii.*)

LVIII. Hîc etiam, priore actione, Q. Hortensius pupillum Junium venisse prætextatum in vestrum conspectum, et stetisse cum patruo testimonium di-

cente, questus est; et me populariter agere, atque invidiam commovere, quod puerum producerem, clamitavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo puero populare? quid invidiosum? Gracchi, credo, aut Saturnini, aut alicujus hominis ejusmodi, produxeram filium, ut nomine ipso, et memoriâ patris, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Junii erat, hominis de plebe Romanâ, filius, quem pater moriens tum tutoribus et propinquis, tum legibus, tum æquitati magistratuum, tum judiciis vestris, commendandum putavit. Hic, istius sceleratâ locatione nefarioque latrocinio, bonis patriis fortunisque omnibus spoliatus, venit in judicium; si nihil aliud, saltem, ut eum, cujus operâ ipse multos annos est in sordibus, paulo tamen obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius ætas, sed causa, non vestitus, sed fortuna, popularis videbatur: neque te tam commovebat, quod ille cum togâ prætextâ, quam quod sine bullâ, venerat. Vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos, et jus ingenuitatis dabat. Quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium atque insigne fortunæ, hoc ab isto prædone ereptum esse, graviter et acerbe homines ferebant. Neque erant hæ lacrymæ populares magis, quam nostræ, quam tuæ, Q. Hortensi, quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideo, quod communis est causa, commune periculum, communi præsidio talis improbitas, tamquam aliquod incendium, restinguenda est. Habemus enim liberos parvos: incertum est, quam longa nostrûm cujusque vita futura sit. Consulere vivi ac prospicere debemus, ut illorum solitudo et pueritia quam firmissimo præsidio munita sit. Quis est enim, qui tueri possit liberûm nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratuum? Mater, credo. Scilicet magno præsidio fuit Anniæ pupillæ mater, femina primaria: minus, illâ Deos hominesque implorante, iste infanti pupillæ fortunas patrias ademit? Tutoresne defenderent? Perfacile

vero apud istiusmodi prætorem, a quo M. Marcelli tutoris, in causâ pupilli Junii, et oratio, et voluntas, et auctoritas, repudiata est.

LIX. Quærimus etiam, quid iste in ultimâ Phrygiâ, quid in extremis Pamphyliæ partibus, fecerit? qualis in bello prædonum prædo ipse fuerit? qui in foro populi Romani pirata nefarius reperiatur. Dubitamus, quid iste in hostium prædâ molitus sit, qui manubias sibi tantas ex L. Metelli manubiis fecerit? qui majore pecuniâ quatuor columnas dealbandas, quam ille omnes ædificandas, locaverit? Exspectemus, quid dicant ex Siciliâ testes? Quis unquam templum illud adspexit, quin avaritiæ tuæ, quin injuriæ, quin audaciæ, testis esset? Quis a signo Vertumni in Circum Maximum venit, quin is, in unoquoque gradu, de avaritiâ tuâ commoneretur? quam tu viam thensarum, atque pompæ, ejusmodi exegisti, ut tu ipse illâ ire non audeas. Te putet quisquam, cum ab Italiâ freto disjunctus esses, sociis temperâsse? qui ædem Castoris testem furtorum tuorum esse volueris; quam populus Romanus quotidie, judices, etiam tum, cum de te sententiam ferrent, viderent.

LX. Atque etiam judicium in præturâ publicum exercuit: non enim prætereundum est ne id quidem. Petita multa est, apud istum prætorem, a Q. Opimio; qui adductus est in judicium, verbo, quod, cum esset tribunus plebis, intercessisset contra legem Corneliam; re, quod in tribunatu dixisset contra alicujus hominis nobilis voluntatem. De quo judicio si velim dicere omnia, multi appellandi lædendique sint; quod mihi non est necesse. Tantum dicam, paucos homines, ut levissime dicam, arrogantes, hoc adjutore, Q. Opimium per ludum et jocum fortunis omnibus evertisse.

Is mihi etiam queritur, quod a nobis, novem solis diebus, prima actio sui judicii transacta sit; cum, apud ipsum, tribus horis Q. Opimius, senator populi

Romani, bona, fortunas, ornamenta omnia, amiserit? cujus propter indignitatem judicii, sæpissime est actum in senatu, ut genus hoc totum multarum ac judiciorum ejusmodi tolleretur. Jam vero, in bonis Q. Opimii vendendis, quas iste prædas, quam aperte, quam improbe fecerit, longum est dicere. Hoc dico: nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi a me hoc totum temporis causâ putatote.

Jam, qui ex calamitate senatoris populi Romani, cum prætor judicio ejus præfuisset, spolia domum suam referre, et manubias detrahere conatus est; is ullam ab sese calamitatem poterit deprecari?

LXI. Nam de subsortitione illâ Junianâ judicum nihil dico. Quid enim? contra tabulas, quas tu protulisti, audeam dicere? Difficile est. Non enim me tua solum, et judicum auctoritas, sed etiam annulus aureus scribæ tui, deterret. Non dicam id, quod probare difficile est; hoc dicam, quod ostendam, multos ex te viros primarios audîsse, cum diceres, ignosci tibi oportere, quod falsum codicem protuleris: nam, quâ invidiâ C. Junius conflagrârat, eâ, nisi providisses, tibi ipsi tum pereundum fuisse.

Hoc modo iste sibi et saluti suæ prospicere didicit, referendo in tabulas et privatas et publicas, quod gestum non esset; tollendo, quod esset, et semper aliquid demendo, mutando, curando ne litura appareret, interpolando. Eo enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem maleficiorum suorum, sine aliis maleficiis, reperire possit. Ejusdem modi sortitionem homo amentissimus suorum quoque judicum fore putavit per sodalem suum, Q. Curtium, judicem quæstionis: cui nisi ego, vi populi, et hominum clamore atque convicio, restitissem; ex hac decuriâ nostrâ, cujus mihi copiam quam largissime factam oportebat, erepta esset facultas [eorum, quos iste annuerat, in suum consilium sine causâ subsortiebatur.] * * *

Multa desunt.

ORATIO VII.

ACTIONIS SECUNDÆ IN C. VERREM LIBER SECUNDUS.

De Jurisdictione Siciliensi.

ARGUMENTUM ASCONII.

HÆC sine dubio ad accusationem propositi criminis spectat oratio. Nam, in superiore, anteactæ res sunt expositæ: quæ, quia magis adjuvant accusationem, quam ipsæ sint principales, in unum librum coactæ sunt judicio Ciceronis, cursim enumerantis, quæ Verres quæstor, quæ pro quæstore, quæ legatus, quæ denique prætor urbanus, admiserit. Ubi ventum est ad causam ipsam, et Siciliensia crimina, quatuor libros edidit: unam de jurisdictione, alterum de frumento, tertium de signis, quartum de suppliciis. In quâ distributione, non ordo temporis, sed facinorum genera et momenta servata sunt. Incipit autem a laude Siciliæ: et egreditur ad crimen Dionis, deinde Sosippi, et Epicratis. Sed, de jure Siculorum everso, frustra quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde cœperit; cum superiora crimina non egeant ejusmodi tractatu, qui ad sequentia pertinet; et, ora-

toris consilio, a magnis, iisdemque clarioribus, sumendum esset exordium. Itaque post hoc, duo criminum genera persequitur ad extremum. Primum de Heraclio; de expressis honoribus ab invitis; de Epicrate Bidino; deque rebus capitalibus, ubi de Sopatro, de Sthenio; quæ omnia sunt de jure dicendo. Alterum de senatoribus, de sacerdotibus, de censoribus, pretio a Verre factis; de collatione in statuas; de publicanorum cum Verre convenientiâ in furtis; de tabulis Carpinatii, pecunias Verris extraordinarias continentibus. Genus causæ in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter conjectura.

IN C. VERREM III.

I. MULTA mihi necessario, judices, prætermittenda sunt, ut possim aliquo modo aliquando de iis rebus, quæ meæ fidei commissæ sunt, dicere. Recepi enim causam Siciliæ. Ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen, hoc onere suscepto, et receptâ causâ Siciliensi, amplexus animo sum aliquanto amplius. Suscepi enim causam totius ordinis; suscepi causam populi Romani; quod putabam tum denique recte judicari posse, si non modo reus improbus adduceretur; sed etiam diligens et firmus accusator ad judicium veniret. Quo mihi maturius ad Siciliæ causam veniendum est, relictis cæteris ejus furtis ac flagitiis, ut et viribus quam integerrimis agere, et ad dicendum temporis satis habere, possim.

Atque adeo, antequam de incommodis Siciliæ dico, pauca mihi videntur esse de provinciæ dignitate, vetustate, utilitate, dicenda. Nam, cum omnium sociorum provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum præcipue Siciliæ, judices, plurimis justissimisque de causis: primum, quod omnium nationum exterarum princeps Sicilia se ad amicitiam fidemque populi Romani applicuit: prima omnium (id, quod ornamentum imperii est) provincia est appellata: prima docuit majores nostros, quam præclarum esset, exteris gentibus imperare: sola fuit eâ fide benevolentiâque erga populum Romanum, ut civitates ejus insulæ, quæ semel in amicitiam nostram venissent, nunquam postea deficerent; pleræque autem, et maxime illustres, in amicitiâ perpetuo manerent. Itaque majoribus nostris in Africam ex hac provinciâ gradus imperii factus est: neque enim tam facile opes Carthaginis tantæ concidissent, nisi illud

et rei frumentariæ subsidium, et receptaculum classibus nostris pateret.

II. Quare P. Africanus, Carthagine deletâ, Siculorum urbes signis monimentisque pulcherrimis exornavit; ut, quos victoriâ populi Romani maxime lætari arbitrabatur, apud eos monimenta victoriæ plurima collocaret. Denique ille ipse M. Marcellus, cujus in Siciliâ virtutem hostes, misericordiam victi, fidemque cæteri Siculi, perspexerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum etiam superatis hostibus temperavit. Urbem pulcherrimam, Syracusas, (quæ, cum manu munitissima esset, tum, loci naturâ, terrâ ac mari claudebatur) cum vi consilioque cepisset, non solum incolumem passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut esset idem monimentum victoriæ, mansuetudinis, continentiæ; cum homines viderent, et quid expugnâsset, et quibus pepercisset, et quæ reliquisset. Tantum ille honorem Siciliæ habendum putavit, ut ne hostium quidem urbem ex sociorum insulâ tollendam arbitraretur.

Ita-que, ad omnes res, Siciliâ provinciâ semper usi sumus, ut, quidquid ex sese posset efferre, id non apud eos nasci, sed domi nostræ conditum putaremus. Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultra pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens cellam penariam reipublicæ nostræ, nutricem plebis Romanæ, Siciliam nominavit. Nos vero experti sumus, Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis, non pro penariâ cellâ, sed pro ærario illo majorum vetere ac referto, fuisse. Nam, sine ullo sumtu nostro, coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit.

III. Quid? illa, quæ forsitan ne sentimus quidem, judices, quanta sunt! quod multis locupletioribus civibus utimur, quod habent propinquam, fide-

-lem, fructuosamque provinciam, quo facile excurrant, ubi libenter negotium gerant; quos illa partim mercibus suppeditandis cum quæstu compendioque dimittit, partim retinet, ut arare, ut pascere, ut negotiari libeat; ut denique sedes ac domicilium collocare: quod commodum non mediocre populi Romani est; tantum civium Romanorum numerum, tam prope ab domo, tam bonis fructuosisque rebus detineri. Et, quoniam quasi quædam prædia populi Romani sunt vectigalia nostra atque provinciæ; quemadmodum propinquis vos vestris prædiis maxime delectamini, sic populo Romano jucunda suburbanitas est hujusce provinciæ.

Jam vero hominum ipsorum, judices, ea patientia, virtus, frugalitasque est, ut proxime ad nostram disciplinam illam veterem, non ad hanc, quæ nunc increbuit, videantur accedere. Nihil cæterorum simile Græcorum: nulla desidia, nulla luxuria; contra summus labor in publicis privatisque rebus, summa parcimonia, summa diligentia. Sic porro nostros homines diligunt, ut his solis neque publicanus neque negotiator odio sit. Magistratuum autem nostrorum injurias ita multorum tulerunt, ut nunquam, ante hoc tempus, ad aram legum, præsidiumque vestrum, publico consilio confugerint: tametsi et illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato venisset, ut bis ex eâdem familiâ salus Siciliæ constitueretur, et postea M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic a majoribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, ut etiam injurias nostrorum hominum perferendas putarent. In neminem civitates, ante hunc, testimonium publice dixerunt. Hunc denique ipsum pertulissent, si humano modo, si usitato more, si denique uno aliquo in genere, peccâsset. Sed, cum perferre non possent luxuriem, crudelitatem, avaritiam, superbiam; cum omnia sua commoda, jura, beneficia senatûs populique

Romani, unius scelere ac libidine perdidissent: hoc statuerunt, aut istius injurias per vos ulcisci et persequi; aut, si vobis indigni essent visi, quibus opem auxiliumque ferretis, urbes ac sedes suas relinquere; quandoquidem agros jam ante, istius injuriis exagitati, reliquissent.

IV. Hoc consilio a L. Metello legationes universæ petiverunt, ut quamprimum isti succederet: hoc animo toties apud patronos de suis miseriis deplorârunt: hoc commoti dolore, postulata consulibus, quæ non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cujus fidem continentiamque cognoverant, prope de vitæ meæ statu, dolore ac lacrymis suis, deducerent, ut ego istum accusarem; a quo mea longissime ratio voluntasque abhorrebat: quamquam, in hac causâ, multo plures partes mihi defensionis, quam accusationis, suscepisse videor. Postremo homines ex totâ provinciâ nobilissimi, primique, publice privatimque venerunt: gravissima atque honestissima quæque civitas vehementissime suas injurias persecuta est.

At quemadmodum, judices, venerunt? Videor enim mihi liberius apud vos jam pro Siculis loqui debere, quam forsitan ipsi velint: saluti enim eorum potius consulam, quam voluntati. Ecquem existimatis unquam, ullâ in provinciâ, reum absentem, contra inquisitionem accusatoris, tantis opibus, tantâ cupiditate, esse defensum? Quæstores utriusque provinciæ, qui isto prætore fuerant, cum fascibus mihi præsto fuerunt. Hi porro, qui successerunt, vehementer istius cupidi, liberaliter ex istius cibariis tractati, non minus acres contra me fuerunt.

Videte, quid potuerit, qui quatuor in unâ provinciâ quæstores, studiosissimos defensores propugnatoresque habuerit: prætorem vero cohortemque totam sic studiosam, ut facile appareret, non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quam Verrem ipsum, qui plenus decesserat, provinciam fuisse. Minari Si-

culis, si decrêssent legationes, quæ contra istum dicerent: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissime promittere: gravissimos privatarum rerum testes, quibus nos præsentibus denuntiavimus, eos vi custodiisque retinere.

V. Quæ cum omnia facta sint, tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam, quæ publice legatos, qui istum laudarent, miserit. Ejus autem legationis principem, civitatis nobilissimum, C. Heium, juratum dicere audîstis, isti navem onerariam maximam Messanæ esse, publice coactis operis, ædificatam: idemque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solum istum bona sua, verum etiam sacra, Deosque penates, a majoribus traditos, ex ædibus suis eripuisse dixit. Præclara laudatio, cum duabus in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando atque repetendo. Atque ea ipsa civitas quâ ratione illi amica sit, dicetur certo loco. Reperietis enim, quæ causæ benevolentiæ sint Mamertinis erga istum, eas ipsas causas satis justas esse damnationis. Alia civitas nulla, judices, publico consilio laudat.

Vis illa summi imperii tantum potuit apud perpaucos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserrimis desertissimisque oppidis invenirentur, qui, injussu populi ac senatûs, proficiscerentur; aut ii, qui contra istum legati decreti erant, et testimonium publicum ac mandata acceperant, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen usu venisse non moleste fero, quo reliquæ, tot et tantæ, et tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cum videretis, nullâ vi retineri, nullo periculo prohiberi potuisse, quominus experirentur, ecquid apud vos querimoniæ valerent antiquissimorum fidelissimorumque sociorum. Nam, quod fortasse non nemo vestrûm audierit, istum a Syracusanis publice laudari; id, tametsi, priore actione, ex Heraclii Syracusani testimonio, cujusmodi esset, cognovistis; tamen vobis alio loco, ut se tota

dam Siculo permagnam venisse hæreditatem: hæredem statuas jussum esse in foro ponere; nisi posuisset, Veneri Erycinæ esse multatum. Tametsi positæ essent ex testamento, putabat tamen, quoniam Veneris nomen esset, causam pecuniæ se reperturum. Itaque apponit, qui petat Veneri Erycinæ illam hæreditatem: non enim quæstor petiit (ut est consuetudo) is, qui Erycinum montem obtinebat: petit Nævius Turpio quidam, istius excursor et emissarius, homo omnium ex illo conventu quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote prætore condemnatus injuriarum. Etenim erat ejusmodi causa, ut ipse prætor, cum quæreret calumniatorem, paulo tamen considerationem reperire non posset. Hunc hominem Veneri absolvit: sibi condemnat: maluit videlicet homines peccare, quam Deos: se potius a Dione, quod non licebat, quam Venerem, quod non debebatur, auferre.

Quid ego hîc nunc Sex. Pompeii Chlori testimonium recitem, qui causam egit Dionis? qui omnibus rebus interfuit; hominis honestissimi, tametsi civis Romanus virtutis causâ jamdiu est, tamen omnium Siculorum primi ac nobilissimi. Quid ipsius Q. Cæcilii Dionis, hominis probatissimi ac pudentissimi? Quid L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecuniâ confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis, pro hospitio quod sibi cum eo esset, jam ante cognôsse. Quid? Lucullus, qui tum in Macedoniâ fuit, melius hæc cognovit, quam tu, Hortensi, qui Romæ fuisti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis injuriis gravissime per literas cum Verre questus es? Nova tibi hæc sunt, et inopinata? nunc primum hoc aures tuæ crime[illegible] piunt? nihil ex Dione, nihil ex socru tuâ, [illegible] primariâ, Serviliâ, vetere Dionis hospitâ, au[illegible] Nonne multa mei testes, quæ tu scis, nesciunt [illegible] ne mihi testem in hoc crimine eripuit, non ist[illegible] nocentia, sed legis exceptio?

Dionis.)
am Venerius
iam profectus
ur? Accipite
s impudentem
tres sunt Agy-
et XX annos,
odam loco, si
neri. Ipso XX
quæstores, tot
hæreditas ab
am Verres co-
accipit, fere ad
us. Multorum
Agyrinenses fra-
ent.
a non pervenit.
ratur in hoc, an
res calumniato-
Verres cognos-
maximæ daban-
tu mihi ita de-
erata pecunia."
licunt. Volcatio
Volcatio tanta,
nibus auferret?
sset, unam libel-
riatur: tecto re-
HS quadringen-
nego tibi ipsi
sed cum, ob tua
ecuniæ dabantur,
umerarentur, sed
li tui delecti ma-
medici, accensi,
tuæ, Ut quisque
gebat, ita maxi-
ota illa tua, quæ

plus mali Siciliæ dedit, quam si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversiâ fuit. Quidquid ab horum quopiam captum est, id non modo tibi datum, sed tuâ manu numeratum, judicari necesse est.

Nam, si hanc defensionem probabitis, "Non accepit ipse;" licet, omnia de pecuniis repetundis judicia tollatis. Nemo unquam tam reus, tam nocens adducetur, qui istâ defensione non possit uti. Etenim, cum Verres utatur, quis erit unquam posthac reus tam perditus, qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur, si cum isto conferatur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere videntur, quam in Verre defensionis tentare rationem. Quâ de re, judices, vobis magnopere providendum est. Pertinet hoc ad summam reipublicæ, et ad existimationem ordinis, salutemque sociorum. Si enim innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros comites, præstare debemus.

XI. Primum omnium opera danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostræ famæ capitique consulant: deinde, si, in hominibus eligendis, nos spes amicitiæ fefellerit, ut vindicemus, missos faciamus, semper ità vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Africani est hoc, hominis liberalissimi: (verumtamen ea liberalitas est probanda, quæ sine periculo existimationis est, ut in illo fuit.) Cum ab eo quidam vetus assectator, ex numero amicorum, non impetraret, uti se præfectum in Africam duceret, et id ferret moleste: "Noli," inquit, "mirari, si tu a me hoc non impetras. Ego jampridem ab eo, cui meam existimationem caram fore arbitror, peto, ut mecum præfectus proficiscatur; et adhuc impetrare non possum." Etenim re verâ multo magis est petendum ab hominibus, si salvi et honesti esse volumus, ut eant nobiscum in provinciam, quam hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, cum et tuos amicos in provinciam, quasi in prædam, invitabas;

et cum illis ac per eos prædabare, et eos in concione annulis aureis donabas; non statuebas, tibi non solum de te, sed etiam de illorum factis, rationem esse reddendam?

Cum hos sibi quæstus constituisset, magnos atque uberes, ex his causis, quas ipse instituerat in consilio (hoc est, cum suâ cohorte) cognoscere; tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripiendam.

XII. Dubium nemini est, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorum potestate qui judicia dant, et eorum qui judicant: quin nemo nostrûm possit ædes suas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, si, cum hæc a quopiam vestrûm petita sint, prætor improbus, cui nemo intercedere possit, det, quem velit judicem; judex nequam et levis, quod prætor jusserit, judicet. Si vero illud quoque accedet, ut in ea verba prætor judicium det, ut vel L. Octavius Balbus judex, homo et juris et officii peritissimus, non possit aliter judicare: [si judicium sit ejusmodi] "L. Octavius judex esto: si paret, fundum Capenatem, quo de agitur, ex jure Quiritium P. Servilii esse, neque is fundus Q. Catulo restituetur;" non necesse erit L. Octavio judici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum restituere, aut condemnare eum, quem non oporteat? Ejusdemmodi totum jus prætorium, ejusdemmodi omnis res judiciaria fuit in Siciliâ per triennium, Verre prætore. Decreta ejusmodi: "Si non accipit, quod te debere dicis, accuses: si petit, ducas." C. Fuficium duci jussit petitorem, L. Suetium, L. Racilium. Judicia hujusmodi: "Qui cives Romani erant, si Siculi essent, tum si eorum legibus dare oporteret. Qui Siculi, si cives Romani essent." Verum, ut totum genus complectamini judiciorum; prius jura Siculorum, deinde istius instituta, cognoscite.

XIII. Siculi hoc jure sunt, ut, quod civis cum

sive agat, domi certet suis legibus: quod Siculus cum Siculo non ejusdem civitatis, ut de eo prætor judices, ex P. Rupilii decreto (quod is de decem legatorum sententiâ statuit, quam legem illi Rupiliam vocant), sortiatur. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato; senatus ex aliquâ civitate, qui judicet, datur, cum alternæ civitates rejectæ sunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus judex datur: quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur: cæterarum rerum selecti judices civium Romanorum ex conventu proponi solent. Inter aratores et decumanos, lege frumentariâ, quam Hieronicam appellant, judicia fiunt.

Hæc omnia, isto prætore, non modo perturbata, sed plane et Siculis et civibus Romanis erepta sunt: primum suæ leges; quod civis cum cive ageret, aut eum judicem, quem commodum erat, præconem, haruspicem, medicum suum, dabat: aut, si legibus erat judicium constitutum, et ad civem suum judicem venerant, libere civi judicare non licebat. Edictum enim hominis cognoscite, quo edicto omnia judicia redegerat in suam potestatem: "Si qui perperam judicâsset, se cogniturum: cum cognôsset, animadversurum." Idque cum faciebat, nemo dubitabat, quin, cum judex alium de suo judicio putaret judicaturum, seque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectaret ejus, quem statim de capite suo putaret judicaturum. Selecti e conventu, aut propositi ex negotiatoribus, judices nulli. Hæc copia, quam dico, judicum, cohors, non Q. Scævolæ, qui tamen de cohorte suâ dare non solebat; sed C. Verris. Cujusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? sicuti videtis edictum: "Si quid perperam judicârit senatus." Eum quoque ostendam, si quando sit datus, coactu istius, quod non senserit, judicâsse. Ex lege Rupiliâ sortitio nulla, nisi cum nihil interesset istius. Lege Hieronicâ judicia plurimarum contro-

versiarum sublata uno nomine omnia: de conventu ac negotiatoribus nulli judices. Quantam potestatem habuerit, videtis; quas res gesserit, cognoscite.

XIV. Heraclius est Hieronis filius, Syracusanus, homo in primis domi suæ nobilis, et, ante hunc prætorem, vel pecuniosissimus Syracusanorum; nunc, nullâ aliâ calamitate, nisi istius avaritiâ atque injuriâ, pauperrimus. Huic hæreditas facile ad HS tricies venit testamento propinqui sui, Heraclii: plena domus cælati argenti optimi, multæque stragulæ vestis, pretiosissimorumque mancipiorum: quibus in rebus istius cupiditates et insanias quis ignorat? Erat in sermone res, magnam Heraclio pecuniam venisse: non solum Heraclium divitem, sed etiam ornatum supellectili, argento, veste, mancipiis futurum. Audit hæc etiam Verres: et, primo, illo suo leviore artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum roget inspicienda, quæ non reddat. Deinde a quibusdam Syracusanis admonetur: hi autem quidam erant affines istius, quorum iste uxores nunquam alienas existimavit, Cleomenes et Æschrio; qui quantum apud istum, et quam turpi de causâ, potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent; rem esse præclaram, refertam omnibus rebus: ipsum autem Heraclium hominem esse majorem natu, non promtissimum: et eum, præter Marcellos, patronum, quem jure suo adire aut appellare possit, habere neminem: esse in eo testamento, quo ille hæres esset, scriptum, ut statuas in palæstrâ deberet ponere. Faciemus, ut palæstritæ negent ex testamento esse positas: petant hæreditatem, quod eam palæstræ commissam esse dicant. Placuit ratio Verri: nam hoc animo providebat, cum tanta hæreditas in controversiam venisset, judicioque peteretur, fieri non posse, ut sine prædâ ipse discederet. Approbat consilium: auctor est, ut quam primum agere incipiant, hominemque id ætatis, minime litigiosum, quam tumultuosissime adoriantur. Scribitur Heraclio dica.

XV. Primo mirantur omnes improbitatem calumniæ: deinde, qui istum nôssent, partim suspicabantur, partim plane videbant, adjectum esse oculum hæreditati. Interea dies advenit, quo die sese, ex instituto ac lege Rupiliâ, dicas sortiturum Syracusis iste edixerat: paratus ad hanc dicam sortiendam venerat. Tum eum docet Heraclius, non posse eo die sortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus XXX sortiri dicam, quibus scripta esset. Dies XXX nondum fuerant. Sperabat Heraclius, si illum diem effugisset, ante alteram sortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maxime exspectabat, successurum. Iste omnibus dicis diem distulit: et eam diem constituit, ut hanc Heraclii dicam sortiri post dies XXX ex lege posset. Posteaquam ea dies venit, iste incipit simulare, se velle sortiri. Heraclius cum advocatis adit, et postulat, ut sibi cum palæstritis, hoc est, cum populo Syracusano, æquo jure disceptare liceat. Adversarii postulant, ut in eam rem judices dentur, ex his civitatibus, quæ in id forum convenirent. Electi, qui Verri viderentur. Heraclius contra, ut judices e lege Rupiliâ dentur; ut ab institutis superiorum, ab auctoritate senatûs, ab jure omnium Siculorum, ne recedatur.

XVI. Quid ego istius in jure dicendo libidinem demonstrem? quis vestrûm non ex urbanâ jurisdictione cognovit? quis unquam, isto prætore, Chelidone invitâ, lege agere potuit? Non istum (ut non neminem) provincia corrupit: idem fuit, qui Romæ. Cum id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, jus esse certum Siculis, inter se quo jure certarent; legem esse Rupiliam, quam P. Rupilius consul de decem legatorum sententiâ dedisset; hoc omnes semper in Siciliâ consules prætoresque servâsse; negavit se judices e lege Rupiliâ sortiturum. Quinque judices, quos commodum ipsi fuit, dedit.

Quid hoc homine facias? quod supplicium dignum libidini ejus invenias? Præscriptum tibi cum

esset, homo deterrime et impudentissime, quemadmodum inter Siculos judices dares; cum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, summorum hominum, dignitas, senatûs-consultum intercederet, cujus consulto P. Rupilius de decem legatorum sententiâ leges in Siciliâ constituerat; cum omnes, ante te prætorem, Rupilias leges et in cæteris rebus et in judiciis maxime observâssent; tu ausus es pro nihilo, præ tuâ prædâ, tot res sanctissimas ducere? Tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus judicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod sequi velles? Verum, ut institui dicere, quinque judicibus, nullâ lege, nullo instituto, nullâ religione, nullâ sorte, ex libidine istius datis, non qui causam cognoscerent, sed qui, quod imperatum esset, judicarent; eo die nihil actum est; adesse jubentur postridie.

XVII. Heraclius interea, cum omnes insidias a prætore fortunis suis fieri videret, capit consilium de amicorum et propinquorum sententiâ, non adesse ad judicium. Itaque Syracusis illâ nocte profugit. Iste, postero die mane, cum multo maturius, quam unquam antea, surrexisset, judices citari jubet. Ubi comperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos, ut absentem Heraclium condemnarent. Illi eum commonefaciunt, ut, si ei videatur, utatur instituto suo, nec cogat, ante horam decimam, de absente secundum præsentem judicare. Impetrant.

Interea sane perturbatus et ipse, et ejus amici et consiliarii, moleste ferre cœperunt, Heraclium profugisse. Putabant absentis damnationem, præsertim tantæ pecuniæ, multo invidiosiorem fore, quam si præsens damnatus esset. Eo accedebat, quod judices e lege Rupiliâ dati non erant; multo etiam rem turpiorem et iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque, hoc dum corrigere vult, apertior ejus cupiditas improbitasque facta est. Nam illis quinque judicibus

uti sese negat. Jubet (id, quod initio e lege Rupiliâ fieri oportuerat) citari Heraclium, et eos qui dicam scripserant. Ait, se judices e lege velle sortiri. Quod ab eo pridie, cum multis lacrymis eum oraret atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat, id ei posterâ die venit in mentem, e lege Rupiliâ sortiri dicas oportere. Educit ex urnâ tres. Iis ut absentem Heraclium condemnent, imperat: itaque condemnant.

Quæ (malum!) ista fuit amentia? Ecquando te rationem factorum tuorum redditurum putâsti? ecquando his de rebus tales viros audituros existimâsti? Petatur hæreditas ea, quæ nulla debetur, in prædam prætoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honestæ civitati turpissima persona calumniæ? neque hoc solum; sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem æquitatis ulla adhibeatur? Nam (per Deos immortales!) quid interest, utrum prætor imperet, vique cogat, aliquem de suis bonis omnibus decedere; an hujusmodi judicium det, quo judicio, indictâ causâ, fortunis omnibus everti necesse sit?

XVIII. Profecto enim negare non potes, te ex lege Rupiliâ sortiri judicium debuisse, cum præsertim Heraclius id postularet. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege recessisse; ipse te impedies; ipse tuâ defensione implicabere. Quare enim primum ille ipse adesse noluit, cum ex eo numero judices haberet, quo postulârat? Deinde tu cur, post illius fugam, judices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas voluntate? Deinde cæteras dicas omnes illo foro M. Postumius quæstor sortitus est: hanc solam tu illo conventu reperière sortitus.

Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracusano illam hæreditatem. Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis, necesse est. Neque enim permissum est, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verum ex istâ repe-

rietis hæreditate ita istum prædatum, ut perpauca occulte fecerit: populum quidem Syracusanum in maximam invidiam suâ infamiâ, alieno præmio, pervenisse: paucos Syracusanos, eos, qui se nunc publice laudationis causâ venisse dicunt, et tunc participes prædæ fuisse, et nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium æstimationem, venisse. Posteaquam damnatus est absens, non solum illius hæreditatis, de quâ ambigebatur, quæ erat HS tricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quæ non minor erat pecunia, palæstræ Syracusanorum, hoc est, Syracusanis, possessio traditur.

Quæ est ista prætura? Eripis hæreditatem, quæ venerat a propinquo, venerat testamento, venerat legibus; quæ bona is, qui testamentum fecit, huic Heraclio, ante aliquanto quam est mortuus, omnia utenda ac possidenda tradiderat: cujus hæreditatis, cum ille aliquanto ante te prætorem esset mortuus, controversia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo.

XIX. Verum esto: eripe hæreditatem propinquis; da palæstritis: prædare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges, testamenta, voluntates mortuorum, jura vivorum: num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? Qui simul ac profugit, quam impudenter, quam palam, quam acerbe, (Dii immortales!) illa bona direpta sunt! quam illa res calamitosa Heraclio, quæstuosa Verri, turpis Syracusanis, miseranda omnibus videbatur! Nam illud quidem statim curatur, ut, quidquid cælati argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid Corinthiorum vasorum, stragulæ vestis, hæc nemo dubitabat, quin non modo ex illâ domo captâ et oppressâ, verum ex totâ provinciâ, ad istum comportari necesse esset. Mancipia, quæ voluit, abduxit; alia divisit: auctio facta est; in quâ cohors istius invicta dominata est.

Verum illud est præclarum: Syracusani, qui præfuerant his Heraclii bonis, verbo, redigendis, re, dis-

pertiendis, reddebant eorum negotiorum rationem in senatu: dicebant, scyphorum paria complura, hydrias argenteas, pretiosam vestem stragulam, multa mancipia pretiosa, Verri data esse: dicebant, quantum cuique, ejus jussu, nummorum esset datum. Gemebant Syracusani: sed tamen patiebantur. Repente recitatur, uno nomine HS CCL millia, jussu prætoris, data. Fit maximus clamor omnium, non modo optimi cujusque, neque eorum quibus indignum semper visum erat, bona privati, populi nomine, per summam injuriam erepta: verum etiam ipsi illi auctores injuriæ, et ex aliquâ particulâ socii prædæ ac rapinarum, clamare cœperunt, sibi ut haberet hæreditatem. Tantus in curiâ clamor factus est, ut populus concurreret.

XX. Res, ab omni conventu cognita, celeriter domum nuntiatur. Homo, inimicus his qui recitâssent, hostis omnibus qui acclamâssent, exarsit iracundiâ ac stomacho. Verumtamen fuit tum sui dissimilis. Nôstis os hominis, nôstis audaciam: tamen tum rumore populi, et clamore, et furto manifesto grandis pecuniæ, perturbatus est. Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: quia non posset negare ab illis pecuniam datam; non quæsivit procul alicunde (neque enim probaret), sed proximum, pæne alterum filium, quem illam pecuniam diceret abstulisse: ostendit se reddere coacturum. Qui, posteaquam id audivit, habuit dignitatis et ætatis et nobilitatis suæ rationem: verba apud senatum fecit: docuit, ad se nihil pertinere. De isto, id, quod omnes videbant, neque ille quidem obscure, locutus est. Itaque illi Syracusani statuam postea statuerunt: et is, ubi primum potuit, istum reliquit, de provinciâque decessit.

Et tamen aiunt eum queri solere nonnunquam, se miserum, quod non suis, sed suorum, peccatis et criminibus prematur. Triennium provinciam obtinuisti: gener electus adolescens unum annum tecum fuit: sodales, viri fortes, legati tui, primo anno te

reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit: qui si semper unâ fuisset, tamen summâ curâ tum tuæ, tum multo etiam magis suæ, famæ pepercisset. Quid est, quod tu alios accuses? quid est, quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero, posse? Numerantur illa HS ducenta quinquaginta Syracusanis. Ea quemadmodum ad istum postea per pseudothyrum revertantur, tabulis vobis et testibus, judices, planum faciam.

XXI. Ex hac iniquitate istius et improbitate, judices, quod præda ex illis bonis ad multos Syracusanos, invito populo senatuque Syracusano, venerat, et illa scelera per Theomnastum, et Æschrionem, et Dionysodorum, et Cleomenem, invitissimâ civitate, facta sunt, primum ut urbs tota spoliaretur (quâ de re, alius mihi locus ad dicendum est constitutus); ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex ædibus sacris, omnes undique tabulas pictas, Deorum denique simulacra, quæ vellet, auferret; deinde ut in curiâ Syracusis, quem locum illi *Buleuterium* vocant, honestissimo loco, et apud illos clarissimo, ubi illius ipsius M. Marcelli (qui eum Syracusanis locum, quem eripere belli ac victoriæ lege posset, conservavit et reddidit) statua ex ære facta; ibi inauratam isti, et alteram filio, statuam posuerint; ut, dum istius hominis memoria maneret, senatus Syracusanus, sine lacrymis et gemitu, in curiâ esse non posset.

Per eosdem istius injuriarum, furtorum, uxorumque socios, istius imperio Syracusis Marcellea tolluntur maximo gemitu luctuque civitatis; quem illi diem festum cum recentibus beneficiis C. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiæ Marcellorum, maximâ voluntate tribuebant. Mithridates in Asiâ, cum eam provinciam totam occupâsset, Mucia non sustulit. Hostis, et hostis in cæteris rebus nimis ferus et immanis, tamen honorem ho-

minis, Deorum religione consecratum, violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum Marcellis impertire noluisti, per quos illi adepti sunt, ut cæteros dies festos agitare possent.

At vero præclarum diem reposuisti, Verrea ut agerent, et ut, ad eum diem, quæ sacris epulisque opus essent, in complures annos locarentur. Sed jam in tantâ istius impudentiâ remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficiant, si hoc nunc vociferari velim, quam miserum indignumque sit, istius nomine apud eos diem festum esse, qui sese istius operâ funditus exstinctos esse arbitrentur. O Verrea præclara, [quoquam si accessisti,] quo non attuleris tecum istum diem! Etenim quam tu domum, quam urbem, adiisti, quod fanum denique, quod non eversum atque extersum reliqueris? quare appellentur sane ista Verrea, quæ non ex nomine, sed ex [manibus] naturâque tuâ, constituta esse videantur.

XXII. Quam facile serpat injuria, et peccandi consuetudo; quam non facile reprimatur, videte, judices. Bidis oppidum est, tenue sane, non longe a Syracusis. Hujus longe primus civitatis est Epicrates quidam. Huic hæreditas HS quingentorum millium venerat a muliere quâdam propinquâ, atque ita propinquâ, ut, ea etiamsi intestata esset mortua, Epicratem Bidinorum legibus hæredem esse oporteret. Recens Syracusana erat illa res, quam ante demonstravi, de Heraclio Syracusano, qui bona non perdidisset, nisi ei venisset hæreditas. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hæreditas. Cogitare cœperunt ejus inimici, nihilo minus, eodem prætore, hunc everti bonis posse, quo Heraclius esset eversus. Rem occulte instituunt: ad Verrem per ejus interpretes deferunt. Ita causa componitur, ut item palæstritæ Bidenses peterent ab Epicrate hæreditatem, quemadmodum palæstritæ Syracusani ab Heraclio petîssent. Nunquam

vos prætorem tam palæstricum vidistis; verum ita palæstritas defendebat, ut ab illis ipse unctior discederet. Qui statim, cum præsensisset, jubet cuidam suorum amicorum numerari HS LXXX. Res occultari satis non posse. Per quemdam eorum qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primo negligere et contemnere cœpit, quod causa prorsus, quod dubitari posset, nihil habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, et istius libidinem nôsset, commodissimum putavit esse de provinciâ clam abire: ita-que fecit. Profectus est Rhegium.

XXIII. Quod ubi auditum est, æstuare illi, qui dederant pecuniam: putare nihil agi posse, absente Epicrate: nam Heraclius tum affuerat, cum primum dati sunt judices: de hoc, qui, antequam in jus aditum esset, antequam denique mentio controversiæ facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse. Homines Rhegium proficiscuntur; Epicratem conveniunt: demonstrant (id, quod ille sciebat) se HS LXXX dedisse: rogant eum, ut id, quod ab ipsis abîsset pecuniæ, curet: ab sese caveat, quemadmodum velit, de illâ hæreditate cum Epicrate neminem esse acturum. Epicrates homines multis verbis a se male acceptos dimisit: redeunt illi Rhegio Syracusas; queri cum multis, ita ut fit, incipiunt, sese HS LXXX nummûm frustra dedisse. Res percrebuit: in ore atque sermone omnium cœpit esse. Verres refert illam suam Syracusanam: ait se velle de illis HS LXXX cognoscere: advocat multos. Dicunt Bidini Volcatio se dedisse: illud non addunt, jussu istius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo æquissimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit, inspectantibus multis: Bidini nummos auferunt.

Dicet aliquis, "Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipse fur non est, sed ne alium quidem passus est esse?" Attendite: jam intelligetis hanc pecuniam, quâ viâ modo visa est exire ab isto, eâdem semitâ revertisse. Quid enim? debuit prætor,

cum consilio se cognitâ, cum comperisset, suum comitem, juris, decreti, judicii corrumpendi causâ, quâ in re ipsius prætoris caput existimatioque ageretur, pecuniam accepisse, Bidinos autem contra prætoris famam ac fortunas dedisse, non et in eum, qui accepisset, animadvertisse, et in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animadvertere qui perperam judicâssent (quod sæpe per imprudentiam fit), hos pateris impune discedere, qui, ob tuum decretum, ob tuum judicium, pecuniam aut dandam aut accipiendam putârant?

XXIV. Volcatius idem apud te postea fuit, eques Romanus, tantâ acceptâ ignominiâ. Nam quid est turpius ingenuo, quid minus libero dignum, quam in conventu maximo cogi a magistratu furtum reddere? qui, si eo animo esset, quo non modo eques Romanus, sed quivis liber debet esse; adspicere te postea non potuisset; inimicus, hostis esset, tantâ contumeliâ acceptâ, nisi tecum collusisset, et tuæ potius existimationi servîsset, quam suæ. Qui quam tibi amicus non modo tum fuerit, quamdiu tecum in provinciâ fuit, verum etiam nunc sit, cum jam a cæteris amicis sis relictus, et tu intelligis, et nos existimare possumus. An hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum, quod Volcatius ei non succensuit? quod iste nec in Volcatium, nec in Bidinos, animadvertit?

Est magnum argumentum: verum illud maximum, quod illis ipsis Bidinis (quibus iratus esse debuit, ut a quibus comperit, quod jure agere cum Epicrate nihil possent, etiamsi adesset, idcirco suum decretum pecuniâ esse tentatum) his, inquam, ipsis non modo illam hæreditatem, quæ Epicrati venerat; sed (ut in Heraclio Syracusano, item in hoc, paulo etiam atrocius, quod Epicrates appellatus omnino non erat) bona patria fortunasque ejus Bidinis tradidit. Ostendit enim novo modo, si quis quid ab absente peteret, se auditurum. Adeunt Bidini, petunt hæreditatem: procuratores postulant, ut se ad leges

suas rejiciat, aut ex lege Rupiliâ dicam scribi jubeat. Adversarii non audebant contra dicere: exitus nullus reperiebatur. Insimulant hominem fraudandi causâ discessisse: postulant, ut bona possidere liceat. Debebat Epicrates nullum nummum nemini. Amici, si quis quid peteret, [judicium se passuros,] judicatum solvi satisdaturos, esse dicebant.

XXV. Cum omnia [consilia] frigerent; admonitu istius insimulare cœperunt, Epicratem literas publicas corrupisse: a quâ suspicione ille aberat plurimum. Actionem ejus rei postulant. Amici recusare, ne quod novum judicium, ne qua ipsius cognitio, illo absente, de existimatione ejus constitueretur: et simul idem illud postulare non desistebant, ut se ad leges suas rejiceret. Iste, amplam occasionem calumniæ nactus, ubi videt esse aliquid, quod amici absentem Epicratem nollent defendere, asseverat se ejus rei in primis actionem esse daturum. Cum omnes perspicerent, ad istum non modo illos nummos, qui per simulationem ab isto exierant, revertisse; sed multo etiam plures eum postea nummos abstulisse; amici Epicratem defendere destiterunt: iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere et sibi habere jussit. Ad illa HS D millia hæreditaria, accessit ipsius antiqua HS quindecies pecunia. Utrum res ab initio ita ducta est, an ad extremum ita perducta est? an ita parva est pecunia? an is homo Verres, ut hæc, quæ dixi, gratis facta esse videantur?

Hîc nunc de miseriâ Siculorum, judices, audite. Et Heraclius ille Syracusanus, et hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt. Sordidati, maximâ barbâ et capillo, Romæ biennium prope fuerunt. Cum L. Metellus in provinciam profectus est, tum isti, bene commendati, cum Metello unâ proficiscuntur. Metellus, simul ac venit Syracusas, utrumque rescidit, et de Epicrate, et de Heraclio. In utriusque bonis nihil erat, quod restitui posset, nisi quod moveri loco non poterat.

XXVI. Fecerat hæc egregie primo adventu Metellus, ut omnes istius injurias, quas modo posset, rescinderet, et irritas faceret. Heraclium restitui jusserat: non restituebatur. Quisquis erat eductus senator Syracusanus ab Heraclio, duci jubebat. Itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuo restitutus est. Alia judicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panormi, restituta sunt. Census, qui isto prætore sunt habiti, non servaturum se, Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum Hieronicâ lege, dixerat. Omnia erant Metelli ejusmodi, ut totam istius præturam retexere videretur.

Simul atque ego in Siciliam veni, mutatus est. Venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, homo non alienus a literis: itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complures attulerat; in his unam domo, quæ totum immutârat hominem. Repente cœpit dicere, se omnia Verris causâ velle; sibi cum eo amicitiam cognationemque esse. Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem venisse, posteaquam tam multis eum factis decretisque jugulâsset. Erant qui putarent, Letilium legatum a Verre venisse, qui gratiam, amicitiam, cognationemque commemoraret. Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere: testes non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere, cœpit. Quod ego nisi meo adventu illius conatus aliquantulum repressissem, et apud Siculos, non Metelli, sed Glabrionis, literis ac lege pugnâssem; tam multos huc evocare non potuissem.

XXVII. Verum (quod institui dicere) miserias cognoscite Siculorum. Heraclius ille et Epicrates longe mihi obviam cum suis omnibus processerunt; venienti Syracusas egerunt gratias, flentes: Romam decedere mecum cupierunt. Quod erant mihi oppida complura etiam reliqua, quæ adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanæ præsto essent. Eo mihi nuntium miserunt, se a prætore retineri.

Quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello, cupidissimi veniendi, maximis injuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc jure sunt socii, ut iis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat.

Jam Heraclii Centuripini, optimi nobilissimique adolescentis, testimonium audîstis: a quo HS centum millia per calumniam malitiamque petita sunt. Iste, pœnis compromissisque interpositis, HS CCC extorquenda curavit: quodque judicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quod civis Centuripinus inter duos cives judicâsset, id irritum jussit esse, eumque judicem falsum judicâsse judicavit: in senatu ne esset, locis commodisque publicis uti vetuit. Si quis eum pulsâsset, edixit, sese judicium injuriarum non daturum: quidquid ab eo peteretur, judicem de suâ cohorte daturum; ipsi autem nullius actionem rei sese daturum. Quæ istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, cum prætor in provinciâ suâ verbo permitteret, re hortaretur; neque quisquam ab eo quidquam peteret, cum iste calumniæ licentiam suâ auctoritate dedisset. Ignominia autem illa gravis tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iste in provinciâ mansit. Hoc injecto metu judicibus, novo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis esse in Siciliâ, nisi ad nutum istius, judicatam? Utrum id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur? an etiam illud, in quo præda erat maxima, ut, nomine judiciorum, omnium bona atque fortunæ in istius unius essent potestate?

XXVIII. Jam vero in rerum capitalium quæstionibus quid ego unamquamque rem colligam et causam? Ex multis similibus ea sumam, quæ maxime improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Halicyensis, homo domi suæ cum primis locuples atque honestus. Is ab inimicis suis, apud C. Sacerdotem prætorem, rei capitalis cum accusatus esset, facile eo judicio est liberatus. Huic eidem So-

patro iidem inimici ad C. Verrem, cum is Sacerdoti successisset, ejusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, et quod erat innocens, et quod Sacerdotis judicium improbare istum ausurum non arbitrabatur. Citatur reus: causa agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore ea, quæ erant antea non solum defensione, verum etiam judicio, dissoluta.

Causam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques Romanus in primis splendidus atque honestus, vobisque, judices, non ignotus. Nihil erat in causâ, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum, videretur. Interea istius libertus, et accensus idem, Timarchides, qui est, (id, quod ex plurimis testibus priore actione didicistis) rerum hujusmodi omnium transactor et administer, ad Sopatrum venit; monet hominem, ne nimis judicio Sacerdotis, et causæ, confidat: accusatores inimicosque ejus habere in animo pecuniam prætori dare: prætorem tamen [ob salutem] malle accipere; et simul malle, si fieri posset, rem judicatam non rescindere. Sopater, cum hoc illi improvisum atque inopinatum accidisset, commotus est sane. neque in præsentia, Timarchidi quid responderet, habuit, nisi, se consideraturum, quid sibi de eâ re esset faciendum: et simul ostendit, se in summâ difficultate esse nummariâ. Post ad amicos retulit; qui cum ei fuissent auctores redimendæ salutis, ad Timarchidem venit. Expositis suis difficultatibus, hominem ad HS LXXX perducit: eamque ei pecuniam numerat.

XXIX. Posteaquam ad causam dicendam ventum est; tum vero sine metu, sine curâ, omnes erant, qui Sopatrum defendebant. Crimen nullum erat: res judicata: Verres nummos acceperat. Quis posset dubitare, quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur judicium. Iterum ad Sopatrum Timarchides venit: ait, accusatores ejus multo majorem pecuniam prætori polliceri, quam quantam hic

dedisset; proinde, si saperet, videret, quid sibi esset faciendum. Homo, quamquam erat et Siculus et reus, hoc est, et jure iniquo et tempore adverso, ferre tamen atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, quod vobis libet: daturus non sum amplius. Idemque hoc amicis ejus et defensoribus videbatur; atque eo etiam magis, quod iste, quoquo modo se in eâ quæstione præbebat, tamen in consilio habebat homines honestos e conventu Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum, cum esset idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse, ut eodem crimine, iisdem testibus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea absolvissent

Itaque hac unâ spe ad judicium venitur. Quo posteaquam ventum est, cum in consilium frequentes convenissent iidem, qui solebant, et hac unâ spe tota defensio Sopatri niteretur, consilii frequentiâ et dignitate, et quod erant (ut dixi) iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberârant: cognoscite hominis apertam, ac non modo non ratione, sed ne dissimulatione quidem, tectam improbitatem et audaciam. M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in consilio, jubet operam dare, quod rei privatæ judex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Iste, homo liberalis, negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adesse. Itaque discedunt omnes: nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur, qui se velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud judicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum suâ cohorte nequissimâ relinquitur.

Non dubitabat Minucius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quæsiturus non esset; cum repente jubetur dicere. Respondet. Ad quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Siculo ac Græculo judicem. Idoneus es, inquit: sed pervellem adessent

ii, qui affuerant antea, causamque cognôrant. Dic, inquit: illi adesse non possunt. Nam, hercule, inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in consilio adessem, rogavit: et simul a subselliis abire cœpit. Iste, iratus, hominem verbis vehementioribus prosequitur; atque ei gravius etiam minari cœpit, quod in se tantum crimen invidiamque conflaret.

XXX. Minucius (qui Syracusis sic negotiaretur, ut sui juris dignitatisque meminisset, et qui sciret, ita se in provinciâ rem augere oportere, ut ne quid de libertate deperderet) homini, quæ visa sunt, et quæ tempus illud tulit et causa, respondit: causam sese, dimisso atque ablegato consilio, defensurum negavit. Itaque a subselliis discessit: idemque hoc, præter Siculos, cæteri Sopatri amici advocatique fecerunt. Iste, quamquam est incredibili importunitate et audaciâ, tamen, subito solus destitutus, pertimuit et conturbatus est. Quid ageret, quo se verteret, nesciebat. Si dimisisset eo tempore quæstionem, post illis adhibitis, quos ablegârat, absolutum iri Sopatrum videbat: sin autem hominem miserum atque innocentem condemnâsset, cum ipse prætor sine consilio, reus autem sine patrono atque advocatis fuisset, judiciumque C. Sacerdotis rescidisset; invidiam se sustinere non posse tantam arbitrabatur. Itaque æstuabat dubitatione: versabat se in utramque partem, non solum mente, verum etiam corpore; ut omnes, qui aderant, intelligere possent, in animo ejus metum cupiditatemque pugnare. Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa exspectatio, quonam esset ejus cupiditas eruptura; crebro demittebat se accensus ad aurem Timarchides.

Tum iste aliquando, Age, dic, inquit. Sopatrus implorare hominum atque Deûm fidem, ut cum consilio cognosceret. Tum repente iste testes citari jubet. Dicit unus et alter breviter: nihil interrogatur; præco *dixisse* pronuntiat. Iste, quasi metueret, ne Petilius, privato illo judicio transacto aut dilato, cum

cæteris in consilium reverteretur, ita properans de sellâ exsiluit: hominem innocentem, a C. Sacerdote absolutum, indictâ causâ, de sententiâ scribæ, medici, haruspicisque, condemnavit.

XXXI. Retinete, retinete hominem in civitate, judices. Parcite, et conservate, ut sit, qui nobiscum res judicet; qui in senatu, sine ullâ cupiditate, de bello et pace sententiam ferat. Tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit. Quæ enim ejus auctoritas erit? quando iste sententiam dicere audebit, aut poterit? quando autem homo tantâ luxuriâ atque desidiâ, nisi Februario mense, adspirabit in curiam? Verum veniat sane: decernat bellum Cretensibus; liberet Byzantios; regem appellet Ptolemæum; quæ vult Hortensius, omnia dicat et sentiat; minus hæc ad nos, minus ad vitæ nostræ discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum, pertinent.

Illud, illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuendum, quod iste, ex hoc judicio si aliquâ vi se eripuerit, in judicibus sit necesse est; sententiam de capite civis Romani ferat; sit in ejus exercitu signifer, qui imperium judiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recusat: hoc ferre non potest: clamat, permittitque vobis; ut, si istis hominibus delectemini, si ex hoc genere splendorem ordini atque ornamentum curiæ constituere velitis, habeatis sane vobis istum senatorem; istum etiam de vobis judicem, si vultis, habeatis: de se homines, si qui extra istum ordinem sunt, quibus ne rejiciendi quidem amplius, quam trium judicum, præclaræ leges Corneliæ faciunt potestatem, hunc hominem tam crudelem, tam sceleratum, tam nefarium, nolunt judicare.

XXXII. Etenim, si illud est flagitiosum (quod mihi omnium rerum turpissimum maximeque nefarium videtur) ob rem judicandam, pecuniam acci-

pere, pretio habere addictam fidem et religionem; quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam ob absolvendum acceperis, condemnare! ut ne prædonum quidem prætor in fide retinendâ consuetudinem conservaret! Scelus est accipere ab reo: quanto magis ab accusatore! quanto etiam sceleratius ab utroque! Fidem cum proposuisses venalem in provinciâ, valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem dedit. Concedo: forsitan aliquis aliquando ejusmodi quidpiam fecerit. Cum vero fidem ac religionem tuam jam alteri addictam pecuniâ acceptâ habueris, post eamdem adversario tradideris majore pecuniâ; utrumque falles? et trades cui voles? et ei, quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes?

Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum, quod unquam hujusmodi monstrum aut prodigium audivimus aut vidimus, qui cum reo transigat, post cum accusatore decidat? honestos homines, qui causam nôrint, ableget, a consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat? Hunc hominem judicum numero habebimus? hic alteram decuriam senatoriam judex obtinebit? hic de capite libero judicabit? huic judicialis tabella committetur? quam iste non modo cerâ, verum etiam sanguine, si visum erit, notabit.

XXXIII. Quid enim horum se negat fecisse? illud videlicet unum, quod necesse est, pecuniam accepisse. Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus ejus consiliis rebusque interfuit, Q. Minucius, juratus dicit pecuniam datam: juratus dicit Timarchidem dixisse, majorem ab accusatoribus pecuniam dari. Dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicyenses: dicet etiam prætextatus Sopatri filius, qui, ab isto homine crudelissimo, patre innocentissimo pecuniâque patriâ privatus est.

Verum, si de pecuniâ testibus planum facere non

possem; illud negare posses, aut nunc negabis, te, consilio tuo dimisso, viris primariis (qui in consilio C. Sacerdotis fuerant, tibique esse solebant) remotis, de re judicatâ judicâsse? teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito consilio, causâ cognitâ, absolvisset; eumdem, remoto consilio, causâ incognitâ, condemnâsse? Cum hæc confessus eris, quæ in foro palam Syracusis, in ore atque in oculis provinciæ gesta sunt; negato sane, si voles, pecuniam accepisse: reperies, credo, aliquem, qui, cum hæc, quæ palam gesta sunt, videat, quærat quid tu occulte egeris; aut qui dubitet, utrum malit meis testibus, an tuis defensoribus, credere.

Dixi jam antea, judices, me non omnia istius, quæ in hoc genere essent, enumeraturum; sed electurum ea, quæ maxime excellerent.

XXXIV. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, et multis locis sæpe commemoratum, et ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Attendite diligenter: invenietis enim, id facinus natum a cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum atque conclusum. Sthenius est (is, qui nobis assidet) Thermitanus, antea multis, proper summam virtutem summamque nobilitatem, nunc, propter suam calamitatem, atque istius insignem injuriam, omnibus notus. Hujus hospitio Verres cum esset usus, et cum apud eum non modo Thermis sæpenumero fuisset, sed etiam habitâsset; domo ejus omnia abstulit, quæ paulo magis animum cujuspiam aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentiâ paulo studiosius hæc comparabat, supellectilem ex ære elegantiorem, et Deliacam et Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis: quæ, cum esset in Asiâ adolescens, studiose, ut dixi, comparabat, non tam suæ delectationis causâ, quam ad invitationes adventusque nostrorum hominum, amicorum suorum atque hospitum. Quæ posteaquam iste omnia abstu-

lit, alia rogando, alia poscendo, alia sumendo; ferebat Sthenius, ut poterat: tangebatur tamen animi dolore necessario, quod domum ejus, exornatam atque instructam, fere jam iste reddiderat nudam atque inanem. Verumtamen dolorem suum nemini impertiebat: prætoris injurias tacite, hospitis placide, ferendas arbitrabatur. Interea cupiditate iste illâ suâ notâ, atque apud omnes pervulgatâ, cum signa quædam pulcherrima atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset, adamavit: a Sthenio petere cœpit, ut, ad ea tollenda, operam suam profiteretur, seque adjuvaret. Sthenius vero non solum negavit, sed etiam ostendit, id fieri nullo modo posse, ut signa antiquissima, monimenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi illâ civitate imperioque populi Romani, tollerentur.

XXXV. Etenim (ut simul P. Africani quoque humanitatem et æquitatem cognoscatis) oppidum Himeram Carthaginienses quondam ceperant, quod fuerat in primis Siciliæ clarum et ornatum. Scipio (qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto, socios sua per nostram victoriam recuperare) Siculis omnibus, Carthagine captâ, quæ potuit, restituenda curavit. Himerâ deletâ, quos cives belli calamitas reliquos fecerat, ii sese Thermis collocârant, in ejusdem agri finibus, neque longe ab oppido antiquo. Hi se patrum fortunam ac dignitatem recuperare arbitrabantur, cum illa majorum ornamenta in eorum oppido collocabantur. Erant signa ex ære complura; in his, mirâ pulchritudine, ipsa Himera, in muliebrem figuram habitumque formata, ex oppidi nomine et fluminis. Erat etiam Stesichori poëtæ statua senilis, incurva, cum libro, summo, ut putant, artificio facta; qui fuit Himeræ, sed et est et fuit totâ Græciâ, summo propter ingenium honore et nomine. Hæc iste ad insaniam concupierat. Etiam (quod pæne præterii) capella quædam est, ea quidem mire, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possimus,

scite facta et venuste. Hæc et alia Scipio non negligenter abjecerat, ut homo intelligens Verres auferre posset; sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos, aut suburbanum, aut locum omnino, ubi ea poneret, nullum haberet; sed, si domum abstulisset, non diu Scipionis appellarentur, sed eorum, ad quoscumque ipsius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore videantur, ita-que dicantur.

XXXVI. Hæc cum iste posceret, agereturque ea res in senatu, Sthenius vehementissime restitit; multaque (ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est) commemoravit: urbem relinquere Thermitanos esse honestius, quam pati, tolli ex urbe monimenta majorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi Romani atque amicitiæ. Commoti animi sunt omnium: repertus est nemo, quin mori diceret satius esse. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit prope solum in orbe terrarum, unde nihil ejusmodi rerum de publico per vim, nihil occulte, nihil imperio, nihil gratiâ, [nihil pretio,] posset auferre. Verumtamen hasce hujus cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar. Itaque iste, vehementer Sthenio infensus, hospitium ei renuntiat: domo ejus emigrat, atque adeo exit: nam jam ante migrârat. Eum autem inimicissimi Sthenii domum suam statim invitant, ut animum ejus in Sthenium inflammarent, ementiendo aliquid et criminando. Hi autem erant [inimici] Agathinus, homo nobilis, et Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini ejus filiam, de quâ iste audierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Una nox intercesserat, cum iste Dorotheum sic diligebat, ut diceres, omnia inter eos esse communia; Agathinum ita observabat, ut aliquem affinem ac propinquum. Contemnere etiam signum illud Himeræ jam videbatur, quod eum multo magis figura et lineamenta hospitæ delectabant.

XXXVII. Itaque hortari homines cœpit, ut aliquid Sthenio periculi crearent, criminisque confingerent. Dicebant se illi nihil habere quod dicerent. Tum iste his aperte ostendit et confirmavit, eos in Sthenium, quidquid vellent, simul atque ad se detulissent, probaturos. Ita illi non procrastinant: Sthenium statim educunt: aiunt ab eo literas publicas esse corruptas. Sthenius postulat, ut cum secum sui cives agant de literis publicis corruptis, ejusque rei legibus Thermitanorum actio sit; cum senatus populusque Romanus Thermitanis (quod semper in amicitiâ fideque mansissent) urbem, agros, legesque suas, reddidisset; Publiusque Rupilius postea leges ita Siculis ex senatûs-consulto, de decem legatorum sententiâ, dedisset, ut cives inter se legibus suis agerent; idemque hoc habuerit Verres ipse in edicto; ut, de his omnibus causis, se ad leges rejiceret.

Iste, homo omnium æquissimus, atque a cupiditate remotissimus, se cogniturum esse confirmat: paratum ad causam dicendam venire horâ octavâ jubet. Non erat obscurum, quid homo improbus ac nefarius cogitaret: neque enim ipse satis occultârat: nec mulier tacere poterat. Intellectum est, id istum agere, ut, cum Sthenium, sine ullo argumento, ac sine teste, damnâsset, tum homo nefarius de homine nobili, atque id ætatis, suoque hospite, virgis supplicium crudelissime sumeret. Quod cum esset perspicuum; de amicorum hospitumque suorum sententiâ, Thermis Sthenius Romam profugit. Hiemi sese fluctibusque committere maluit, quam non istam communem Siculorum tempestatem calamitatemque vitare.

XXXVIII. Iste, homo certus et diligens, ad horam nonam præsto est. Sthenium citari jubet: quem posteaquam videt non adesse, dolore ardere, atque iracundiâ furere, cœpit: Venerios in domum Sthenii mittere: equites circum agros ejus villasque dimittere. Itaque, dum exspectat, quidnam sibi certi affe-

ratur, ante horam tertiam noctis de foro non discessit. Postridie mane descendit: Agathinum ad sese vocat: jubet eum de literis publicis in absentem Sthenium dicere. Erat ejusmodi causa, ut ille ne sine adversario quidem, apud inimicum judicem, reperire posset, quid diceret. Itaque tantum verbo posuit, Sacerdote prætore, Sthenium literas publicas corrupisse. Vix ille hoc dixerat, cum iste pronuntiat, "Sthenium literas publicas corrupisse videri:" et hæc præterea addidit homo Venerius, novo modo, nullo exemplo, "Ob eam rem HS quingenties Veneri Erycinæ de Sthenii bonis exacturum:" bonaque ejus statim cœpit vendere: et vendidisset, si tantulum moræ fuisset, quominus ei pecunia illa numeraretur.

Ea posteaquam numerata est, contentus hac iniquitate non fuit: palam de sellâ ac tribunali pronuntiat, "Si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, sese ejus nomen recepturum:" et simul, ut ad causam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem atque hospitem, cœpit hortari. Tum ille clare, omnibus audientibus, sese id non esse facturum, neque se usque eo Sthenio esse inimicum, ut eum rei capitalis affinem esse diceret. Hîc tum repente Pacilius quidam, homo egens et levis, accedit: ait, si liceret, nomen absentis deferre se velle. Iste vero, et licere, et fieri solere, et se recepturum. Itaque defertur. Edicit statim, ut Calendis Decembris adsit Sthenius Syracusis. Hic, qui Romam venisset, satisque feliciter anni jam adverso tempore navigâsset, omniaque habuisset æquiora et placabiliora quam animum prætoris atque hospitis, rem ad amicos suos detulit: quæ, ut [erant] acerba atque indigna, sic [videbantur] omnibus.

XXXIX. Itaque in senatu continuo Cn. Lentulus et L. Gellius consules faciunt mentionem, placere statui, si patribus conscriptis videretur, "Ne absentes homines in provinciis rei fierent rerum capita-

lium." Causam Sthenii totam, et istius crudelitatem et iniquitatem, senatum docent. Aderat in senatu Verres, pater istius, et flens unumquemque senatorem rogabat, ut filio suo parceret: neque tamen multum proficiebat: erat enim summa voluntas senatûs. Itaque sententiæ dicebantur, "Cum Sthenius absens reus factus esset, de absente judicium nullum fieri placere: et, si quod esset factum, id ratum esse non placere." Eo die transigi nihil potuit, quod et id temporis erat, et ille pater istius invenerat homines, qui dicendo tempus consumerent. Postea senex Verres defensores atque hospites omnes Sthenii convenit: rogat eos atque orat, ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum se esse, ne quid ei per filium suum noceatur: se homines certos, ejus rei causâ, in Siciliam et terrâ et mari missurum. Et erat spatium dierum fere triginta ante Calendas Decembris; quo die iste, ut Syracusis Sthenius adesset, edixerat. Commoventur amici Sthenii; sperant fore, ut patris literis nuntiisque filius ab incepto furore revocetur. In senatu postea causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntii, literasque a patre afferunt ante Calendas Decembris, cum isti etiam tum de Sthenio integra tota res esset: eodemque ei tempore de eâdem re literæ complures a multis ejus amicis ac necessariis afferuntur.

XL. Hìc iste, qui, præ cupiditate, neque officii sui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuisset unquam, neque, in eo quod monebatur, auctoritatem patris, nec, in eo quod rogabatur, voluntatem [amicorum] anteponendam putavit libidini suæ; mane Calendis Decembris, ut edixerat, Sthenium citari jubet. Si abs te istam rem parens tuus, alicujus amici rogatu, benignitate aut ambitione inductus, petîsset; gravissima tamen apud te voluntas patris esse debuisset: cum vero abs te, tui capitis causâ, peteret, hominesque certos domo

misisset, hique eo tempore ad te venissent, cum tibi in integro tota res esset; ne tum quidem te potuit, si non pietatis, at salutis tuæ, ratio ad officium sanitatemque reducere? Citat reum: non respondet. Citat accusatorem: (attendite, quæso, judices: videte, quantopere istius amentiæ fortuna ipsa adversata sit: et simul videte, quis Sthenii causam casus adjuverit.) Citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu, non respondit, non affuit.

Si præsens Sthenius reus esset factus; si manifesto in maleficio teneretur; tamen, cum accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si posset reus, absente accusatore, damnari; non ego a Vibone Veliam parvulo navigio, inter fugitivorum ac prædonum, ac tua tela, venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis, ob eam causam, ne tu ex reis eximerere, si ego non affuissem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo judicio optatissimum, me, cum citatus essem, non adesse; cur Sthenio non putâsti prodesse oportere, cum ejus accusator non affuisset? Itaque fecit, ut exitus principio simillimus reperiretur, quem absentem reum fecerat, eum, absente accusatore, condemnat.

XLI. Nuntiabatur illi primis illis temporibus id, quod pater quoque ad eum pluribus verbis scripserat, agitatam rem esse in senatu: etiam in concione tribunum plebis de causâ Sthenii M. Palicanum esse questum: postremo me ipsum apud collegium hoc tribunorum plebis, cum eorum omnium edicto non liceret quemquam Romæ esse, qui rei capitalis condemnatus esset, egisse causam Sthenii: cum rem ita exposuissem, quemadmodum nunc apud vos, docuissemque hanc damnationem duci non oportere; tribunos plebis hoc statuisse, idque de omnium sententiâ pronuntiatum esse, "Non videri Sthenium impediri edicto, quominus ei liceret Romæ esse."

Cum hæc ad istum afferrentur, timuit aliquando,

et commotus est. Vertit stilum in tabulis suis; quo facto causam omnem evertit suam: nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi aliquâ ratione posset. Nam, si ita defenderet: "Recipi nomen absentis licet; hoc fieri in provinciâ nulla lex vetat;" malâ et improbâ defensione, verum aliquâ tamen, uti videretur. Postremo, illo desperatissimo perfugio uti posset, se imprudentem fecisse, existimâsse id licere. Quamquam hæc perditissima defensio est, tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, et facit, coram delatum esse.

XLII. Hîc videte, in quot se laqueos induerit, quorum ex nullo se unquam expediret. Primum ipse in Siciliâ sæpe et palam de loco superiore dixerat, et in sermone multis demonstrârat, licere nomen recipere absentis; se exemplo fecisse id, quod fecisset. Hæc eum dictitâsse, priore actione et Sex. Pompeius Chlorus dixit, de cujus virtute antea commemoravi, et Cn. Pompeius Theodorus, homo et Cn. Pompeii, clarissimi viri, judicio plurimis maximisque in rebus probatissimus, et omnium existimatione ornatissimus, et Posides Matro Solentinus, homo summâ nobilitate, existimatione, virtute: et, hac actione, quam voletis multi dicent, et qui ex isto ipso audierint, viri primarii nostri ordinis, et alii, qui interfuerint, cum absentis nomen reciperetur. Deinde Romæ, cum res esset acta in senatu, omnes istius amici, in his etiam pater ejus, hoc defendebat licere fieri; sæpe esse factum; istum, quod fecisset, aliorum exemplo institutoque fecisse.

Dicit præterea testimonium tota Sicilia, quæ, in communibus postulatis civitatum omnium, consulibus edidit, rogare atque orare patres conscriptos, ut statuerent, ne absentium nomina reciperentur. Quâ de re Cn. Lentulum, patronum Siciliæ, clarissimum adolescentem, dicere audîstis: Siculos, cum se caussam, quæ pro his sibi in senatu agenda esset, docerent, de Sthenii calamitate questos esse; propterque

hanc injuriam, quæ Sthenio facta esset, eos statuisse, ut, quod dico, postularetur.

Quæ cum ita essent, tantâne amentiâ præditus atque audaciâ fuisti, ut, in re tam clarâ, tam testatâ, tam abs te ipso pervulgatâ, tabulas publicas corrumpere auderes? At quemadmodum corrupisti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacentibus, ipsæ te tuæ tabulæ condemnare possent? Quæso, codicem circumfer: ostende. Videtisne totum hoc nomen, coram ubi facit delatum, esse in liturâ? Quid fuit istic antea scriptum? quod mendum ista litura correxit? quid a nobis, judices, exspectatis argumenta hujus criminis? Nihil dicimus: tabulæ sunt in medio, quæ se corruptas atque interlitas esse clamant. Ex istis etiam tu rebus effugere te posse confidis, cum te nos non opinione dubiâ, sed tuis vestigiis, persequamur, quæ tu in tabulis publicis expressa ac recentia reliquisti? Is mihi etiam Sthenium literas publicas corrupisse, causâ incognitâ, judicavit, qui defendere non potuerit, se non [ex] ipsius Sthenii nomine literas publicas corrupisse?

XLIII. Videte porro aliam dementiam: videte, ut, dum expedire sese vult, induat. Cognitorem adscribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honestum hominem ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis splendor dignitasque esset? minime. Quid igitur? civem Romanum. Cui hoc probari potest? Cum esset Sthenius civitatis suæ nobilissimus, amplissimâ cognatione, plurimis amicitiis; cum præterea, totâ Siciliâ, multum auctoritate et gratiâ posset; invenire neminem Siculum potuit, qui pro se cognitor fieret? Hoc probabis? an ipse civem Romanum maluit? Cedo, cui Siculo, cum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus unquam sit. Omnium prætorum literas, qui ante fuerunt, profer; explica. Si unum inveneris, ego hoc tibi, quem-

admodum in tabulis scriptum habes, ita gestum esse concedam.

At, credo, Sthenius hoc sibi amplum esse putavit, eligere e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hospitum suorum copiâ, quem cognitorem daret. Quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius, C. F. Palatina. Non quæro, quis hic sit Claudius, quam splendidus, quam honestus, quam idoneus, propter cujus auctoritatem et dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum consuetudine discederet, et civem Romanum cognitorem daret. Nihil horum quæro: fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed familiaritatem, secutus est. Quid si omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum semper, tum in his ipsis rebus et temporibus, fuit? Si de literis corruptis contra venit? si contra omni ratione pugnavit? utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum, an te, in Sthenii periculo, inimici ejus nomine abusum esse credemus?

XLIV. Ac, ne quis forte dubitet, cujusmodi totum sit negotium; tametsi jamdudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paululum etiam attendite. Videtis illum, subcrispo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipse peracutus esse videatur? qui tabulas tenet; qui scribit; qui monet; qui proximus est. Is est C. Claudius, qui in Siciliâ sequester istius, interpres, confector negotiorum, prope collega Timarchidi, numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur; et qui se, non Timarchidis, sed ipsius Verris, collegam et socium esse dicebat.

Dubitate etiam, si potestis, quin eum iste potissimum ex omni numero delegerit, cui hanc falsi cognitoris improbam personam imponeret, quem et huic inimicissimum, et sibi amicum esse arbitrare-

tur. Hic vos dubitabitis, judices, tantam istius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? dubitabitis exemplum judicum illorum sequi, qui, damnato Cn. Dolabellâ, damnationem Philodami Opuntii resciderunt, quod is non absens reus factus esset (quæ res iniquissima et acerbissima est), sed cum ei legatio Romam a suis civibus esset data? Quod illi judices multo in leviore causâ statuerunt, æquitatem secuti; vos id statuere in gravissimâ causâ, præsertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis?

XLV. At quem hominem, C. Verres, tantâ, tam insigni injuriâ affecisti? cujus absentis nomen recepisti? quem absentem, non modo sine crimine et sine teste, verum etiam sine accusatore, damnâsti? Quem hominem? Dii immortales! non dicam amicum tuum, quod apud homines carissimum est; non hospitem, quod sanctissimum est; nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi possit, invenio, nisi quod homo frugalissimus atque integerrimus, te, hominem plenum stupri, flagitii, sceleris, domum suam invitavit; nisi quod, qui C. Marii, Cn. Pompeii, C. Marcelli, L. Sisennæ, tui defensoris, cæterorumque virorum fortissimorum, hospes fuisset atque esset; ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen adscripsit. Quare, de hospitio violato, et de isto tuo nefario scelere, nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium nôrunt, hoc est, nemini eorum qui in Siciliâ fuerunt; (nemo enim ignorat, quo hic in civitate suâ splendore, quâ apud omnes Siculos dignitate atque existimatione sit) sed, ut illi quoque, qui in eâ provinciâ non fuerunt, intelligere possint, in quo homine tu statueris exemplum ejusmodi, quod, tum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum omnibus atque intolerandum videretur.

XLVI. Estne Sthenius is, qui, omnes honores

domi suæ facillime cum adeptus esset, amplissime ac magnificentissime gessit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecuniâ suâ locis communibus, monimentisque decoravit? cujus de meritis in rempublicam Thermitanorum, Siculosque universos, fuit ænea tabula fixa Thermis in curiâ, in quâ publice erat de hujus beneficiis scriptum et incisum? quæ tabula, tum imperio tuo revulsa, nunc a me tamen deportata est, ut omnes hujus honores inter suos, et amplitudinem, possent cognoscere. Estne hic, qui, apud Cn. Pompeium, clarissimum virum, cum accusatus esset, quod, propter C. Marii familiaritatem et hospitium, contra rempublicam sensisse eum inimici et accusatores ejus dicerent, cum magis invidioso crimine, quam vero arcesseretur; ita a Cn. Pompeio absolutus est, ut in eo ipso judicio Pompeius hunc hospitio suo dignissimum statueret? ita porro laudatus defensusque ab omnibus Siculis, ut idem Pompeius non ab homine solum, sed etiam a provinciâ totâ, se hujus absolutione inire gratiam arbitraretur? Postremo, estne hic, qui et animum in rempublicam habuit ejusmodi, et tantum auctoritate apud suos cives potuit, ut perficeret in Siciliâ solus, te prætore, quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota, potuisset; ut ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico, attingeres; cum præsertim essent multa præclara, et tu omnia concupîsses?

Denique nunc vide, quid inter te, cujus nomine apud Siculos dies festi agitantur, et præclara illa Verrea celebrantur, cui statuæ Romæ stant inauratæ, a communi Siciliæ, quemadmodum inscriptum videmus, datæ; vide, inquam, quid inter te, et hunc Siculum, qui abs te est, patrono Siciliæ, condemnatus, intersit. Hunc civitates ex Siciliâ permultæ, testimonio suo, legationibusque ob eam rem missis, publice laudant: te, omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, socia furtorum ac flagitiorum tu-

erum, publice laudat; ita tamen, novo more, ut legati lædant, legatio laudet; cæteræ quidem civitates publice literis, legationibus, testimoniis, accusant, queruntur, arguunt; si tu absolutus sis, funditus eversas se esse arbitrantur.

XLVII. Hoc de homine, ac de hujus bonis, etiam in Erycino monte monimentum tuorum flagitiorum crudelitatisque posuisti; in quo Sthenii Thermitani nomen adscriptum est. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti aut rationis res, quamobrem in eo potissimum Sthenianum præmium poneretur? utrum hoc signum cupiditatis tuæ, an tropæum necessitudinis atque hospitii, an amoris indicium, esse voluisti? Faciunt hoc homines, quos, in summâ nequitiâ, non solum libido et voluptas, verum etiam ipsius nequitiæ fama, delectat, ut multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relinqui velint. Ardebat amore illius hospitæ, propter quam hospitii jura violârat. Hoc non solum sciri tum, verum etiam commemorari semper, volebat. Itaque, ex illâ ipsâ re, quam, accusante Agathino, gesserat, Veneri potissimum deberi præmium statuit, quæ illam totam accusationem judiciumque conflârat. Putarem te gratum in Deos, si hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dedisses, sed de tuis; quod facere debuisti, præsertim cum tibi illo ipso anno a Chelidone venisset hæreditas.

Hic ego, si hanc causam non omnium Siculorum rogatu recepissem; si hoc a me muneris non universa provincia poposcisset; si me animus atque amor in rempublicam existimatioque offensa nostri ordinis ac judiciorum non hoc facere coëgisset; atque hæc una causa fuisset, quod amicum atque hospitem meum Sthenium, quem in quæsturâ meâ singulariter dilexissem, de quo optime existimâssem, quem in provinciâ existimationis meæ studiosissimum cupidissimumque cognôssem, tam crudeliter, scelerate, nefarieque tractâsses; tamen digna causa esset, cur inimici-

tias hominis improbissimi susciperem, ut hospitis salutem fortunasque defenderem: (fecerunt hoc multi apud majores nostros: fecit etiam nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, consularem virum, accusavit propter Egritomari Transalpini hospitis injurias) putarem me idoneum, qui exemplum sequerer humanitatis atque officii, proponeremque spem meis hospitibus ac necessariis, quo tutiorem vitam sese meo præsidio victuros esse arbitrarentur. Cum vero, in communibus injuriis totius provinciæ, Sthenii quoque causa contineatur, multique uno tempore a me hospites atque amici publice privatimque defendantur; profecto vereri non debeo, ne quis hoc, quod facio, non existimet me summi officii ratione impulsum coactumque suscepisse.

XLVIII. Atque, ut aliquando de rebus ab isto cognitis judicatisque, et de judiciis datis, dicere desistamus; et, quoniam facta istius in his generibus infinita sunt, nos modum aliquem et finem orationi nostræ, criminibusque, faciamus; pauca ex aliis generibus sumemus.

Audîstis, ob jus dicendum, Q. Varium dicere, procuratores suos isti centum et triginta millia nummûm dedisse: meministis Q. Varii testimonium, remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis ornatissimi, testimonio comprobari: scitis, Cn. Sertium, M. Modium, equites Romanos, sexcentos prætereа cives Romanos, multosque Siculos, dixisse, se isti pecuniam ob jus dicendum dedisse. De quo crimine quid ego disputem, cum id totum positum sit in testibus? quid porro argumenter, quâ de re dubitare nemo possit? An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is venalem in Siciliâ jurisdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum atque omnia decreta vendiderit? quin is ab Siculis, ob decreta interponenda, pecuniam acceperit, qui M. Octavium Ligurem, ob jus dicendum, poposcerit? Quod enim iste præterea genus pecuniæ cogendæ præteriit? quod non, ab omnibus aliis præ-

teritum, excogitavit? Ecqua res apud civitates Siculas expetitur, in quâ aut honos aliquis sit, aut potestas, aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quæstum, nundinationemque hominum, traduxeris?

XLIX. Dicta sunt, priore actione, et privatim et publice testimonia: legati Centuripini, Halesini, Catinenses, Panormitanique dixerunt, multarum præterea civitatum: jam vero privatim plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis, totâ Siciliâ per triennium neminem ullâ in civitate senatorem factum esse gratis; neminem, ut leges eorum sunt, suffragiis; neminem, nisi istius imperio aut literis; atque in his omnibus senatoribus cooptandis, non modo suffragia nulla fuisse, sed ne genera quidem spectata esse, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret; neque censûs, neque ætatis, neque cætera Siculorum jura valuisse. Quicumque senator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret; si is pretio apud istum fieret idoneus, ut vinceret, factum esse semper: non modo Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed ne ab senatu quidem populoque Romano datas. Quas enim leges sociis amicisque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a senatu, hæ debent et populi Romani et senatûs existimari.

Halesini, pro multis et magnis suis majorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis, suo jure nuper, L. Licinio, Q. Mucio consulibus, cum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Decrevit senatus honorifico senatûs-consulto, ut his C. Claudius, Appii filius, Pulcher, prætor, de senatu cooptando leges conscriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis qui tum erant, de eorum sententiâ leges Halesinis dedit; in quibus multa sanxit de ætate hominum, ne quis minor triginta annis natu; de quæstu, quem qui fecisset, ne legeretur; de censu, de cæteris rebus: quæ omnia, ante istum prætorem, et nostrorum magistratuum auctoritate, et Halesino-

rum summâ voluntate, valuerunt. Ab isto, et præco, qui voluit, istum ordinem pretio mercatus est, et pueri, annorum senûm septenûmque denûm, senatorium nomen nundinati sunt: et, quod Halesini, antiquissimi et fidelissimi socii atque amici, Romæ impetrârant, ut apud se ne suffragiis quidem fieri liceret, id pretio ut fieri posset, effecit.

L. Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent, in quibus et eadem illa sancta sunt, et hoc amplius: cum Agrigentinorum duo genera sint, unum veterum, alterum colonorum, quos T. Manlius prætor ex senatus-consulto de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum; cautum est in Scipionis legibus, ne plures essent in senatu ex colonorum numero, quam ex vetere Agrigentinorum. Iste (qui omnia jura pretio exæquâsset, omniumque rerum delectum atque discrimen pecuniâ sustulisset) non modo illa, quæ erant ætatis, ordinis, quæstûsque, permiscuit, sed etiam in his duobus generibus civium, novorum veterumque, delectum ordinemque turbavit. Nam, cum esset ex veterum numero quidam senator demortuus, et cum ex utroque genere par numerus reliquus esset; veterem cooptari necesse erat legibus, ut is amplior numerus esset. Quæ cum ita se res haberet, tamen ad istum venerunt emtum locum illum senatorium non solum veteres, sed etiam novi: fit, ut pretio novus vincat, literasque a prætore auferat. Agrigentini ad istum legatos mittunt, qui eum leges doceant, consuetudinemque omnium annorum demonstrent; ut iste intelligeret, si se illum locum vendidisse, cui ne commercium quidem esse oporteret. Quorum oratione iste, cum pretium jam accepisset, ne tantulum quidem commotus est.

Idem fecit Heracleæ: nam eo quoque colonos P. Rupilius deduxit; legesque similes de cooptando senatu, ac de numero veterum ac novorum, dedit. Ibi non solum iste, ut apud cæteros, pecuniam accepit, sed etiam genera veterum ac novorum, numerumque, permiscuit.

LI. Nolite exspectare, dum omnes obeam oratione meâ civitates. Hoc uno complector omnia, neminem isto prætore senatorem fieri potuisse, nisi qui isti pecuniam dedisset.

Hoc idem transfero in magistratus, curationes, sacerdotia; quibus in rebus non solum hominum jura, sed etiam Deorum religiones immortalium omnes, repudiavit. Syracusis lex est de religione, quæ in annos singulos Jovis sacerdotem sortito capi jubeat; quod apud illos amplissimum sacerdotium putatur. Cum suffragiis tres ex tribus generibus creati sunt, res revocatur ad sortem. Perfecerat iste imperio, ut, pro suffragio, Theomnastus, familiaris suus, in tribus illis renuntiaretur. In sorte, cui imperare non poterat, exspectabant homines, quidnam acturus esset. Homo (id, quod erat facillimum) primo vetat sortiri: jubet extra sortem Theomnastum renuntiari. Negant id Syracusani per religiones sacrorum ullo modo fieri posse: fas denique negant esse. Jubet ille sibi legem recitari: recitatur: in quâ scriptum erat, ut, "Quot essent renuntiati, tot in hydriam sortes conjicerentur: cujus nomen exîsset, ut is haberet id sacerdotium." Iste, homo ingeniosus et peracutus, Optime, inquit: nempe scriptum ita est, quot renuntiati erunt. Quot ergo (inquit) sunt renuntiati? Responsum, tres. Numquid igitur oportet, nisi tres sortes conjici; unam educi? Nihil. Conjici jubet tres, in quibus omnibus scriptum esset nomen Theomnasti. Fit clamor maximus, cum id universis indignum atque nefarium videretur. Ita Jovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur.

LII. Cephaledi mensis est certus, quo mense sacerdotem maximum creari oporteat. Erat ejus honoris cupidus Artemo quidam, Climachias cognomine, homo sane locuples, et domi nobilis: sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adesset. Ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contra diceret. Res ad

istum defertur, et istius more deciditur. Toreumata sane nota ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romæ erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut alio mense, ac fas erat, comitia haberentur, aut Herodoto præsenti honos adimeretur (id, quod iste non laborabat, Climachias minime volebat), excogitat, (dixi jamdudum; non est homo acutior quisquam, nec fuit) excogitat, inquam, quemadmodum mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset.

Est consuetudo Siculorum, cæterorumque Græcorum, quod suos dies mensesque congruere volunt cum solis lunæque ratione, ut nonnunquam, si quid discrepet, eximant unum aliquem diem, aut (summum) biduum, ex mense; quos illi ἐξαιρεσίμους dies nominant: item nonnunquam uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo. Quæ iste cum cognovisset, novus astrologus, qui non tam cœli rationem, quam cælati argenti duceret, eximi jubet, non diem ex mense, sed ex anno unum dimidiatumque mensem; hoc modo, ut, quo die (verbi causâ) esse oporteret Idus Januarias, eo die Calendas Martias proscriberet: ita-que fit, omnibus recusantibus et plorantibus. Dies is erat legitimus comitiis habendis; eo modo sacerdos Climachias renuntiatus est.

Herodotus, cum Româ revertitur, diebus (ut ipse putabat) quindecim ante comitia, offendit eum mensem, qui consequitur mensem comitialem, comitiis jam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Cephaleditani decreverunt intercalarium XLV dies longum, ut reliqui menses in suam rationem reverterentur. Hoc si Romæ fieri posset, certe aliquâ ratione expugnâsset iste, ut dies XLV inter binos ludos tollerentur, per quos solos judicium fieri posset.

LIII. Jam vero, censores quemadmodum in Siciliâ, isto prætore, creati sint, operæ pretium est cognoscere. Ille enim est magistratus apud Siculos, qui diligentissime mandatur a populo, propter hanc cau-

sam, quod omnes Siculi ex censu quotannis tributa conferunt; in censu habendo, potestas omnis æstimationis habendæ, summæque faciendæ, censori permittitur. Itaque eum populus, cui maxime fidem suarum rerum habeat, maximâ curâ deligit: et, propter magnitudinem potestatis, hic magistratus a populo summâ ambitione contenditur. In eâ re iste nihil obscure facere voluit, non in sortitione fallere, neque dies de fastis eximere. Nihil sane vafre nec malitiose facere conatus est: sed, ut studia cupiditatesque honorum atque ambitiones ex omnibus civitatibus tolleret (quæ res evertendæ reipublicæ solent esse), ostendit, sese in omnibus civitatibus censores esse facturum. Tanto mercatu prætoris indicto, concurritur undique ad istum Syracusas. Flagrabat domus tota prætoria studio hominum et cupiditate: nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantâque ambitione provinciæ totius in uno cubiculo inclusâ. Exquisitis palam pretiis, et licitationibus factis, describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is, suo labore, suisque accessionibus, hujus negotii atque operis molestiâ consequebatur, ut ad istum, sine ullâ sollicitudine, summa pecunia referretur. Jam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, plane adhuc cognoscere non potuistis: verumtamen, priore actione, quam varie, quam improbe prædatus esset, multorum ex testimoniis cognovistis.

LIV. Sed, ne miremini, quâ ratione hic tantum apud istum libertus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis sit; ut et istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo præsertim numero ac loco, et calamitatem provinciæ, cognoscatis. In mulierum corruptelis, et in omni ejusmodi luxuriâ atque nequitiâ, mirandum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines singularemque nequitiam natum atque aptum fuisse: investigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in ejusmodi rebus,

quamvis callide, quamvis audacter, quamvis impudenter: eumdem mira quædam excogitâsse genera furandi: nam ipsum Verrem tantum avaritiâ semper hiante atque imminenti fuisse; ingenio et cogitatione nullâ; ut, quidquid suâ sponte faciebat, (item ut vos Romæ cognovistis) eripere potius, quam fallere, videretur.

Hæc vero hujus erat ars et malitia miranda, quod acutissime totâ provinciâ, quid cuique accidisset, quid cuique esset necesse, indagare et odorari solebat: omnium adversarios, omnium inimicos, diligenter cognoscere, colloqui, attentare; ex utrâque parte causas, voluntates, perspicere, facultates, et copias: quibus opus esset, metum afferre; quibus expediret, spem ostendere: accusatorum et quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, literas, peritissime et callidissime venditabat.

Ac non solum erat administer istius cupiditatum; verum etiam ipse sui meminerat æque. Non solum nummos, si qui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; sed etiam voluptatum flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaque in Siciliâ non Athenionem (qui nullum oppidum cepit), sed Timarchidem fugitivum, omnibus oppidis per triennium scitote regnâsse: in Timarchidis potestate sociorum populi Romani antiquissimorum atque amicissimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunasque omnes fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates, accepto pretio, censores dimisit: comitia, isto prætore, censorum, ne simulandi quidem causâ, fuerunt.

LV. Jam hoc impudentissime: palam (licebat enim videlicet legibus) singulis censoribus denarii trecenti ad statuam prætoris imperati sunt. Censores CXXX facti sunt: pecuniam illam ob censuram, contra leges, clam dederunt; hæc denariûm XXXIX

millia palam, salvis legibus, contulerunt in statuam. Primum, quo tantam pecuniam? deinde, quamobrem censores ad statuam tibi conferebant? Ordo aliquis censorum est collegium? genus aliquod hominum? nam aut publice civitates istos honores habent; aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navicularii. Censores quidem quî magis, quam ædiles? Ob beneficium? Ergo hoc fatebere, abs te hæc petita esse (nam erepta non audebis dicere); te eos magistratus hominibus, beneficii, non reipublicæ, causâ permisisse? Hoc autem cum tute fatebere, quisquam dubitabit, quin tu istam apud populos provinciæ istius invidiam atque offensionem, non ambitionis neque beneficiorum collocandorum, sed pecuniæ conciliandæ, causâ susceperis?

Itaque illi censores fecerunt idem, quod in nostrâ republicâ solent ii qui per largitionem magistratus adepti sunt: dederunt operam, ut ita potestatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris explerent. Sic census habitus est, te prætore, ut eo censu nullius civitatis res publica posset administrari: nam locupletissimi cujusque census extenuârant, tenuissimi auxerant. Itaque, in tributis imperandis, tantum oneris plebi imponebatur, ut, etiamsi homines tacerent, res ipsa illum censum repudiaret; id, quod intelligi facillime re ipsâ potest.

LVI. Nam L. Metellus, qui (posteaquam ego inquirendi causâ in Siciliam veni) repente, Letilii adventu, istius non modo amicus, verum etiam cognatus, factus est; is, quod videbat istius censum stare nullo modo posse, eum censum observari jussit, qui, viro fortissimo atque innocentissimo, Sex. Peducæo, prætore, habitus esset. Erant enim tum censores legibus facti, delecti a suis civitatibus; quibus, si quid commisissent, pœnæ legibus erant constitutæ. Te autem prætore, qui censor aut legem metueret, quâ non tenebatur, quoniam creatus lege non erat; aut

animadversionem tuam, cum id, quod abs te emerat, vendidisset?

Teneat jam sane meos testes Metellus: cogat alios laudare, sicut in multis conatus est: modo hæc faciat, quæ facit. Quis enim unquam tantâ a quoquam contumeliâ, quis tantâ ignominiâ, affectus est? Quinto quoque anno Sicilia tota censetur. Erat censa, prætore Peducæo. Quintus annus cum, te prætore, incidisset, censa denuo est. Postero anno L. Metellus mentionem tui censûs fieri vetat: censores dicit de integro sibi creari placere: interea Peducæanum censum observari jubet. Hoc si tuus inimicus tibi fecisset, tamen, etsi animo æquo provincia tulisset, inimici judicium grave videretur. Fecit amicus recens, et cognatus voluntarius: aliter enim, si provinciam retinere, si salvus ipse in provinciâ vellet esse, facere non potuit.

LVII. Exspectas etiam, quid hi judicent? Si tibi magistratum abrogâsset, minore ignominiâ te affecisset, quam cum ea, quæ in magistratu gessisti, sustulit, atque irrita jussit esse. Neque in hac re solâ fuit ejusmodi; sed, antequam ego in Siciliam veni, in maximis rebus ac plurimis. Nam et Heraclio Syracusano tuos illos palæstritas bona restituere jussit, et Epicrati Bidinos, et pupillo Drepanitano A. Claudium: et, nisi mature Letilius in Siciliam venisset cum literis, minus XXX diebus Metellus totam triennii præturam tuam rescidisset.

Et, quoniam de eâ pecuniâ, quam tibi ad statuam censores contulerunt, dixi; non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ, quam tu a civitatibus statuarum nomine coëgisti. Video enim ejus pecuniæ summam esse pergrandem, ad HS CXX millia. Tantum conficitur ex testimoniis ac literis civitatum. Et iste hoc concedit, nec potest aliter dicere. Quare cujusmodi putamus esse illa, quæ negat, cum hæc tam improba sint, quæ fatetur?

Quid enim vis constitui? consumtam esse omnem istam pecuniam in statuis? Fac ita esse: tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab sociis pecuniam auferri, ut, omnibus in angiportis, prædonis improbissimi statuæ ponantur, quâ vix tuto transiri posse videatur.

LVIII. Verum ubi tandem, aut in quibus statuis, ista tanta pecunia consumta est? Consumetur, inquies. Scilicet exspectemus legitimum illud quinquennium. Si hoc intervallo non consumserit, tum denique nomen ejus, de repetundis pecuniis statuarum nomine, deferamus. Reus est maximis plurimisque criminibus in judicium vocatus. HS CXX millia ex hoc uno genere capta videmus. Si condemnatus eris, non (opinor) id ages, ut ista pecunia quinquennio consumatur in statuis: sin absolutus eris, quis erit tam amens, qui te, ex tot tantisque criminibus elapsum, post quinquennium statuarum nomine arcessat? Ita, si neque adhuc consumta ista pecunia est, et est perspicuum non consumtum iri; licet jam intelligamus, inventam esse rationem, quare et iste HS CXX millia uno genere conciliârit et ceperit, et cæteri, si a vobis hoc erit comprobatum, quam volent magnas hoc nomine pecunias capere possint; ut jam videamur non a pecuniis capiendis homines absterrere, sed, cum genera quædam pecuniarum capiendarum comprobârimus, honesta nomina turpissimis rebus imponere.

Etenim, si C. Verres HS CXX millia populum (verbi gratiâ) Centuripinum poposcisset, eamque ab his pecuniam abstulisset; non (opinor) esset dubium, quin eum, si tum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eumdem populum HS CCC millia poposcit, eaque coëgit atque abstulit? num idcirco absolvetur, quod adscriptum est, eam pecuniam datam statuarum nomine? Non, opinor; nisi forte id agimus, non ut magistratibus nostris moram accipiendi, sed ut sociis causam dandi, afferre videa-

mur. Quod si quem statuæ magnopere delectant, et si quis earum honore et gloriâ ducitur; is hæc tamen constituat necesse est: primum, averti pecuniam domum non placere; deinde, ipsarum statuarum modum quemdam esse oportere; deinde illud, certe ab invitis exigi non oportere.

LIX. Ac de avertendâ pecuniâ quæro abs te, utrum ipsæ civitates solitæ sint statuas tibi faciendas locare ei cui possent optimâ conditione locare, an aliquem curatorem præficere, qui statuis faciendis præesset, an tibi, an cui tu imperâsses, annumerare pecuniam? Nam, si per eos statuæ fiebant, a quibus tibi iste honos habebatur; audio: sin Timarchidi pecunia numerabatur; desine, quæso, simulare, te, cum in manifesto furto teneare, gloriæ studiosum ac monimentorum fuisse.

Quid vero? modum statuarum haberi nullum placet? atqui habeatur necesse est. Etenim sic considerate. Syracusana civitas (ut eam potissimum nominem) dedit ipsi statuam: est honos. Et patri: bella hæc pietatis et quæstuosa simulatio. Et filio: ferri hoc potest: hunc enim puerum non oderant. Verum quoties, et quot nominibus, a Syracusanis statuas auferes? Ut in foro statuerent, abstulisti: ut in curiâ, coëgisti: ut pecuniam conferrent in eas statuas, quæ Romæ ponerentur, imperâsti: ut iidem darent homines aratorum nomine: dederunt: ut iidem pro parte in commune Siciliæ conferrent: etiam id contulerunt. Una civitas cum tot nominibus pecuniam contulerit, idemque hoc civitates cæteræ fecerint; non res ipsa vos admonet, ut putetis, modum aliquem huic cupiditati constitui oportere? Quod si hoc voluntate suâ nulla civitas fecit; si omnes, imperio, metu, vi, malo adductæ, tibi pecuniam statuarum nomine contulerunt; per Deos immortales! num cui dubium esse poterit, quin, etiamsi quis statuerit, accipere ad statuas licere, idem tamen statuat, eripere certe non licere?

Primum igitur, in hanc rem, testem totam Siciliam citabo; quæ mihi unâ voce, statuarum nomine, magnam pecuniam per vim coactam esse demonstrat. Nam legationes omnium civitatum in postulatis communibus, quæ fere omnia ex tuis injuriis nata sunt, etiam hoc ediderunt, "ut statuas ne cui, nisi cum is de provinciâ decessisset, pollicerentur."

LX. Tot prætores in Siciliâ fuerunt: toties apud majores nostros Siculi senatum adierunt: toties hac memoriâ: tamen hujusce novi postulati genus atque principium tua prætura attulit. Quid enim tam novum, non solum re, sed genere ipso postulandi? Nam cætera, quæ sunt in iisdem postulatis de injuriis tuis, sunt nova; sed tamen non novo modo postulantur. Rogant et orant Siculi patres conscriptos, ut nostri magistratus posthac decumas lege Hieronicâ vendant. Tu primus contra vendideras: audio. Ne, in cellam quod imperatur, æstiment: hoc quoque, propter tuos ternos denarios, nunc primum postulatur: sed genus istud postulandi non est novum. Ne absentis nomen recipiatur: ex Sthenii calamitate et tuâ natum est injuriâ. Cætera non colligam. Sunt omnia Siculorum postulata ejusmodi, ut crimina collecta in unum te reum esse videantur: quæ tamen omnia novas injurias habent, sed postulationum formulas usitatas.

Hoc postulatum de statuis ridiculum esse videatur ei, qui rem sententiamque non perspiciat. Postulant enim, non, uti ne cogantur statuere. Quid igitur? ut ipsis ne liceat. Quid est hoc? petis a me, quod in tuâ potestate est, ut id tibi facere non liceat? Pete potius, ne quis te invitum polliceri aut facere cogat. Nihil ergo, inquit: negabunt enim omnes se coëgisse. Si me salvum esse vis, mihi impone istam vim, ut omnino mihi non liceat polliceri. Ex tuâ præturâ primum nata est hæc postulatio; quâ cum utuntur, hoc significant, atque adeo aperte ostendunt, sese ad statuas tuas pecuniam, metu ac malo coac-

tos, invitissimos contulisse. Quid? si hoc non dicant, tibi non necesse sit ipsi id confiteri? Vide, et perspice, quâ defensione sis usurus: nam intelliges, hoc tibi de statuis confitendum esse.

LXI. Mihi enim renuntiatur, ita constitui a tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, et ita eos abs te institui et doceri; ut quisque ex provinciâ Siciliâ gravior homo atque honestior testimonium vehementius dixerit, sicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis tuis defensoribus dicere, "Inimicus est propterea quod arator est." Itaque uno genere, opinor, circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quod eos infenso animo atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores, inimici omnes, adversarii sunt: nemo eorum est, quin perîsse te cupiat. Omnino præclare te habes, cum is ordo atque id genus hominum, quod optimum atque honestissimum est, a quo uno et summa reipublicæ et illa provincia maxime continetur, tibi est inimicissimum.

Verum esto: alio loco de aratorum animo et injuriis videro. Nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. Nempe ita dicis, propter decumas. Concedo: non quæro, jure an injuriâ sint inimici. Quid ergo illæ sibi statuæ equestres inauratæ volunt, quæ populi Romani oculos animosque maxime offendunt, propter ædem Vulcani? nam inscriptum esse video, quamdam ex his statuam aratores dedisse. Si honoris causâ statuam dederunt, inimici non sunt. Credamus testibus: tum enim honori tuo, nunc jam religioni suæ, consulunt. Sin autem metu coacti dederunt, confiteare necesse est, te in provinciâ pecuniam statuarum nomine per vim ac metum coëgisse. Utrum tibi commodum est, elige.

LXII. Equidem libenter hoc jam crimen de statuis relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam, ho-

noris tui causâ, voluntate suâ, contulisse. Da mihi hoc: jam tibi maximam partem defensionis præcideris. Non enim poteris, aratores tibi iratos esse atque inimicos, dicere. O causam singularem! o defensionem miseram ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore, et eum reum, qui prætor in Siciliâ fuerit, aratores ei statuam suâ voluntate statuisse: aratores de eo bene existimare, amicos esse, salvum esse cupere! Metuit, ne hoc vos existimetis: obruitur enim aratorum testimoniis.

Utar eo, quod datur. Certe hoc ita vobis judicandum est, eos, qui isti inimicissimi sunt (ut ipse existimari vult), ad istius honores atque monimenta pecuniam non voluntate suâ contulisse. Atque, ut hoc totum facillime intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, qui ex Siciliâ testes sint, sive togatum velis, sive Siculum, rogato, et eum, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum a te dicet; ecquid suo nomine in tuam statuam contulerit. Neminem reperies, qui neget: etenim omnes dederunt.

Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimicissimum tibi esse oporteat, qui abs te gravissimas injurias acceperit, pecuniam statuæ nomine dederit, vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et hujus ego pecuniæ, judices, quæ permagna est, impudentissimeque coacta ab invitis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiantur, esset coactum; quoniam intelligitis, ipsius quoque confessione ab invitissimis coactam esse.

LXIII. Venio nunc ad civitates Siciliæ: de quibus facillime judicium fieri voluntatis potest. An etiam Siculi inviti contulerunt? non est probabile. Etenim sic C. Verrem præturam in Siciliâ gessisse constat, ut, cum utrisque satisfacere non posset, et Siculis et togatis, officii potius in socios, quam ambitionis in

cives, rationem duxerit. Itaque eum non solum "*Patronum*" istius insulæ, sed etiam "*Sotera*," inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est! ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum *Soter*, qui salutem dedit. Hujus nomine etiam dies festi agitantur, pulchra illa Verrea, non quasi Marcellea, sed pro Marcelleis, quæ illi istius jussu sustulerunt. Hujus fornix in foro Syracusis est, in quo nudus filius stat: ipse autem ex equo nudatam ab se provinciam prospicit. Hujus statuæ omnibus locis; quæ hoc demonstrare videntur, propemodum non minus multas statuas istum posuisse Syracusis, quam abstulisse. Huic etiam Romæ videmus in basi statuarum, maximis literis incisum, "*A Communi Siciliæ*" datas. Quamobrem? Quî hoc probari potest cuiquam, tantos honores habitos esse ab invitis?

LXIV. Hîc tibi etiam multo magis, quam ante in aratoribus, videndum et considerandum est, quid velis. Magna res est. Utrum tibi Siculos, publice privatimque, amicos an inimicos existimari vis? si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitêre? Modo aratorum, honestissimorum hominum ac locupletissimorum, et Siculorum, et civium Romanorum, maximum numerum abs te abalienâsti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? Dices, tibi Siculos esse amicos? quî poteris? qui (quod nullo in homine antea fecerunt, ut in eum publice testimonium dicerent, cum præsertim ex eâ provinciâ condemnati sint complures, qui ibi prætores fuerunt, duo soli absoluti) huc conveniunt cum literis, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimoniis publicis: qui, si te laudarent, tamen id more potius suo, quam merito tuo, facere viderentur. Hi cum de tuis factis publice conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse injurias, ut multo maluerint de suo more decedere, quam de tuis moribus non dicere?

Confitendum est igitur tibi necessario, Siculos in-

amicos esse, qui quidem et in te gravissima postulata consulibus ediderint, et me, ut hanc causam salutisque suæ defensionem susciperem, obsecrârint: qui, cum a prætore prohiberentur, a quatuor quæstoribus impedirentur, omnium minas, atque omnia pericula, pro salute suâ, levia duxerint: qui, priore actione, ita testimonia graviter vehementerque dixerint, ut Artemonem, Centuripinum legatum, et publice testem, Q. Hortensius accusatorem, non testem, esse diceret. Etenim ille, cum propter virtutem et fidem, cum Androne, homine honestissimo et certissimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus a suis civibus electus est, ut posset multas istius et varias injurias quam apertissime vobis planissimeque explicare.

LXV. Dixerunt Halesini, Catinenses, Tyndaritani, Ennenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netinenses, Segestani: numerare omnes non est necesse. Scitis, quam multi et quam multa, priore actione, dixerint. Nunc et illi et reliqui dicent. Omnes denique hoc in hac causâ intelligent, hoc animo esse Siculos, ut, si in istum animadversum non sit, sibi relinquendas domos ac sedes suas, et ex Siciliâ decedendum, atque adeo fugiendum, esse arbitrentur. Hos homines, tu persuadebis, ad honores atque amplitudinem tuam, pecunias maximas voluntate suâ contulisse? Credo, qui te in tuâ civitate incolumem esse nollent, hi monimenta tuæ formæ ac nominis in suis civitatibus esse cupiebant. Res declaravit, ut cupierint. Jamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum statuas voluerint tibi statuere, an coacti sint.

De quo homine hoc auditum est unquam, quod tibi accidit, ut ejus in provinciâ statuæ, in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris, per vim, per universam multitudinem, dejicerentur? Tot homines in Asiâ nocentes, tot in Africâ, tot in Hispaniâ, Galliâ, Sardiniâ, tot in ipsâ Siciliâ fuerunt:

ecquo de homine hoc unquam audivimus? Novum est, judices: in Siculis quidem, et in omnibus Græcis, monstri simile. Non crederem hoc de statuis, nisi jacentes revulsasque vidissem: propterea quod apud omnes Græcos hic mos est, ut honorem, hominibus habitum in monimentis hujusmodi, nonnullâ religione Deorum consecrari arbitrentur.

Itaque, cum Rhodii bellum illud prope soli superius cum Mithridate rege gesserint, omnesque ejus copias acerrimumque impetum mœnibus, litoribus, classibusque suis exceperint; cum et regis inimici præter cæteros essent; statuam ejus, quæ erat apud ipsos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipsis urbis periculis attigerunt. Forsitan vix convenire videretur, quem ipsum hominem cuperent evertere, ejus effigiem simulacrumque servare: sed tamen videbam, apud eos cum essem, et religionem esse quamdam in his rebus, a majoribus traditam; et hoc disputare, cum statuâ se ejus habuisse temporis rationem, quo posita esset; cum homine vero, quo gereret bellum, atque hostis esset.

LXVI. Videtis igitur, consuetudinem religionemque Græcorum, quæ monimenta hostium in bello ipso soleat defendere, eam, summâ in pace, prætoris populi Romani statuis præsidio non fuisse. Taurominitani, quorum est civitas fœderata, homines quietissimi, qui maxime ab injuriis nostrorum magistratuum remotissimi consuêrant esse, præsidio fœderis; hi tamen istius evertere statuam non dubitaverunt: quâ ablatâ, basin tamen in foro manere voluerunt; quod gravius in istum fore putabant, si scirent homines, statuam ejus a Taurominitanis esse dejectam, quam si nullam unquam positam arbitrarentur. Tyndaritani dejecerunt in foro; et, eâdem de causâ, equum inanem reliquerunt. Leontinis, miserâ in civitate atque inani, tamen istius, in gymnasio, statua dejecta est. Nam quid ego de Syracusanis loquar, quod non est proprium Syracusanorum, sed et illo-

rum commune, et conventûs illius, ac prope totius provinciæ? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum, convenisse dicebatur tum, cum statuæ sunt illius dejectæ atque eversæ? at quo loco? celeberrimo ac religiosissimo; ante ipsum Serapim, in primo aditu vestibuloque templi. Quod nisi Metellus hoc tam graviter egisset, atque illam rem imperio edictoque prohibuisset, vestigium statuarum istius in totâ Siciliâ nullum esset relictum.

Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modo impulsu, verum omnino adventu meo, factum esse videatur. Omnia ista ante facta sunt, non modo, quam ego Siciliam, verum etiam quam iste Italiam attingeret. Dum ego in Siciliâ sum, nulla statua dejecta est. Posteaquam illinc discessi, quæ sunt gesta, cognoscite.

LXVII. Centuripinorum senatus decrevit, populusque jussit, ut, quæ statuæ C. Verris ipsius, et patris, et filii, essent, eas quæstores demoliendas locarent; dumque ea demolitio fieret, senatores ne XXX minus adessent. Videte gravitatem civitatis et dignitatem: neque eas in urbe suâ statuas esse voluerunt, quas inviti, per vim atque imperium, dedissent; neque ejus hominis, in quem ipsi, cum gravissimo testimonio, publice (quod nunquam antea) Romam mandata legatosque misissent: et id gravius esse putaverunt, si publico consilio, quam si per vim multitudinis, factum videretur.

Cum, hoc consilio, statuas Centuripini publice sustulissent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad se Centuripinum magistratum, et Decem-primos. Nisi restituissent statuas, vehementer iis minatur. Illi ad senatum renuntiant. Statuæ, quæ istius causæ nihil prodessent, reponuntur: decreta Centuripinorum, quæ de statuis erant facta, non tolluntur. Hîc ego aliud alii concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stulte facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminosum fore, si ejus statuæ essent dejectæ, quod sæpe vento, aut ali-

quo casu, fieri solet? Non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen atque accusatio nascitur? ex hominum judicio et voluntate.

LXVIII. Ego, si Metellus statuas reponere Centuripinos non coëgisset, hæc dicerem: Videte, judices, quantum et quam acerbum dolorem sociorum atque amicorum animis inusserint istius injuriæ; cum Centuripinorum amicissima et fidelissima civitas, quæ tantis officiis cum populo Romano conjuncta est, ut non solum rempublicam nostram, sed etiam in quovis homine privato nomen ipsum Romanorum, semper dilexerit, ea publico consilio atque auctoritate judicârit, C. Verris statuas esse in urbe suâ non oportere. Recitarem decreta Centuripinorum: laudarem illam civitatem (id, quod verissime possem): commemorarem, decem millia civium Centuripinorum, fortissimorum fidelissimorumque sociorum, eos omnes statuisse, "monimentum istius in suâ civitate nullum esse oportere." Hæc tum dicerem, si statuas Metellus non reposuisset. Velim quærere nunc ex ipso Metello, quidnam suâ vi et auctoritate mihi ex hac oratione præciderit. Eadem opinor omnia convenire. Neque enim, si maxime statuæ dejectæ essent, eas ego vobis possem jacentes ostendere. Hoc uno uterer, civitatem tam gravem statuas judicâsse C. Verris demoliendas. Hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quererer (si mihi videretur), tam iniquo jure sociis atque amicis imperari, ut iis ne in suis quidem beneficiis libero judicio uti liceret: ut vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, cum, in hac re, tam apertâ cupiditate fuerit, in quâ nihil obfuit. Sed ego Metello non irascor, neque ei suam purgationem eripio, quâ ille apud omnes utitur, ut nihil malitiose neque consulto fecisse videatur.

LXIX. Jam igitur est ita perspicuum, ut negare non possis, nullam tibi statuam voluntate cujusquam datam; nullam pecuniam, statuarum nomine, nisi vi expressam et coactam, Quo quidem in crimine, non illud solum intelligi volo, te ad statuas HS CXX millia coëgisse; sed multo etiam illud magis, quod simul demonstratum est, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum, sit et fuerit. In quo quæ vestra defensio futura sit, conjecturâ assequi non queo. Oderunt Siculi: togatorum enim causâ multa feci. At hi quidem acerrimi inimicissimique sunt. Inimicos habeo cives Romanos, quod sociorum commoda ac jura defendi. At socii in hostium numero se abs te habitos queruntur. Aratores inimici sunt propter decumas. Quid? qui agros immunes liberosque arant, cur oderunt? cur Halesini? cur Centuripini? cur Segestani? cur Halicyenses? Quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem, proferre possis, qui te non oderit, sive civium Romanorum, sive Siculorum? ut, etiamsi causam, cur te oderint, non possim dicere, tamen illud dicendum putem: "quem omnes mortales oderint, eum quoque vobis odio esse oportere."

An hoc dicere audebis; utrum de te aratores, utrum denique Siculi universi bene existiment, aut quo modo existiment, ad rem id non pertinere? Neque tu hoc dicere audebis; neque, si cupias, licebit. Eripiunt enim tibi istam orationem contemnendorum Siculorum atque aratorum statuæ illæ equestres, quas tu, paulo ante quam ad Urbem venires, poni inscribique jussisti, ut omnium inimicorum animos, accusatorumque, tardares. Quis enim tibi molestus esset, aut quis appellare auderet, cum videret statuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliæ? Quod est aliud in illâ provinciâ genus humanum? nullum. Ergo ab universâ provinciâ, generatimque a singulis ejus partibus, non solum diligitur, sed etiam

ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium, testimonia, cum, eorum nominibus in statuarum inscriptione positis, omnem te speràris invidiam atque infamiam tuam posse exstinguere? An, quorum auctoritate tu statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego dignitate accusationem meam comprobare non potero? nisi forte, quod apud publicanos gratiosus fuisti, in eâ re spes te aliqua consolatur. Quæ gratia ne quid tibi prodesse posset, ego meâ diligentiâ perfeci: ut etiam obesse deberet, tu tuâ sapientiâ curâsti. Etenim rem totam, judices, breviter cognoscite.

LXX. In scripturâ Siciliæ pro magistro est quidam L. Carpinatius, qui, et sui quæstûs causâ, et fortasse quod sociorum interesse arbitrabatur, bene penitus in istius familiaritatem sese dedit. Is, cum prætorem circum omnia fora sectaretur, neque ab eo unquam discederet, in eam jam venerat familiaritatem consuetudinemque in vendendis istius decretis et judiciis, transigendisque negotiis, ut prope alter Timarchides numeraretur. Hoc erat etiam capitalior, quod idem pecuniam iis, qui ab isto aliquid mercabantur, fœnori dabat. Ea autem fœneratio erat hujusmodi, judices, ut etiam hic quæstus huic cederet: nam, quas pecunias iis ferebat expensas, quibuscum contrahebat; aut scribæ istius, aut Timarchidi, aut etiam ipsi isti, referebat acceptas. Idem præterea pecunias istius extraordinarias grandes suo nomine fœnerabatur.

Hic primo Carpinatius, antequam in istius tantam familiaritatem pervenisset, aliquoties ad socios literas de istius injuriis miserat. Canuleius vero, qui in portu Syracusis operas dabat, furta quoque istius permulta nominatim ad socios perscripserat, ea quæ sine portorio Syracusis erant exportata: portum autem et scripturam eadem societas habebat. Ita factum

est, ut essent permulta, quæ ex societatis literis dicere in istum ac proferre possemus. Verum accidit, ut Carpinatius, qui jam cum isto summâ consuetudine, præterea re ac ratione, conjunctus esset, crebras postea literas ad socios de istius summis officiis in rem communem, beneficiisque, mitteret. Etenim, cum iste omnia, quæcumque Carpinatius postulabat, facere ac decernere solebat; tum ille etiam plura scribebat ad socios; ut, si posset, quæ antea scripserat, ea plane exstingueret. Ad extremum vero, cum iste jam decedebat, ejusmodi literas ad eos misit, ut huic frequentes obviam prodirent, gratiasque agerent; facturos se, si quid imperâsset, studiose pollicerentur. Ita-que socii fecerunt. Vetere instituto publicanorum, (non quod istum ullo honore dignum arbitrarentur, sed quod suâ interesse putabant, se memores gratosque existimari) gratias isti egerunt: Carpinatium sæpe ad se de ejus officiis literas misisse dixerunt.

LXXI. Iste, cum respondisset, se ea libenter fecisse, operasque Carpinatii magnopere laudâsset, dat amico suo cuidam negotium, qui tum magister erat ejus societatis, ut diligenter caveret atque prospiceret, ne quid esset in literis sociorum, quod contra suum caput atque existimationem valere posset. Itaque ille, multitudine sociorum remotâ, decumanos convocat: rem defert. Statuunt illi atque decernunt, ut eæ literæ, quibus existimatio C. Verris læderetur, removerentur, operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi esse posset.

Si ostendo, hoc decrevisse decumanos, si planum facio, hoc decreto remotas esse literas; quid exspectatis amplius? Possumne rem magis judicatam afferre, magis reum condemnatum in judicium adducere? At quorum judicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui severiora judicia desiderant, arbitrantur res judicare oportere; publicanorum judicio; quos videlicet nunc populus judices poscit;

de quibus, ut eos judices habeamus, legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed nobilissimo, promulgatam videmus.

Decumani, hoc est, principes et quasi senatores publicanorum, removendas de medio literas censuerunt. Habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam, [quibus hoc committam,] homines honestissimos ac locupletissimos, istos ipsos principes equestris ordinis; quorum splendore vel maxime istius, qui legem promulgavit, oratio et causa nititur. Venient in medium; dicent, quid statuerint. Profecto, si recte homines novi, non mentientur. Literas enim communes de medio removere potuerunt; fidem suam et religionem removere non possunt. Ergo equites Romani, qui te suo judicio condemnârunt, horum judicio condemnari noluerunt. Vos nunc, utrum illorum judicium an voluntatem sequi malitis, considerate.

LXXII. At vide, quid te amicorum tuorum studium, quid tuum consilium, quid sociorum voluntas, adjuvet. Dicam paulo promtius: (neque enim jam vereor, ne quis hoc me magis accusatorie, quam libere, dixisse arbitretur.) Si istas literas non decreto decumanorum magistri removissent, tantum possem in te dicere, quantum in literis invenissem: nunc, decreto isto facto, literisque remotis, tantum mihi licet dicere, quantum possum; tantum judici suspicari, quantum velit. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellectilem, plurima vasa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracusis exportâsse: his pro rebus quod portorium non esset datum, literas ad socios misisse L. Canuleium, qui in portu operas daret.

Satisne magnum hoc crimen videtur? nullum opinor, majus. Quid defendet Hortensius? postulabit, ut literas Canuleii proferam? crimen hujusmodi, nisi literis confirmetur, inane esse dicet? Clamabo;

literas remotas esse de medio; decreto sociorum erepta, mihi esse istius indicia ac monimenta furtorum. Aut hoc contendat nunquam esse factum, aut omnia tela excipiat, necesse est. Negas esse factum? Placet mihi ista defensio; descendo: æqua enim conditio, æquum certamen, proponitur. Producam testes, et producam plures eodem tempore. Quoniam tum, cum actum est, unâ fuerunt, nunc quoque unâ sint. Cum interrogabuntur, obligentur non solum jurisjurandi atque existimationis periculo, sed etiam communi inter se conscientiâ. Si planum fit, hoc ita, quemadmodum dico, esse factum; num poteris dicere, Hortensi, nihil in istis fuisse literis, quod Verrem læderet? Non modo id non dices; sed ne illud quidem tibi dicere licebit, tantum, quantum ego dicam, non fuisse. Ergo hoc, vestro consilio et gratiâ, perfecistis, ut (quemadmodum paulo ante dixi) et mihi summa facultas ad accusandum daretur, et judicibus libera potestas ad credendum.

LXXIII. Quod cum ita sit, nihil fingam tamen. Meminero, me non sumsisse, quem accusarem, sed recepisse, quos defenderem: vos ex me causam, non a me prolatam, sed ad me delatam, audire oportere: me Siculis satis esse facturum, si, quæ cognovi in Siciliâ, quæ accepi ab ipsis, diligenter exposuero: populo Romano, si nullius vim, nullius potentiam, pertimuero: vobis, si facultatem vere atque honeste judicandi fide et diligentiâ meâ fecero: mihimet, si ne minimum quidem de eo curriculo vitæ, quod mihi semper propositum fuit, decessero.

Quapropter, nihil est, quod metuas, ne quid in te confingam: etiam quod lætere, habes. Multa enim, quæ scio abs te esse commissa, quod aut nimium turpia aut parum credibilia sunt, prætermittam. Tantum agam de hoc toto nomine societatis. Ut jam scire possis, quæram, decretumne sit. Cum id invenero, quæram, remotæne sint literæ. Cum id quoque constabit, vos jam, me tacito, intelligetis, si illi,

qui hoc istius causâ decreverunt, equites Romani, nunc iidem in eum judices essent, istum sine dubio condemnarent, de quo literas eas, quæ istius furta indicarent, et ad se missas, et suo decreto remotas, scirent esse. Quem igitur, ab iis equitibus Romanis qui istius causâ cupiunt omnia, qui ab eo benignissime tractati sunt, condemnari necesse esset, is a vobis, judices, ullâ vi aut ratione absolvi potest?

Ac ne forte ea, quæ remota de medio, atque erepta vobis sunt, omnia ita condita fuisse, atque ita abdite latuisse videantur, ut, [hac diligentiâ] quam ego a me exspectari maxime puto, nihil horum [investigari,] nihil assequi potuerit; quæ consilio aliquo aut ratione inveniri potuerunt, inventa sunt, judices. Manifestis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam, quod in publicanorum causis vel plurimum ætatis meæ versor, vehementerque illum ordinem observo, satis commode mihi videor eorum consuetudinem usu tractandoque cognôsse.

LXXIV. Itaque, ut hoc comperi, remotas esse literas societatis; habui rationem annorum, per quos iste in Siciliâ fuisset: deinde quæsivi (quod erat inventu facillimum), qui per eosdem annos magistri istius societatis fuissent. Sciebam enim hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, cum tabulas novo magistro traderent, exempla literarum ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem reperiebam magistrum fuisse eo ipso anno, qui mihi maxime quærendus erat, primum veni. Sane homini præter opinionem improviso incidi. Scrutatus sum, quæ potui, et quæsivi omnia: inveni duos solos libellos, ab L. Canuleio missos sociis ex portu Syracusis: in quibus erat ratio scripta mensium complurium, rerum exportatarum istius nomine sine portorio. Itaque obsignavi statim. Erant hæc ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum literis reperire cupiebam; verum tantum inveni, judices, quod apud

vôs, quasi exempli causâ, proferre possem. Sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcumque videbitur esse, hoc quidem certe manifestum erit: de cæteris, ex hoc, conjecturam facere debebitis. Recita mihi, quæso, hunc primum libellum; deinde illum alterum.

(*Libelli Canuleii.*)

Jam non quæro, unde CCCC amphoras mellis habueris, unde tantam Melitensem vestem, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, jam quæro, unde hæc habueris: sed, quo tibi tantum opus fuerit, id quæro. Mitto de melle: sed tantumne Melitensium, quasi etiam amicorum uxores, tantum lectorum, quasi etiam omnium istorum villas, ornaturus esses?

LXXV. Cum hæc paucorum mensium ratio in his libellis sit, facite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo; ex his parvis libellis apud unum magistrum societatis repertis, vos jam conjecturâ assequi posse, cujusmodi prædo iste in illâ provinciâ fuerit, quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas, habuerit; quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam hujusmodi in rebus positam, confecerit: quæ vobis alio loco planius explicabuntur.

Nunc hoc attendite. His exportationibus, quæ recitatæ sunt, scribit HS LX socios perdidisse ex vicesimâ portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli et contemti libelli indicant, furta prætoris, quæ essent HS duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, cum illa sit hæc insula, quæ undique exitus maritimos habeat, quid ex cæteris locis exportatum putetis; quid Agrigento, quid Lilybæo, quid Panormo, quid Thermis, quid Halesâ, quid Catinâ, quid ex cæteris oppidis; quid vero Messanâ; quem iste sibi locum maxime tutum arbitrabatur; ubi animo semper soluto liberoque erat, quod sibi iste Mamertinos delegerat, ad quos omnia,

quæ aut diligentius servanda, aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis, cæteri remoti et diligentius sunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti sumus.

LXXVI. Nunc ad sociorum tabulas accepti et expensi, quas removere honeste nullo modo potuerunt, et ad amicum tuum Carpinatium, revertemur. Inspiciebamus Syracusis a Carpinatio confectas tabulas societatis, quæ significabant, multis nominibus eos homines versuram a Carpinatio fecisse, qui pecuniam Verri dedissent. Erit vobis luce clarius, judices, cum eos ipsos produxero, qui dederunt. Intelligetis enim, illa tempora, per quæ, cum essent in periculo, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis, non solum consulibus, verum etiam mensibus, convenire.

Cum hæc maxime cognosceremus, et jam in manibus tabulas haberemus; repente adspicimus lituras ejusmodi, quasi quædam vulnera tabellarum recentia. Statim suspicione offensi, ad ea ipsa nomina oculos animumque transtulimus. Erant acceptæ pecuniæ "a C. Verrutio, C. F." sic tamen, ut, usque ad alterum "*R*," literæ constarent integræ, reliquæ omnes essent in liturâ. Alterum, tertium, quartum, permulta erant ejusdemmodi nomina. Cum manifesta res, tum flagitiosa tabularum atque insignis turpitudo, teneretur; quærere incepimus de Carpinatio, quisnam esset is Verrutius, quîcum tantæ pecuniæ rationem haberet. Hærere homo, versari, rubere. Quod lege excipiuntur tabulæ publicanorum, quo minus Romam deportentur; ut res quam maxime clara ac testata esse posset, in jus ad Metellum Carpinatium voco; tabulasque societatis in forum defero. Fit maximus concursus hominum: et, quod erat Carpinatii nota cum isto prætore societas ac fœneratio, summe exspectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur.

LXXVII. Rem ad Metellum defero, me tabulas

perspexisse sociorum; in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus esse, meque hoc perspicere ex consulum mensiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verris, neque post decessionem, quidquam cum Carpinatio rationis habuisse. Postulo, mihi respondeat, qui sit iste Verrutius; mercator, an negotiator, an arator, an pecuarius; in Siciliâ sit, an jam decesserit. Clamare omnes ex conventu, neminem unquam ex Siciliâ fuisse Verrutium. Ego instare, ut mihi responderet, quis esset, ubi esset, unde esset? cur servus societatis, qui tabulas confecerit, semper in Verrutii nomine, certo ex loco, mendosus esset?

Atque hæc postulabam, non quo illum cogi putarem oportere, ut ea mihi responderet invitus; sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utriusque audacia perspicua esse posset. Itaque illum in jure, metu conscientiâque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix vivum, relinquo: tabulas in foro, summâ hominum frequentiâ, exscribo: adhibentur, in exscribendo, de conventu viri primarii: literæ, lituræque omnes, assimulatæ, expressæ, de tabulis in libros transferuntur.

Hæc omnia summâ curâ et diligentiâ recognita et collata, et ab hominibus honestissimis obsignata sunt. Si Carpinatius tum mihi respondere noluit, responde mihi nunc tu, Verres, quem esse hunc tuum pæne gentilem Verrutium putes. Fieri non potest, ut, quem video, te prætore, in Siciliâ fuisse, et quem ex ipsâ ratione intelligo locupletem fuisse, eum tu in tuâ provinciâ non cognôris. Atque adeo, ne hoc aut longius aut obscurius esse possit, procedite in medium; explicate descriptionem imaginemque tabularum; ut omnes mortales istius avaritiæ non jam vestigia, sed ipsa cubilia, videre possint.

(*Tabulæ.*)

LXXVIII. Videtis "*Verrutium?*" videtis primas literas integras? videtis extremam partem nominis,

caudam illam Verris, tanquam in luto, demersam esse in liturâ? Sic habent se tabulæ, judices, ut videtis. Quid exspectatis? quid quæritis amplius? Tu ipse, Verres, quid sedes? quid moraris? Nam aut exhibeas nobis Verrutium, necesse est, aut te esse Verrutium fateare. Laudabantur oratores veteres, Crassi illi et Antonii, quod crimina diluere dilucide, quod copiose reorum causas defendere, solerent. Nimirum illi, non ingenio solum his patronis, sed fortunâ etiam, præstiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defensioni locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla ejus vitæ pars summæ turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccatu tenebatur, ut, cum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret.

Nunc vero quid faciat Hortensius? Avaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum, nequissimumque, defendit. An ab hac ejus infamiâ, nequitiâ, vestros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavior, magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula, proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? At hæc sine cujusquam malo. Quis acerbior, quis insidiosior, quis crudelior, unquam fuit? In hoc homine, atque in ejusmodi causâ, quid facerent omnes Crassi et Antonii? Tantum, opinor, Hortensi, ad causam non accederent, ne, in alterius impudentiâ, sui pudoris existimationem amitterent. Liberi enim ad causas solutique veniebant; neque committebant, ut, si impudentes in defendendo esse noluissent, ingrati in deserendo existimarentur.

ORATIO VIII.

ACTIONIS SECUNDÆ
IN C. VERREM
LIBER TERTIUS.

De Frumento.

ARGUMENTUM.

CONTINET hic liber furta Verris in omni frumenti genere. Frumenti autem, quod prætor Siciliensis ab aratoribus exigere poterat et debebat, erat primo decumanum, quod aratores pro agris sibi attributis dabant; alterum erat emtum, quod, vi legis Rupiliæ, tenebantur populi Siciliæ vectigales populo Romano certo pretio vendere. Id erat vel decumanum alterum, cui pretium erat a senatu Romano constitutum, in modios singulos HS terni; vel imperatum, cui HS quaterni constituti erant. Constituebatur autem a senatu in annos singulos e lege Terentiâ et Cassiâ frumentariâ, quanta pecuniæ summa in utrumque emti genus ex ærario impenderetur: tertium erat æstimatum, sive in cellam, quod, ex S. C. et legibus, prætori in cellam ad usus suos imperabatur. Dabat senatus quæstori prætoris certam ex

ærario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, et quidem modium tritici HS IV, hordei autem HS II. Illam pecuniam aratoribus annumerabat; et deinde frumentum vehebatur, quorsum volebat. Licebat autem prætori certam pecuniam, quantam scilicet æquum erat, ab aratoribus, pro frumento et vecturâ, pacisci. Jam primum a cap. 6 ad 70, fraudes et furta Verris in decumano, a cap. 70 ad 81, in emto, et deinde in æstimato, ostendit.

IN C. VERREM IV.

I. Omnes, qui alterum, judices, nullis impulsi inimicitiis, nullâ privatim læsi injuriâ, nullo præmio adducti, in judicium reipublicæ causâ vocant, providere debent, non solum quid oneris in præsentia tollant, sed etiam quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur. Legem enim sibi ipsi dicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt; atque eo magis, si id (ut ante dixi) faciunt, nullâ re commoti aliâ, nisi utilitate communi. Nam, qui sibi hoc sumsit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si quâ in re ipse ab religione officii declinârit? Quapropter, hoc etiam magis ab omnibus ejusmodi civis laudandus ac diligendus est, qui non solum [a republicâ] civem improbum removet, verum etiam se ipsum ejusmodi fore profitetur ac præstat, ut sibi, non modo communi voluntate virtutis atque officii, sed etiam ut quâdam magis necessariâ ratione, recte sit honesteque vivendum.

Itaque hoc, judices, ex homine clarissimo atque eloquentissimo, L. Crasso, sæpe auditum est, cum se nullius rei tam pœnitere diceret, quam quod C. Carbonem unquam in judicium vocavisset. Minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat; et vitam suam pluribus, quam vellet, observari oculis arbitrabatur. Atque ille, his præsidiis ingenii fortunæque munitus, tamen hac curâ continebatur, quam sibi, nondum confirmato consilio, sed ineunte ætate, susceperat. Quo minus etiam perspicitur eorum virtus et integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quam qui jam firmatâ ætate, descendunt. Illi enim, ante-

quam potuerunt existimare, quanto liberior vita sit eorum qui neminem accusârint, gloriæ causâ, atque ostentationis, accusant: nos, qui jam, et quid facere, et quantulum judicare possemus, ostendimus, nisi facile cupiditates nostras teneremus, nunquam ipsimet nobis præcideremus istam licentiam libertatemque vivendi.

II. Atque hoc ego plus oneris habeo, quam qui cæteros accusârunt (si onus est id appellandum, quod cum lætitiâ feras ac voluptate); verumtamen hoc ego amplius suscepi, quam cæteri; quod ita postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem aut rapacem accusâris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiæ suspicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit semper, ne quâ in re asperior aut inhumanior fuisse videare. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vitâ vestigium libidinis appareat. Omnia postremo, quæ vindicâris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne objurgator quidem, ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Ego, in uno homine, omnia vitia, quæ possunt in homine perdito nefarioque esse, reprehendo: nullum esse dico indicium libidinis, sceleris, audaciæ, quod non in istius unius vitâ perspicere possitis. Ego, in isto reo, legem hanc, judices, mihi statuo; vivendum ita esse, ut isti, non modo factis dictisque omnibus, sed etiam oris oculorumque illâ contumaciâ ac superbiâ quam videtis, dissimillimus esse, ac semper fuisse, videar. Patior non moleste, judices, eam vitam, quæ mihi suâ sponte antea jucunda fuerit, nunc jam meâ lege et conditione necessariam quoque futuram.

III. Et in hoc homine sæpe a me quæris, Hortensi, quibus inimicitiis aut quâ injuriâ adductus, ad accusandum descenderim. Mitto jam rationem officii mei, necessitudinisque Siculorum: de ipsis tibi in-

imicitiis respondeo. An tu majores ullas inimicitias putas esse, quam contrarias hominum sententias, ac dissimilitudines studiorum et voluntatum? Fidem sanctissimam in vitâ qui putat, potest ei non inimicus esse, qui quæstor consulem suum, consiliis commissis, pecuniâ traditâ, rebus omnibus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppugnare, ausus sit? Pudorem et pudicitiam qui colit, potest animo æquo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium, videre? Qui religiones Deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana spoliârit omnia, qui ex thensarum orbitis prædari sit ausus, inimicus non esse quî potest? Qui jure æquo omnes putat esse oportere, is tibi non infestissimus sit, cum cogitet varietatem libidinemque decretorum tuorum? Qui sociorum injuriis, provinciarumque incommodis doleat, is in te non expilatione Asiæ, vexatione Pamphyliæ, squalore et lacrymis Siciliæ, concitetur? Qui civium Romanorum jura ac libertatem sanctam apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam quam inimicus esse debeat, cum tua verbera, cum secures, cum cruces ad civium Romanorum supplicia fixas, recordetur? An, si quâ in re contra rem meam decrêsset aliquid injuriâ, jure me ei inimicum esse [arbitrarere]; cum omnia contra omnium bonorum rem, causam, rationem, utilitatem, voluntatemque fecerit, quæris, cur ei sim inimicus, cui populus Romanus infestus sit? qui præsertim plus etiam, quam pars virilis postulat, pro voluntate populi Romani, oneris ac muneris suscipere debeam.

IV. Quid? illa, quæ leviora videntur esse, non cujusvis animum possunt movere? quod ad tuam ipsius amicitiam, cæterorumque hominum magnorum atque nobilium, faciliorem aditum istius habet nequitia et audacia, quam cujusquam nostrûm virtus et integritas? Odistis hominum novorum industrias: despicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium vero et virtutem depressam exstinctamque

cupitis: Verrem amatis. Ita credo: si non virtute, non industriâ, non innocentiâ, non pudore, non pudicitiâ; at sermone, at literis, at humanitate ejus, delectamini. Nihil horum est: contraque, sunt omnia, cum summo dedecore ac turpitudine, tum singulari stultitiâ atque inhumanitate, oblita. Huic homini si cujus domus patet, utrum ea patere, an hiare ac poscere aliquid, videtur? Hunc vestri janitores, hunc cubicularii, diligunt: hunc liberti vestri, hunc servi ancillæque amant: hic cum venit, extra ordinem vocatur: hic solus introducitur; cæteri sæpe, frugalissimi homines, excluduntur. Ex quo intelligi potest, eos vobis esse carissimos, qui ita vixerunt, ut, sine vestro præsidio, salvi esse non possint.

Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vivere in pecuniâ tenui, ut prorsus nihil acquirere velimus; ut dignitatem nostram, populique Romani beneficia, non copiis, sed virtute, tueamur; istum, rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem, circumfluere atque abundare? hujus argento [domos vestras,] hujus signis et tabulis forum comitiumque, ornari? præsertim cum vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis ornet? Verrem esse, qui cum L. Mummio certet; ut plures hic sociorum urbes, quam ille hostium, spoliâsse videatur? plures hic solus villas ornamentis fanorum, quam ille fana spoliis hostium, ornâsse? Et is erit ob eam rem vobis carior, ut cæteri libentius, suo periculo, vestris cupiditatibus serviant?

V. Verum hæc et dicentur alio loco, et dicta sunt: nunc proficiscemur ad reliqua, si pauca ante fuerimus a vobis, judices, deprecati. Superiore omni oratione, perattentos vestros animos habuimus. Id fuit nobis gratum admodum. Sed multo erit gratius, si reliqua voletis attendere; propterea quod, in his omnibus quæ antea dicta sunt, erat quædam, ex ipsâ varietate ac novitate rerum ac criminum, delectatio. Nunc trac-

tare causam instituimus frumentariam, quæ, magnitudine injuriæ [et re,] criminibus cæteris antecellit; jucunditatis, in agendo, et varietatis, minus habebit. Vestrâ autem auctoritate et prudentiâ dignissimum est, judices, in audiendi diligentiâ non minus religioni tribuere, quam voluptati. In hac causâ frumentariâ cognoscendâ, hæc vobis proponite, judices, vos de rebus fortunisque Siculorum omnium, de civium Romanorum qui arant in Siciliâ, bonis, de vectigalibus a majoribus traditis, de vitâ victuque populi Romani, cognituros. Quæ si magna atque adeo maxima vobis videntur; quam varie et quam copiose dicantur, exspectare nolite.

Neminem vestrûm præterit, judices, omnem utilitatem opportunitatemque provinciæ Siciliæ, quæ ad commoda populi Romani adjuncta sit, consistere in re frumentariâ maxime: nam cæteris rebus adjuvamur ex illâ provinciâ; hac vero alimur ac sustinemur. Ea causa tripertita, judices, erit in accusatione. Primum enim de decumano, deinde de emto dicemus frumento, postremo de æstimato.

VI. Inter Siciliam cæterasque provincias, judices, in agrorum vectigalium ratione, hoc interest, quod cæteris aut impositum vectigal est certum, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis et plerisque Pœnorum, quasi victoriæ præmium, ac pœna belli; aut censoria locatio constituta est, ut Asiæ, lege Semproniâ: Siciliæ civitates sic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem jure essent, quo fuissent; eâdem conditione populo Romano parerent, quâ suis antea paruissent.

Perpaucæ Siciliæ civitates sunt bello a majoribus nostris subactæ; quarum ager cum esset publicus populi Romani factus, tamen illis est redditus. Is ager a censoribus locari solet. Fœderatæ civitates duæ sunt, quarum decumæ venire non soleant, Mamertina et Taurominitana: quinque præterea, sine fœdere, immunes civitates ac liberæ, Centuripina, Halesina,

Segestana, Halicyensis, Panormitana: præterea omnis ager Siciliæ civitatum decumanus est: itemque, ante imperium populi Romani, ipsorum Siculorum voluntate et institutis fuit.

Videte nunc majorum sapientiam, qui, cum Siciliam, tam opportunum subsidium belli atque pacis, ad rempublicam adjunxissent, tantâ curâ Siculos tueri et retinere voluerunt, ut non modo eorum agris vectigal novum nullum imponerent; sed ne legem quidem venditionis decumarum, neve vendendi aut tempus aut locum, commutarent; ut certo tempore anni, ut ibidem in Siciliâ, denique ut lege Hieronicâ venderent. Voluerunt eos in suis rebus ipsos interesse; eorumque animos, non modo lege novâ, sed ne nomine quidem legis novo, commoveri. Ita decumas lege Hieronicâ semper vendendas censuerunt, ut iis jucundior esset muneris illius functio, si ejus regis, qui Siculis carissimus fuit, non solum instituta, commutato imperio, verum etiam nomen maneret. Hoc jure, ante Verrem prætorem, Siculi semper usi sunt: hic primus instituta omnium, consuetudinem a majoribus traditam, conditionem amicitiæ, jus societatis, convellere et commutare ausus est.

VII. Quâ in re primum illud reprehendo et accuso, cur, in re tam veteri, tam usitatâ, quidquam novi feceris. Ingenio aliquid assecutus es? Tot homines sapientissimos et clarissimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentiâ consilioque vicisti? Est tuum; est ingenii diligentiæque tuæ. Do hoc tibi et concedo: scio, te Romæ, cum prætor esses, edicto tuo possessiones hæreditatum a suis ad alienos, a primis hæredibus ad secundos, a legibus ad libidinem tuam, transtulisse. Scio, te edicta superiorum omnium correxisse, et possessiones hæreditatum, non secundum eos qui proferrent, sed secundum eos qui dicerent testamentum factum, dedisse: easque res novas abs te prolatas et inventas magno tibi quæstui fuisse scio: eumdemque te memini censorias quoque

leges in sartis tectis exigendis tollere et commutare; ne is redimeret, cuja res esset; ne pupillo tutores propinquique consulerent, quo minus fortunis omnibus everteretur; exiguam diem præfinire operi, quo cæteros ab negotio excluderes, ipse in tuo redemtore nullam certam diem observares.

Quamobrem novam legem te in decumis statuisse non miror, hominem in edictis prætoriis, in censoriis legibus, tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror, te aliquid excogitâsse: sed, quod tuâ sponte, injussu populi, sine senatûs auctoritate, jura provinciæ Siciliæ mutâris, id reprehendo, id accuso. L. Octavio et C. Cottæ consulibus senatus permisit, ut vini et olei decumas, et frugum minutarum, quas ante te quæstores in Siciliâ vendere consuêssent, Romæ venderent; legemque his rebus, quam ipsis videretur, edicerent. Cum locatio fieret, publicani postulârunt, quasdam res ut ad legem adderent, neque tamen a censoriis cæteris legibus recederent. Contra dixit is (qui casu tum Romæ fuit) tuus hospes, Verres, hospes, inquam, et familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Consules causam cognoverunt: cum viros primarios atque amplissimos civitatis multos in consilium advocâssent, de consilii sententiâ pronuntiârunt, se lege Hieronicâ vendituros.

VIII. Itane vero? prudentissimi viri, summâ auctoritate præditi, quibus senatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem potestatem permiserat, populusque Romanus idem jusserat, Siculo uno recusante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicæ legis mutare noluerunt: tu, homo minimi consilii, nullius auctoritatis, injussu populi ac senatûs, totâ Siciliâ recusante, cum maximo detrimento atque adeo exitio vectigalium, totam Hieronicam legem sustulisti.

At quam legem corrigit, judices, atque adeo totam tollit? acutissime ac diligentissime scriptam quæ

omnibus custodiis subjectum aratorem decumano tradit, ut, neque in segetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in asportando frumento, grano uno possit arator, sine maximâ pœnâ, fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter est, ut eum scripsisse appareat, qui alia vectigalia non haberet; ita acute, ut Siculum; ita severe, ut tyrannum; quâ lege Siculis tamen arare expediret: nam ita diligenter constituta sunt jura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decumâ non possit auferri.

Cum hæc essent ita constituta, Verres tot annis atque adeo sæculis inventus est, qui hæc non commutaret, sed everteret; eaque, quæ jamdiu ad salutem sociorum, utilitatemque reipublicæ, composita comparataque essent, ad suos improbissimos quæstus converteret; qui primum certos instituerit nomine decumanos, re verâ ministros ac satellites cupiditatum suarum: per quos ostendam sic provinciam per triennium vexatam atque vastatam, judices, ut eam multis annis, multorum innocentiâ sapientiâque, recreare nequeamus.

IX. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cujus improbitate singulari, gravissimarum legationum querimoniâ, audîstis. Adspicite, judices, vultum hominis et adspectum: et, ex eâ contumaciâ quam hîc in perditis rebus retinet, illos ejus spiritus Sicilienses quos fuisse putetis, cogitate ac recordamini. Hic est Apronius, quem in provinciâ totâ Verres, cum undique nequissimos homines conquisîsset, et cum ipse secum sui similes duxisset non parum multos, nequitiâ, luxuriâ, audaciâ, sui simillimum judicavit. Itaque istos inter se perbrevi tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpitudo similitudoque, conjunxit.

Verris mores improbos impurosque nôstis. Fingite vobis, si potestis, aliquem, qui, in omnibus istis re-

bus, par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit: is erit Apronius ille; qui, ut ipse, non solum vitâ, sed etiam corpore atque ore significat, immensa aliqua vorago est ac gurges vitiorum turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis, principem adhibebat: tantamque habebat morum similitudo conjunctionem atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus ac barbarus, isti uni commodus ac disertus, videretur; ut, quem omnes odissent, neque videre vellent, sine eo iste esse non posset; ut, cum alii, ne conviviis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis, uteretur; postremo, ut odor Apronii teterrimus oris et corporis, quem (ut aiunt) ne bestiæ quidem ferre possent, uni isti suavis et jucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus, in cubiculo socius, in convivio dominus; ac tum maxime, cum, accubante prætextato prætoris filio, in convivio saltare nudus cœperat.

X. Hunc (uti dicere institui) principem Verres, ad fortunas aratorum vexandas diripiendasque, esse voluit: hujus audaciæ, nequitiæ, crudelitati, fidelissimos socios, optimosque cives, scitote, hoc prætore, traditos, judices, atque addictos fuisse, novis institutis et edictis, totâ Hieronicâ lege (quemadmodum antea dixi) rejectâ et repudiatâ.

Primum, edictum, judices, audite præclarum: "Quantum decumanus edidisset aratorem sibi decumæ dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogeretur." Quomodo? Quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? utrum prætoris institutum in socios, an in hostes victos insani edictum atque imperium tyranni? Ego tantumdem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid omne? immo plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid censes? Aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere. Per Deos immortales!

quid est hoc? verisimile enim non est. Sic mihi persuadeo, judices, tametsi omnia in istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. Ego enim, cum hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, si hæc edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare possem; sicuti faciam. Da, quæso, scribæ: recitet ex codice. Recita edictum de professione.

(*Edictum de professione.*)

Negat me recitare totum: nam id significare nutu videtur. Quid prætereo? an illud, ubi caves tamen Siculis, et miseros respicis aratores? edicis enim, te in decumanum, si plura sustulerit, quam debitum sit, in octuplum judicium daturum esse. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod postulat; totum recita.

(*Edictum de judicio in octuplum.*)

Judicio ut arator decumanum persequatur? Miserum atque iniquum, ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad subsellia, ab usu rerum rusticarum ad insolitam litem atque judicium.

XI. Cum, omnibus in aliis vectigalibus, Asiæ, Macedoniæ, Hispaniæ, Galliæ, Africæ, Sardiniæ, ipsius Italiæ, [quæ vectigalia sunt,] cum, in his (inquam) rebus omnibus, publicanus petitor ac pignerator, non ereptor neque possessor, soleat esse; tu, de optimo, de justissimo, de honestissimo genere hominum, hoc est, de aratoribus, ea jura constituebas, quæ omnibus aliis essent contraria. Utrum est æquius, decumanum petere, an aratorem repetere? judicium, integrâ re, an perditâ, fieri? eum, qui manu quæsierit, an eum, qui digito licitus sit, possidere? Quid? qui in singulis jugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, (quo in numero magnus, ante te prætorem, numerus, magna multitudo Siculorum fuit) quid facient? Cum dederint Apronio, quod poposcerit, relinquent arationes? relinquent Larem fami-

liarem suum? venient Syracusas, ut, te prætore videlicet, æquo [jure], Apronium, delicias ac vitam tuam, judicio recuperatorio persequantur?

Verum esto: reperietur aliquis fortis et experiens arator, qui, cum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, judicio repetat, et pœnam octupli persequatur. Exspecto vim edicti, severitatem prætoris: faveo aratori; cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem postulat arator? nihil, nisi ex edicto judicium in octuplum. Quid Apronius? non recusat. Quid prætor? jubet recuperatores rejicere. Decurias scribamus. Quas decurias? de cohorte meâ rejicies, inquit. Quid? ista cohors quorum hominum est? Volusii haruspicis, et Cornelii medici, et horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum unquam judicem nec recuperatorem dedit: iniquos decumanis esse aiebat omnes, qui ullam agri glebam possiderent. Veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani convivii crapulam exhalâssent.

XII. O præclarum et commemorandum judicium! o severum edictum! o tutum perfugium aratorum!

Atque, ut intelligatis, cujusmodi ista judicia in octuplum, cujusmodi istius de cohorte recuperatores existimati sint; sic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentiâ permissâ, ut tantum ab aratore, quantum poposcisset, auferret, plus, quam deberetur, poposcisse? Considerate cum vestris animis vosmet ipsi, ecquem putetis, præsertim cum id, non solum avaritiâ, sed etiam [imprudentiâ,] accidere potuerit. Multos necesse est. At ego omnes dico plus, ac multo plus, quam decumas, abstulisse. Cedo mihi unum ex triennio præturæ tuæ, qui octupli damnatus sit. Damnatus? immo vero, in quem judicium ex edicto tuo postulatum sit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam sibi factam queri posset: nemo decumanorum, qui grano amplius sibi, quam deberetur,

deberi professus esset. Immo vero, contra, rapiebat et asportabat, quantum a quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores spoliati ac vexati querebantur; neque tamen ullum judicium reperietur.

Quid est hoc? Tot viri fortes, honesti, gratiosi, tot Siculi, tot equites Romani, ab uno homine nequissimo ac turpissimo læsi, pœnam octupli, sine ullâ dubitatione commissam, non persequebantur? Quæ causa? quæ ratio est? Una illa, judices, quam videtis; quod ultro etiam illusos se et irrisos ab judicio discessuros videbant. Etenim quod esset judicium, cum, e Verris turpissimo flagitiosissimoque comitatu, tres recuperatorum nomine assedissent, asseclæ istius, non a patre ei traditi, sed a meretriculâ commendati?

Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta, se pulsatum verberatumque diceret. Conferrent viri boni capita: de comissatione loquerentur inter se, ac de mulierculis, si quas a prætore abeuntes possent deprehendere. Res agi videretur. Surrexisset Apronius, nova dignitas publicani, non, ut decumanus, squaloris plenus ac pulveris, sed unguentis oblitus, vino vigiliisque languidus. Omnia, primo motu ac spiritu suo, vini, unguenti, corporis odore complêsset. Dixisset hæc, quæ vulgo dicere solebat, non se decumas emisse, sed bona fortunasque aratorum; non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum, dominum illorum ac tyrannum. Quæ cum dixisset, illi viri optimi, de cohorte istius recuperatores, non de absolvendo Apronio deliberarent, sed quærerent, ecquo modo petitorem ipsum Apronio condemnare possent.

XIII. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum cum decumanis, hoc est, Apronio, permisisses, ut, quantum vellet, posceret; quantum poposcisset, auferret; hoc tibi defensionis ad judicium tuum comparabas, habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum? Si, mehercule, ex omni copiâ conven-

tūs Syracusani, splendidissimorum honestissimorumque hominum, faceres potestatem aratori, non modo rejiciendi, sed etiam sumendi recuperatores; tamen hoc novum genus injuriæ ferre nemo posset, te, cum tuos omnes fructus publicano tradidisses, et rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere ac persequi lite atque judicio. Cum vero, verbo, judicium sit in edicto, ré quidem verâ tuorum comitum, hominum nequissimorum, collusio cum decumanis, sociis tuis, atque adeo procuratoribus; tamen audes illius judicii mentionem facere; præsertim cum id non modo oratione meâ, sed etiam re ipsâ, refellatur? cum, in tantis incommodis aratorum, injuriisque decumanorum, nullum ex isto præclaro edicto non modo factum, sed ne postulatum quidem, judicium inveniatur.

Erit tamen in aratores lenior, quam videtur. Nam, qui in decumanos octupli judicium se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet dicere aratoribus infestum aut inimicum fuisse? quanto lenior est, quam in publicanum! Edixit, ut, quod decumanus edidisset sibi dari oportere, id ab aratore magistratus Siculus exigeret. Quid dereliquit judicii, quod in aratorem dari posset? Non malum est, inquit, esse istam formidinem; ut, cum exactum sit ab aratore, tamen, ne se commoveat, reliquus metus judicii sit. Si judicio a me vis exigere, remove Siculum magistratum: si hanc vim adhibes, quid opus est judicio? Quis porro erit, qui non malit decumanis tuis dare, quod poposcerint, quam ab asseclis tuis quadruplo condemnari?

XIV. Illa vero præclara est clausula edicti, quod omnium controversiarum quæ essent inter aratorem et decumanum, si uter velit, edicit, se recuperatores daturum. Primum, quæ potest esse controversia, cum is, qui petere debet, aufert? et cum is non, quantum debetur, sed quantum commodum est, au-

fert; ille autem, unde ablatum est, judicio suum recuperare nullo modo potest. Deinde in hoc homo [lynceus] etiam callidus ac veterator esse vult, quod ita scribit, "Si uter volet, recuperatores dabo." Quam lepide se furari putat! Utrique facit potestatem; sed, utrum ita scripserit, "Si uter volet," an, "Si decumanus volet," nihil interest. Arator enim tuos istos recuperatores nunquam volet.

Quid? illa cujusmodi sunt, quæ ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honestissimo homine, equiteque Romano, resistente Apronio, et affirmante, se plus decumâ non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de areâ tolleret ante quam cum decumano pactus esset. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, et imbri frumentum corrumpi in areâ patiebatur; cum illud edictum repente uberrimum et quæstuosissimum nascitur, ut, ante Calendas Sextiles, omnes decumas ad aquam deportatas haberent.

Hoc edicto, non Siculi (nam eos quidem jam superioribus edictis satis perdiderat atque afflixerat), sed isti ipsi equites Romani, qui suum jus retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines, et aliis prætoribus gratiosi, vincti Apronio traditi sunt. Attendite enim, cujusmodi edicta sint. "Ne tollat," inquit, "ex areâ, nisi erit pactus." Satis hæc magna vis est ad inique paciscendum: malo enim plus dare, quam non mature ex areâ tollere. At ista vis Septitium, et nonnullos Septitii similes, non coërcet: qui ita dicunt: Non tollam potius, quam paciscar. His hoc opponitur: deportatum habeas ante Calendas Sextiles. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies præstituta tollere cogebat ex areâ. Prohibitio tollendi, nisi pactus esset, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

XV. Jam vero illud, non solum contra legem Hieronicam, nec solum contra consuetudinem supe-

riorum, sed etiam contra omnia jura Siculorum, quæ habent a senatu populoque Romano, ne extra suum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iste, ut arator decumano, quo vellet decumanus, vadimonium promitteret: ut hîc quoque Apronio, cum ex Leontino usque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quæstus accederet: quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quod edixerat, ut aratores jugera sationum suarum profiterentur. Quæ res cum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit (sicut ostendam), neque ad ullam utilitatem reipublicæ pertinuit; tum vero ad calumnias, in quas omnes inciderent, quos vellet Apronius. Ut enim quisque contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum judicium de professione jugerum postulabatur: cujus judicii metu magnus a multis frumenti numerus ablatus, magnæque pecuniæ coactæ sunt; non quo jugerum numerum vere profiteri esset difficile, aut amplius etiam profiteri, (quid enim in eo periculi esse posset?) sed causa erat judicii postulandi, quod ex edicto professus non esset. Judicium autem quod fuerit isto prætore, si, quæ cohors et qui comitatus fuerit, meministis, scire debetis. Quid igitur est, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, judices? Injuriamne factam sociis? at videtis. Auctoritatem superiorum repudiatam? non audebit negare. Tantum Apronium isto prætore potuisse? confiteatur necesse est.

XVI. Sed vos fortasse, quod vos lex commonet, id in hoc loco quæretis, num quas ex hisce rebus pecunias ceperit? Docebo, cepisse maximas; omnesque eas iniquitates, de quibus antea dixi, sui quæstûs causâ constituisse convincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus usurum se putat, ex defensione ejus dejecero.

Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? an tu decumas, homo audacissime atque amentissime,

vendidisti? tu partes eas, quas te senatus populusque Romanus voluit, an fructus integros, atque adeo bona fortunasque aratorum omnes, vendidisti? Si palam præco jussu tuo prædicâsset, non decumas frumenti, sed dimidias venire partes, et ita emtores accessissent, ut ad dimidias partes emendas; si pluris vendidisses tu dimidias, quam cæteri decumas, cuinam mirum videretur? Quid vero, si præco decumas pronuntiavit; re verâ, hoc est, lege, edicto, conditione, plus etiam, quam dimidiæ venierunt? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluris, quod non licebat, quam cæteros, quod oportebat, vendidisse?

Pluris vendidi decumas, quam cæteri. Quibus rebus id assecutus es? Innocentiâ? Adspice ædem Castoris: deinde, si audes, fac mentionem innocentiæ. Diligentiâ? codicis lituras tui contemplare in Sthenii Thermitani nomine: deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui testes interrogari priore actione nolueris, et iis tacitum os tuum præbere malueris, quantumvis et te et patronos tuos ingeniosos esse dicito. Quâ re igitur id, quod ais, assecutus es? magna est enim laus, si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti. Tibi fortasse idoneus fuit nemo, quem imitarere: at te videlicet, inventorem rerum optimarum ac principem, imitabuntur omnes.

Quis aratorum, te prætore, decumam dedit? quis duas? quis non maximo se affectum beneficio putavit, cum tribus decumis pro unâ defungeretur, præter paucos, qui, propter societatem furtorum tuorum, nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, senatûsque bonitatem, quid intersit. Senatus, cum temporibus reipublicæ cogitur, ut decernat, ut alteræ decumæ exigantur, ita decernit, ut pecunia pro his decumis solvatur aratoribus; ut, quod plus sumitur quam debetur, id emi, non auferri, putetur. Tu, cum tot decumas non senatûs-consulto, sed

novis edictis tuis nefariisque institutis, exigeres et eriperes, magnum te fecisse arbitrabere, si pluris vendideris, quam L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii, quam Cn. Pompeius, quam M. Marcellus, qui ab æquitate, ab lege, ab institutis, non recesserunt?

XVII. An tibi unius anni aut biennii ratio habenda fuit; salus provinciæ, commoda rei frumentariæ, ratio reipublicæ in posterum fuit negligenda? cum ita rem constitutam accepisses, ut et populo Romano satis frumenti ex Siciliâ suppeditaretur, et aratoribus tamen arare atque agros colere expediret. Quid effecisti? quid assecutus es? Ut populo Romano, prætore te, nescio quid ad decumas accederet, deserendas arationes relinquendasque curâsti. Successit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quam Metellus? tu laudis et honoris cupidior? tibi enim consulatus quærebatur, Metello paternus honor et avitus negligebatur: multo minoris vendidit, non modo, quam tu, sed etiam, quam qui ante te vendiderunt. Quæro, si ipse excogitare non poterat, quemadmodum quam plurimo venderet; ne tua quidem recentia proximi prætoris vestigia persequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis et excogitatis, edictis atque institutis uteretur? Ille vero tum se Metellum minime fore putâsset, si te ullâ in re imitatus esset; qui ab urbe Româ, quod nemo unquam post hominum memoriam fecit, cum sibi in provinciam proficiscendum putaret, literas ad Siciliæ civitates misit, per quas hortatur et rogat, ut arent, ut serant [in] beneficio populi Romani. Hoc petit aliquanto ante adventum suum; et simul ostendit, se lege Hieronicâ venditurum; hoc est, in omni ratione decumarum nihil isti simile facturum. Atque hæc, non cupiditate aliquâ scribit adductus, ut in alienam provinciam mittat literas ante tempus; sed consilio, ne, si tempus sationis præteriisset, granum in provinciâ

Siciliâ nullum haberemus. Cognoscite Metelli literas. Recita epistolam L. Metelli.

(*Literæ L. Metelli.*)

XVIII. Hæ literæ, judices, L. Metelli, quas audîstis, hoc, quantum est ex Siciliâ frumenti hornotini, exaraverunt. Glebam commôsset in agro decumano Siciliæ nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem? an ab Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant, negotiatoribusque Siciliæ, doctus est? quorum quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliæ patronos, quanti ad Cn. Pompeium, consulem designatum, cæterosque illius provinciæ necessarios, fieri soliti sint, quis ignorat? Quod quidem judicium nullo unquam de homine factum est, ut absens accusaretur ab iis palam, quorum in bona liberosque summum imperium potestatemque haberet. Tanta vis erat injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quam non de istius pravitate et injuriis deplorare et conqueri, mallent. Quas literas cum ad omnes civitates prope suppliciter misisset Metellus, tamen antiquum modum sationis nullâ ex parte assequi potuit. Diffugerant enim permulti, id, quod ostendam: non solum arationes, sed etiam sedes suas patrias, istius injuriis exagitati, reliquerant.

Non, mehercule, criminis augendi causâ dicam, judices: sed, quem accepi ipse oculis animoque sensum, hunc vere apud vos, et ut potero planissime, exponam. Nam, cum quadriennio post in Siciliam venissem, sic mihi affecta visa est, ut hæ terræ solent, in quibus bellum acerbum diuturnumque versatum est. Quos ego campos antea collesque nitidissimos viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc ac desertos videbam, ut ager ipse cultorem desiderare, ac lugere dominum, videretur. Herbitensis ager, Ennensis, Morgantinus, Assorinus, Imacharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maximâ parte, ut

non solum jugerum, sed etiam dominorum, multitudinem quæreremus. Ætnensis vero ager, qui solebat esse cultissimus, et (quod caput est rei frumentariæ) campus Leontinus, (cujus antea spes hæc erat, ut, cum obsitum vidisses, annonæ caritatem non vererere) sic erat deformis atque horridus, ut in uberrimâ Siciliæ parte Siciliam quæreremus. Labefactârat enim vehementer aratores jam superior annus; proximus vero funditus everterat.

XIX. Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum? Tu, in tantâ improbitate, tu, in tantâ acerbitate, in tot et tantis injuriis, cum in arationibus et in earum rerum jure provincia Sicilia consistat; eversis funditus aratoribus, relictis agris, cum, in provinciâ tam locuplete ac refertâ, non modo rem, sed ne spem quidem ullam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, cum dices, te pluris, quam cæteros, decumas vendidisse? Quasi vero aut populus Romanus hoc voluerit, aut senatus hoc tibi mandaverit, ut, cum omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu illo commodoque rei frumentariæ populum Romanum privares; deinde, si quam partem tuæ prædæ ad summam decumarum addidisses, bene de populo Romano meritus viderere.

Atque perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas ejus reprehendenda, quod, propter gloriæ cupiditatem, ut aliquos summâ decumarum vinceret, acerbiorem legem, duriora edicta interposuerit, omnium superiorum auctoritatem repudiârit.

Magno tu decumas vendidisti! Quid, si doceo, te non minus domum tuam avertisse, quam Romam misisse, decumarum nomine? Quid habet populare ratio tua, cum ex provinciâ populi Romani æquam partem tu tibi sumseris, atque populo Romano miseris? Quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse, quam populo Romano misisse? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine

cerviculam jactaturum, et populo se ac coronæ daturum? Hæc vos antea, judices, audîstis: verum fortasse ita audîstis, ut auctorem rumorem haberetis, sermonemque omnium. Cognoscite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam; ut simul illam quoque ejus vocem improbam agnoscatis, qui se uno quæstu decumarum omnia sua pericula redemturum esse dicebat.

XX. Audimus hoc jamdiu, judices: nego quemquam esse vestrûm, quin sæpe audierit, socios istius fuisse decumanos. Nihil aliud arbitror in istum falso esse dictum ab iis, qui male de isto existimârint, nisi hoc: nam socii putandi sunt, quos inter res communicata est. Ego rem totam, fortunasque aratorum omnes, istius fuisse dico: Apronium, Veneriosque servos, quod isto prætore fuit novum genus publicanorum, cæterosque decumanos, procuratores istius quæstûs et ministros rapinarum fuisse dico. Quomodo hoc doces? quo modo ex locatione illâ columnarum docui istum esse prædatum? opinor, ex eo maxime, quod iniquam legem novamque dixisset. Quis enim unquam conatus est jura omnia et consuetudinem omnium commutare cum vituperatione, sine quæstu? Pergam, atque insequar longius. Iniquâ lege vendebas, quo pluris venderes. Cur, jam addictis et venditis decumis, cum jam ad summam decumarum nihil, ad tuum quæstum multum, posset accedere, subito atque ex tempore nova nascebantur edicta? Nam, ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur; ut ex areâ, nisi pactus esset, arator ne tolleret; ut, ante Calendas Sextiles, decumas deportatas haberet; hæc omnia, venditis decumis, anno tertio te edixisse dico: quæ si reipublicæ causâ faceres, in vendendo essent pronuntiata: quia tuâ causâ faciebas, quod erat imprudentiâ prætermissum, id, quæstu ac tempore admonitus, reprehendisti.

Illud vero cui probari potest? te, sine tuo quæstu,

ac maximo quæstu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui fortunarumque periculum neglexisse; ut, cum totius Siciliæ quotidie gemitus querimoniasque audires; cum, ut ipse dixisti, reum te fore putares; cum hujusce judicii discrimen ab opinione tuâ non abhorreret; paterere tamen aratores indignissimis injuriis vexari ac diripi? Profecto, quamquam es singulari crudelitate et audaciâ, tamen abs te totam alienari provinciam, tot homines honestissimos tibi inimicissimos fieri, nolles, nisi hanc rationem et cogitationem salutis tuæ, pecuniæ cupiditas, ac præsens illa præda, superaret. Etenim, quoniam summam et numerum injuriarum, judices, vobis non possum exponere; singillatim autem de uniuscujusque incommodo dicere infinitum est; genera ipsa injuriarum, quæso, cognoscite.

XXI. Nympho est Centuripinus, homo navus et industrius, experientissimus ac diligentissimus arator. Is cum arationes magnas conductas haberet (quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Siciliâ facere consueverunt), easque magnâ impensâ, magno instrumento, tueretur; tantâ ab isto iniquitate oppressus est, ut non modo arationes relinqueret, sed etiam ex Siciliâ profugeret, Romamque, unâ cum multis ab isto ejectis, veniret. Fecit ut decumanus Nymphonem negaret, ex edicto illo præclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad hujusmodi quæstus pertinebat, numerum jugerum professum esse.

Nympho cum se vellet æquo judicio defendere, iste viros optimos recuperatores dat, eumdem illum medicum Cornelium (is est Artemidorus Pergæus, qui in suâ patriâ dux isti quondam et magister, ad despoliandum Dianæ templum, fuit), et haruspicem Volusianum, et Valerium præconem. Nympho, antequam plane constitit, condemnatur. Quanti, fortasse quæritis. Nulla erat edicti pœna certa: frumenti ejus omnis, quod in areis esset. Sic Apronius

decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum atque celatum, sed tritici septem millia medimnûm ex Nymphonis arationibus, edicti pœnâ, non redemtionis aliquo jure, tollit.

XXII. Xenonis Meneni, nobilissimi hominis, uxoris fundus erat colono locatus. Colonus, quod decumanorum injurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem judicium dabat illud suum damnatorium de jugerum professione. Xeno ad se pertinere negabat: fundum elocatum esse dicebat. Dabat iste judicium, "Si pareret," jugera ejus fundi esse plura, quam colonus esset professus, tum uti Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modo non arâsse se (id, quod satis erat), sed nec dominum ejus esse fundi, nec locatorem: uxoris esse; eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore et summâ auctoritate præditus, M. Cossetius. Iste nihilominus judicium HS LXXX millium dabat. Ille, tametsi recuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat, tamen judicium accepturum se esse dicebat. Tum iste magnâ voce Veneriis imperat, ut Xeno audiret, "Dum res judicetur, hominem ut asservent; cum judicatum sit, ad se adducant:" et illud simul dixit, se non putare, illum, si, propter divitias, pœnas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac ille vi et hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iste imperavit, exsolvit.

XXIII. Polemarchus est Murgentinus, vir bonus atque honestus. Is, cum, pro jugeribus quinquaginta, medimna DCC decumæ imperarentur, quod recusabat, domum ad istum [in jus] deductus est; et, cum iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est; quod, nisi mulieri et decumano, patebat alii nemini. Ibi cum pugnis et calcibus conscissus esset, qui DCC medimnis decidere noluisset, mille promisit.

Eubulides est Grosphus, Centuripinus, homo,

cum virtute et nobilitate domi suæ, tum etiam pecuniâ, princeps. Huic homini, judices, honestissimæ civitatis honestissimo, non modo frumenti scitote, sed etiam vitæ et sanguinis, tantum relictum esse, quantum Apronii libido tulit: nam vi, malo, plagis adductus est, ut frumenti daret, non quantum haberet, sed quantum cogeretur.

Sostratus, et Numenius, et Nymphodorus, ejusdem civitatis, cum ex agris tres fratres consortes profugissent, quod iis plus frumenti imperabatur, quam quantum exarârant; hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit; omne instrumentum diripuit; familiam abduxit; pecus abegit. Postea, cum ad eum Nymphodorus venisset Ætnam, et oraret, ut sibi sua restituerentur; hominem corripi ac suspendi jussit in oleastro quodam; quæ est arbor, judices, in foro. Tamdiu pependit in arbore socius amicusque populi Romani, in sociorum urbe ac foro, colonus aratorque vester, quamdiu voluntas Apronii tulit.

Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, judices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto. Vos ante oculos animosque vestros totâ Siciliâ decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus importunitatem, Apronii regnum, proponite. Contemsit Siculos: non duxit homines; nec ipsos ad persequendum vehementes fore, et vos eorum injurias leviter laturos, existimavit.

XXIV. Esto: falsam de illis habuit opinionem, malam de vobis: verumtamen, cum de Siculis male mereretur, cives Romanos coluit, his indulsit, eorum voluntati et gratiæ deditus fuit. Iste cives Romanos? At nullis inimicior aut infestior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto secures: crucem denique illam prætermitto, quam civibus Romanis testem humanitatis in eos ac benevolentiæ suæ voluit esse: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud di-

cendi tempus rejicio: de decumis, de civium Romanorum conditione in arationibus, disputo; qui quemadmodum essent accepti, judices, audîstis ex ipsis: bona sibi erepta esse dixêre.

Verum hæc, quoniam ejusmodi causa fuit, ferenda sunt: nihil valuisse æquitatem, nihil consuetudinem: damna denique, judices, nulla tanta sunt, quæ non viri fortes, magno et libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Romanis, non obscuris neque ignotis, sed honestis et illustribus, manus ab Apronio, isto prætore, sine ullâ dubitatione afferebantur? quid exspectatis? quid a me amplius dicendum putatis? an id agendum, ut eo celerius de isto transigamus, quo maturius ad Apronium possimus (id, quod ego illi jam in Siciliâ pollicitus sum) pervenire? qui C. Matrinium, judices, summâ virtute hominem, summâ industriâ, summâ gratiâ, Leontinis in publico biduum tenuit: atque ab Apronio, judices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia libidinesque accommodato, equitem Romanum scitote biduum cibo tectoque prohibitum: biduum Leontinis, in foro, custodiis Apronii retentum atque servatum, neque ante dimissum, quam ad conditiones ejus depactus est.

XXV. Nam quid ego de Q. Lollio, judices, dicam, equite Romano, spectato atque honesto? Clara res est, quam dicturus sum, totâ Siciliâ celeberrima atque notissima: qui, cum araret in Ætnensi, cumque is ager Apronio cum cæteris agris esset traditus; equestri vetere illâ et auctoritate et gratiâ fretus, affirmavit, se decumanis plus, quam deberet, non daturum. Refertur ejus sermo ad Apronium. Enimvero iste ridere ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de cæteris rebus, audîsse. Mittit ad hominem Venerios: (hoc quoque attendite, apparitores a prætore assignatos habuisse decumanum; si hoc mediocre argumentum videri potest, istum de-

cumanorum nomine ad suos quæstus esse abusum.) Adducitur a Veneriis, atque adeo attrahitur Lollius commode, cum Apronius e palæstrâ redîsset, et in triclinio, quod in foro Ætnæ straverat, decubuisset. Statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio. Non, mehercule, quæ loquor, crederem, judices, tametsi vulgo audieram, nisi mecum ipse senex, cum mihi atque huic voluntati accusationis meæ lacrymans gratias ageret, summâ cum auctoritate esset locutus. Statuitur (ut dico) eques Romanus, prope annos XC natus, in Apronii convivio, cum interea Apronius caput atque os suum unguento perfricaret. "Quid est, Lolli?" inquit. "Tu, nisi malo coatus, recte facere nescis?" Homo, quid ageret; taceret, responderet; quid faceret denique, illâ auctoritate et ætate præditus, nesciebat. Apronius interea cœnam ac pocula poscebat. Servi autem ejus, qui et moribus iisdem essent, quibus dominus, et eodem genere ac loco nati, præter oculos Lollii hæc omnia ferebant. Ridere convivæ: cachinnari ipse Apronius: nisi forte existimatis, eum in vino ac luxu non risisse, qui nunc, in periculo atque exitio suo, risum tenere non possit. Ne multa, judices; his contumeliis scitote Q. Lollium coactum ad Apronii leges conditionesque venisse. Lollius, ætate et morbo impeditus, ad testimonium dicendum venire non potuit. Quid opus est Lollio? nemo hoc nescit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc se primum hoc dicet audire. M. Lollius, ejus filius, adolescens lectissimus, præsto est: hujus verba audietis: nam Q. Lollius, ejus filius, qui Calidium accusavit, adolescens et bonus et fortis et in primis disertus, cum, his injuriis contumeliisque commotus, in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est: cujus mortis causam fugitivi sustinent; re quidem verâ, nemo in Siciliâ dubitat, quin eo sit occisus, quod habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Iste porro non dubitabat, quin is,

qui antea alium, studio adductus, accusâsset, sibi advenienti præsto esset futurus, cum esset parentis injuriis et domestico dolore commotus.

XXVI. Jamne intelligitis, judices, quæ pestis, quæ immanitas in vestrâ antiquissimâ, fidelissimâ, proximâque provinciâ versata sit? Jam videtis, quam ob causam Sicilia, tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiasque perpessa, non potuerit hoc novum ac singulare atque incredibile genus injuriarum contumeliarumque perferre? Jam omnes intelligunt, cur universa provincia defensorem suæ salutis eum quæsivit, cujus iste fidei, diligentiæ, perseverantiæ, nullâ ratione eripi posset. Tot judiciis interfuistis: tot homines nocentes et improbos accusatos, et vestrâ et superiorum memoriâ, scitis esse; ecquem vidistis, ecquem audîstis, in tantis furtis, in tam apertis, in tantâ audaciâ, tantâ impudentiâ esse versatum?

Apronius stipatores Venerios secum habebat: ducebat eos circum civitates: publice sibi convivia parari, sterni triclinia, et in foro sterni jubebat: eo vocari homines honestissimos, non solum Siculos, sed etiam equites Romanos; ut, quîcum inire convivium nemo unquam, nisi turpis impurusque, voluisset, ad ejus convivium spectatissimi atque honestissimi viri tenerentur. Hæc tu, omnium mortalium profligatissime ac perditissime, cum scires, cum audires quotidie, cum videres; si sine tuo maximo quæstu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere atque concederes? et tantum apud te quæstus Apronii, tantum ejus sermo inquinatissimus, et blanditiæ flagitiosæ valuerunt, ut nunquam animum tuum cura tuarum fortunarum cogitatioque tangeret?

Cernitis, judices, quod et quantum incendium decumanorum impetu, non solum per agros, sed etiam per reliquas fortunas aratorum, neque solum per bona, sed etiam per jura libertatis et civitatis, isto prætore, pervaserit. Videtis pendere alios ex arbore; pulsari autem alios et verberari: porro alios in publico

custodiri, destitui alios in convivio; condemnari alios a medico et præcone prætoris; bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid est hoc? populi Romani imperium? populi Romani leges? judicia? socii fideles? provincia suburbana? Nonne omnia potius ejusmodi sunt, quæ, si Athenio vicisset, in Siciliâ non fecisset? Non, inquam, judices, esset ullam partem istius nequitiæ fugitivorum insolentia consecuta.

XXVII. Privatim hoc modo: quid? publice civitates quemadmodum tractatæ sunt? Audîstis permulta indicia et testimonia civitatum; et reliquarum audietis. Ac primum de Agyrinensi populo, fideli et illustri, breviter cognoscite. Agyrinensis est in primis honesta civitas Siciliæ, hominum, ante hunc prætorem, locupletium, summorumque aratorum. Ejus agri decumas cum emisset idem Apronius, Agyrium venit. Qui cum eo cum apparitoribus, id est, cum minis ac vi, venisset, poscere pecuniam grandem cœpit, ut, accepto lucro, discederet. Nolle se negotii quidquam habere dicebat, sed, acceptâ pecuniâ, quam primum aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, si per nostros magistratus liceat; sed homines et satis fortes, et satis plane frugi ac sobrii; et in primis hæc civitas, de quâ loquor, judices. Itaque homini in primis improbissimo respondent Agyrinenses, sese decumas ei, quemadmodum deberent, daturos; lucrum, cum ille magno præsertim emisset, non addituros. Apronius certiorem facit istum, cuja res erat, quid rei esset.

XXVIII. Statim, tamquam conjuratio aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus prætoris pulsatus esset, ita Agyrio magistratus et Quinque-primi, accitu istius, evocantur. Veniunt Syracusas: præsto est Apronius: ait, eos ipsos, qui venissent, contra edictum prætoris fecisse. Quærebant, quid? Respondebat, se ad recuperatores esse dictu-

rum. Iste, æquissimus homo, formidinem illam suam miseris Agyrinensibus injiciebat: recuperatores se de cohorte suâ daturum minabatur. Agyrinenses, viri fortissimi, judicium se passuros esse dicebant. Ingerebat iste Artemidorum Cornelium medicum, Valerium præconem, Tlepolemum pictorem, et ejusmodi recuperatores; quorum civis Romanus nemo erat; sed Græci sacrilegi, jampridem improbi, repente Cornelii. Videbant Agyrinenses, quidquid ad eos recuperatores Apronius attulisset, illum perfacile probaturum. Condemnari cum istius invidiâ infamiâque malebant, quam ad ejus conditiones pactionesque accedere. Quærebant, quæ in verba recuperatores daret. Respondebat, "si pareret, adversus edictum fecisse;" quæ se in judicio dicturum esse dicebat. Iniquissimis verbis, improbissimis recuperatoribus, conflictari malebant, quam quidquam cum isto suâ voluntate decidere. Submittebat iste Timarchidem, qui moneret eos, si saperent, ut transigerent. Pernegabant. Quid ergo? In singulos HS quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iste clare, omnibus audientibus, "Qui damnatus erit," inquit, "virgis ad necem cædetur." Hic illi flentes rogare atque orare cœperunt, ut sibi suas segetes, fructusque omnes, arationesque vacuas Apronio tradere liceret, ut ipsi sine ignominiâ molestiâque discederent. Hac lege, judices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius, si volet, magno Verrem vendidisse.

XXIX. Hæc conditio fuit, isto prætore, aratorum, ut secum præclare agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret. Multas enim cruces propositas effugere cupiebant. Quantum Apronius edidisset deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne, si plus edidisset, quam quantum natum esset? Etiam. Quomodo? Magistratus ex ipsius edicto exigere debebant. At arator repetere poterat. Verum Artemidoro recuperatore. Quid, si minus arator de-

disset, quam poposcisset Apronius? Judicium in aratorem in quadruplum. Ex quo judicum numero? Ex cohorte prætoris præclarâ hominum honestissimorum. Quid amplius? Minus te jugerum professum esse dico: recuperatores rejice, quod adversum edictum feceris. Ex quo numero? Ex eâdem cohorte. Quid erit extremum? Si damnatus eris, (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quæ poterat esse?) virgis te ad necem cædi necesse erit. His legibus, his conditionibus, erit quisquam tam stultus, qui decumas venîsse arbitretur? qui aratori novem partes reliquas factas esse existimet? qui non intelligat, istum sibi quæstui prædæque habuisse bona, possessiones, fortunas aratorum? Virgarum metu Agyrinenses, quod imperatum esset, facturos se esse dixerunt.

XXX. Accipite nunc, quid imperârit, et dissimulate [vos], si potestis, vos intelligere, ipsum prætorem, quod tota Sicilia perspexerit, redemtorem decumarum, atque adeo arationum dominum ac regem fuisse. Imperat Agyrinensibus, ut decumas ipsi publice accipiant; Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentissime pretium exquisîsti; qui, ut ais, magno vendidisti; quare putabas emtori lucrum addi oportere? Esto: putabas. Quamobrem imperabas, ut adderent? Quid est aliud, capere et conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non est, vi atque imperio cogere invitos lucrum dare alteri, hoc est, pecuniam dare? Age, quid tum? si Apronio, deliciis prætoris, lucelli aliquid jussi sunt dare, putate Apronio datum, si Apronianum lucellum, ac non prætoria præda, vobis videbitur. Imperas, ut decumas accipiant; Apronio dent lucrum, tritici medimnûm XXXIII millia. Quid est hoc? una civitas, ex uno agro, plebei Romanæ prope menstrua cibaria, prætoris imperio, donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidisti, cum tantum lucri decumano sit datum?

Profecto, si pretium exquisîsses diligenter, tum, cum vendebas, X millia medimnûm potius addidissent, quam HS DC postea. Magna præda videtur: audite reliqua, et diligenter attendite, quo minus miremini, Siculos, re necessariâ coactos, auxilium a patronis, a consulibus, a senatu, a legibus, a judiciis, petivisse. Ut probaret Apronius hoc triticum, imperat Agyrinensibus Verres, ut in medimna singula dentur Apronio HS III.

XXXI. Quid est hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato et expresso, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum? An poterat, non modo Apronius, sed quivis, exercitui si metiendum esset, improbare Siculum frumentum, quod isti ex areâ, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur, et cogitur. Non est satis: nummi præterea imperantur. Dantur: parum est. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur. Jubes HS XXX lucri dari. Ita ab unâ civitate, vi, minis, imperio, injuriâque prætoris, eripiuntur tritici medimnûm XXXIII millia, et præterea HS LX. An hæc obscura sunt? aut, si omnes homines velint, obscura esse possunt, quæ tu palam egisti, in conventu imperâsti, omnibus inspectantibus coëgisti? quâ de re Agyrinenses magistratus et Quinque-primi, quos tu tui quæstûs causâ evocâsti, acta et imperia tua domum ad senatum suum renuntiaverunt; quorum renuntiatio, legibus illorum, literis publicis mandata est; quorum legati, homines nobilissimi, Romæ sunt, qui hoc idem pro testimonio dixerunt. Cognoscite Agyrinensium publicas literas, deinde testimonium publicum civitatis. Recita literas publicas.

(*Literæ publicæ.*)

Recita testimonium publicum.

(*Testimonium publicum.*)

Animadvertistis, in hoc testimonio, judices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen est, principem suæ civitatis, lacrymantem testari ac dicere, nunquam,

post populi Romani nomen ab Siculis auditum et cognitum, Agyrinenses contra quemquam infimum civem Romanum dixisse aut fecisse quidpiam; qui nunc, contra prætorem populi Romani, magnis injuriis et magno dolore publice testimonium dicere cogerentur. Uni, mehercule, huic civitati, Verres, obsistere tuâ defensione non potes: tanta auctoritas est in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in injuriâ, tanta religio in testimonio. Verum non una te tantum, sed universæ, similibus afflictæ incommodis, legationibus ac testimoniis publicis persequuntur.

XXXII. Etenim deinceps videamus, Herbitensis civitas, honesta, et antea copiosa, quemadmodum spoliata ab isto ac vexata sit. At quorum hominum? summorum aratorum, remotissimorum a foro, judiciis, controversiis, quibus parcere et consulere, homo impurissime, et quod genus hominum studiosissime conservare, debuisti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnûm XVIII millibus. Atidius, istius item minister in decumis, cum emisset, et præfecti nomine cum venisset Herbitam cum Veneriis, locusque ei publice, quo divertèretur, datus esset; coguntur Herbitenses ei lucri dare tritici medimnûm XXXVII millia, cum decumæ venîssent tritici medimnûm XVIII millibus. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publice, cum jam privatim aratores ex agris, spoliati atque exagitati decumanorum injuriis, profugissent.

Anno secundo cum emisset Apronius decumas tritici medimnûm XXV millibus, et ipse Herbitam cum illâ prædonum copiâ manuque venisset; populus publice coactus est ei conferre lucri tritici medimnûm XXVI millia, et accessionem HS CIↃ CIↃ. De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit, merces operæ, pretiumque impudentiæ. De tritici quidem numero tanto, quis potest dubitare, quin ad istum prædonem frumentarium, sicut Agyrinense frumentum, perve-

nerit? Anno vero tertio, in hoc agro consuetudine usus est regiâ.

XXXIII. Solere, aiunt, barbaros reges Persarum ac Syrorum plures uxores habere; his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat; hæc in collum; hæc in crines: ita populos habent universos, non solum conscios libidinis suæ, verum etiam administros. Eamdem istius, qui se regem Siculorum esse ducebat, licentiam libidinemque fuisse cognoscite. Æschrionis Syracusani uxor est Pippa; cujus nomen istius nequitiâ totâ Siciliâ pervulgatum est: de quâ muliere versus plurimi supra tribunal et supra prætoris caput scribebantur. Hic Æschrio, Pippæ vir adumbratus, in Herbitensibus decumis novus instituitur publicanus. Herbitenses cum viderent, si ad Æschrionem pretium [recidisset,] se ad arbitrium libidinosissimæ mulieris spoliatum iri; liciti sunt usque eo, quoad se efficere posse arbitrabantur. Supra adjecit Æschrio: neque enim metuebat, ne, prætore Verre, decumana mulier damno affici posset. Addicitur medimnûm XXXV millibus, dimidio fere pluris, quam superiore anno. Aratores funditus evertebantur; et eo magis, quod jam superioribus annis exhausti erant, ac pæne perditi. Intellexit iste, ita magno venîsse, ut amplius ab Herbitensibus exprimi non posset. Demit de capite medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ DC: jubet in tabulas, pro medimnûm XXXV millibus, referri XXXI millia et CCCC. Hordei decumas ejusdem agri Docimus emerat.

XXXIV. Hic est Docimus, qui ad istum deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Hujus Tertiæ plus etiam, quam Pippæ, plus quam cæterarum, ac prope dicam, tantum apud istum in Siciliensi præturâ auctoritas valuit, quantum in urbanâ Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli non molesti, mulierculæ

rum teterrimarum improbissimi cognitores. Incipiunt postulare, poscere, minari: non poterant tamen, cum cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimescebant. Cum omni ratione tamen illi calumniarentur, promittunt Herbitenses vadimonium Syracusas. Eo posteaquam ventum est, coguntur Æschrioni, id est, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demtum, tritici medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ DC. Mulierculæ publicanæ noluit ex decumis nimium lucri dare, ne forte ab nocturno suo quæstu animum ad vectigalia redimenda transferret.

Transactum putabant Herbitenses; cum iste, "Quid de hordeo," inquit, "et Docimo, amiculo meo? quid cogitatis?" At hoc agebat in cubiculo, judices, atque in lectulo suo. Negabant illi sibi quidquam esse mandatum. Non audio: numerate HS XV. Quid facerent miseri? aut quid recusarent? præsertim cum in lectulo decumanæ mulieris vestigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perseverandum intelligebant? Ita civitas una sociorum atque amicorum, duabus teterrimis mulierculis, Verre prætore, vectigalis fuit. Atque ego nunc, eum frumenti numerum, et eas publice pecunias decumanis ab Herbitentibus datas esse, dico: quo illi frumento, et quibus pecuniis, tamen a decumanorum injuriis cives suos non redemerunt. Perditis enim et direptis aratorum bonis, hæc decumanis merces dabatur, ut aliquando ex eorum agris atque ex urbibus abirent. Itaque cum Philinus Herbitensis, homo disertus et prudens, et domi nobilis, de calamitate aratorum, et de fugâ, et de reliquorum paucitate publice diceret; animadvertistis, judices, gemitum populi Romani, cujus frequentia huic causæ nunquam defuit. Quâ de paucitate aratorum alio loco dicam.

XXXV. Nunc illud, quod pæne præterii, non omnino relinquendum videtur. Nam, per Deos immortales! quod de capite ipso demsit, quo tandem modo vobis non modo ferendum, verum etiam

audiendum, videtur? Unus adhuc fuit post Romam conditam (Dii immortales faxint, ne sit alter!) cui respublica totam se traderet, temporibus coacta, et malis domesticis, L. Sulla. Hic tantum potuit, ut nemo, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam, retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum cum venderet, se prædam suam vendere. Ejus omnes res gestas non solum obtinemus, verum etiam, propter majorum incommodorum et calamitatum metum, publicâ auctoritate defendimus. Unum hoc illius senatûs-consulto reprehensum, decretumque est, ut, quibus ille de capite demsisset, hi pecunias in ærarium referrent. Statuit senatus hoc, ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, a populo factarum quæsitarumque rerum summas imminuere. Illum viris fortissimis judicârunt patres conscripti remittere de summâ non potuisse: te mulieri teterrimæ recte remisisse senatores judicabunt? Ille, de quo lege populus Romanus jusserat, ut ipsius voluntas populo Romano esset pro lege, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur: tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege esse voluisti? In illo reprehenditur, quod ex eâ pecuniâ remiserit, quam ipse quæsierat: tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Romani remisisti?

XXXVI. Atque, in hoc genere audaciæ, multo etiam impudentius in decumis Segestensium versatus est: quas cum addixisset eidem illi Docimo, [hoc est, Tertiæ,] tritici modiûm quinque millibus, et accessionem adscripsisset HS MD, coëgit Segestenses a Docimo tantidem publice accipere: id, quod ex Segestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum.

(*Testimonium publicum.*)

Audîstis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas, tritici modiûm quinque millibus, et accessio-

nem. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit.

(*Lex decumis vendendis*, *C. Verre pr.*)

Hoc nomine videtis tritici modiûm CIↃ CIↃ CIↃ de capite esse demta, quæ cum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset ærarii, Tertiæ mimæ condonavit. Utrum impudentius a sociis abstulit? an turpius meretrici dedit? an improbius populo Romano ademit? an audacius tabulas publicas commutavit? Ex horum severitate te ulla vis, aut ulla largitio, eripiet? Sed, si eripuerit, non intelligis, hæc, quæ jamdudum loquor, ad aliam quæstionem atque ad peculatûs judicium pertinere? Itaque hoc mihi reservabo genus integrum totum: ad illam, quam institui, causam frumenti ac decumarum revertar.

Qui cum agros maximos ac feracissimos, per seipsum, hoc est, per Apronium, Verrem alterum, depopularetur; ad minores civitates habebat alios, quos, tamquam canes, immitteret, nequam homines et improbos; quibus aut frumentum aut pecuniam publice cogebat dari.

XXXVII. A. Valentius est, in Siciliâ interpres; quo iste interprete non ad linguam Græcam, sed ad furta et flagitia, uti solebat. Fit interpres hic, homo levis atque egens, repente decumanus. Emit agri Liparensis, miseri atque jejuni, decumas tritici medimnis DC. Liparenses vocantur: ipsi accipere decumas, et numerare Valentio coguntur lucri HS XXX millia. Per Deos immortales! utrum tibi sumes ad defensionem? tantone minoris te decumas vendidisse, ut ad medimna DC, HS XXX millia lucri statim suâ voluntate civitas adderet, hoc est, tritici medimnûm duo millia? an, cum magno decumas vendidisses, te expressisse ab invitis Liparensibus hanc pecuniam?

Sed quid ego ex te quæro, quid defensurus sis, potius quam cognoscam ex ipsâ civitate, quid gestum

sit? Recita testimonium publicum Liparensium, deinde quemadmodum Valentio nummi sint dati.

(*Testimonium publicum, quomodo solutum sit, ex literis publicis.*)

Etiamne hæc tam parva civitas, tam procul a manibus tuis atque a conspectu remota, sejuncta a Siciliâ, in insulâ incultâ tenuique posita, cumulata aliis tuis majoribus injuriis, in hoc quoque frumentario genere, prædæ tibi et quæstui fuit? Quam tu totam insulam cuidam tuorum sodalium, sicut aliquod munusculum, condonâras, ab hac etiam hæc frumentaria lucra, tamquàm a mediterraneis, exigebantur? Itaque, qui tot annis agellos suos, ante te prætorem, redimere a piratis solebant, iidem seipsos a te pretio imposito redemerunt.

XXXVIII. Quid ergo? a Tissensibus, perparvâ et tenui civitate, sed aratoribus laboriosissimis, frugalissimisque hominibus, nonne plus, lucri nomine, eripitur, quam quantum frumenti omnino exarârant? ad quos tu decumanum Diognotum Venerium misisti, novum genus publicani. Cur, hoc auctore, non Romæ quoque servi publici ad vectigalia accedant? Anno secundo Tissenses HS XXI lucri dare coguntur inviti: tertio anno CIƆ CIƆ medimnûm tritici lucri Diognoto Venerio dare coacti sunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vicarium nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam nunc dubitate, si potestis, utrum tantum numerum tritici Venerius apparitor istius sibi acceperit, an huic exegerit. Atque hæc ex publico Tissensium testimonio cognoscite.

(*Testimonium publicum Tissensium.*)

Obscure, judices, prætor ipse decumanus est, cum ejus apparitores frumentum a civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquanto plus ipsi lucri auferant, quam quantum populo Romano decumarum nomine daturi sunt? Hæc æquitas in tuo imperio fuit; hæc prætoris dignitas, ut servos Venerios Siculorum

dominos esse velles. Hic delectus, hoc discrimen, te prætore, fuit, ut aratores in servorum numero essent, servi in publicanorum.

XXXIX. Quid? Amestratini miseri, impositis ita magnis decumis, ut ipsis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti sunt? Addicuntur decumæ M. Cæsio, cum adessent legati Amestratini. Statim cogitur Heraclius legatus numerare HS XXII. Quid hoc est? quæ est ista præda? quæ vis? quæ direptio sociorum? Si erat Heraclio ab senatu mandatum, ut emeret, emisset: si non erat, quî poterat suâ sponte pecuniam numerare? Cæsio renuntiat se dedisse. Cognoscîte renuntiationem ex literis. Recita ex literis publicis.

(*Literæ publicæ.*)

Quo senatûs-consulto erat hoc legato permissum? nullo. Cur fecit? coactus est. Quis hóc dicit? tota civitas. Recita testimonium publicum.

(*Testimonium publicum.*)

Ab hac eâdem civitate, anno secundo, simili ratione extortam esse pecuniam, et Sex. Vennonio datam, ex eodem testimonio cognovistis. At Amestratinos, homines tenues, cum eorum decumas medimnis DCCC vendidisses Banobali Venerio, (cognoscite nomina publicanorum) cogis eos plus lucri addere, quam quanti venierant, cum magno venîssent. Dant Banobali medimna DCCC, HS MD. Profecto nunquam iste tam amens fuisset, ut ex agro populi Romani plus frumenti servo Venerio, quam populo Romano, tribui pateretur, nisi omnis ea præda, servi nomine, ad istum ipsum perveniret.

Petrini, cum eorum decumæ magno addictæ essent, tamen invitissimi P. Nævio Turpioni, improbissimo homini, qui injuriarum, Sacerdote prætore, damnatus est, HS XXXVII et D dare coacti sunt. Itane dissolute decumas vendidisti, ut, cum medimnum esset HS XV, decumæ autem medimnûm III millibus venîssent, medimnûm MMM, hoc est HS XXXXV,

lucri decumano darentur? At perimagno decumas ejus agri vendidi. Videlicet gloriatur, non Turpioni lucrum datum, sed Petrinis pecuniam ereptam.

XL. Quid? Halicyenses (quorum incolæ decumas dant, ipsi agros immunes habent) nonne huic eidem Turpioni, cum decumæ * C. med. venîssent, HS XV M dare coacti sunt? Si id, quod maxime vis, posses probare, hæc ad decumanos lucra venisse, nihil te attigisse; tamen hæ pecuniæ, per vim atque injuriam tuam captæ et conciliatæ, tibi fraudi et damnationi esse deberent. Cum vero hoc nemini persuadere possis, te tam amentem fuisse, ut Apronium ac Turpionem, servos homines, tuo liberorumque tuorumque periculo divites fieri velles; dubitaturum quemquam existimas, quin illis emissariis hæc tibi omnis pecunia quæsita sit?

Segestam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur. Is ab isto literas affert, ut sibi, contra omnia senatûs-consulta, contra omnia jura, contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite literas, quas ad Segestanos miserit.

(*Literæ C. Verris.*)

Hic Venerius quemadmodum aratores eluserit, ex unâ pactione hominis honesti gratiosique cognoscite: in eodem enim genere sunt cætera.

Diocles est Panormitanus, Phimes cognomine, homo illustris, ac nobilis [arator.]. Is agrum in Segestano (nam commercium in eo agro Panormitanis est) conductum habebat HS sex millibus. Pro decumâ, cum pulsatus a Venerio esset, decidit HS XVI millibus et DCLIIII. Id ex tabulis ipsius cognoscite.

(*Nomen Dioclis Panormitani.*)

Huic eidem Symmacho Anneius Brocchus, senator, homo eo splendore, eâ virtute, quâ omnes existimatis, nummos præter frumentum coactus est dare. Venerione servo, te prætore, talis vir, senator populi Romani, quæstui fuit?

XLI. Hunc ordinem si dignitate antecellere non existimabas, ne hoc quidem sciebas, judicare? Antea, cum equester ordo judicaret, improbi et rapaces magistratus in provinciis inserviebant publicanis: ornabant eos, quicumque in operis erant: quemcumque equitem Romanum in provinciâ viderant, beneficiis ac liberalitate prosequebantur: neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, cum aliquid contra utilitatem ejus ordinis voluntatemque fecissent. Retinebatur hoc tum, nescio quomodo, quasi communi consilio, ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumeliâ dignum putâsset, ab universo ordine malo dignus judicaretur: tu sic ordinem senatorium despexisti, sic ad injurias libidinesque tuas omnia coæquâsti, sic habuisti statutum cum animo ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Siciliâ, aut qui Siciliam te prætore attigissent, judices, rejicere, ut illud non cogitares, tamen ad ejusdem ordinis homines te judices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret, tamen esset illa cogitatio, in alterius injuriâ sese despectos, dignitatemque ordinis contemtam et abjectam: quod, mehercule, judices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quemdam aculeum contumelia, quem pati pudentes ac viri boni difficillime possunt.

Spoliâsti Siculos: solent enim inulti esse in injuriis suis provinciales. Vexâsti negotiatores: inviti enim Romam raroque decedunt. Equitem Romanum ad Apronii injurias dedisti: quid enim jam nocere possunt, quibus non licet judicare? Quid? cum senatorem summis injuriis afficis, quid aliud dicis, nisi hoc? Cedo mihi etiam istum senatorem, ut hoc amplissimum nomen senatorium non modo ad invidiam imperitorum, sed etiam ad contumeliam improborum, natum esse videatur. Neque hoc in uno fecit Anneio, sed in omnibus senatoribus; ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam, va-

leret. In C. Cassio, viro clarissimo et fortissimo, cum is eo ipso tempore, primo istius anno, consul esset, tantâ improbitate usus est, ut, cum ejus uxor, femina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas [auferre] jusserit. Hunc tu in hac causâ testem, Verres, habebis; quoniam, judicem ne haberes, providisti.

Vos autem, judices, putare debetis, esse quiddam nobis inter nos commune atque conjunctum. Multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non solum legum ac judiciorum, sed etiam rumorum ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiæ circumflari posse videatur. In hac tam miserâ et iniquâ conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, judices, ut magistratibus nostris, in obtinendo jure nostro, ne contemtissimi ac despectissimi esse videamur?

XLII. Thermitani miserunt, qui decumas emerent agri sui. Magni suâ putabant interesse, publice potius quamvis magno emi, quam in aliquem istius emissarium incidere. Appositus erat Venuleius quidam, qui emeret. Is liceri non destitit. Illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremo liceri destiterunt. Addicitur Venuleio tritici modiûm VIII millibus. Legatus Possidorus renuntiat. Cum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venuleio dantur, ne accedat, tritici mod. VIII millia, præterea HS MM. Ex quo facile apparet, quæ merces decumani, quæ prætoris præda, esse videatur. Cedo Thermitanorum mihi literas et testimonium.

(*Tabulæ Thermitanorum, et testimonium.*)

Imacharenses, jam omni frumento ablato, jam omnibus injuriis tuis exinanitos, tributum facere, miseros ac perditos, coëgisti, ut Apronio darent HS XX millia. Recita decretum de tributis, et publicum testimonium.

(*Senatûs-consultum de tributo conferendo. — Testimonium Imacharensium.*)

Ennenses, cum decumæ venîssent agri Ennensis medimnûm MMMCC, Apronio coacti sunt dare tritici modiûm XVIII millia, et HS III millia. Quæso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano: nam per omnes civitates, quæ decumas debent, percurrit oratio mea: et in hoc genere nunc, judices, versor, in quo non singillatim aratores eversi bonis omnibus sunt, sed publice decumanis lucra data sunt, ut aliquando ex eorum agris atque urbibus, expleti atque saturi, cum hoc cumulo quæstûs decederent.

XLIII. Calactinis quamobrem imperâsti anno tertio, ut decumas agri sui, quas Calactæ dare consueverant, Amestrati M. Cæsio decumano darent, quod neque ante te prætorem illi fecerant, neque tu ipse hoc ita statueras antea per biennium? Theomnastus Syracusanus in agrum Mutycensem cur abs te immissus est? qui aratores ita vexavit, ut illi, in alteras decumas, (id, quod in aliis quoque civitatibus ostendam) triticum emere necessario, propter inopiam, cogerentur.

Jam vero ex Hyblensium pactionibus intelligetis, quæ pactæ sint cum decumano Cn. Sergio, sexies tantum, quam quantum satum sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita sationes et pactiones ex literis publicis. Recita.

(*Pactiones Hyblensium cum Venerio servo, ex literis publicis.*)

Cognoscite item professiones sationum, et pactiones Menenorum cum Venerio servo. Recita ex literis publicis.

(*Professiones sationum, et pactiones Menenorum cum Venerio servo, ex literis publicis.*)

Patiemini, judices, a sociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis qui vobis laborant, vobis serviunt, qui ita plebem Romanam ab sese ali volunt, ut sibi ac

liberis suis tantum supersit, quo ipsi ali possint; ab his, per summam injuriam, per acerbissimas contumelias, plus aliquanto ablatum esse, quam natum sit?

Sentio, judices, moderandum mihi esse jam orationi meæ, fugiendamque vestram satietatem. Non versabor in uno genere diutius; et ita cætera de oratione meâ tollam, ut tamen in causâ relinquam. Audietis Agrigentinorum, fortissimorum virorum, diligentissimorumque, querimonias: cognoscetis, judices, Entellinorum, summi laboris summæque industriæ, dolorem et injurias: Heracliensium, Gelensium, Solentinorum, incommoda proferentur: Catinensium, locupletissimorum hominum amicissimorumque, agros vexatos ab Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissimam civitatem, Cephaleditanam, Alentinam, Apolloniensem, Engynam, Capitinam, perditas esse hac iniquitate decumarum intelligetis; Murgentinis, Assorinis, Elorinis, Ennensibus, Letinis, nihil omnino relictum; Citarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines, omnino abjectos esse ac perditos; omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decumâ, C. Verri ex omni reliquo, vectigales fuisse; et plerisque aratoribus nihil omnino superfuisse: si cui quid aut remissum aut relictum sit, id fuisse tantum, quantum ex eo, quo istius avaritia contenta fuit, redundârit.

XLIV. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, judices, fere optimos ac nobilissimos, Ætnensem et Leontinum. Horum agrorum ego missos faciam quæstus triennii: unum annum eligam, quo facilius id, quod institui, explicare possim. Sumam annum tertium, quod et recentissimus est, et ab isto ita administratus, ut, cum se certe decessurum videret, non laboraret, si aratorem nullum in Siciliâ omnino esset relicturus. Agri Ætnensis et Leontini decumas agemus. Attendite, judices, diligenter. Agri sunt feraces; annus tertius; decumanus Apronius. De Ætnensibus perpauca dicam: dixerunt enim ipsi, priore ac-

tione, publice. Memoriâ tenetis, Artemidorum Ætnensem, legationis ejus principem, publice dicere, Apronium venisse Ætnam cum Veneriis; vocâsse ad se magistratum; imperâsse, ut in foro sibi medio lecti sternerentur; quotidie solitum esse non modo in publico, sed etiam de publico, convivari: cum in eis conviviis symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, [retinere solitum esse] aratores; atque ab iis, non modo per injuriam, sed etiam per contumeliam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperâsset. Audîstis hæc, judices; quæ nunc ego omnia prætereo ac relinquo. Nihil de luxuriâ Apronii loquor, nihil de insolentiâ, nihil de singulari nequitiâ ac turpitudine: tantum de quæstu ac lucro dicam unius agri et unius anni, quo facilius vos conjecturam de triennio, et de totâ Siciliâ, facere possitis. Sed mihi Ætnensium brevis est oratio. Ipsi enim venerunt: ipsi publicas literas deportârunt: docuerunt vos, quid lucelli fecerit, homo non malus, familiaris prætoris, Apronius. Id, quæso, ex ipsorum testimonio cognoscite. Recita testimonium Ætnensium.

(*Testimonium Ætnensium.*)

XLV. Quid ais? Dic, dic, quæso, clarius, ut populus Romanus, de suis vectigalibus, de suis aratoribus, de suis sociis atque amicis, audiat. L medimnûm, L HS millia. Per Deos immortales! unus ager uno anno CCC millia modiûm tritici, et præterea HS L millia, lucri dat Apronio! Tantone minoris decumæ venierunt, quam fuerunt? an, cum satis magno venîssent, hic tantus tamen frumenti pecuniæque numerus ab aratoribus per vim ablatus est? utrum enim horum dixeris, in eo culpa et crimen hærebit. Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non pervenisse tantum. Ita te non modo publicis tenebo, sed etiam privatis aratorum pactionibus ac literis; ut intelligas, non te diligentiorem in faciendis furtis fuisse, quam me in de-

et cum singulis pactiones decumanorum, literis persequi et conficere necesse est. Jugera professi sunt aratores omnes imperio atque instituto tuo: non opinor quemquam minus esse professum, quam, quantum arâsset, cum tot cruces, tot supplicia, tot ex cohorte recuperatores, proponerentur. In jugere agri Leontini medimnum fere tritici seritur, perpetuâ atque æquabili satione. Ager efficit cum octavo, bene ut agatur; verum, ut omnes Dii adjuvent, cum decumo. Quod si quando accidit, tum fit, ut tantum decumæ sit, quantum severis: hoc est, ut, quot jugera sunt sata, totidem medimna decumæ debeantur.

Hoc cum ita esset; primum illud dico, pluribus millibus medimnûm venîsse decumas agri Leontini, quam quot millia jugerum sata erant in agro Leontino. Quod si fieri non poterat, ut plus quam decem medimna ex jugere ararent; medimnum autem ex jugere decumano dari poterat, cum ager (id, quod perraro evenit) cum decumo extulisset; quæ erat ratio decumani, si quidem decumæ, ac non bona, venîbant aratorum, ut pluribus aliquanto medimnis decumas emeret, quam jugera erant sata?

XLVIII. In Leontino, jugerum subscriptio ac professio non est plus XXX millium. Decumæ XXXVI medimnûm millibus venierunt. Erravit, an potius insanivit, Apronius? immo tum insanîsset, si aratoribus, quod deberent, licitum esset, et non, quod Apronius imperâsset, necesse fuisset dare. Si ostendo, minus tribus medimnis in jugerum neminem dedisse decumæ; concedes, opinor, ut cum decumo fructus arationis perceptus sit, neminem minus tribus decumis dedisse. Atque hoc in beneficii loco petitum est ab Apronio, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam, cum a multis quaterna, etiam quina, exigerentur; multis autem non modo granum nullum, sed ne paleæ quidem, ex omni fructu atque ex annuo labore relinquerentur; tum aratores Centuripini (qui numerus in agro Leontino maximus est)

unum in locum convenerunt: hominem suæ civitatis in primis honestum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legârunt ad Apronium (eumdem, quem hoc tempore, ad hoc judicium, legatum et testem Centuripina civitas misit), ut is apud eum causam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne amplius in jugera singula, quam terna medimna exigeret.

Hoc vix ab Apronio in summo beneficio, pro iis qui etiam tum incolumes erant, impetratum est. Id cum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut, pro singulis decumis, ternas decumas darè liceret. Quod si tua res non ageretur, a te potius postularent, ne amplius quam singulas, quam ab Apronio, ut ne plus quam ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quæ regie, seu potius tyrannice, statuit in aratores Apronius, prætermittam; neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit, et quibus nihil, non modo de fructu, sed ne de bonis quidem suis, reliqui fecit; ex his ternis medimnis (quod beneficii gratiæque causâ concessit) quid lucri fiat, cognoscite.

XLIX. Professio est agri Leontini ad jugerum XXX millia. Hæc sunt ad tritici medimnûm XC, id est, tritici modiûm DXL millia. Deductis tritici modiûm CCXVI millibus (quanti decumæ venierunt), reliqua sunt tritici CCCXXIV millia. Adde totius summæ DXL millium modiûm tres quinquagesimas, id est, tritici modiûm XXXII millia CCCC (ab omnibus enim ternæ præterea quinquagesimæ exigebantur), sunt hæc jam ad CCCLVI millia CCCC modiûm tritici. At ego CCCC millia lucri facta esse dixeram: non enim duco in hac ratione eos, quibus ternis medimnis non est licitum decidere. Verum, ut hac ipsâ ratione summam mei promissi compleam, ad singula medimna, multi HS duo, multi HS quinque, accessionis cogebantur dare; qui minimum, singulos nummos. Hoc minimum ut sequamur, quoniam XC medimnûm millia duximus, accedebant eo, novo pessimoque exemplo, HS XC millia.

Hic mihi etiam dicere audebit, magno se decumas vendidisse, cum, ex eodem agro, dimidio plus ipse abstulerit, quam populo Romano miserit? CCXVI modiûm millibus decumas agri Leontini vendidisti: si ex lege, magno; si, ut lex esset libido tua, parvo; si, ut, quæ dimidiæ essent, decumæ vocarentur, parvo vendidisti. Multo enim pluris fructus annui Siciliæ venire potuerunt, si id te senatus aut populus Romanus facere voluisset. Etenim sæpe decumæ tanti venierunt, cum lege Hieronicâ venirent, quanti nunc lege Verreâ venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas.

(*C. Norbani decumæ venditæ agri Leontini.*)

Atqui tum neque judicium de modo jugerum dabatur; neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator; neque ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat; nec beneficium petebatur a decumano, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret; nec nummorum accessionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere: et tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur.

L. Quid vero istæ sibi quinquagesimæ, quid porro nummorum accessiones, volunt? Quo id jure, atque adeo, quo id [potius more,] fecisti? Nummos dabat arator. Quomodo? aut unde? qui, si largissimus esse vellet, cumulatiore mensurâ uteretur, ut antea solebant facere in decumis, cum æquâ lege et conditione venibant. Is nummum dabat. Unde? De frumento? quasi habuisset, te prætore, quod venderet. De vivo igitur erat aliquid resecandum, ut esset, unde Apronio, ad illos fructus arationum, hoc corollarium nummorum adderetur. Jam id porro utrum libentes, an inviti, dabant? Libentes? amabant, credo, Apronium. Inviti? quâ re, nisi vi et malo, cogebantur? Jam iste, homo amentissimus, in vendendis decumis, nummorum faciebat accessiones ad singulas decumas: neque multum; bina aut terna millia addebat. Fiunt

per triennium HS fortasse D millia. Hoc neque exemplo cujusquam, neque ullo jure, fecit: neque eam pecuniam retulit; neque, hoc parvum crimen quemadmodum defensurus sit, homo quisquam unquam excogitabit.

Quod cum ita sit, audes dicere, te magno decumas vendidisse, cum sit perspicuum, te bona fortunasque aratorum, non populi Romani, sed tui quæstûs, causâ vendidisse? Ut, si quis villicus, ex eo fundo qui HS dena meritâsset, excisis arboribus ac venditis, demtis tegulis, instrumento, pecore abalienato, domino XX millia nummûm pro X miserit, sibi alia præterea centum confecerit; primo dominus, ignarus incommodi sui, gaudeat, villicoque delectetur, quod tanto sibi plus mercedis ex fundo refectum sit: deinde, cum audierit, eas res, quibus fundi fructus et cultura continetur, amotas et venditas; summo supplicio villicum afficiat, et secum male actum putet: item populus Romanus, cum audit, pluris decumas vendidisse C. Verrem, quam innocentissimum hominem cui iste successit, C. Sacerdotem, putat se bonum in arationibus fructibusque suis habuisse custodem ac villicum; cum senserit, istum omne instrumentum aratorum, omnia subsidia vectigalium vendidisse, omnem spem posteritatis avaritiâ suâ sustulisse, arationes et agros vectigales vastâsse atque exinanîsse, ipsum maximos quæstus prædasque fecisse; intelliget secum actum esse pessime; istum autem summo supplicio dignum existimabit.

LI. Unde ergo hoc intelligi potest? Ex hoc maxime, quod ager decumanus provinciæ Siciliæ, propter istius avaritiam, desertus est. Neque id solum accidit, uti minus multis jugis ararent, si qui in agris remanserunt; sed etiam, ut permulti locupletes homines, magni et navi aratores, agros latos ac fertiles desererent, totasque arationes derelinquerent. Id adeo sciri facillime potest ex literis publicis civitatum, propterea quod, lege Hieronicâ, numerus aratorum quot-

annis apud magistratus publice subscribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres.

(*Octoginta tres.*)

Quot anno tertio profiteantur?

(*Triginta duo.*)

Unum et quinquaginta aratores ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem successerint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutycensis? videamus ex literis publicis.

(*Centum octoginta octo.*)

Quid? anno tertio?

(*Centum et unus.*)

Octoginta septem aratores unus ager, istius injuriâ, desiderat; atque adeo nostra respublica, quoniam illa populi Romani vectigalia sunt, hunc tot patrumfamilias numerum desiderat et reposcit. Ager Herbitensis primo anno habuit aratores ducentos quinquaginta septem; tertio, centum viginti. Hinc centum triginta septem patresfamilias extorres profugerunt. Agyrinensis ager (quorum hominum! quam honestorum! quam locupletum!) ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præturæ tuæ. Quid? tertio anno? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenses recitare ex publicis literis audîstis.

LII. Pro, Dii immortales! si ex provinciâ totâ centum septuaginta ejecisses, possesne, severis judicibus, salvus esse? Unus ager Agyrinensis centum septuaginta aratoribus inanior cum sit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc peræque in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore instrumento, minus multis jugis, remansisse; quod metuebant, si recessissent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iste nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos plane non solum ex agris, verum ex civitatibus suis, profugisse. Illi ipsi, qui remanserant, vix decima pars aratorum, relicturi agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Ro-

quâ literas misisset, se decumas lege Hieronicâ vendi-turum; et nisi ab iis hoc petivisset, ut sererent quam plurimum; quod illi semper suâ causâ fecerant, cum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, sese sibi et populo Romano, non Verri et Apronio, serere, impendere, laborare.

Jam vero, judices, si Siculorum fortunas negligitis; si, quemadmodum socii populi Romani a magistratibus nostris tractentur, non laboratis; at vos communem populi Romani causam suscipite atque defendite. Ejectos aratores esse dico; agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre; populatam vexatamque provinciam: hæc omnia doceo literis civitatum, et privatis primariorum virorum testimoniis.

LIII. Quid vultis amplius? Num exspectatis, dum L. Metellus, is qui multos in istum testes imperio et potestate deterruit, idem absens de istius scelere, improbitate, audaciâ, testimonium dicat? Non, opinor. At is optime, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est; verum amicitiâ impeditur. At debet nos certiores facere, quo pacto se habeat provincia. Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? nemo. Num quis postulat? non, opinor. Quid? si testimonio L. Metelli ac literis hæc omnia vera esse doceo, quid dicetis? utrum Metellum falsum scribere? an amicum lædendi esse cupidum? an prætorem, quemadmodum provincia affecta sit, nescire? Recita literas L. Metelli, quas ad Cn. Pompeium et M. Crassum consules, quas ad M. Mummium prætorem, quas ad quæstores Urbis, misit.

(*Epistola L. Metelli.* — *Decumas frumenti lege Hieronicâ vendidi.*)

Cum scribit, se lege Hieronicâ vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes, præter Verrem. Cum scribit, se lege Hieronicâ vendidisse, quid scribit? se, per istum erepta Siculis, majorum nostrorum beneficia, jus ipsorum, conditionem societatis, amici-

tiæ, fœderum, reddidisse. Dicit, quanti cujusque agri decumas vendiderit. Deinde quid scribit? Recita de epistolâ reliqua.

(*Summa data est opera a me, ut quam plurimo decumas venderem.*)

Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidisti? Quia desertas arationes, inanes agros, provinciam miseram perditamque, offendi. Quid? id ipsum, quod satum est, quâ ratione quisquam, qui sereret, inventus est? Recita literas.

(*Literæ.*)

Ait se misisse, et præsentem confirmâsse, suam interposuisse auctoritatem. Tantum quod aratoribus Metellus obsides non dedit, se nullâ in re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborâsse dicat? Recita.

(*Ut aratores, qui reliqui erant, quamplurimum sererent.*)

"Qui reliqui?" Quid hoc est? Reliqui? quo ex bello? quâ ex vastitate? Quænam in Siciliâ tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitosum, te prætore, versatum est, ut is, qui tibi successerit, reliquos aratores collegisse et recreâsse videatur?

LIV. Cum bellis Carthaginiensibus Sicilia vexata est, et post, nostrâ patrumque memoriâ, cum bis in eâ provinciâ magnæ fugitivorum copiæ versatæ sunt; tamen aratorum interitio facta nulla est. Tum, semente prohibitâ, aut messe amissâ, fructus annuus interibat; tamen incolumis numerus manebat dominorum atque aratorum. Tum, qui M. Lævino, aut P. Rupilio, aut M' Aquillio, prætoribus, in eam provinciam successerant, aratores reliquos non colligebant. Tantone plus Verres cum Apronio provinciæ Siciliæ calamitatis importavit, quam aut Hasdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut, temporibus illis, simul atque hostis superatus esset, ager araretur omnis, neque aratori

prætor per literas supplicaret, neque eum præsens oraret, ut quamplurimum sereret; nunc autem, ne post abitum quidem hujus importunissimæ pestis, quisquam reperiretur, qui suâ voluntate araret? pauci essent reliqui, qui, L. Metelli auctoritate, in agros, atque ad suum Larem familiarem, redirent?

His te literis, homo audacissime atque amentissime! jugulatum esse non sentis? Non vides, cum is qui tibi successit, aratores reliquos appellet, hoc eum diserte scribere, reliquos hos esse, non ex bello, neque ex aliquâ hujusmodi calamitate, sed ex tuo scelere, importunitate, avaritiâ, crudelitate? Recita cætera.

(*Tamen, pro eo, ut temporis difficultas, aratorumque penuria tulit* ...)

Aratorum, inquit, penuria. Si ego accusator toties de re eâdem dicerem, vererer, ne animos vestros offenderem, judices: clamat Metellus: "nisi literas misissem." Non est satis. "Nisi præsens confirmâssem." Ne id quidem satis est. "reliquos," inquit, "aratores." Reliquos? prope lugubri verbo calamitatem provinciæ Siciliæ significat. Addit, "Aratorum penuria."

LV. Exspectate etiam, judices, exspectate, si potestis, auctoritatem accusationis meæ. Dico aratores istius avaritiâ ejectos: scribit Metellus, reliquos ab se esse confirmatos. Dico agros relictos, arationesque desertas esse: scribit Metellus aratorum esse penuriam. Hoc cum scribit, illud ostendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulsos esse populi Romani socios atque amicos: quibus si qua calamitas propter istum, salvis vectigalibus nostris, accidisset, animadvertere in eum vos oportebat; præsertim cum eâ lege judicaretis, quæ sociorum causâ esset constituta. Cum vero, perditis profligatisque sociis, vectigalia populi Romani sint deminuta; res frumentaria, commeatus, copiæ, salus Urbis atque exercituum nostrorum in posteritatem istius avaritiâ interierit; sal-

tem commoda populi Romani respicite, si sociis fidelissimis prospicere non laboratis.

Atque, ut intelligatis ab isto, præ lucro prædâque præsenti, nec vectigalium nec posteritatis habitam esse rationem; cognoscite, quid ad extremum scribat Metellus. "*In reliquum tempus vectigalibus prospexi.*" In reliquum tempus ait se vectigalibus prospexisse. Non scriberet, se vectigalibus prospexisse, nisi hoc vellet ostendere, te vectigalia perdidisse. Quid enim erat, quod vectigalibus prospiceret Metellus in decumis, et in totâ re frumentariâ, si iste non vectigalia populi Romani suo quæstu pervertisset? Atque ipse Metellus, qui vectigalibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid assequitur, nisi hoc? ut arent, si qui possunt, quibus aratrum saltem aliquod satelles istius Apronius reliquum fecit; qui tamen in agris spe atque exspectatione Metelli remanserunt. Quid cæteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modo ex agris ejecti sunt, sed etiam ex civitatibus suis, ex provinciâ denique, bonis fortunisque omnibus ereptis, profugerunt? Quâ ratione ii revocabuntur? Quot prætorum innocentiâ sapientiâque opus est, ut illa aratorum multitudo aliquando in suis agris ac sedibus collocetur?

LVI. Ac, ne miremini, tantam multitudinem profugisse, quantam ex literis publicis, aratorumque professionibus, cognovistis; scitote, tantam acerbitatem istius, tantum scelus in aratores fuisse, (incredibile dictu est, judices; sed et factum, et totâ Siciliâ pervulgatum) ut homines, propter injurias licentiamque decumanorum, mortem sibi ipsi consciverint. Centuripinum Dioclem, hominem locupletem, suspendisse se constat, quo die sit ei nuntiatum, Apronium decumas redemisse. Dyrrachinum, primum civitatis, eâdem ratione mortem oppetîsse, dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, cum audîsset tantum decumanum professum esse ex edic-

to istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset.

Hæc tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus crudelissimusque semper fuisti, tamen nunquam perpeterere, (quod illi gemitus luctusque provinciæ ad tui capitis periculum pertinebant) non, inquam, perpeterere, ut homines injuriæ tuæ remedium morte ac suspendio quærerent, nisi ea res ad quæstum et ad prædam tuam pertineret.

Quid? illud perpeterere? Attendite, judices; omnibus enim nervis mihi contendendum est, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quam improbam, quam manifestam, quam confessam rem pecuniâ redimere conentur. Grave crimen est hoc, et vehemens, et, post hominum memoriam, judiciaque de pecuniis repetundis constituta, gravissimum, prætorem populi Romani socios habuisse decumanos.

LVII. Non hoc nunc primum audit privatus de inimico, reus ab accusatore: jam antea, in sellâ sedens prætor, cum provinciam Siciliam obtineret, cum ab omnibus, non solum (id, quod commune est) propter imperium, sed etiam (id, quod istiuś præcipuum est) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, cum ejus animum ad persequendum non negligentia tardaret, sed conscientia sceleris avaritiæque suæ refrenaret. Loquebantur enim decumani palam, et, præter cæteros, is qui apud istum plurimum poterat, maximosque agros populabatur, Apronius, perparvum ex illis magnis lucris ad sese pervenire; prætorem esse socium. Hoc cum palam decumani totâ provinciâ loquerentur, tuumque nomen in re tam turpi nefariâque interponerent; nihilne tibi venit in mentem existimationi tuæ consulere? nihil denique capiti ac fortunis tuis providere? Cum tui nominis terror in auribus animisque aratorum versaretur; cum decumani aratoribus, ad pactiones faciendas, non suam vim, sed tuum scelus ac nomen, opponerent; ecquod judicium Romæ tam dissolutum, tam

perditum, tam nummarium, fore putâsti, quo ex judicio te ulla salus servare posset? cum planum fieret, decumis, contra instituta, leges, consuetudinemque omnium, venditis, in aratorum bonis fortunisque diripiendis decumanos dictitâsse tuas esse partes, tuam rem, tuam prædam; idque te tacuisse, et, cum dissimulare non posses, potuisse tamen perpeti et perferre, quod magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem, plusque aliquanto apud te pecuniæ cupiditas, quam judicii metus, posset.

Esto: cætera negare non potes. Ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, nihil eorum te audîsse, nihil ad tuas aures de infamiâ tuâ pervenisse. Querebantur cum luctu et gemitu aratores: tu id nesciebas? Fremebat tota provincia: nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis injuriis, conventusque, habebantur. Ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? Quid? cum palam Syracusis, te audiente, maximo conventu, P. Rubrius Q. Apronium sponsione lacessivit, "Ni Apronius dictitaret, te sibi in decumis esse socium;" hæc te vox non percussit? non perturbavit? non, ut capiti et fortunis tuis prospiceres, excitavit? Tacuisti: sedâsti etiam lites illorum; et, sponsio illa ne fieret, laborâsti.

LVIII. Pro, Dii immortales! hoc innocens homo perpeti potuisset? aut, quamvis nocens, qui modo judicia Romæ fore putaret, non aliquâ simulatione existimationi se hominum venditâsset? Quid est hoc? sponsio fit de capite ac fortunis tuis: tu sedes et quiescis! non persequeris! non perseveras! non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum sit? Si quis tibi ad aurem accessisset, et dixisset, Apronium dictitare, te sibi esse socium; commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum ante tibi satisfacere, quam tu omnium existimationi satisfecisses. Cum vero in foro celeberrimo, tantâ frequentiâ, hoc, verbo et simulatione, Apronio, re verâ, tibi objectum esset;

tu unquam tantam plagam tacitus accipere potuisses, nisi hoc ita statuisses, in re tam manifestâ quidquid dixisses, te deterius esse facturum?

Quæstores, legatos, præfectos suos, tribunos, multi missos fecerunt, et de provinciâ decedere jusserunt, quod eorum culpâ se minus commode audire arbitrarentur, aut quod peccare illos aliquâ in re judicarent: tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitiosum, (qui non modo animum integrum, sed ne animam quidem puram, conservare potuisset) eum, in tanto tuo dedecore, [non] profecto, ne verbo quidem graviore appellâsses: neque apud te tam sancta religio societatis fuisset, ut tui capitis periculum negligeres, nisi rem tam notam esse omnibus et tam manifestam videres.

Cum eodem Apronio postea P. Scandilius, eques Romanus, (quem vos omnes nôstis) eamdem sponsionem de societate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Institit: oppressit; non remisit: facta est sponsio HS V millium. Cœpit Scandilius recuperatores aut judicem postulare.

LIX. Satisne vobis prætori improbo circumdati cancelli videntur in suâ provinciâ, immo vero in sellâ ac tribunali, ut aut de suo capite judicium fieri patiatur præsens ac sedens, aut confiteatur, se omnibus judiciis convinci necesse esse? Sponsio est, "Ni te Apronius in decumis socium esse dicat:" provincia tua est: ades: abs te judicium postulatur. Quid facis? quid decernis? Recuperatores dicis te daturum. Bene agis: tametsi qui erunt tantis cervicibus recuperatores, qui audeant in provinciâ, cum prætor adsit, non solum contra voluntatem ejus, sed etiam contra fortunas, judicare? Verum esto. Manifesta res est, cum nemo esset, quin hoc se audîsse liquido diceret, locupletissimus quisque certissimus testis esset: nemo erat Siciliâ totâ, qui nesciret decumas esse prætoris; nemo, qui non audîsset ita Apronium dictitâsse: præterea conventus honestus

Syracusis, multi equites Romani, viri primarii, ex quâ copiâ recuperatores rejici oporteret, qui aliter judicare nullo modo possent. Instat Scandilius poscere recuperatores. Tum iste, homo innocens, qui illam suspicionem levare, atque ab se removere cuperet, recuperatores dicit se de cohorte suâ daturum.

LX. Pro Deûm hominumque fidem! quem ego accuso? in quo meam industriam ac diligentiam spectari volo? quid est, quod ego, dicendo aut cogitando, efficere aut assequi debeam? Teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi Romani, in ipsis fructibus provinciæ Siciliæ, furem, manifesto [averrentem] rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut negare non possit. Nam quid hîc dicet? Sponsio facta est cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, ni socium te sibi in decumis esse dictitaret. Exspectant omnes, quantæ tibi ea res curæ sit; quemadmodum hominum existimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hîc tu medicum, et haruspicem, et præconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipsum, quem tu in cohorte tuâ Cassianum judicem habebas, si qua res major esset, Papirium Potamonem, hominem severum, ex vetere illâ equestri disciplinâ? Scandilius postulare de conventu recuperatores. Tum iste negat se de existimatione suâ cuiquam, nisi suis, commissurum. Negotiatores putant esse turpe, id forum sibi iniquum ejurare, ubi negotientur. Prætor provinciam suam totam sibi iniquam ejurat.

O impudentiam singularem! Hic postulat se Romæ absolvi, qui in suâ provinciâ judicavit, se absolvi nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatores pecuniam, quam apud tres negotiatores metum, valere. Scandilius vero negat sese apud Artemidorum recuperatorem verbum esse facturum: et tamen auget atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis: si, ex provinciâ Siciliâ totâ,

statuas idoneum judicem aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat a te, ut Romam rejicias.

Hîc enimvero tu exclamas, hominem improbum, qui postulet, ibi de tuâ existimatione judicium fieri, ubi te invidiosum esse intelligat. Negas te Romam rejecturum: negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicturum dicit, et suo tempore esse rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis: quid? sponsionem acceptam facere? Impudenter tollas exspectatum existimationis tuæ judicium: non facis. Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos velit, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, uni potius ex iniquis sumendi, quam utrisque ex æquis rejiciendi, fieri potestatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? Est aliquid, quod improbius fieri potest. Cogit enim Scandilium quinque illa millia nummûm dare atque annumerare Apronio. Quid potuit elegantius facere prætor cupidus existimationis bonæ, qui ab sese omnem suspicionem propulsare, qui se eripere ex infamiâ, cuperet?

LXI. Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem. Dictitârat homo improbus atque impurus, Apronius, socium esse prætorem: venerat res in judicium atque discrimen. Potestas erat isti, homini integro atque innocenti, data, ut, in Apronium cum animadvertisset, sese gravissimâ levaret infamiâ. Quid excogitat pœnæ? quid animadversionis in Apronium? Cogit Scandilium Apronio, ob singularem improbitatem atque audaciam, prædicationemque nefariæ societatis, HS V millia mercedis ac præmii dare. Quid interfuit, homo audacissime, utrum hoc decerneres, an id, quod Apronius dictitabat, tute de te profiterere ac dictitares? Quem hominem, si quis pudor in te, atque adeo si quis metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti, hunc abs te sine præmio discedere noluisti. Omnia simul intelligere potuistis, judices, ex uno crimine Scandiliano: pri-

mum, hoc non esse Romæ natum de societate decumarum, non ab accusatore fictum; non (ut solemus interdum in defensionibus dicere) crimen domesticum ac vernaculum; non ex tempore periculi tui constitutum; sed vetus, [cogitatum] jam, et, te prætore, jactatum, et non ab inimicis Romæ compositum, sed Romam de provinciâ deportatum. Simul intelligi potest illud istius in Apronium studium, Apronii de isto non modo confessio, verum etiam commemoratio. Eodem accedit, quod hoc quoque intelligere potestis, istum statuisse, in provinciâ suâ existimationis suæ judicium, extra cohortem suam, committendum fuisse nemini.

LXII. Ecquis est judex, cui non ab initio decumani criminis persuasum sit, istum in aratorum bona fortunasque impetum fecisse? quis hoc non ex eo statim judicavit, quod ostendi, istum decumas novâ lege, atque adeo nullâ lege, contra omnium consuetudinem atque instituta, vendidisse? Verum, ut istos ego judices tam severos, tam diligentes, tam religiosos non haberem; ecquis est, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, judiciorum iniquitate, qui hoc non jamdudum statuerit et judicârit? Etiam sane sit aliquis dissolutior in judicando, legum, officii, reipublicæ sociorum atque amicorum, negligentior: quid? is possitne de istius improbitate dubitare, cum tanta lucra facta, tam iniquas pactiones, vi et metu expressas cognoverit? cum tanta præmia civitates, vi atque imperio, virgarum ac mortis metu, non modo Apronio atque ejus similibus, verum etiam Veneriis servis, dare coactas.

Quod si quis sociorum incommodis minus movetur; si quem aratorum fugæ, calamitates, exsilia, suspendia denique, non permovent; non possum dubitare, quin is tamen, cum vastatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum literis et epistolâ L. Metelli, cognoverit, statuat, fieri non posse, ut de isto non severissime judicetur. Erit etiam aliquis, qui hæc

omnia dissimulare ac negligere possit? Attuli sponsiones, ipso præsente factas, de decumarum societate, ab ipso prohibitas judicari, Quid est, quod possit quisquam manifestius hoc desiderare? Non dubito, quin vobis satisfecerim, judices. Verumtamen progrediar longius; non, mehercule, quo magis hoc vobis persuadeatur, quam jam persuasum esse confido; sed ut ille aliquando impudentiæ suæ finem faciat, aliquando desinat, ea se putare posse emere, quæ ipse semper habuit venalia, fidem, jusjurandum, veritatem, officium, religionem; desinant amici ejus ea dictitare, quæ detrimento, maculæ, invidiæ, infamiæ, nobis omnibus esse possint. At qui amici?

O miserum, atque invidiosum, offensumque paucorum culpâ atque indignitate, ordinem senatorium! Albam Æmilium, sedentem in faucibus macelli, loqui palam, "vicisse" Verrem; emtos habere judices; alium HS CCCC millibus, alium HS D, quem minimo, CCC. Atque, ei cum responsum esset, fieri non posse; multos testes esse dicturos, me præterea causæ non defuturum; "Licet, hercules," inquit, "omnes omnia dicant in illum; nisi ita res manifesta erit allata, ut responderi nihil possit, vicimus." Bene ais, Alba: ad tuam veniam conditionem. Nihil putas valere in judiciis conjecturam, nihil suspicionem, nihil anteactæ vitæ existimationem, nihil bonorum virorum testimonia, nihil civitatum auctoritates ac testimonia: res manifestas quæris. Non quæro judices Cassianos: veterem judiciorum severitatem non requiro: vestram in hoc fidem, dignitatem, religionem in judicando, non imploro: Albam habebo judicem, eum hominem, qui se scurram improbissimum existimari vult; qui a scurris potius semper gladiator, quam scurra, appellatus sit. Afferam rem ejusmodi in decumis, ut Alba fateatur, istum in re frumentariâ, et in bonis aratorum, aperte palamque esse prædatum.

LXIII. Decumas agri Leontini magno dicit se

vendidisse. Ostendi jam illud initio, non existimandum magno vendidisse eum, qui verbo decumas vendiderit, re et conditione, et lege, et edicto, et licentiâ decumanorum, decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. Etiam illud ostendi, vendidisse alios magno decumas agri Leontini, cæterorumque agrorum; et lege Hieronicâ vendidisse; et pluris etiam, quam te, vendidisse; nec aratorem quemquam esse questum. Nec enim fuit, quod quisquam queri posset, cum lege æquissime scriptâ venirent: neque illud unquam aratoris interfuit, quanti decumæ venirent. Non enim ita est, ut, si magno venierint, plus arator debeat; si parvo, minus. Ut frumenta nata sunt, ita decumæ veneunt. Aratoris autem interest, ita se frumenta habere, ut decumæ quam plurimo venire possint. Dum arator ne plus decumâ det, expedit ei decumam esse quam maximi. Verum hoc, ut opinor, esse vis caput defensionis tuæ, magno te decumas vendidisse, agri vero Leontini, qui plurimum efficit, tritici modiûm CCXVI millibus. Si doceo, pluris aliquanto potuisse te vendere, neque his voluisse addicere, qui contra Apronium licerentur; et Apronio multo minoris, quam aliis potueris, tradidisse; si hoc doceo; poteritne te Alba, tuus antiquissimus non solum amicus, verum etiam amator, absolvere?

LXIV. Dico, equitem Romanum, hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum sui similibus, ad decumas agri Leontini tritici modiûm non M, non II millia, non III millia, sed ad unas unius agri decumas tritici modiûm XXX millia voluisse addere, et ei potestatem emendi non esse factam, ne res abiret ab Apronio. Negare hoc, nisi forte negare omnia constituisti, nullo modo potes. Palam res gesta est, maximo conventu, Syracusis: testis est tota provincia, propterea quod undique ad emendas decumas solent eo convenire. Quod sive fateris, sive convinceris, quot et quam manifestis in rebus

teneare, non vides? Primum, tuam rem illam et prædam fuisse: nam, nisi ita esset, cur tu Apronium malebas (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur), quam Minucium, decumas agri Leontini sumere? Deinde immensum atque infinitum lucrum esse factum: nam, si XXX millibus modiûm tritici tu commotus non esses, certe hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dedisset, si ille accipere voluisset.

Quantam igitur illi spem prædæ propositam arbitramur fuisse, qui tantum præsens lucrum, nullâ operâ insumtâ, contemserit atque despexerit? Deinde ipse Minucius nunquam tanti habere voluisset, si decumas tu lege Hieronicâ venderes: sed, quod, tuis novis edictis et iniquissimis institutis, plus aliquanto se quam decumas ablaturum videbat, idcirco longius progressus est. At Apronio semper plus etiam multo abs te permissum est, quam quod edixeras. Quantum igitur quæstum putamus factum esse per eum, cui quidvis licitum sit; cum tantum lucri voluerit addere is, cui, si decumas emisset, idem non liceret?

Postremo, illa quidem certe tibi præcisa defensio est, in quâ tu semper omnia tua furta atque flagitia latere posse arbitratus es; magno te decumas vendidisse; plebi Romanæ consuluisse; annonæ prospexisse. Non potest hoc dicere is, qui negare non potest, se unius agri decumas XXX millibus modiûm minoris, quam potuerit, vendidisse; ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio ideo te non tradidisse, quod jam addixisses Apronio, (aiunt enim te ita dictitare, quod ego exspecto, cupioque te ita illud defendere) verum ut ita sit, tamen non potes hoc, quasi præclarum aliquid, prædicare, magno te decumas vendidisse, cum fuisse fateare, qui multo pluris voluerint emere.

LXV. Tenetur igitur jam, judices, et manifesto tenetur avaritia, cupiditas hominis, scelus, impro-

bitas, audacia. Quid si hæc, quæ dico, ipsius amici defensoresque judicârunt? quid vultis amplius? Adventu L. Metelli, prætoris, (cum omnes ejus comites iste sibi, suo illo panchresto medicamento, amicos reddidisset) aditum est ad Metellum: eductus est Apronius: eduxit vir primarius C. Gallius, senator: postulavit a L. Metello, ut ex edicto suo judicium daret in Apronium, "Quod per vim aut metum abstulisset:" quam formulam Octavianam et Romæ Metellus habuerat, et habebat in provinciâ. Non impetrat; cum hoc diceret Metellus, præjudicium a se de capite C. Verris per hoc judicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio. C. Gallius, homo nostri ordinis, a suo familiarissimo L. Metello judicium ex edicto non potest impetrare. Non reprehendo Metellum: pepercit homini amico, et (quemadmodum ipsum dicere audivi) necessario. Non reprehendo, inquam, Metellum: sed hoc miror, quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipso non modo præjudicârit, verum gravissime ac vehementissime judicârit. Primum enim, si Apronium absolutum iri putaret, nihil erat, quod ullum præjudicium vereretur. Deinde, si, condemnato Apronio, conjunctam cum eo Verris causam omnes erant existimaturi, Metellus quidem certe jam hoc judicabat, eorum rem causamque esse conjunctam; qui statuerit, Apronio condemnato, de isto præjudicium futurum. Et simul una res utrique rei est argumento, et aratores vi et metu coactos Apronio multo plus, quam debuerint, dedisse; et Apronium istius rem suo nomine egisse, cum L. Metellus statuerit, non posse Apronium condemnari, quin simul de istius scelere atque improbitate judicaretur.

LXVI. Venio nunc ad epistolam Timarchidis, liberti istius et accensi; de quâ cum dixero, totum hoc crimen decumanum [perorâro.] Hæc epistola est, judices, quam nos Syracusis, in ædibus Apronii,

cum literas conquireremus, invenimus. Missa est, ut ipsa significat, ex itinere, cum Verres jam de provinciâ decessisset, Timarchidis manu scripta. Recita epistolam Timarchidis. "Timarchides, Verris accensus, Apronio salutem dicit." Jam hoc quidem non reprehendo, quod adscripsit, "*Accensus:*" cur enim sibi hoc scribæ soli sumant? "L. Papirius scriba." Volo ego hoc esse commune [accensorum,] lictorum, viatorum. "Fac diligentiam adhibeas, quod ad existimationem prætoris attinet." Commendat Apronio Verrem; et hortatur, ut inimicis ejus resistat. Bono præsidio munitur existimatio tua, si quidem in Apronii constituitur diligentiâ atque auctoritate. "Habes virtutem atque eloquentiam." Quam copiose laudatur Apronius a Timarchide! quam magnifice! Cui ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus sit? "Habes, sumtum unde facias." Necesse est, quod redundârit de vestro frumentario quæstu, ad illum potissimum, per quem agebatis, defluxisse. "Scribas, apparitores, recentes arripe. Cum L. Vulteio, qui plurimum potest, cæde, concide." Videte, quam valde malitiæ suæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Jam hoc, "cæde, concide;" non verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiæ accommodata? "Volo, mi frater, fraterculo tuo credas." Consorti quidem in lucris atque furtis, gemino et simillimo nequitiâ, improbitate, audaciâ.

LXVII. "In cohorte carus habebere." Quid est hoc, "In cohorte?" quo pertinet? Apronium doces? quid? in vestram cohortem, te monitore, an suâ sponte, pervenerat? "Quod cuique opus sit, oppone." Quâ impudentiâ putatis eum in dominatione fuisse, qui in fugâ tam improbus sit? Ait, omnia pecuniâ effici posse: "da, profunde, oppone," si velis vincere. Non hoc mihi tam molestum est, Apronio suadere Timarchidem, quam quod hoc idem

patrono suo præcipit. "Te postulante, omnes vincere solent." Verre quidem prætore, non Sacerdote, non Peducæo, non hoc ipso Metello. "Scis Metellum sapientem esse." Hoc vero ferri jam non potest, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, et contemni ac despici a fugitivo Timarchide. "Si Vulteium habebis, omnia ludibundus conficies." Hìc vehementer errat Timarchides, qui aut Vulteium pecuniâ corrumpi putet posse, aut Metellum unius arbitratu gerere præturam. Sed erravit conjecturâ domesticâ. Quia multos, per se et per alios, multa ludibundos libidinose apud Verrem effecisse vidit; ad omnes, eosdem patere aditus arbitrabatur. Facilius vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis a Verre, quod multa ejus ludorum genera nôratis. "Inculcatum est Metello et Vulteio, te aratores evertisse." Quis istuc Apronio attribuebat, cum aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, cum, ob judicandum, aut decernendum, aut imperandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat? aut Sextio lictori, cum aliquem innocentem securi percusserat? Nemo. Omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt.

"Obtuderunt ejus aures, te socium prætoris fuisse." Videsne, hoc quam clarum sit ac fuerit, cum etiam Timarchides hoc metuat? concedesne, non hoc crimen nos in te confingere, sed jampridem, ad crimen, aliquam defensionem libertum quærere? Libertus et accensus tuus, et tibi ac liberis tuis, omnibus in rebus, conjunctus ac proximus, ad Apronium scribit, vulgo esse ab omnibus ita demonstratum Metello, tibi Apronium in decumis socium fuisse. "Fac sciat improbitatem aratorum. Ipsi sudabunt, si Dii volunt." Quod istuc (per Deos immortales!) aut quâ de causâ excitatum esse dicamus in aratores tam infestum odium atque tantum? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus et accensus ejus tam irato animo his literis insequatur?

LXVIII. Neque ego hujus fugitivi, judices, epistolam vobis recitâssem, nisi ut ex eâ totius familiæ præcepta, et instituta, et disciplinam cognosceretis. Videtis, ut moneat Apronium, quibus rebus ac muneribus insinuet in familiaritatem Metelli, Vulteium corrumpat, scribas accensumque pretio deleniat? Ea præcipit, quæ vidit: ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipse. Verum in hoc errat uno, quod easdem existimat vias ad omnium familiaritates esse munitas.

Quamquam merito sum iratus Metello, tamen hæc, quæ vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non sermone [incauto] atque improbo, posset corrumpere; quibus rebus non sensim atque moderate ad istius amicitiam arrepserat, sed brevi tempore totum hominem, totamque ejus præturam, possederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quod corrumperet, ex quâ recuperatores nulli dabantur? Nam, quod scribit, Metelli filium puerum esse, vehementer errat: non enim ad omnes prætorum filios iidem aditus sunt. O Timarchide, Metelli est filius in provinciâ, non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. Vester ille puer prætextatus in provinciâ quemadmodum fuisset, non dicerem, si pueri esse illam culpam, ac non patris, existimarem. Tune, cum te ac tuam vitam nôsses, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? ut, etiamsi natura puerum a paternis vitiis atque a generis similitudine abduceret, consuetudo tamen eum et disciplina degenerare non sineret? Fac enim fuisse in isto C. Lælii, M. Catonis, materiem atque indolem: quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum unquam pudicum neque sobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adultâ ætate, per triennium, inter impudicas mulieres et intemperantes viros, versatus sit; nihil unquam a

patre audierit, quo pudentior aut melior esset? nihil unquam patrem agere viderit, quod cum imitatus esset, non (id, quod turpissimum est) patri similis putaretur.

LXIX. Quibus in rebus non solum filio, verum etiam reipublicæ, fecisti injuriam. Susceperas enim liberos non solum tibi, sed etiam patriæ; qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui reipublicæ, esse possent. Eos instituere atque erudire ad majorum instituta atque civitatis disciplinam, non ad tuas turpitudines, debuisti. Esset, ex inerti atque impuro et improbo parente, navus et pudens et probus filius. Haberet aliquid abs te respublica muneris. Nunc, pro te, Verrem substituisti alterum civitati: nisi hoc forte deterior est, si fieri potest, quod tu ejusmodi evasisti, non in hominis luxuriosi, sed tantum in furis ac divisoris, disciplinâ educatus.

Quid isto festivius fore arbitramur, qui est tuus naturâ filius, consuetudine discipulus, voluntate similis? Quem ego, judices, quamvis bonum fortemque facile paterer evadere: non enim me inimicitiæ commovent, si quæ mihi cum isto futuræ sint: nam, si in omnibus rebus innocens fuero, meique similis, quid mihi istius inimicitiæ nocebunt? sin aliquâ in re Verri similis fuero, non magis mihi deerit inimicus, quam Verri defuit. Etenim, judices, ejusmodi respublica debet esse, et erit, severitate judiciorum constitutâ, ut inimicus neque deesse nocenti possit, neque obesse innocenti. Quapropter nulla res est, quamobrem ego istum nolim ex paternis probris ac vitiis emergere: id, quod, tametsi isti difficile est, tamen haud scio an fieri possit; præsertim si (ut nunc fit) custodes amicorum eum sectabuntur; quoniam pater tam negligens ac dissolutus est.

Verum huc longius, quam voluntas fuit, ab epistolâ Timarchidis digressa est oratio mea; quâ recitatâ, conclusurum me esse crimen decumarum dixeram: ex quo intellexistis, innumerabilem frumenti

numerum per triennium aversum a republicâ esse, ereptumque aratoribus.

LXX. Sequitur, ut de frumento emto vos, judices, doceam, maximo atque impudentissimo furto: de quo dum certa et pauca et magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Siciliâ debuit Verres ex senatus-consulto, et ex lege Terentiâ et Cassiâ frumentariâ. Emendi duo genera fuerunt; unum alterarum decumarum; alterum, quod præterea civitatibus æqualiter esset [distributum:] illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset: hujus imperati tritici modiûm DCCC millia: pretium autem constitutum decumano in modios singulos HS terni; imperato HS IV. Ita, in frumentum imperatum, HS bis et tricies, in annos singulos, Verri decernebatur, quod aratoribus solveret; in alteras decumas, ferme ad nonagies. Sic, per triennium, ad hanc frumenti emtionem Siciliensem, prope centies et tricies erogatum est.

Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex ærario inopi atque exhausto; datam ad frumentum, hoc est, ad necessitatem salutis et vitæ; datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera respublica imponeret, solveretur; abs te sic laceratam esse dico, ut possim illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertisse. Etenim sic hanc rem totam administrâsti, ut hoc, quod dico, probari æquissimo judici possit. Sed ego habebo rationem auctoritatis meæ: meminero, quo animo, quo consilio, ad causam publicam accesserim. Non agam tecum accusatorie: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non ante mihimet ipsi probatum sit.

In hac pecuniâ publicâ, judices, hæc insunt tria genera furtorum: primum, cum posita esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis fœneratus est: deinde, permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: postremo, si cui

civitati solvit, tantum detraxit, quantum commodum fuit; nulli, quod debitum est, reddidit.

LXXI. Ac primum hoc ex te quæro: [tu,] cui publicani ex Carpinatii literis gratias egerunt: pecunia publica, ex ærario erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quæstui? pensitâritne tibi binas centesimas? Credo te negaturum: turpis enim est et periculosa confessio. Mihi autem hoc perarduum est demonstrare: quibus enim testibus? publicanis? tractati honorifice sunt: tacebunt. Literis eorum? decreto decumanorum remotæ sunt. Quo me igitur vertam? Rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impudentiæ, propter inopiam testium ac literarum, prætermittam? Non faciam, judices: utar teste. Quo? P. Vettio Chilone, homine equestris ordinis honestissimo atque ornatissimo, qui isti ita amicus et necessarius est, ut, etiamsi vir bonus non esset, tamen, quod contra istum diceret, grave videretur; ita vir bonus est, ut, etiamsi inimicissimus isti esset, tamen ejus testimonio credi oporteret.

Admiratur et exspectat, quidnam Vettius dicturus sit. Nihil dicet ex tempore: nihil ex suâ voluntate; nihil, ut ei utrumvis licuisse videatur. Misit in Siciliam literas ad Carpinatium, cum esset magister scripturæ, et ejus societatis publicanorum, quas ego Syracusis, apud Carpinatium, in literarum allatarum libris, Romæ, in literarum missarum, apud magistrum Tullium, familiarem tuum, inveni: quibus ex literis impudentiam fœnerationis, quæso, cognoscite.

(*Literæ missæ L. Vettii, L. Servilii, C. Antistii, magistrorum.*)

Præsto se tibi ait futurum Vettius, et observaturum, quemadmodum rationes ad ærarium referas; ut, si hanc ex fœnore populo pecuniam non retuleris,

reddas societati. Possumus hoc teste, possumus P. Servilii et C. Antistii magistrorum literis, primorum hominum atque honestissimorum, possumus auctoritate societatis, cujus literis utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora aut graviora quærenda sunt?

LXXII. Vettius, tuus familiarissimus, Vettius, tuus affinis, cujus sororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quæstoris, testatur impudentissimum tuum furtum, certissimumque peculatum: (nam quo alio nomine pecuniæ publicæ fœneratio est appellanda?) Recita reliqua. Scribam tuum dicunt, Verres, hujus perscriptorem fœnerationis fuisse: ei quoque magistri minantur in literis. Etenim casu [scribæ] tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab se ablatas ferendum non putant; et recte non putant. Quis enim hoc fecit unquam? quis denique conatus est facere, aut posse fieri cogitavit, ut, cum senatus publicanos usurâ sæpe juvisset, magistratus a publicanis pecuniam pro usuris auderet auferre? Certe huic homini spes nulla salutis esset, si publicani, hoc est, si equites Romani, judicarent.

Minor esse [cura] nunc, judices, vobis disceptantibus debet; et tanto minor, quanto est honestius, alienis injuriis, quam re suâ, commoveri. Quid ad hæc respondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendes? Negare quî potes? an ut tantâ auctoritate literarum, tot testibus publicanis, convincare? Licuisse vero quî? Si, mehercule, te pecuniam tuam, non populi Romani, in provinciâ fœneratum docerem, tamen effugere non posses:* sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed a publicanis fœnore accepto; hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modo cæteri, sed tu ipse nihil audacius improbiusque fecisti. Non, mehercule, hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, judices, dicere

audacius esse, aut impudentius, quod permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino. Major hæc præda fortasse est: sed illa impudentia certe non minor. Et, quoniam de illâ fœneratione satis dictum est, nunc de hac totâ pecuniâ aversâ, quæso, cognoscite.

LXXIII. Siciliæ civitates multæ sunt, judices, ornatæ atque honestæ; ex quibus in primis numeranda est civitas Halesina. Nullam enim reperietis aut officiis fideliorem, aut copiis locupletiorem, aut auctoritate graviorem. Huic iste, in annos singulos, cum sexaginta tritici millia modiûm imperavisset, pro tritico nummos abstulit, quanti erat in Siciliâ triticum: quos de publico nummos acceperat, retinuit omnes. Obstupui, judices, cum hoc mihi primum Halesiæ demonstravit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summâ prudentiâ, summâ auctoritate præditus, Halesinus Æneas; cui senatus dederat publice [causam,] ut mihi fratrique meo gratias ageret; et simul, [qui] nos ea, quæ ad judicium pertinerent, doceret.

Demonstrat, hanc istius consuetudinem ac rationem fuisse: cum omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere a civitatibus; frumentum improbare; quantum frumenti Romam esset mittendum, tantum de suo quæstu, ac de suâ copiâ frumenti, mittere. Posco rationes: inspicio literas: video frumenti granum Halesinos, quibus LX millia modiûm imperata erant, nullum dedisse; pecuniam Volcatio, Timarchidi, scribæ, dedisse. Reperio genus hujusmodi, judices, prædæ, ut prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, sed vendat; pecunias, quas civitatibus distribuere debebat, eas omnes avertat atque auferat. Non mihi jam furtum, sed monstrum ac prodigium, videbatur: civitatum frumentum improbare, suum probare: cum suum probâsset, pretium ei frumento constituere: quod con-

stituisset, id civitatibus auferre; quod a populo Romano accepisset, tenere.

LXXIV. Quot vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut, si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Cum senatus decernit, ut ematur in Siciliâ frumentum, aut cum populus jubet, hoc, ut opinor, intelligit, ex Siciliâ Siculum frumentum apportari oportere. Tu, cum civitatum Siciliæ vulgo omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syriâ, frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephaleditanum, Thermitanum, Amestratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multarum præterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum ejusmodi, te prætore, ferrent, quod nunquam antea, ut neque mihi, neque tibi, neque populo Romano, posset probari; præsertim cum ex iisdem agris, ejusdemque anni, frumentum ex decumis Romam mancipes advexissent? Quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emtum non probaretur? Dubiumne est, quin ista omnis improbatio cogendæ pecuniæ causâ nata sit?

Esto: improbas Halesinum: habes ab alio populo, quod probes. Eme illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbâsti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas. Dubium est, quid egeris? In medimna singula video, ex literis publicis, tibi Halesinos HS quinos denos dedisse. Ostendam, ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Siciliâ pluris frumentum vendidisse.

LXXV. Quæ est ergo ista ratio, aut quæ potius amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus et populus Romanus emi volue-

rit; ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probâris: deinde a civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cum ex ærario acceperis? Utrum te lex Terentia Siculorum pecuniâ frumentum emere a Siculis, an populi Romani pecuniâ frumentum ab Siculis emere jussit? Jam vero ab isto omnem illam ex ærario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. Accipis enim HS XV pro medimno: tanti enim est illo tempore medimnum. Retines HS XVIII: tanti enim est frumentum Siciliense ex lege æstimatum. Quid interest, utrum hoc feceris, an frumentum non improbâris, sed, frumento probato et accepto, pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, cum æstimatio legis ejusmodi sit, ut cæteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege HS III æstimatus: fuit autem, te prætore, ut tu in multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, HS II. Sed fuerit HS III, quoniam tu tantum a civitatibus in modios singulos exegisti. Cum, si solveres Siculis tantum, quantum te populus Romanus jusserat, aratoribus fieri gratissimum posset; tu non modo eos accipere, quod oportebat, noluisti; sed etiam dare, quod non debebant, coëgisti. Atque hæc ita gesta esse, judices, cognoscite et ex literis publicis civitatum, et ex testimoniis publicis; in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum, non [interpositis,] neque perturbatis, neque repentinis, sed certis, institutis, ordine relata atpue confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? Dic, dic etiam clarius. "Volcatio, Timarchidi, Mævio."

LXXVI. Quid est, Verres? Ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipes in istis rebus esse versatos? mancipes frumentum improbâsse? mancipes pretio cum civitatibus decidisse, et

eosdem abs te illarum civitatum nomine pecunias abstulisse; deinde ipsos sibi frumentum coëmisse; nihil hæc ad te pertinere? Mala, mehercule, ac misera defensio, prætorem hoc dicere, Ego frumentum neque attigi, neque adspexi: mancipibus potestatem probandi improbandique permisi: mancipes a civitatibus pecunias extorserunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. Mala est hæc quidem, ut dixi, defensio criminis: sed tamen hac ipsâ tibi, si uti cupias, non licet: vetat te Volcatius, tuæ tuorumque deliciæ, mentionem mancipis facere. Timarchides autem, columen familiæ vestræ, premit fauces defensionis tuæ; cui simul et Volcatio pecunia a civitate numerata est. Jam vero scriba tuus annulo aureo suo, quem ex his rebus invenit, istâ te ratione uti non sinet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare, te Romam frumentum emtum Siculorum pecuniâ misisse; publicam pecuniam domum tuam convertisse? O consuetudo peccandi, quantam habes jucunditatem in improbis et audacibus, cum pœna abfuit, et licentia consecuta est!

Iste in hoc genere peculatûs non nunc primum invenitur: sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quæstori ad sumtum exercitûs consularis: vidimus, paucis post mensibus, et exercitum et consulem spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illâ caligine ac tenebris, quæ totam rempublicam tum occupaverant. Iterum gessit hæreditariam quæsturam cum Dolabellâ. Magnam pecuniam avertit: sed ejus rationem cum damnatione Dolabellæ permiscuit. Commissa est pecunia tanta prætori: non reperietis hominem timide nec leviter hæc improbissima lucra ligurrientem; devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita serpit illud insitum in naturâ malum, consuetudine peccandi liberâ, finem ut audaciæ statuere ipse sibi non possit. Tenetur igitur aliquando; et in

rebus tum maximis, tum manifestis, tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse, non solum ut eas pœnas, quas proxime meruisset, solveret; sed ut illa etiam scelera ejus in Carbonem et in Dolabellam vindicarentur.

LXXVII. Etenim nova quoque alia res exstitit, judices, in hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam, permultos aratores in alteras decumas, et in hæc DCCC millia modiûm, quod emtum populo Romano darent, non habuisse; sed a tuo procuratore, hoc est, ab Apronio, emisse; ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc prætercam, quod in multis est testimoniis expositum; potest illo quidquam esse certius, in tuâ potestate, atque in tuis horreis, omne frumentum Siciliæ, per triennium, atque omnes fructus agri decumani, fuisse? Cum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum et compressum possidebas? Itaque in eo frumento primus tibi ille quæstus fuit ipsius frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus; alter, quod id frumentum, improbissime per triennium partum, non semel, sed bis, neque uno, sed duobus pretiis, unum et idem frumentum vendidisti; semel civitatibus, HS XV in medimnum; iterum populo Romano, a quo HS XVIII in medimna, pro eodem illo frumento abstulisti.

At enim frumentum Centuripinorum et Agrigentinorum, et nonnullorum fortasse præterea, probâsti; et his populis pecuniam dissolvisti. Sint aliquæ civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris: quid tandem? his civitatibus omnisne pecunia, quæ pro frumento debita est, dissoluta est? Unum mihi reperi, non populum, sed aratorem: vide, quære, circumspice, si quis forte est ex eâ provinciâ, in quâ tu triennium præfuisti, qui te nolit

perisse: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad statuam pecuniam contulerunt, qui sibi dicat pro frumento omne esse, quod oportuerit, solutum. Confirmo, judices, neminem esse dicturum.

LXXVIII. Ex omni pecuniâ, quam aratoribus solvere debuisti, certis nominibus deductiones fieri solebant: primum pro spectatione et collybo; deinde pro nescio quo cerario. Hæc omnia, judices, non rerum certarum, sed furtorum improbissimorum, sunt vocabula. Nam collybus esse quî potest, cum utantur omnes uno genere nummorum? Cerarium vero quid? quomodo hoc nomen ad rationes magistratûs, quomodo ad pecuniam publicam, allatum est? Nam illud genus tertium deductionis erat ejusmodi, quasi non modo liceret, sed etiam oporteret; nec solum oporteret, sed plane necesse esset. Scribæ nomine, de totâ pecuniâ binæ quinquagesimæ detrahebantur. Quis tibi hoc concessit? quæ lex? quæ senatûs auctoritas? quæ porro æquitas, ut tantam pecuniam scriba tuus [averreret,] sive de aratorum bonis, sive de populi Romani vectigalibus?

Nam, si potest ista pecunia sine aratorum injuriâ detrahi; populus Romanus habeat, præsertim in tantis ærarii angustiis. Sin autem et populus id voluit, et æquum ita est, solvi aratoribus; tuus apparitor, parvâ mercede populi conductus, de aratorum bonis prædabitur? et in hac causâ scribarum ordinem in me concitabit Hortensius? et eorum commoda a me labefactari, atque oppugnari jura, dicet? quasi vero hoc scribis ullo exemplo sit aut ullo jure concessum. Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos constat sanctissimos homines atque innocentissimos fuisse? Non me fugit, judices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri atque haberi. In his temporibus versabor miseris ac perditis. Nuper, Hortensi, quæstor fuisti. Quid tui scribæ fecerint, tu

potes dicere: ego de meis hoc dico, cum in eâdem istâ Siciliâ pro frumento civitatibus pecuniam solverem, et mecum duos frugalissimos homines scribas haberem, L. Mamilium et L. Sergium; non modo istas duas quinquagesimas, sed omnio nummum nullum cuiquam esse deductum.

LXXIX. Dicerem, hoc mihi totum esse attribuendum, judices, si illi unquam a me hoc postulâssent, si unquam omnino cogitâssent. Quamobrem enim scriba deducat, ac non potius mulio, qui advexit? tabellarius, cujus adventu certiores facti [petiverunt?] præco, qui adire jussit? viator, ac Venerius, qui fiscum sustulit? Quæ pars operæ aut opportunitatis in scribâ est, cur ei non modo merces tanta detur, sed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo est honestus. Quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? Est vero honestus, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ periculaque magistratuum committuntur. Itaque ex his scribis qui digni sunt illo ordine, patribusfamilias, viris bonis atque honestis, percontamini, quid sibi istæ quinquagesimæ velint. Jam omnes intelligetis, novam rem totam atque indignam videri.

Ad eos me scribas revoca, si placet: noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum donis, ac de scenicorum corollariis, cum decuriam emerunt, ex primo ordine explosorum in secundum ordinem civitatis se venisse dicunt. Eos scribas tecum disceptatores hujus criminis habebo, qui istos scribas esse moleste ferunt. Tametsi, cum in eo ordine videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriæ propositus est et dignitati; mirabimur, turpes aliquos ibi esse, quo cuivis licet pretio pervenire?

LXXX. Tu, ex pecuniâ publicâ, HS tredecies scribam tuum permissu tuo cum abstulisse fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas esse? hoc ferre quemquam posse? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire arbitrare?

Quâ in civitate C. Catoni, clarissimo viro, consulari homini, HS XVIII millibus lis æstimata sit, in eâdem civitate apparitori tuo esse concessum, ut HS uno nomine tredecies auferret? Hinc ille est annulus aureus, quo tu istum in concione donâsti; quæ tua donatio, singulari impudentiâ prædita, nova Siculis omnibus, mihi vero etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim nostri imperatores, superatis hostibus, optime re publicâ gestâ, scribas suos annulis aureis in concione donârunt: tu vero, quibus rebus gestis, quo hoste superato, concionem, donandi causâ, advocare ausus es? Neque enim solum scribam tuum annulo, sed etiam virum fortissimum ac tui dissimillimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, coronâ et phaleris et torque donâsti, M. Cossutium, sanctissimum virum atque honestissimum, M. Castritium, summo splendore, ingenio, gratiâ, præditum.

Quid hæc sibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos præterea, potentissimos nobilissimosque donâsti; qui non, quemadmodum sperâsti, tardiores fuerunt; sed ornatiores tuo judicio, ad testimonia dicenda venerunt. Quibus ex hostium spoliis? de quâ victoriâ? quâ ex prædâ aut manubiis hæc abs te donatio constituta est? An quod, te prætore, paucorum adventu myoparonum, classis pulcherrima, Siciliæ propugnaculum, præsidiumque provinciæ, piratarum manibus incensa est? an quod ager Syracusanus prædonum incendiis, te prætore, vastatus est? an quod forum Syracusanum navarchorum sanguine redundavit? an quod in portu Syracusano piraticus myoparo navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidisse arbitrer; nisi forte id egisti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum tuarum male gestarum liceret.

Annulo est aureo scriba donatus; et ad eam donationem concio est advocata. Quod erat os tuum, cum videbas in concione eos homines, quorum ex

bonis iste annulus aureus donabatur, qui ipsi annulos aureos posuerant, liberisque detraxerant, ut esset, unde scriba tuus hoc tuum munus ac beneficium tueretur? quæ porro præfatio tuæ donationis fuit? Illa scilicet vetus atque imperatoria? "Quando tu quidem in prœlio, in bello, in re militari;" cujus ne mentio quidem, te prætore, ulla facta est: an illa? "Quandoquidem tu nullâ unquam mihi in cupiditate ac turpitudine defuisti; omnibusque in iisdem flagitiis mecum, et in legatione, et præturâ, et hîc in Siciliâ, versatus es; ob hasce res quoniam te locupletavi, hoc annulo aureo dono." Vera hæc fuisset oratio: non enim iste annulus aureus, abs te datus, istum virum fortem, sed hominem locupletem, esse declarat. Ita eumdem annulum, ab alio datum, testem virtutis duceremus; abs te donatum, comitem pecuniæ judicamus.

LXXXI. Dictum, judices, est de decumano frumento: dictum de emto: extremum et reliquum est, de æstimato; quod, cum magnitudine pecuniæ, tum injuriæ genere, quemvis debet commovere: tum vero eo magis, quod ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed improbissima confessio, comparatur. Nam, cum ex senatûs-consulto et ex legibus frumentum ei in cellam sumere liceret; idque frumentum senatus ita æstimâsset, quaternis HS tritici modium; binis, hordei; iste, numero ad summam tritici adjecto, tritici modios singulos cum aratoribus denariis ternis æstimavit. Non est in hoc crimen, Hortensi: ne forte ad hoc meditere; multos sæpe viros bonos, et fortes, et innocentes, cum aratoribus et cum civitatibus frumentum, in cellam quod sumi oporteret, æstimâsse, et pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri: scio, quid liceat. Nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius facto reprehenditur. Hoc reprehendo, quod, cum in Siciliâ HS II tritici modius esset, ut istius epistola ad te missa declarat,

simmum HS ternis (id, quod et testimoniis omnibus et tabulis aratorum planum factum antea est), tum iste, pro tritici modiis singulis, ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen est; ut intelligas, non ex æstimatione, neque ex ternis denariis, pendere crimen, sed ex coauctione annonæ atque æstimationis.

LXXXII. Etenim hæc æstimatio nata est, judices, initio, non ex prætorum aut consulum, sed ex aratorum atque civitatum, commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui, cum frumentum deberetur, pecuniam posceret. Certe hoc ab aratore primum est profectum, aut ab eâ civitate, cui imperabatur; cum aut frumentum vendidisset, aut servare vellet, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollet; petivit in beneficii loco, et gratiæ, ut sibi, pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex hujusmodi principio, atque ex liberalitate atque accommodatione magistratuum, consuetudo æstimationis introducta est.

Secuti sunt avariores magistratus; qui tamen, in avaritiâ suâ, non solum viam quæstûs invenerunt, verum etiam exitum ac rationem defensionis. Instituerunt semper ad ultima ac difficillima loca apportandum frumentum imperare, ut, vecturæ difficultate, ad quam vellent æstimationem pervenirent. In hoc genere facilior est existimatio, quam reprehensio; ideo, quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus; quod videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt; [at] ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus aut audivimus, non fecerint.

LXXXIII. Quæro nunc a te, Hortensi, cum utris tandem istius factum collaturus es? cum iis, credo, qui, benignitate adducti, per beneficium et gratiam civitatibus concesserunt, ut nummos pro fru-

mento darent. Ita credo, petiisse ab isto aratores, ut, cum HS ternis tritici modium vendere non possent, pro singulis modiis ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc non audes dicere, illuc confugies, vecturæ difficultate adductos, ternos denarios dare maluisse? Cujus vecturæ? quo ex loco, in quem locum, ne portarent? Philomelione Ephesum? Video, quid inter annonam interesse soleat: video, quot dierum via sit: video Philomeliensibus expedire, quanti Ephesi sit frumentum, tantum dare potius in Phrygiâ, quam Ephesum portare, aut, ad emendum frumentum, Ephesum pecuniam et legatos mittere. In Siciliâ vero quid ejusmodi? Enna mediterranea est maxime: coge, ut ad aquam tibi (id, quod summi juris est) frumentum Ennenses metiantur: vel Phintiam, vel Halesam, vel Catinam, loca inter se maxime diversa, eodem die, quo jusseris, deportabunt: tametsi ne vecturâ quidem opus est: nam totus quæstus hic, judices, æstimationis, ex annonæ natus est varietate. Hoc enim magistratus in provinciâ assequi potest, ut ibi accipiat, ubi est carissimum. Ideo valet ista ratio æstimationis in Asiâ; valet in Hispaniâ; valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento esse non solet. In Siciliâ vero quid cujusquam intererat, quo loco daret? neque enim portandum erat; et, quo quisque vehere jussus esset, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidisset. Quamobrem, si quid, Hortensi, docere vis, aliquid ab isto simile in æstimatione, atque a cæteris, esse factum; doceas oportet, aliquo in loco Siciliæ, prætore Verre, ternis denariis tritici modium fuisse.

LXXXIV. Vide, quam tibi defensionem patefecerim: quam iniquam in socios, quam remotam ab utilitate reipublicæ, quam sejunctam a voluntate atque sententiâ legis. Tu, cum tibi ego frumentum in meis agris, atque in meâ civitate, denique cum in iis locis, in quibus es, versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim dare; angulum mihi ali-

quem eligas provinciæ reconditum ac derelictum? Jubeas ibi me metiri, quo portare non expediat? ubi emere non possim?

Improbum facinus, judices, non ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum. Tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri, judices, concedo et largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iste æstimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitror. Verum enimvero, cum esset HS binis, aut etiam ternis, quibusvis in locis provinciæ, duodenos sestertios exegisti. Si mihi tecum neque de annonâ, neque de æstimatione tuâ, potest esse controversia, quid sedes? quid exspectas? quid defendes? Utrum tibi pecuniæ conciliatæ videntur adversum leges, adversum rem publicam, cum maximâ sociorum injuriâ; an vero id recte, ordine, e re publicâ, sine cujusquam injuriâ, factum esse defendes? Cum tibi senatus ex ærario pecuniam promsisset, et singulos tibi denarios annumerâsset, quos tu pro singulis modiis aratoribus solveres; quid facere debuisti? Si, quod L. Piso ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit; cum emisses, quanti esset, quod superaret pecuniæ, retulisses: si, ut ambitiosi homines, aut benigni; cum pluris senatus æstimâsset, quam quanti esset annona, ex senatûs æstimatione, non ex annonæ ratione, solvisses: sin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis quæstus, sed is honestus atque concessus; frumentum, quoniam vilius erat, ne emisses: sumsisses id nummorum, quod tibi senatus, cellæ nomine, concesserat.

LXXXV. Hoc vero quid est? quam habet rationem, non quæro æquitatis, sed ipsius improbitatis atque impudentiæ? Neque enim est fere quidquam, quod homines palam facere audeant in magistratu, quamvis improbi, quin ejus facti, si non bonam, at aliquam, rationem afferre soleant. Hoc quid est? Venit prætor: frumentum, inquit, me abs te emere

oportet. Optime. Modium denario. Benigne, ac liberaliter: nam ego tribus HS non possum vendere. Mihi frumento non opus est: nummos volo. Nam speraveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: sed, si ita necesse est, quanti frumentum sit, considera. Video esse binis HS. Quid ergo a me tibi nummorum dari potest, cum senatus tibi quaternos HS dederit? Quid poscat, attendite; et vos, quæso, simul, judices, æquitatem prætoris attendite. Quaternos HS, quos mihi senatus decrevit, et ex ærario dedit, ego habebo, et in cistam transferam ex fisco. Quid postea? quid? pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos HS dato. Quâ ratione? Quid quæris rationem? non tantam rationem res habet, quantam utilitatem atque prædam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi nummos dare, me tibi frumentum metiri: tu eos nummos, quos mihi senatus dari voluit, ipse habebis; a me, cui singulos denarios dari oportuit, binos aufers? et huic prædæ ac direptioni, cellæ nomen imponis?

Hæc deerat injuria, et hæc calamitas aratoribus, te prætore, quâ reliquis fortunis omnibus everterentur. Nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modo frumentum omne amittere, sed etiam omne instrumentum vendere, cogeretur? Quo enim se verteret, non habebat. Ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emtoque frumento, aut nihil datum, aut tantum datum, quantum reliqui scriba fecerat, aut ultro etiam (id, quod didicistis) ablatum.

LXXXVI. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo jure? quo exemplo? Nam, cum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuriâ, videbatur id perdere arator, quod aratro ipse quæsîsset, in quo elaborâsset, quod agri segetesque extulissent. Quibus injuriis gravissimis tamen illud erat miserum solatium, quod id perdere

videbatur, quod, alio prætore, eodem ex agro reparare posset. Nummos vero ut det arator, quos non aratro ac manu quærit, boves et aratrum ipsum, et omne instrumentum vendat, necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis: habet idem in urbanis prædiis. Nam, cum aratori onus aliquod imponitur, non omnes, si quæ sunt præterea facultates, sed arationis ipsius vis ac ratio consideranda est, quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit ac debeat. Quamquam illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti ac perditi; tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem ipsum, arationis nomine, muneris in republicâ fungi ac sustinere velitis. Imponitis decumas; patiuntur: alteras; temporibus vestris serviendum putant. Dent emtum præterea: dabunt, si voletis.

Hæc quam sint gravia, et quid, his rebus detractis, possit ad dominos puri ac reliqui pervenire, credo vos, ex vestris rebus rusticis, conjecturâ assequi posse. Addite nunc eodem istius edicta, instituta, injurias: addite Apronii, Veneriorumque servorum, in agro decumano regna ac rapinas. Quamquam hæc omitto: de cellâ loquor. Placetne vobis, in cellam magistratibus nostris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? Atqui hoc scitote, aratoribus, hoc prætore, optandum ac petendum fuisse.

LXXXVII. Sositenus est Entellinus, homo cum primis prudens, et domi nobilis; cujus verba audistis; qui ad hoc judicium legatus publice cum Arthemone et Menisco, primariis viris, missus est. Is cum in senatu Entellino multa mecum de istius injuriis ageret, hoc dixit: si hoc de cellâ atque hac æstimatione concederetur, velle Siculos senatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus. Perspicere vos certo scio, Siculis quantopere hoc expediat, non ad æquitatem conditionis, sed ad minima malorum eli-

genda. Nam, qui mille modiûm Verri suæ partis in cellam gratis dedisset, duo millia nummûm, aut, summum, tria dedisset; idem nunc, pro eodem numero frumenti, HS VIII millia dare coactus est. Hoc arator assequi per triennium, certe fructu suo, non potuit: vendiderit instrumentum, necesse est. Quod si hoc munus et hoc vectigal aratio tolerare, hoc est, Sicilia ferre ac pati potest; populo Romano ferat potius, quam nostris magistratibus. Magna est pecunia, magnum præclarumque vectigal. Si modo id, salvâ provinciâ, si sine injuriâ sociorum, percipere possitis; nihil detraho. Magistratibus tantumdem detur in cellam, quantum semper datum est. Quod præterea Verres imperat, id, si facere non possunt, recusent: si possunt, populi Romani potius hoc sit vectigal, quam præda prætoris.

Deinde, cur in uno genere solo frumenti ista æstimatio constituitur? Si est æqua et ferenda, debet populo Romano Sicilia decumas: det, pro singulis tritici modiis, ternos denarios; sibi habeat frumentum. Data tibi pecunia est, Verres: una, quâ frumentum tibi emeres in cellam; altera, quâ frumentum emeres a civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines, et præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. Fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet; exige eâdem æstimatione pecuniam a civitatibus, et refer, quam accepisti. Tum refertius erit ærarium populi Romani, quam unquam fuit.

At enim istam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Proinde quasi aut æquior sit ista æstimatio in tuo, quam in populi Romani commodo; aut ea res, quam ego dico, et ea, quam tu fecisti, inter se genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ, differat. Verum istam ipsam cellam ferre nullo modo possunt. Ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis et calamitatibus, quas te prætore tulerunt, in posterum liberentur; istam se

sellam atque istam æstimationem negant ullo modo ferre posse.

LXXXVIII. Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompeium consulem nuper, homo disertissimus, et omni doctrinâ et virtute ornatissimus, pro totâ Siciliâ, de aratorum miseriis graviter ac copiose dixisse ac deplorâsse dicitur: ex quibus hoc, iis qui aderant, (nam magno conventu acta res est) indignissimum videbatur: quâ in re senatus optime ac benignissime cum aratoribus egisset, large liberaliterque æstimâsset, in eâ re prædari prætorem; bonis everti aratores; et id non modo fieri, sed ita fieri, quasi liceat, concessumque sit.

Quid ad hæc Hortensius? falsum esse crimen? Hoc nunquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicet. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? Quî poterit dicere? Quid igitur dicet? Fecisse alios. Quid est hoc? Utrum crimini defensio, an comitatus exsilio, quæritur? Tu in hac republicâ, atque in hac hominum libidine, et (ut adhuc habuit se status judiciorum) etiam licentiâ, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo quod oportuerit, non ex eo quod licuerit, sed ex eo quod aliquis fecerit, id, quod reprehenditur, recte factum esse defendes?

Fecerunt alii alia quam multa. Cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quædam omnino in te singularia, quæ in nullum alium hominem dici neque convenire possint; quædam, tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob jus dicendum pecunias acceptas, ut ejusmodi cætera, quæ forsitan alii quoque etiam fecerint; illud, in quo te gravissime accusavi, quod ob judicandam rem pecuniam accepisses, eâdem istâ ratione defendes, fecisse alios? Ut ego assentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potius enim, te damnato, cæteris angustior locus improbitatis defendendæ relin-

quatur, quam, te absolutò, alii, quod audacissime fecerunt, recte fecisse existimentur.

LXXXIX. Lugent omnes provinciæ: queruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de nostris cupiditatibus et injuriis expostulant. Locus intra Oceanum jam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non, per hæc tempora, nostrorum hominum libido iniquitasque pervaserit. Sustinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrymas, querimonias, non potest. In ejusmodi re ac moribus, si is, qui erit adductus in judicium, cum manifestis in flagitiis tenebitur, alios eadem fecisse dicet; illi exempla non deerunt: reipublicæ salus deerit, si improborum exemplis improbi judicio ac periculo liberabuntur.

Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari (quod restat), ut per hæc tempora tractatos videtis? cur hæc a me opera consumitur? quid sedetis? cur non in mediâ oratione meâ consurgitis, atque discediditis? Vultis autem istorum audacias ac libidines aliquâ ex parte resecare? Desinite dubitare, utrum sit utilius, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem coërcere.

Tametsi quæ ista sunt exempla multorum? nam cum, in causâ tantâ, cum in crimine maximo, dici a defensore cœptum est, factitatum esse aliquid; exspectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere memoriâ et monimentis ac literis, plena dignitatis, plena antiquitatis.

XC. Hæc enim plurimum solent et auctoritatis habere ad probandum, et jucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, et Catones, et Lælios, commemorabis? et eos fecisse idem dices? quamvis res mihi non placeat, tamen contra hominum auctori-

tatem pugnare non potero. An, cum eos non poteris, proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævolam, M. Scaurum, Q. Metellum, qui omnes provincias habuerunt, et frumentum cellæ nomine imperaverunt? Magna est hominum auctoritas, et tanta, ut etiam delicti suspicionem tegere possit. Non habes, ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem istius æstimationis. Quo me igitur, aut ad quæ exempla, revocas? Ab illis hominibus, qui tum versati sunt in re publicâ, cum et optimi mores erant, et hominum existimatio gravis habebatur, et judicia severa fiebant, ad hanc hominum licentiam et libidinem me abducis? et, in quos aliquid exempli populus Romanus statui putat oportere, ab iis tu defensionis exempla quæris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ probat populus Romanus exempla, non ea, quæ condemnat, sequamur. Non circumspiciam, non quæram foris, cum habeas judices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum; qui tantâ auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquorum et clarissimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. Exempla quærimus, et ea non antiqua. Modo uterque horum exercitum habuit. Quære, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane vero? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coëgit. P. Servilius quinquennium exercitui cum præesset, et istâ ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit sibi quidquam licere, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum, facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, quod expediat, id licere dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat? At in Siciliâ factitatum est.

XCI. Quæ est ista conditio Siciliæ? cur, quæ optimo jure, propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem, esse debet, huic præcipua lex injuriæ de-

finitur? Sed, in istâ ipsâ Siciliâ, non quæram exemplum foris: hoc ipso ex consilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliæ provinciæ, cum esses pro consule, præfuisti. Num quæ in tuo imperio pecuniæ, cellæ nomine, coactæ sunt? Neque ego hoc in tuâ laude pono: alia sunt tua facta atque consilia, summâ laude digna, quibus illam tu provinciam afflictam et perditam erexisti atque recreâsti: nam hoc de cellâ ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quæ sunt tibi igitur exempla in Siciliâ cellæ, si hoc crimen non modo Marcelli facto, sed ne Lepidi quidem, potes defendere?

An me ad M. Antonii æstimationem frumenti, exactionemque pecuniæ, revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii: hoc enim mihi significâsse et annuisse visus est. Ex omnibusne igitur populi Romani prætoribus, consulibus, imperatoribus, M. Antonium delegisti, et ejus unum improbissimum factum, quod imitarere? Et hîc utrum mihi difficile est dicere, an his existimare, ita se in illo infinito imperio M. Antonium gessisse, ut multo isti perniciosius sit dicere, se in re improbissimâ voluisse Antonium imitari, quam (si possit) defendere, nihil in vitâ se M. Antonii simile fecisse. Homines in judiciis, ad crimen defendendum, non, quid fecerit quispiam, proferre solent, sed quid probârit. Antonium, cum multa contra sociorum salutem, multa contra utilitatem provinciarum, et faceret et cogitaret, in mediis ejus injuriis et cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi ejus omnia facta atque consilia senatus populusque Romanus [judices] comprobârint, ita M. Antonii exemplo istius audaciam defendis.

XCII. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem et summâ prudentiâ præditum nominas: sed tum idem fecisse erit existimandus, si eodem consilio fecerit. Nam genus æstimationis ipsum a me nunquam est reprehensum: sed ejus æquitas aratorum

commodo et voluntate perpenditur. Non potest reprehendi ulla æstimatio, quæ aratori non modo incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Cum esset, ante novum; tritici modius denariis quinque, petiverunt ab eo civitates, ut æstimaret. Remissior aliquanto ejus fuit æstimatio, quam annonæ: nam æstimavit denariis III. Vides, eamdem æstimationem, propter temporis dissimilitudinem, in illo laudis causam habere; in te, criminis; in illo, beneficii; in te, injuriæ?

Eodem tempore Antonius III denariis æstimavit, post messem, summâ in vilitate, cùm aratores frumentum dare gratis malebant. Et aiebat, se tantidem æstimâsse, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: sed eâdem istâ æstimatione, alter sublevârat aratores, alter everterat. Quod nisi omnis frumenti ratio ex temporibus esset, et annona, non ex numero, neque ex summâ, consideranda; nunquam tam grati hi sesquimodii, Q. Hortensi, fuissent; quos tu cum ad mensuræ tam exiguam rationem populo Romano in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. Caritas enim annonæ faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem istuc si in vilitate populo Romano largiri voluisses; derisum tuum beneficium esset, atque contemtum.

XCIII. Noli igitur dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdotem; quoniam non eodem tempore, neque simili fecit annonâ. Dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu, et vix menstruis cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse: et istius innocentiam M. Antonii facto atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducæo, fortissimo atque innocentissimo viro, quid dicetis? de quo quis unquam arator questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium diligentissimamque præturam illius hominis existi-

mavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in summâ caritate, fuerit. Num aut in vilitate nummum arator quisquam dedit, aut in caritate de æstimatione frumenti questus est? At uberiora cibaria facta sunt caritate. Credo: neque id est novum, neque reprehendendum.

Modo C. Sentium vidimus, hominem vetere illâ ac singulari innocentiâ præditum, propter caritatem frumenti quæ fuerat in Macedoniâ, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, si qua ad te lege venerunt: injuriam queror; improbitatem coarguo; avaritiam in crimen et in judicium voco.

Quod si suspiciones injicere voletis, ad plures homines et ad plures provincias crimen hoc pertinere; non ego istam defensionem vestram pertimescam; sed me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico, et magnâ voce dico: Ubicumque hoc factum est, improbe factum est; quicumque hoc fecit, supplicio dignus est.

XCIV. Nam, per Deos immortales! videte, judices, et prospicite animis, quid futurum sit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus atque ab invitis aratoribus, istâ ratione, cellæ nomine, coëgerunt. (Omnino ego neminem video, præter istum; sed do hoc vobis, et concedo, esse multos.) In hoc homine rem adductam in judicium videtis. Quid facere potestis? Utrum, cum judices sitis de pecuniâ captâ, conciliatâ, tantam pecuniam captam negligere; an, cum lex sociorum causâ rogata sit, sociorum querimonias non audire?

Verum hoc quoque vobis remitto. Negligite præterita, si vultis. Sed, ne reliquas spes turbetis, atque omnes provincias evertatis, id providete, ne avaritiæ, quæ antehac occultis itineribus atque angustis uti solebat, auctoritate vestrâ viam patefaciatis illustrem atque latam. Nam, si hoc probatis, et si hoc licere,

pecunias isto nomine capi, judicatis; certe hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. Improbi sunt, qui pecunias contra leges cogunt; stulti, qui, quod licere judicatum est, prætermittunt.

Deinde, judices, videte, quam infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si, ternos denarios qui coëgit, erit absolutus; quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos, coget alius. Quæ erit reprehensio? in quo primum injuriæ gradu resistere incipiet severitas judicis? Quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, et in quo primum æstimationis iniquitas atque improbitas reprehendatur? Non enim a vobis summa, sed genus æstimationis erit comprobatum: neque hoc potestis judicare, ternis denariis æstimare licere; denis non licere. Ubi enim semel ab annonæ ratione, et ab aratorum voluntate, res ad prætoris libidinem translata est; non est jam in lege atque in officio, sed in voluntate hominum atque avaritiâ, positus modus æstimandi.

XCV. Quapropter, si vos semel in judicando finem æquitatis et legis transieritis, scitote, vos nullum cæteris in æstimando finem improbitatis et avaritiæ reliquisse. Videte igitur, quam multa simul a vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summâ sociorum injuriâ cepisse. Non est satis. Sunt alii quoque plures, qui idem fecerint: absolvite etiam illos, si qui sunt; ut uno judicio quam plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est. Facite, ut cæteris posthac idem liceat. Licebit. At hoc parum est. Permittite ut liceat, quanti quisque velit, tanti æstimet. Æstimabit. Videtis jam profecto, judices, hac æstimatione a vobis comprobatâ, neque modum posthac avaritiæ cujusquam, neque pœnam improbitatis futuram.

Quas ob res, quid agis, Hortensi? Consul es designatus: provinciam sortitus es: de æstimatione cum

dices frumenti, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto recte factum esse defendes, te facturum profiteare; et quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil est, quod putetis quemquam posthac commissurum, ut de pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam, tantam, licebit, per cellæ nomen, æstimationis magnitudine consequatur.

XCVI. At enim est quiddam, quod, etiamsi palam in defendendo non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id suspicari et cogitare possitis: pertinere hoc ad commodum senatorium; pertinere ad utilitatem eorum qui judicent, qui in provinciis cum potestate, aut cum legatione, se futuros aliquando arbitrentur. Præclaros vero existimas judices nos habere, quos alienis peccatis concessuros putes, quo facilius ipsos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id socios nationesque exteras, existimare, si senatores judicent, hoc certe unum genus infinitæ pecuniæ per summam injuriam cogendæ nullo modo posse reprehendi?

Quod si ita est, quid possumus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempublicam sistere negat posse, ni ad equestrem ordinem judicia referantur? Quod si ille hoc unum agitare cœperit, esse aliquod genus cogendæ pecuniæ, senatorum commune, et jam prope concessum ordini, quo genere ab sociis maxima pecunia per summam injuriam auferatur; neque ullo modo senatoriis judiciis reprehendi posse; idque, dum equester ordo judicaret, nunquam esse commissum; quis obsistet? quis erit tam cupidus vestrûm, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis possit recusare?

XCVII. Atque utinam posset aliquâ ratione hoc crimen, quamvis falsâ, modo humanâ atque usitatâ,

defendere! Minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium, judicaretis. Negaret hic æstimatione se usum! vos id credidisse homini, non factum comprobâsse, videremini. Nullo modo negare potest: urgetur a totâ Siciliâ: nemo est ex tanto numero aratorum, a quo pecunia, cellæ nomine, non sit exacta.

Vellem etiam hoc posset dicere, nihil ad se istam rationem pertinere: per quæstores rem frumentariam esse administratam. Ne id quidem ei licet dicere, propterea quod ipsius literæ recitantur, ad civitates de ternis denariis missæ. Quæ est igitur defensio? Feci, quod arguis: coëgi pecunias maximas cellæ nomine: sed hoc mihi licuit: vobis, si prospicitis, licebit. Periculosum provinciis, genus injuriæ confirmari judicio: perniciosum nostro ordini, populum Romanum existimare, non posse eos homines, qui ipsi legibus teneantur, leges in judicando religiose defendere.

Atque, isto prætore, judices, non solum æstimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem: neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis, ex publicis literis et testimoniis civitatum, frumenti in cellam imperati. Reperietis quinquies tanto, judices, amplius istum, quam quantum ei in cellam sumere licitum sit, civitatibus imperâsse. Quid ad hanc impudentiam addi potest, si et æstimavit tanti, ut homines ferre non possent, et tanto plus, quam erat ei concessum legibus, imperavit?

Quapropter, cognitâ totâ re frumentariâ, judices, jam facillime perspicere potestis, amissam esse populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos istius damnatione recuperatis. Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris, et si aratorum numerum ac nomen exstinxeris? Quid enim potest esse in calami-

tate residui, quod non ad miseros aratores, isto prætore, per summam injuriam ignominiamque pervenerit? quibus, cum decumas dare deberent, vix ipsis decumæ relictæ sunt: cum pecunia deberetur, soluta non est: cum optimâ æstimatione senatus frumentum eos in cellam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt.

XCVIII. Dixi jam antea, judices, ut has omnes injurias tollatis, tamen ipsam rationem arandi spe magis et jucunditate quâdam, quam fructu atque emolumento, teneri. Etenim, ad incertum casum et eventum, certus quotannis labor et certus sumtus impenditur. Annona porro pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. Si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: ut aut male vendendum intelligas, si processit; aut male perceptos fructus, si recte licet vendere. Totæ autem res rusticæ ejusmodi sunt, ut eas non ratio neque labor, sed res incertissimæ, venti tempestatesque, moderentur. Hinc cum unæ decumæ lege et conditione trahantur; alteræ novis institutis propter annonæ rationem imperentur; ematur præterea frumentum quotannis publice; postremo etiam in cellam magistratibus et legatis imperetur; quid aut quantum præterea est, quod aut liberum possit habere ille arator ac dominus in potestate suorum fructuum, aut in ipsis fructibus solutum?

Quod si hæc feruntur omnia; si vobis potius ac populo Romano, quam sibi et suis commodis, operâ, sumtu, labore deserviunt; etiamne hæc nova debent edicta et imperia prætorum et Apronii dominationem, et Veneriorum servorum furta rapinasque, perferre? etiamne frumentum, pro emto, gratis dare? etiamne in cellam, cum cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta atque damna cum maximis injuriis contumeliisque perferre? Itaque hæc, judices, quæ pati nullo modo

potuerunt, non pertulerunt. Arationes totâ Siciliâ desertas atque a dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc judicio, nisi ut antiquissimi socii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani atque aratores, vestrâ severitate et diligentiâ, me duce atque auctore, in agros atque in ædes suas revertantur.

ORATIO IX.

ACTIONIS SECUNDÆ
IN C. VERREM
LIBER QUARTUS.

De Signis.

ARGUMENTUM.

FURTA hîc in signis et reliquis ornamentis Siciliæ, cum publicis et sacris, tum privatis et profanis, ut, picturis in tabulâ et textili (h. e. vestibus stragulis), vasis aureis, argenteis, Corinthiis, Deliacis, gemmis &c. demonstrat; falsamque esse Hortensii defensionem, qui ea emta esse a Verre, non ablata, dicat: nam neque per leges licere magistratibus in provinciis mercari quidquam, neque talia esse pretia, ut non ablata videantur. Inscribitur "*De Signis,*" quod furta in his commissa ad religionem pertinent, adeoque præcipua sunt.

IN C. VERREM V.

I. Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium; ut amici ejus, morbum et insaniam; ut Siculi, latrocinium. Ego, quo nomine appellem, nescio: rem vobis proponam: vos eam suo, non nominis, pondere penditote. Genus ipsum prius cognoscite, judices; deinde fortasse non magnopere quæretis, quo nomine appellandum putetis. Nego, in Siciliâ totâ, tam locupleti, tam vetere provinciâ, tot oppidis, tot familiis tam copiosis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium aut Deliacum fuisse, ullam gemmam, aut margaritam, quidquam ex auro aut ebore factum, signum ullum æneum, marmoreum, eburneum; nego ullam picturam neque in tabulâ neque textili fuisse, quin conquisierit, inspexerit; quod placitum sit, abstulerit.

Magnum videor dicere: attendite etiam, quemadmodum dicam. Non enim verbi, neque criminis augendi causâ, complector omnia. Cum dico, nihil istum ejusmodi rerum in totâ provinciâ reliquisse, Latine me, scitote, non accusatorie, loqui. Etiam planius: nihil in ædibus cujusquam, ne in oppidis quidem; nihil in locis communibus, ne in fanis quidem; nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum, denique nihil istum, quod ad oculos animumque acciderit, neque privati neque publici, neque profani neque sacri, totâ in Siciliâ reliquisse.

Unde igitur potius incipiam, quam ab eâ civitate, quæ tibi una in amore atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quam ex ipsis laudatoribus tuis? Facilius enim perspicietur, qualis apud eos fueris qui te oderunt, qui accusant, qui persequuntur, cum,

apud tuos Mamertinos, inveniare improbissimâ ratione esse prædatus.

II. C. Heius est Mamertinus (omnes hoc mihi facile concedent, qui Messanam accesserunt) omnibus rebus in illâ civitate ornatissimus. Hujus domus est vel optima Messanæ, notissima quidem certe, et nostris hominibus apertissima, maximeque hospitalis. Eà domus, ante adventum istius, sic ornata fuit, ut urbi quoque esset ornamento. Nam ipsa Messana, quæ situ, mœnibus, portuque ornata sit, ab his rebus, quibus iste delectatur, sane vacua atque nuda est.

Erat apud Heium sacrarium magnâ cum dignitate in ædibus, a majoribus traditum, perantiquum; in quo signa pulcherrima quatuor, summo artificio, summâ nobilitate; quæ non modo istum, hominem ingeniosum atque intelligentem, verum etiam quemvis nostrûm, quos iste idiotas appellat, delectare possent: unum Cupidinis, marmoreum, Praxitelis (nimirum didici etiam, dum in istum inquiro, artificum nomina.) Idem, opinor, artifex ejusdemmodi Cupidinem fecit illum, qui est Thespiis, propter quem Thespiæ visuntur: nam alia visendi causa nulla est. Itaque ille L. Mummius, cum Thespiadas, quæ ad ædem Felicitatis sunt, cæteraque profana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quod erat consecratus, non attigit.

III. Verum, ut ad illud sacrarium redeam, signum erat hoc, quod dico, Cupidinis e marmore: ex alterâ parte Hercules, egregie factus ex ære. Is dicebatur esse Myronis, ut opinor: et certe. Item ante hosce Deos erant arulæ, quæ cuivis sacrarii religionem significare possent. Erant ænea præterea duo signa, non maxima, verum eximiâ venustate, virginali habitu atque vestitu, quæ, manibus sublatis, sacra quædam, more Atheniensium virginum, reposita in capitibus sustinebant. Canephoræ ipsæ vocabantur. Sed earum artificem, quem? quemnam? recte

admones: Polycletum esse dicebant. Messanam ut quisque nostrûm venerat, hæc visere solebat: omnibus hæc ad visendum patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quam civitati.

C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tamdiu, dum forum Diis immortalibus populoque Romano habuit ornatum: et, cum esset hospes Heiorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum; sic ipse diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles ejusmodi, judices, (et quid dico nuper? immo vero modo, ac plane paulo ante) vidimus, qui forum ac basilicas, non spoliis provinciarum, sed ornamentis amicorum, commodis hospitum, non furtis nocentium, ornarent: qui tamen signa atque ornamenta sua cuique reddebant; non ablata ex urbibus sociorum, quatridui causâ, per simulationem ædilitatis, domum deinde, atque ad suas villas, auferebant. Hæc omnia, quæ dixi, signa, judices, ab Heio de sacrario Verres abstulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, præter unum pervetus ligneum, Bonam Fortunam: ut opinor, eam iste habere domi suæ noluit.

IV. Pro Deûm hominumque fidem! quid hoc est? quæ est hæc causa? quæ hæc impudentia est? Quæ dico signa, antequam abs te sublata sunt, Messanam cum imperio nemo venit, quin viderit. Tot prætores, tot consules in Siciliâ, tum in pace, tum etiam in bello, fuerunt; tot homines cujusque modi, (non loquor de integris, innocentibus, religiosis) tot cupidi, tot improbi, tot audaces; quorum nemo sibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam poscere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres, quod ubique erit pulcherrimum, auferet? Nihil habere præterea cuiquam licebit? Tot domus locupletissimas domus istius una capiet? Idcirco nemo superiorum attigit, ut iste tolleret? Ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Ver-

res posset auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum, ac meretriciam disciplinam: facile illo sacrario patrio continebatur: Heio se a majoribus relictum esse sciebat ad hæreditatem sacrorum: non quærebat meretricis hæredem.

Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno repellar. Emi, inquit. O Dii immortales! præclaram defensionem! mercatorem cum imperio ac securibus in provinciam misimus, qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas, coëmeret; nihil cuiquam relinqueret! Hæc enim mihi ad omnia defensio patefieri videtur, "emisse." Primum, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris (quoniam in toto hoc genere hac unâ defensione usurus es); quæro, cujusmodi tu judicia Romæ putâris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putâsti, te, in præturâ atque imperio, tot res tam pretiosas, omnes denique res, quæ alicujus pretii fuerint, totâ ex provinciâ coëmisse.

V. Videte majorum diligentiam, qui nihil dum etiam istiusmodi suspicabantur; verumtamen ea, quæ parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut vestem; præbebatur enim legibus. Mancipium putaverunt; quo et omnes utimur, et non præbetur a populo. Sanxerunt, "Ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum." Si qui Romæ esset demortuus? immo, si quis ibidem. Non enim te instruere domum tuam voluerunt in provinciâ; sed illum usum provinciæ supplere.

Quæ fuit causa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emtionibus removerent? hæc, judices, quod putabant ereptionem esse, non emtionem, cum venditori suo arbitratu vendere non liceret. In provinciis, intelligebant, si is qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, id

que ei liceret; fore, uti, quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet, auferret. Dicet aliquis, Noli isto modo agere cum Verre: noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut impune emerit, modo ut bonâ ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam. Si quid venale habuit Heius, si id, quanti æstimabat, tanti vendidit, desino quærere, cur emeris.

VI. Quid igitur nobis faciendum est? num argumentis utendum in re ejusmodi? Quærendum est, credo, Heius iste num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: si fecit, num tanta difficultas eum rei nummariæ tenuerit, tanta egestas, tanta vis oppresserit, ut sacrarium suum spoliaret, ut Deos patrios venderet. At hominem video auctionem fecisse nullam; vendidisse, præter fructus suos, nihil unquam; non modo in ære alieno nullo, sed in suis nummis multis esse ac semper fuisse. Si hæc contra, ac dico, essent omnia; tamen illum hæc, quæ tot annos in familiâ sacrarioque majorum fuissent, venditurum non fuisse. Quid, si magnitudine pecuniæ persuasum est ei? Verisimile non est, ut ille homo tam locuples, tam honestus, religioni suæ monimentisque majorum pecuniam anteponeret.

Sunt ista: verumtamen abducuntur homines nonnunquam etiam ab institutis suis magnitudine pecuniæ. Videamus, quanta ista pecunia fuerit, quæ potuerit Heium, hominem maxime locupletem, minime avarum, ab humanitate, a pietate, ab religione deducere. Ita jussisti, opinor, ipsum in tabulas referre: "Hæc omnia signa Praxitelis, Myronis, Polycleti, HS VI millibus et D Verri vendita sunt." Recita ex tabulis.

(*Tabulæ Heii.*)

Juvat me, hæc præclara nomina artificum, quæ isti ad cœlum ferunt, Verris æstimatione sic conci-

disse. Cupidinem Praxitelis HS MDC. Profecto hinc natum est, "Malo emere, quam rogare."

VII. Dicet aliquis, Quid? tu ista permagno æstimas? Ego vero, ad meam rationem usumque, non æstimo. Verumtamen a vobis ita arbitror spectari oportere, quanti hæc eorum judicio, qui studiosi sunt harum rerum, æstimentur; quanti venire soleant; quanti hæc ipsa, si palam libereque venirent, venire possent: denique ipse Verres quanti æstimet. Nunquam enim, si denariis quadringentis Cupidinem illum putâsset, commisisset, ut propter eum in sermonem hominum atque in tantam vituperationem veniret. Quis vestrûm igitur nescit, quanti hæc æstimentur? In auctione signum æneum non magnum HS CXX millibus venire non vidimus? Quid, si velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam pluris, emerint? nonne possum? Etenim qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis: difficile est enim finem facere pretio, nisi libidini feceris. Video igitur Heium neque voluntate, neque difficultate aliquâ temporis, neque magnitudine pecuniæ, adductum esse, ut hæc signa venderet: teque, istâ simulatione emtionis, vi, metu, imperio, fascibus, ab homine eo, quem, unâ cum cæteris sociis, non solum potestati tuæ, sed etiam fidei, populus Romanus commiserat, eripuisse atque abstulisse.

Quid mihi tam optandum, judices, potest esse in hoc crimine, quam ut hæc eadem dicat ipse Heius? nihil profecto. Sed ne difficilia optemus. Heius est Mamertinus: Mamertina civitas istum publice communi consilio sola laudat: omnibus ipse cæteris Siculis odio est: ab his solis amatur. Ejus autem legationis, quæ ad istum laudandum missa est, princeps est Heius: etenim est primus civitatis.* Ne forte, dum publicis mandatis serviat, de privatis injuriis reticeat.

Hæc cum scirem et cogitarem, commisi tamen me, judices, Heio. Produxi eum primâ actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Heius respondere, si esset improbus, si sui dissimilis? Signa illa domi suæ esse, non apud Verrem? Quî poterat quidquam ejusmodi dicere? Ut homo turpissimus esset, impudentissimeque mentiretur, hoc diceret: illa se habuisse venalia, eaque sese, quanti voluerit, vendidisse. Homo, domi suæ nobilissimus, qui vos de religione suâ ac dignitate vere existimare maxime vellet, primo dixit, se istum publice laudare, quod sibi ita mandatum esset: deinde neque se illa habuisse venalia, neque ullâ conditione, si, utrum vellet, liceret, adduci unquam potuisse, ut venderet illa, quæ in sacrario fuissent a majoribus suis relicta et tradita.

VIII. Quid sedes, Verres? quid exspectas? quid te a Centuripinâ civitate, a Catinensi, ab Halesinâ, ab Tyndaritanâ, Ennensi, Agyrinensi, cæterisque Siciliæ civitatibus, circumveniri atque opprimi dicis? Tua te altera patria, quemadmodum dicere solebas, Messana, circumvenit: tua, inquam, Messana, tuorum adjutrix scelerum, libidinum testis, prædarum ac furtorum receptrix. Adest enim vir amplissimus ejus civitatis, legatus, hujusce judicii causâ domo missus, princeps laudationis tuæ; qui te publice laudat: ita enim mandatum atque imperatum est. Tametsi, rogatus de cybeâ, tenetis memoriâ, quid responderit: ædificatam publicis operis, publice coactis, eique ædificandæ publice Mamertinum senatorem præfuisse. Idem ad vos privatim, judices, confugit: utitur hac lege, quâ judicium est communis et privatæ rei sociorum. Tametsi lex est de pecuniis repetundis, ille se negat pecuniam repetere; quam ereptam non tantopere desiderat: sacra se majorum suorum repetere abs te dicit: Deos penates a te patrios reposcit. Ecqui pudor est? ecqua religio, Verres? ecqui metus? Habitâsti apud Heium Messa-

næ: res illum divinas apud eos Deos in suo sacrario prope quotidie facere vidisti. Non movetur pecuniâ: denique, quæ ornamenti causâ fuerunt, non requirit. Habe Canephoros: Deorum simulacra restitue. Quæ quia dixit, quia, tempore dato, modeste apud vos socius amicusque populi Romani questus est; quia religioni suæ non modo in Diis patriis repetendis, sed etiam in ipso jurejurando ac testimonio, proximus fuit; hominem missum ab isto scitote esse Messanam, de legatis unum, illum ipsum, qui navi istius ædificandæ publice præfuit, qui a senatu peteret, ut Heius ignominiâ afficeretur.

IX. Homo amentissime, quid putâsti? te impetraturum? Quanti is a civibus suis fieret, quanti auctoritas ejus haberetur, ignorabas? Verum fac te impetravisse; fac aliquid gravius in Heium statuisse Mamertinos; quantam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, si in eum, quem constet verum pro testimonio dixisse, pœnam constituerint? Tametsi quæ est ista laudatio, cum laudator interrogatus lædat necesse est? Quid? isti laudatores tui, nonne testes mei sunt? Heius est laudator: læsit gravissime. Producam cæteros: reticebunt, quæ poterunt, libenter: dicent, quæ necesse erit, ingratìs. Negent isti onerariam navem maximam ædificatam esse Messanæ? negent, si possint. Negent ei navi faciendæ senatorem Mamertinum publice præfuisse? utinam negent! Sunt etiam cætera, quæ malo integra reservare, ut quam minimum sit illis temporis ad meditandum confirmandumque perjurium.

Hæc tibi laudatio procedat in numerum: hi te homines auctoritate suâ sublevent; qui te neque debent adjuvare, si possint; neque possunt, si velint: quibus tu privatim injurias plurimas contumeliasque imposuisti; quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis stupris flagitiisque fecisti. At publice commodâsti. Non sine magno quidem reipublicæ provinciæque Siciliæ detrimento. Tritici

modiûm LX millia emta populo Romano dare debebant, et solebant: abs te solo remissum est. Respublica detrimentum fecit, quod per te imperii jus unâ in civitate imminutum est: Siculi, quod hoc non de summâ frumenti detractum est, sed translatum in Centuripinos et Halesinos, immunes populos; et hoc plus impositum, quam ferre possent.

Navem imperare ex fœdere debuisti: remisisti in triennium. Militem nullum unquam poposcisti per tot annos. Fecisti item, uti prædones solent; qui, cum communes hostes sint omnium, tamen aliquos sibi instituunt amicos, quibus non modo parcant, verum etiam prædâ quos augeant, et eos maxime, qui habent oppidum opportuno loco, quo sæpe adeundum sit navibus, nonnunquam etiam necessario.

X. Phaselis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum atque prædonum: Lycii illam, Græci homines, incolebant. Sed, quod erat ejusmodi loco, atque ita projecta in altum, ut et exeuntes e Ciliciâ prædones sæpe ad eam necessario devenirent; et, cum ex hisce se locis reciperent, eodem deferrentur; adsciverunt illud sibi oppidum piratæ, primo commercio, deinde etiam societate.

Mamertina civitas improba antea non erat: etiam erat inimica improborum; quæ C. Catonis, illius qui consul fuit, impedimenta retinuit: at cujus hominis? clarissimi potentissimique; qui tamen, cum consul fuisset, condemnatus est. [Ita C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Pauli et M. Catonis, et P. Africani sororis filius:] quo damnato, tum, cum severa judicia fiebant; HS XVIII millibus lis æstimata est! Huic Mamertini irati [non] fuerunt; qui majorem sumtum, quam, quanti Catonis lis æstimata est, in Timarchidis prandium sæpe fecerunt.

Verum hæc civitas isti prædoni ac piratæ Siciliensi Phaselis fuit. Huc omnia undique deportabantur; apud istos relinquebantur: quod celari opus erat,

habebant sepositum ac reconditum: per istos, quæ volebat, in navem clam imponenda, occulte exportanda, curabat: navim denique maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret, apud istos faciendam ædificandamque curavit. Pro hisce rebus, vacatio data est ab isto sumtûs, laboris, militiæ, rerum denique omnium. Per triennium, soli, non modo in Siciliâ, verum (ut opinio mea fert), his quidem temporibus, in omni orbe terrarum, vacui, expertes, soluti ac liberi fuerunt ab omni sumtu, molestiâ, munere. Hinc illa Verrea nata sunt: [hinc] in convivium Sex. Cominium protrahi jussit, in quem scyphum de manu jacere conatus est: quem, obtortâ gulâ, de convivio in vincula atque in tenebras abripi jussit. [Hinc] illa crux, in quam civem Romanum iste, multis inspectantibus, sustulit; quam non ausus est usquam defigere, nisi apud eos, quibuscum omnia scelera sua ac latrocinia communicâsset.

XI. Laudatum etiam vos quemquam venire audetis? quâ auctoritate? utrum, quam apud senatorium ordinem, an quam apud populum Romanum, habere debetis? Ecquæ civitas est, non modo in provinciis nostris, verum in ultimis nationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis ac barbara; rex denique ecquis est, qui senatorem populi Romani tecto ac domo non invitet? qui honos non homini solum habetur, sed primum populo Romano, cujus beneficio nos in hunc ordinem venimus, deinde ordinis auctoritati, quæ nisi gravis erit apud socios atque exteras nationes, ubi erit imperii nomen et dignitas? Mamertini me publice non invitârunt. Me cum dico, leve est: senatorem populi Romani si non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt, non homini, sed ordini. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima et amplissima Cn. Pompeii Basilisci; quo, etiamsi esset invitatus a vobis, tamen divertisset. Erat etiam Percenniorum, qui nunc item Pompeii sunt, domus honestissima; quo Lucius,

frater meus, summâ illorum voluntate, divertit. Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in vestro oppido jacuit et pernoctavit in publico. Nulla hoc civitas unquam alia commisit. Amicum enim nostrum in judicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, interpretabere, imminuendo honore senatorio?

Verum hæc tum queremur, si quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc solis contemtus est. In populi Romani quidem conspectum, quo ore vos commisistis? nec prius illam crucem, quæ etiam nunc civis Romani sanguine redundat, quæ fixa est ad portum urbemque vestram, revellistis, neque in profundum abjecistis, locumque illum omnem expiâstis, quam Romam atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum solo fœderato atque pacato monimentum istius crudelitatis constitutum est. Vestrane urbs electa est, ad quam cum adirent ex Italiâ, crucem civis Romani prius, quam quemquam amicum populi Romani, viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis vestris, civibus Romanis, ostendere soletis, quo minus sibi arrogent, minusque vos despiciant, cum videant jus civitatis illo supplicio esse mactatum.

XII. Verum hæc emisse te dicis. Quid? illa Attalica, totâ Siciliâ nominata, ab eodem Heio peripetasmata emere oblitus es? Licuit eodem modo, ut signa. Quid enim actum est? An literis pepercisti? Verum hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quam quod de sacrario, esset ablatum. At quomodo abstulit? non possum dicere planius, quam ipse apud vos dixit Heius. Cum quæsîssem, numquid aliud de bonis ejus pervenisset ad Verrem, respondit istum ad se misisse, ut sibi mitteret Agrigentum peripetasmata. Quæsivi an misisset. Respondit id, quod necesse erat, scilicet dicto audientem fuisse prætori: misisse. Ro-

gavi, pervenissentne Agrigentum: dixit pervenisse. Quæsivi, an domum revertissent: negavit adhuc revertisse. Risus populi, atque admurmuratio omnium vestrûm facta est.

Hîc tibi in mentem non venit, jubere, ut hæc quoque referret HS VI millibus D se tibi vendidisse? metuisti, ne æs alienum tibi cresceret, si HS VI millibus D tibi constarent ea, quæ tu facile posses vendere HS CC millibus? Fuit tanti, mihi crede. Haberes, quod defenderes: nemo quæreret, quanti illa res esset. Si modo te posses docere emisse; facile, cui velles, tuam causam et factum probares. Nunc, de peripetasmatis quemadmodum te expedias, non habes.

Quid? a Philarcho Centuripino, homine locuplete ac nobili, phaleras pulcherrime factas, quæ regis Hieronis fuisse dicuntur, utrum tandem abstulisti, an emisti? In Siciliâ quidem cum essem, sic a Centuripinis, sic a cæteris audiebam (non enim parum res erat clara): tam te has phaleras a Philarcho Centuripino abstulisse dicebant, quam alias item nobiles ab Aristo Panormitano, quam tertias a Cratippo Tyndaritano. Etenim, si Philarchus vendidisset, non ei, posteaquam reus factus es, redditurum te promisisses. Quod quia vidisti plures scire, cogitâsti, si ei reddidisses, te minus habiturum, rem nihilo minus testatam futuram: non reddidisti. Dixit Philarchus pro testimonio, se, quod nôsset tuum istum morbum, [ut amici tui appellant, studiose] cupîsse te celare de phaleris: cum abs te appellatus esset, negâsse habere sese: apud alium quoque eas habuisse depositas, ne quâ invenirentur: tuam tantam fuisse sagacitatem, ut eas per illum ipsum inspiceres, ubi erant depositæ: tum se deprehensum negare non potuisse: ita ab se invito ablatas phaleras gratis.

XIII. Jam, ut hæc omnia reperire ac perscrutari solitus sit, judices, est operæ pretium cognoscere.

Cybiratæ sunt fratres quidam, Tlepolemus et Hiero; quorum alterum fingere opinor e cerâ solitum esse, alterum esse pictorem. Hosce opinor, Cybiræ, cum in suspicionem venissent suis civibus fanum expilâsse Apollinis, veritos pœnam judicii ac legis, domo profugisse. Quod Verrem artificii sui cupidum cognoverant tum, cum iste (id, quod ex testibus didicistis) Cybiram cum inanibus syngraphis venerat, domo profugientes, ad eum se exsules, cum iste esset in Asiâ, contulerunt. Habuit secum eos ab illo tempore; et, in legationis prædis atque furtis, multum illorum operâ consilioque usus est. Hi sunt illi, quibus in tabulis retulit sese Q. Tadius dedisse, jussu istius, Græcis pictoribus. Eos, jam bene cognitos, et re probatos, secum in Siciliam duxit. Quo posteaquam venerunt, mirandum in modum, (canes venaticos diceres) ita odorabantur omnia et pervestigabant, ut, ubi quidque esset, aliquâ ratione invenirent. Aliud minitando, aliud pollicendo, aliud per servos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum, inveniebant. Quidquid illis placuerat, perdendum erat. Nihil aliud optabant, quorum poscebatur argentum, nisi ut Hieroni et Tlepolemo displiceret.

XIV. Vere (mehercules) hoc, judices, dicam. Memini, Pamphilum Lilybætanum, hospitem meum et amicum, nobilem hominem, mihi narrare: cum iste ab sese hydriam Boëthi manu factam, præclaro opere et grandi pondere, per potestatem abstulisset, se sane tristem et conturbatum domum revertisse, quod vas ejusmodi, quod sibi a patre et a majoribus esset relictum, quo solitus esset uti ad festos dies, ad hospitum adventum, a se esset ablatum. Cum sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius: jubet me scyphos sigillatos ad prætorem statim afferre. Permotus sum, inquit: binos habebam: jubeo promi utrosque, ne quid plus mali nasceretur, et mecum ad prætoris domum ferri. Eo cum veni, prætor

quiescebat: fratres illi Cybiratæ inambulabant: qui, me ubi viderunt, Ubi sunt, Pamphile, inquiunt, scyphi? Ostendo tristis. Laudant. Incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus esset pretii, si etiam scyphi essent ablati. Tum illi, ubi me conturbatum vident, "Quid vis nobis dare, ut isti abs te ne auferantur?" Ne multa, sestertiòs CC me, inquit, poposcerunt: dixi me daturum C. Vocat interea prætor: scyphos poscit. Tum illos cœpisse prætori dicere, putâsse se (id, quod audîssent) alicujus pretii scyphos esse Pamphili: luteum negotium esse; non dignum, quod in suo argento Verres haberet. Ait ille, idem sibi videri; ita Pamphilus scyphos optimos aufert. Et (mehercules) ego antea, tametsi hoc nescio quid nugatorium sciebam esse, ista intelligere; tamen mirari solebam, istum in his ipsis rebus aliquem sensum habere, quem scirem, nullâ in re, quidquam simile hominis habere.

XV. Tum primum intellexi, ad eam rem istos fratres Cybiratas fuisse, ut iste, in furando, manibus suis, oculis illorum, uteretur. At ita studiosus est hujus præclaræ existimationis, ut putetur in hisce rebus intelligens esse, ut nuper (videte hominis amentiam) posteaquam est comperendinatus, cum jam pro damnato mortuoque esset, ludis Circensibus, mane apud L. Sisennam, virum primarium, cum essent triclinia strata, argentumque expositum in ædibus; cum, pro dignitate L. Sisennæ, domus esset plena hominum honestissimorum, accesserit ad argentum, contemplari unumquodque otiose et considerare cœperit. Mirari stultitiam alii, quod, in ipso judicio, ejus ipsius cupiditatis, cujus insimularetur, suspicionem augeret; alii amentiam, cui comperendinato (cum tam multi testes dixissent) quidquam illorum veniret in mentem. Pueri autem Sisennæ (credo, qui audivissent, quæ in istum testimonia essent dicta) oculos de isto nusquam dejicere, neque ab argento digitum discedere. Est boni judicis, parvis ex rebus

conjecturam facere uniuscujusque et cupiditatis et incontinentiæ. Qui, reus lege, et reus comperendinatus, re et opinione hominum pæne damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Sisennæ argentum tractaret et consideraret; hunc in provinciâ prætorem quisquam putabit a Siculorum argento cupiditatem aut manus abstinere potuisse?

XVI. Verum, uti Lilybæum, unde digressa est, oratio revertatur, Diocles est, Pamphili gener, illius, a quo hydria ablata est, Popillius cognomine. Ab hoc abaci vasa omnia, ut exposita fuerant, abstulit. Dicat, licet, se emisse: etenim hîc, propter magnitudinem furti, sunt, ut opinor, literæ factæ; jussit Timarchidem æstimare argentum. Quo modo? quo, qui unquam tenuissime in donatione histrionum æstimavit. Tametsi jamdudum erro, qui tam multa de tuis emtionibus verba faciam, et quæram, utrum emeris, et quomodo, et quanti emeris: quod verbo transigere possum. Ede mihi scriptum, quid argenti in provinciâ Siciliâ parâris, unde quidque, aut quanti emeris.

Quid fit? quamquam non debebam ego abs te has literas poscere: me enim tabulas tuas habere et proferre oportebat. Verum negas te horum annorum aliquot confecisse. Compone hoc, quod postulo, de argento: de reliquo videro. "Nec scriptum habeo, nec possum edere." Quid futurum igitur est? Quid existimas hosce judices facere posse? Domus plena signorum pulcherrimorum jam etiam ante præturam: multa ad villas tuas posita, apud amicos multa deposita, multa aliis data atque donata: tabulæ nullum indicant emtum. Omne argentum ablatum ex Siciliâ est: nihil cuiquam, quod suum dici vellet, relictum. Fingitur improba defensio, prætorem omne id argentum coëmisse: tamen idipsum tabulis demonstrari non potest. Si quas tabulas profers, in his, quid habeas, quomodo habeas, scriptum non est. Horum autem temporum, cum te plurimas res emisse dicas,

tabulas omnino nullas proferas; nonne te, et prolatis et non prolatis tabulis, condemnari necesse est?

XVII. Tu a M. Cœlio, equite Romano, lectissimo adolescente, quæ voluisti, vasa argentea Lilybæi abstulisti: tu C. Cacurii, promtissimi hominis, et experientis, et imprimis gratiosi, supellectilem omnem auferre non dubitâsti: tu maximam et pulcherrimam mensam citream a Q. Lutatio Diodoro (qui Q. Catuli beneficio a L. Sullâ civis Romanus factus est), omnibus scientibus, Lilybæi abstulisti. Non tibi objicio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, (qui nunc A. Clodius vocatur) omni argento optime facto spoliâsti ac depeculatus es. Taceo: non enim putat ille sibi injuriam factam, propterea quod homini jam perdito, et collum in laqueum inserenti, subvenisti, cum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es. Gaudeo etiam, si quid ab illo abstulisti; et abs te nihil rectius factum esse dico. A Lysone vero Lilybætano, primo homine, apud quem diversatus es, Apollinis signum ablatum certe non oportuit. At dices te emisse. Scio: HS M. Ita opinor. Scio, inquam: proferam literas: et tamen id factum non oportuit. A pupillo Heio, cui Marcellus tutor est, a quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybæi utrum emta esse dicis, an confiteris erepta?

Sed quid ego istius in ejusmodi rebus mediocres injurias colligo, quæ tantummodo in furtis istius, et damnis eorum a quibus auferebat, versatæ esse videantur? Accipite, si vultis, judices, rem ejusmodi, ut amentiam singularem, ut furorem jam, non cupiditatem ejus, perspicere possitis.

XVIII. Melitensis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit. Is Lilybæi multos jam annos habitat, homo et domi nobilis, et, apud eos quo se contulit, propter virtutem splendidus et gratiosus. De hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata;

in his pocula duo quædam, quæ Thericlea nominantur, Mentoris manu, summo artificio, facta. Quod iste ubi audivit, sic cupiditate inflammatus est, non solum inspiciendi, verum etiam auferendi, ut Diodorum ad se vocaret, ac posceret. Ille, qui illa non invitus haberet, respondet se Lilybæi non habere: Melitæ apud quemdam propinquum suum reliquisse. Tum iste continuo mittit homines certos Melitam: scribit ad quosdam Melitenses, ut ea vasa perquirant. Rogat Diodorum, ut ad illum suum propinquum det literas. Nihil ei longius videbatur, quam dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi ac diligens, qui sua servare vellet, propinquo suo scribit, ut iis, qui a Verre venissent, responderet, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybæum. Ipse interea recedit. Abesse ab domo paulisper maluit, quam præsens illud optime factum argentum amittere. Quod ubi audivit iste, usque eo est commotus, ut sine ullâ dubitatione insanire omnibus ac furere videretur. Quia non potuerat argentum eripere, ipse a Diodoro erepta sibi vasa optime facta dicebat: minitari absenti Diodoro: vociferari palam: lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis eâ cupiditate, ut, cum vidisset monile, ut opinor, ex auro et gemmis, pulchritudine ejus incensa, salutem viri proderet. Similis istius cupiditas: hoc etiam acrior atque insanior, quod illa cupiebat id, quod viderat; hujus libidines non solum oculis, sed etiam auribus, excitabantur.

XIX. Conquiri Diodorum totâ provinciâ jubet. Ille ex Siciliâ jam castra moverat, et vasa collegerat. Homo, ut aliquo modo illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem; si hæc ratio potius, quam amentia nominanda est. Apponit de suis canibus quemdam, qui dicat, se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primo mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietissimum, ab omni non modo facinoris, verum etiam minimi errati,

suspicione remotissimum: deinde esse perspicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iste non dubitat jubere nomen deferri: et tum primum opinor istum absentis nomen recepisse.

Res clara Siciliâ totâ, propter cælati argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium; neque solum reos fieri præsentes, sed etiam absentes. Diodorus Romæ sordidatus circum patronos atque hospites cursare: rem omnibus narrare. Literæ mittuntur isti a patre vehementes, ab amicis item, videret, quid ageret de Diodoro, quo progrederetur: rem claram esse et invidiosam: insanire hominem: periturum hoc uno crimine, nisi cavisset. Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum, numero putabat: ad judicium nondum se satis instruxerat: primus annus erat provinciæ; non, ut in Sthenio, jam refertus pecuniâ. Itaque furor ejus paululum, non pudore, sed metu ac timore, repressus est. Condemnare Diodorum non audet: absentem de reis eximit. Diodorus interea, prætore isto, prope triennium provinciâ domoque caruit. Cæteri, non solum Siculi, sed etiam cives Romani, hoc statuerant, (quoniam iste tantum cupiditate progrederetur) nihil esse, quod quisquam putaret, se, quod isti paulo magis placeret, conservare, aut domi retinere, posse.

XX. Postea vero, quam intellexerunt, isti virum fortem, quem summe provincia exspectabat, Q. Arrium, non succedere; statuerunt, se nihil tam clausum neque tam reconditum posse habere, quod non istius cupiditati apertissimum promtissimumque esset.

Tum iste ab equite Romano splendido et gratioso, Cn. Calidio, cujus filium sciebat senatorem populi Romani et judicem esse, equuleos argenteos nobiles, qui Q. Maximi fuerunt, aufert. Imprudens huc incidi, judices: emit enim, non abstulit. Nollem dixisse. Jactabit se; et in his equitabit equuleis. Emi: pecuniam solvi. Credo, etiam tabulæ proferentur. Est tanti. Cedo tabulas; dilue sane crimen hoc Ca-

lidianum, dum ego tabulas adspicere possim. Verumtamen quid erat, quod Calidius Romæ quereretur, se, cum tot annos in Siciliâ negotiaretur, abs te solo ita esse contemtum, ita despectum, ut etiam, unâ cum cæteris Siculis, dispoliaretur. Si emeras, quid erat, quod confirmabat, se abs te argentum esse repetiturum, si tibi suâ voluntate vendiderat? Tu porro posses facere, ut Cn. Calidio non redderes? præsertim cum is L. Sisennâ, defensore tuo, tam familiariter uteretur, et cum cæteris familiaribus Sisennæ reddidisses?

Denique non opinor negaturum esse te, homini honesto, sed non gratiosiori, quam Cn. Calidius est, L. Cordio, argentum, per Potamonem, amicum tuum, reddidisse; qui quidem cæterorum causam apud te difficiliorem fecit. Nam, cum te compluribus confirmâsses redditurum, posteaquam Cordius pro testimonio dixit, te sibi reddidisse, finem reddendi fecisti; quod intellexisti, te, prædâ de manibus amissâ, testimonium tamen effugere non posse. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes alios prætores licuit argentum habere bene factum: licuit posse domesticis copiis, cum magistratum aut aliquem superiorem invitâsset, ornare et apparare convivium. Multi domi Cn. Calidii cum imperio ac potestate fuerunt: nemo inventus est tam amens, qui illud argentum tam præclarum ac tam nobile eriperet; nemo tam audax, qui posceret; nemo tam impudens, qui postularet ut venderet.

Superbum est enim, judices, et non ferendum, dicere prætorem in provinciâ homini honesto, locupleti, splendido, "Vende mihi vasa cælata." Hoc est enim dicere, Non es dignus tu, qui habeas, quæ tam bene facta sint: meæ dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quam Calidius? qui (ut non conferam vitam atque existimationem tuam cum illius; neque enim est conferenda; hoc ipsum conferam, quo tu te su-

periorem fingis) quod HS LXXX millia divisoribus, ut prætor renuntiarere, dedisti; trecenta accusatori, ne tibi odiosus esset; eâ re contemnis equestrem ordinem, ac despicis? eâ re indignum tibi visum est, quidquam, quod tibi placeret, Calidium potius habere, quam te?

XXI. Jactat se jamdudum de Calidio: narrat omnibus, se emisse. Num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete honestoque equite Romano, thuribulum emisti? qui pro testimonio dixit, te, cum inspiciendum poposcisses, vulso emblemate remisisse; ut intelligatis, in homine intelligentiam esse, non avaritiam; artificii cupidum, non argenti, fuisse. Nec solum in Papirio fuit hac abstinentiâ: tenuit hoc institutum in thuribulis omnibus, quæcumque in Siciliâ fuerunt. Incredibile est autem, quam multa et quam præclara fuerint. Credo tum, cum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia fuisse in eâ insulâ: nam domus erat, ante istum prætorem, nulla paulo locupletior, quâ in domo hæc non essent, etiamsi præterea nihil esset argenti; patella grandis cum sigillis, ac simulacris Deorum, patera, quâ mulieres ad res divinas uterentur, thuribulum; hæc autem omnia antiquo opere et summo artificio facta; ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos [peræque pro portione] cætera; sed, quibus multa fortuna ademisset, tamen apud eos remansisse ea, quæ religio retinuisset.

Dixi, judices, multa fuisse fere apud Siculos omnes: ego idem confirmo, nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod monstrum, quod prodigium, in provinciam misimus? Nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed omnium cupidissimorum insanias, cum Romam revertisset, expleret? qui simul atque in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuo Cybiratici canes, qui investigabant et perscrutabantur omnia. Si quod erat grande vas et majus opus inventum, læti affe-

rebant. Si minus ejusmodi quidpiam venari potuerant; illa quidem certe pro lepusculis capiebantur, patellæ, pateræ, thuribula. Hîc quos putatis fletus mulierum, quas lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus? quæ forsitan vobis parvæ esse videantur: sed magnum et acerbum dolorem commovent, mulierculis præsertim, cum eripiuntur e manibus ea, quibus ad res divinas uti consuêrunt, quæ a suis acceperunt, quæ in familiâ semper fuerunt.

XXII. Hîc nolite exspectare, dum ego hoc crimen agam ostiatim; ab Æschylo Tyndaritano istum pateram abstulisse, a Thrasone item Tyndaritano patellam, a Nymphodoro Agrigentino thuribulum. Cum testes ex Siciliâ dabo, quem volet, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, thuribulis: non modo oppidum nullum, domus nulla paulo locupletior expers hujus injuriæ reperietur. Qui cum in convivium venisset, si quidquam cælati adspexerat, manum abstinere, judices, non poterat. Cn. Pompeius est Philo, qui fuit Tyndaritanus. Is cœnam isti dabat apud villam in Tyndaritano. Fecit, quod Siculi non audebant. Ille, civis Romanus quod erat, impunius id se facturum putavit. Apposuit patellam, in quâ sigilla erant egregia. Iste continuo, ut vidit, non dubitavit illud insigne penatium hospitaliumque Deorum ex hospitali mensâ tollere: sed tamen (quod antea de istius abstinentiâ dixeram), sigillis avulsis, reliquum argentum sine ullâ avaritiâ reddidit.

Quid? Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hospiti ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo est, non idem fecit? Cœnabat apud eum. Argentum illi cæterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis. Hic, quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem, convivis inspectantibus, emblemata avellenda curavit. Neque ego nunc istius facta omnia

enumerare conor; neque opus est, nec fieri ullo modo potest. Tantummodo uniuscujusque de variâ improbitate generis indicia apud vos, et exempla, profero. Neque enim ita se gessit in his rebus, tamquam rationem aliquando esset redditurus; sed prorsus ita, quasi aut reus nunquam esset futurus, aut, quo plura abstulisset, eo minore periculo in judicium esset venturus: qui hæc, quæ dico, jam non occulte, non per amicos atque interpretes, sed palam de loco superiore, ageret, pro imperio et potestate.

XXIII. Catinam cum venisset, oppidum locuples, honestum, copiosum, Dionysiarchum ad se proagorum (hoc est, summum magistratum) vocari jubet. Ei palam imperat, ut omne argentum, quod apud quemque esset Catinæ, conquirendum curaret, et ad se transferendum. Philarchum Centuripinum, primum hominem genere, virtute, pecuniâ, non hoc idem juratum dicere audîstis, sibi istum negotium dedisse atque imperavisse, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliæ multo maximâ et locupletissimâ, omne argentum conquireret, et ad se comportari juberet? Agyrio similiter, istius imperio, vasa Corinthia per Apollodorum, quem testem audîstis, Syracusas deportata sunt.

Illa vero optima, quod, cum ad Haluntium venisset prætor laboriosus et diligens, ipse in oppidum accedere noluit, quod erat difficili adscensu atque arduo; Archagathum Haluntinum, hominem non solum domi suæ, sed totâ Siciliâ, in primis nobilem, vocari jussit: ei negotium dedit, ut, quidquid Halunti esset argenti cælati, aut, si quid etiam Corinthiorum, id omne statim ad mare ex oppido deportaretur. Adscendit in oppidum Archagathus. Homo nobilis, qui a suis et amari et diligi vellet, ferebat graviter, illam sibi ab isto provinciam datam; nec, quid faceret, habebat. Pronuntiat, quid sibi imperatum esset: jubet omnes proferre, quæ haberent. Metus erat summus:

ipse enim tyrannus non discedebat longius: Archagathum et argentum, in lecticâ cubans, ad mare infra oppidum, exspectabat.

Quem concursum in oppido factum putatis? quem clamorem? quem porro fletum mulierum? qui viderent equum Trojanum introductum, urbem captam esse dicerent. Efferri [sine thecis] vasa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum fores, revelli claustra. Quid enim putatis? scuta si quando conquiruntur a privatis in bello ac tumultu, tamen homines inviti dant, etsi ad salutem communem dari sentiunt; ne quem putetis sine maximo dolore argentum cælatum domo, quod alter eriperet, protulisse. Omnia deferuntur. Cybiratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probârant, iis crustæ aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excussis deliciis, cum argento puro domum reverterunt.

XXIV. Quod unquam, judices, hujusmodi eversiculum in illâ provinciâ fuit? Avertere aliquid de publico quam obscurissime per magistratum solebant: etiam aliquid de privato nonnunquam occulte auferebant: et illi tamen condemnabantur. Et, si quæritis, (ut ipse de me detraham) illos ego accusatores puto fuisse, qui hujusmodi hominum furta odore, aut aliquo leviter presso vestigio, persequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis vestigiis invenimus? Permagnum est, in eum dicere aliquid, qui, præteriens, lecticâ paulisper depositâ, non per præstigias, sed palam per potestatem, uno imperio, ostiatim totum oppidum compilârit?

At tamen, ut posset se dicere emisse, Archagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummulorum, dicis causâ, daret. Invenit Archagathus paucos, qui vellent accipere: his dedit. Eos nummos tamen iste Archagatho non reddidit. Voluit Romæ petere Archagathus: Cn. Lentulus Marcel-

linus dissuasit, sicut ipsum dicere audîstis. Recitt Archagathi et Lentuli testimonium.

Et, ne forte hominem existimetis hanc tantam vim emblematum sine causâ coacervare voluisse, videte, quanti vos, quanti existimationem populi Romani, quanti leges et judicia, quanti testes Siculos negotiatoresque, fecerit. Posteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset; instituit officinam Syracusis in regiâ maximam. Palam [artifices] omnes, cælatores, ac vascularios, convocari jubet; et ipse suos complures habebat. Eo conducit magnam hominum multitudinem: menses octo continuos opus his non defuit, cum vas nullum fieret, nisi aureum. Tum illa, ex patellis et thuribulis quæ vellerat, ita scite in aureis poculis illigabat, ita apte in scyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceres: ipse tamen prætor, qui suâ vigilantiâ pacem in Siciliâ dicit fuisse, in hac officinâ majorem partem diei cum tunicâ pullâ sedere solebat, et pallio.

XXV. Hæc ego, judices, non auderem proferre, ni vererer, ne forte plura de isto ab aliis in sermone, quam a me in judicio, audîsse vos diceretis. Quis enim est, qui de hac officinâ, qui de vasis aureis, qui de istius pallio, tunicâ pullâ, non audierit? Quem voles de conventu Syracusanorum virum bonum nominato: producam. Nemo erit, quin hoc se aut vidisse aut audîsse dicat.

O tempora! o mores! Nihil nimium vetus proferam. Sunt vestrûm, judices, aliquammulti, qui L. Pisonem cognoverunt, hujus L. Pisonis, qui prætor fuit, patrem. Is cum esset in Hispaniâ prætor, (quâ in provinciâ occisus est) nescio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus est, et comminutus. Cum vellet sibi annulum facere, aurificem jussit vocari in foro, ad sellam, Cordubæ; et ei palam appendit aurum. Hominem in foro sellam ja-

bet ponere, et facere annulum, omnibus præsentibus. Nimium fortasse dicet aliquis hunc diligentem. Hactenus reprehendat, si quis volet: nihil amplius. Verum fuit ei concedendum: filius enim L. Pisonis erat, ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit.

Ridiculum est, nunc de Verre me dicere, cum de Pisone Frugi dixerim. Verumtamen, quantum intersit, videte. Iste, cum aliquot abacorum faceret vasa aurea, non laboravit, quid, non modo in Siciliâ, verum etiam Romæ in judicio, audiret. Ille, in auri semunciâ, totam Hispaniam scire voluit, unde prætori annulus fieret. Nimirum, ut hic nomen suum comprobavit, sic ille cognomen.

XXVI. Nullo modo possum omnia istius facta aut memoriâ consequi, aut oratione complecti. Genera ipsa cupio breviter attingere; ut hic modo me commonuit Pisonis annulus, quod totum effluxerat. Quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? Nunquam dubitavit, quotiescumque alicujus aut gemmâ aut annulo delectatus est. Incredibilem rem dicam, sed tam claram, ut ipsum negaturum non arbitrer.

Cum Valentio, ejus interpreti, epistola Agrigento allata esset, casu signum iste animadvertit in cretulâ. Placuit ei: exquisivit, unde esset epistola: respondit, Agrigento. Iste literas, ad quos solebat, misit, ut is annulus ad se primo quoque tempore afferretur. Ita, literis istius, patrifamilias, L. Titio cuidam, civi Romano, annulus de digito detractus est. Illa vero ejus cupiditas incredibilis est. Nam, ut in singula conclavia, quæ iste non modo Romæ, sed in omnibus villis habet, tricenos lectos optime stratos, cum cæteris ornamentis convivii, quæreret, nimium multa comparare videretur. Nulla domus in Siciliâ locuples fuit, ubi iste non textrinum instituerit.

Mulier est Segestana, perdives et nobilis, Lamia nomine. Per triennium isti, plenâ domo telarum,

stragulam vestem confecit: nihil nisi conchylio tinctum. Attalus, homo pecuniosus, Neti; Lyso, Lilybæi; Critoläus Ennæ; Syracusis Æschrio, Cleomenes, Theomnastus; Elori Archonides, Megistus. Vox me citius defecerit, quam nomina. Ipse dabat purpuram tantum, amici operas, credo: jam enim non libet omnia criminari: quasi hoc mihi non satis sit ad crimen, habuisse tam multum, quod daret; voluisse deportare tam multa; hoc denique, quod concedit, amicorum operis esse in hujuscemodi rebus usum. Jam vero lectos æratos, et candelabra ænea, num cui, præter istum, Syracusis per triennium facta esse existimatis? Emebat, credo. Sed tantum vos certiores, judices, facio, quid iste in provinciâ prætor egerit, ne cui forte nimium negligens fuisse videatur, neque se satis, cum potestatem habuerit, instruxisse et ornâsse.

XXVII. Venio nunc, non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur: in quo Dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum, abalienati scelere istius a nobis omnes reges amicissimi, nationesque quæ in eorum regno ac ditione sunt. Nam reges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, scitis Romæ nuper fuisse; qui venerant, non propter Syriæ regnum (nam id sine controversiâ obtinebant, ut a patre et a majoribus acceperant), sed regnum Ægypti ad se et ad Selenen, matrem suam, pertinere arbitrabantur. Hi ipsi posteaquam, temporibus reipublicæ exclusi, per senatum agere quæ voluerant, non potuerunt, in Syriam, in regnum patrium, profecti sunt. Eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. Itaque, isto prætore, venit Syracusas.

Hîc Verres hæreditatem sibi venisse arbitratus est, quod in ejus regnum ac manus venerat is, quem

iste et audierat multa secum præclara habere, et suspicabatur. Mittit homini munera satis large: hæc ad usum domesticum: vini, olei, quòd visum erat; etiam tritici, quod satis esset, de suis decumis. Deinde ipsum regem ad cœnam vocavit. Exornat ample magnificeque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argentea (namque hæc aurea nondum fecerat): omnibus curat rebus instructum et paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita discessit, ut et istum copiose ornatum, et se honorifice acceptum, arbitraretur. Vocat ad cœnam deinde ipse prætorem: exponit suas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos est regius, et maxime in Syriâ, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium, ex unâ gemmâ pergrandi trulla excavata, manubrio aureo; de quâ (credo) satis idoneum, satis gravem testem, Q. Minucium dicere audîstis. Iste unumquodque vas in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere, prætori populi Romani satis jucundum et gratum illud esse convivium. Posteaquam inde discessum est, cogitare iste nihil aliud (quod ipsa res declaravit), nisi, quemadmodum regem ex provinciâ spoliatum expilatumque dimitteret. Mittit rogatum vasa ea, quæ pulcherrima apud illum viderat: ait se suis cælatoribus velle ostendere. Rex, qui istum non nôsset, sine ullâ suspicione libentissime dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum: velle se eam diligentius considerare. Ea quoque ei mittitur.

XXVIII. Nunc reliquum, judices, attendite, de quo et vos audîstis, et populus Romanus non nunc primum audiet; et in exteris nationibus usque ad ultimas terras pervagatum est. Candelabrum e gemmis clarissimis, opere mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam cum attulissent, ut in Capitolio ponerent; quod nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgo

ostendere ac proferre voluerunt; ut et magnificentius videretur, cum suo tempore in cellâ Jovis Optimi Maximi poneretur, et clarius, cum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum atque integra perveniret. Statuerunt id secum in Syriam reportare; ut, cum audîssent, simulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui, cum cæteris rebus, illud quoque eximium atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Pervenit res ad istius aures, nescio quomodo: nam rex celatum voluerat; non quo quidquam metueret, aut suspicaretur, sed ut ne multi illud ante perciperent oculis, quam populus Romanus. Iste petit a rege, et eum pluribus verbis rogat, ut id ad se mittat: cupere se dicit inspicere, neque se aliis videndi potestatem esse facturum.

Antiochus, qui animo et puerili esset et regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, ut id in prætorium involutum quam occultissime deferrent. Quo posteaquam attulerunt, involucrisque rejectis constituerunt, iste clamare cœpit, dignam rem esse regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis et pulcherrimis gemmis esse debebat; eâ varietate operum, ut ars certare videretur cum copiâ; eâ magnitudine, ut intelligi posset, non ad hominum apparatum, sed ad amplissimi templi ornamentum, esse factum. Quod cum satis jam perspexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait, se velle illud etiam atque etiam considerare: nequâquam se esse satiatum. Jubet illos discedere, et candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

XXIX. Rex primo nihil metuere, nihil suspicari. Dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit rex ad istum, si sibi videatur, ut reddat. Jubet iste posterius ad se reverti. Mirum illi videri. Mittit iterum: non redditur. Ipse hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis insignemque impuden-

tiam cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso rege audîsset, in Capitolio esse ponendum, quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano, servari videret, id sibi ut donaret, rogare et vehementer petere cœpit. Cum ille se et religione Jovis Capitolini et hominum existimatione impediri diceret, quod multæ nationes testes essent illius operis ac muneris; iste homini minari acerrime cœpit. Ubi videt, eum nihilo magis minis quam precibus permoveri; repente hominem de provinciâ jubet ante noctem decedere: ait, se comperisse, ex ejus regno piratas in Siciliam esse venturos.

Rex, maximo conventu, Syracusis, in foro, (ne quis forte me in crimine obscuro versari, atque affingere aliquid suspicione hominum, arbitretur) in foro, inquam, Syracusis, flens, ac Deos hominesque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod in templo clarissimo populo Romano monimentum suæ societatis amicitiæque esse voluisset, id sibi C. Verrem abstulisse: de cæteris operibus ex auro et gemmis, quæ sua penes illum essent, se non laborare: hoc sibi eripi, miserum esse et indignum. Id etsi antea jam mente et cogitatione suâ, fratrisque sui, consecratum esset; tamen tum se, in illo conventu civium Romanorum, dare, donare, dicare, consecrare, Jovi Optimo Maximo, testemque ipsum Jovem suæ voluntatis ac religionis adhibere.

XXX. Quæ vox, quæ latera, quæ vires, hujus unius criminis querimoniam possint sustinere? Rex Antiochus, qui Romæ, ante oculos omnium nostrûm, biennium fere comitatu regio atque ornatu fuisset; is, cum amicus et socius populi Romani esset, amicissimo patre, avo, majoribus, antiquissimis et clarissimis regibus, opulentissimo et maximo regno, præceps e provinciâ populi Romani exturbatus est.

Quemadmodum hoc accepturas nationes exteras, quemadmodum hujus tui facti famam in regna alio-

rum atque in ultimas terras perventuram, putâsti, cum audierint, a prætore populi Romani in provinciâ violatum regem, spoliatum hospitem, ejectum socium populi Romani atque amicum? Nomen vestrum, populique Romani, odio atque acerbitati scitote nationibus exteris, judices, futurum, si istius hæc tanta injuria impunita discesserit. Sic omnes arbitrabuntur, præsertim cum hæc omnino fama de nostrorum hominum avaritiâ et cupiditate percrebuerit, non istius solius hoc esse facinus, sed eorum etiam, qui approbârint. Multi reges, multæ liberæ civitates, multi privati opulenti ac potentes, habent profecto in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas, imperiique nostri nomen, desiderat: qui si intellexerint, interverso regali hoc dono, graviter vos tulisse, grata fore vobis populoque Romano sua studia ac dona arbitrabuntur. Sin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximiâ, in injuriâ tam acerbâ, neglexisse audierint; non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam, impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur.

XXXI. Hoc loco, Q. Catule, te appello: loquor enim de tuo clarissimo pulcherrimoque monimento: non judicis solum severitatem in hoc crimine, sed prope inimici atque accusatoris vim, suscipere debes. Tuus est enim honos in illo templo, senatûs populique Romani beneficio: tui nominis æterna memoria simul cum templo illo consecratur: tibi hæc cura suscipienda, tibi hæc opera sumenda est, ut Capitolium, quomodo magnificentius est restitutum, sic copiosius ornatum sit, quam fuit; ut illa flamma divinitus exstitisse videatur, non quæ deleret Jovis Optimi Maximi templum, sed quæ præclarius magnificentiusque deposceret.

Audîsti Q. Minucium Rufum dicere, domi suæ diversatum esse Antiochum regem Syracusis; se illud scire ad istum esse delatum; se scire non redditum. Audîsti, et audies omni e conventu Syracu-

mano, qui ita dicant, sese audientibus, illud Jovi Optimo Maximo dicatum esse ab rege Antiocho, et consecratum. Si judex non esses, et hæc ad te delata res esset, te potissimum hoc persequi, te petere, te agere, oporteret. Quare, non dubito, quo animo judex hujus criminis esse debeas, qui, apud alium judicem, multo acrior, quam ego sum, actor accusatorque esse deberes,

XXXII. Vobis autem, judices, quid hoc indignius, aut quid minus ferendum, videri potest? Verresne habebit domi suæ candelabrum Jovis Optimi Maximi, e gemmis auroque perfectum? Cujus fulgore collucere atque illustrari Jovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud istum in ejusmodi conviviis constituetur, quæ domesticis stupris flagitiisque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo, simul cum cæteris Chelidonis hæreditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri unquam fore, aut quid fuisse religiosi, putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in judicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Optimum Maximum, atque ab eo auxilium petere, more omnium possit? a quo etiam Dii immortales sua repetunt in eo judicio, quod hominibus ad suas res repetendas est constitutum. Miramur, Athenis Minervam, Deli Apollinem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab isto Deos totâ Asiâ Græciâque violatos, qui a Capitolio manus abstinere non potuerit? Quod privati homines de suis pecuniis ornant, ornaturique sunt, id C. Verres ab regibus ornari non est passus. Itaque, hoc nefario scelere concepto, nihil postea totâ in Siciliâ neque sacri neque religiosi esse duxit: ita sese in eâ provinciâ per triennium gessit, ut ab isto non solum hominibus, verum etiam Diis immortalibus, bellum indictum putaretur.

XXXIII. Segesta est oppidum pervetus in Siciliâ, judices, quod ab Æneâ fugiente a Trojâ, atque in

hæc loca veniente, conditum esse demonstrant. Itaque Segestani non solum perpetuâ societate atque amicitiâ, verum etiam cognatione, se cum populo Romano conjunctos esse arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cum illa civitas cum Pœnis suo nomine ac suâ sponte bellaret, a Carthaginiensibus vi captum atque deletum est: omniaque, quæ ornamento urbi esse possent, Carthaginem sunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segestanos ex ære simulacrum Dianæ, cum summâ atque antiquissimâ præditum religione, tum singulari opere artificioque perfectum. Hoc, translatum Carthaginem, locum tantum hominesque mutârat; religionem quidem pristinam conservabat. Nam, propter eximiam pulchritudinem, etiam hostibus digna, quam sanctissime colerent, videbatur.

Aliquot sæculis post, P. Scipio bello Punico tertio Carthaginem cepit: quâ in victoriâ, (videte hominis virtutem et diligentiam, ut et domesticis præclarissimæ virtutis exemplis gaudeatis, et eo majore odio dignam istius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quod diutissime sæpissimeque Siciliam vexatam a Carthaginiensibus cognôrat, jubet omnia conquiri: pollicetur, sibi magnæ curæ fore, ut omnia civitatibus, quæ cujusque fuissent, restituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himerâ sublata (de quibus antea dixi), Thermitanis sunt reddita: tum alia Gelensibus, alia Agrigentinis; in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudelissimus omnium tyrannorum, Phalaris, habuisse dicitur, quo vivos, supplicii causâ, demittere homines, et subjicere flammam solebat. Quem taurum Scipio cum redderet Agrigentinis, dixisse dicitur, æquum esse illos cogitare, utrum esset Siculis utilius, suisne servire, an populo Romano obtemperare; cum idem monimentum et domesticæ crudelitatis et nostræ mansuetudinis haberent.

XXXIV. Illo tempore Segestanis maximâ cum curâ hæc ipsa Diana, de quâ dicimus, redditur: re-

portatur Segestam: in suis antiquis sedibus, summâ cum gratulatione civium et lætitiâ, reponitur. Hæc erat posita Segestæ, sane excelsâ in basi, in quâ grandibus literis P. Africani nomen erat incisum, eumque Carthagine captâ restituisse, perscriptum. Colebatur a civibus; ab omnibus advenis visebatur. Cum quæstor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum prius. Erat admodum amplum et excelsum signum cum stolâ: verumtamen inerat in illâ magnitudine ætas atque habitus virginalis. Sagittæ pendebant ab humero: sinistrâ manu retinebat arcum: dextrâ ardentem facem præferebat.

Hanc cum iste, sacrorum omnium hostis, religionumque prædo, vidisset; quasi illâ ipse face percussus esset, ita flagrare cupiditate atque amentiâ cœpit. Imperat magistratibus, ut eam demoliantur, et sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurum. Illi vero dicere, id sibi nefas esse; seque, cum summâ religione, tum summo metu legum et judiciorum, teneri. Iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum, ostendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: donum populi Romani illud esse dicebant: nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus, urbe hostium captâ, monimentum victoriæ populi Romani esse voluisset. Cum iste nihilo remissius, atque etiam multo vehementius, instaret quotidie; res agitur in senatu. Vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo istius adventu, pernegatur. Postea, quidquid erat oneris in nautis remigibusque exigendis, in frumento imperando, Segestanis, præter cæteros, imponebat aliquanto amplius, quam ferre possent. Præterea magistratus eorum evocabat: optimum quemque et nobilissimum ad se arcessebat: circum omnia provinciæ fora rapiebat: singillatim unicuique calamitati fore se denuntiabat: universam se funditus illam eversurum esse civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis,

magnoque metu, victi Segestani, prætoris imperio parendum esse decreverunt. Magno cum luctu et gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis et lamentatione virorum mulierumque omnium, simulacrum Dianæ tollendum locatur.

XXXV. Videte quantâ religione fuerit. Apud Segestanos repertum esse, judices, scitote, neminem, neque liberum neque servum, neque civem neque peregrinum, qui illud signum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybæo scitote adductos esse operarios. Hi denique illud, ignari totius negotii ac religionis, mercede acceptâ, sustulerunt. Quod cum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum esse arbitramini? quem fletum majorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoriâ tenebant, cum illa eadem Diana, Segestam Carthagine revecta, victoriam populi Romani reditu suo nuntiâsset. Quam dissimilis hic dies illi tempori videbatur! Tum imperator populi Romani, vir clarissimus, Deos patrios reportabat Segestanis, ex urbe hostium recuperatos: nunc, ex urbe sociorum, prætor ejusdem populi turpissimus atque impurissimus eosdem illos Deos nefario scelere auferebat. Quid hoc totâ Siciliâ est clarius, quam omnes Segestanas matronas et virgines convenisse, cum Diana exportaretur ex oppido? unxisse unguentis? complêsse coronis et floribus? thure odoribusque incensis, usque ad agri fines prosecutas esse?

Hanc tu tantam religionem si tum in imperio, propter cupiditatem atque audaciam, non pertimescebas; ne nunc quidem, in tanto tuo liberorumque tuorum periculo, perhorrescis? Quem tibi aut hominem, invitis Diis immortalibus, aut vero Deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana, in pace atque in otio, religionem nullam attulit? quæ, cum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incensasque vidisset, bis ex duorum bellorum flammâ ferroque servata est; quæ,

Carthaginiensium victoriâ, loco mutato, religionem tamen non amisit; P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit. Quo quidem scelere suscepto, cum inanis esset basis, et in eâ P. Africani nomen incisum; res indigna atque intoleranda videbatur omnibus, non solum religiones esse violatas, verum etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam, memoriam virtutis, monimenta victoriæ, C. Verrem sustulisse. Quod cum isti renuntiaretur de basi ac literis, existimavit homines in oblivionem totius negotii esse venturos, si etiam basim, tamquam indicem sui sceleris, sustulisset. Itaque tollendam istius imperio locaverunt: quæ vobis locatio, ex publicis Segestanorum literis, priore actione recitata est.

XXXVI. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum ornatissimumque adolescentem, appello: abs te officium tuum, debitum generi et nomini, requiro et flagito. Cur pro isto, qui laudem honoremque familiæ vestræ depeculatus est, pugnas? cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio? cur tuum onus sustineo? M. Tullius P. Africani monimenta requirit: P. Scipio eum, qui illa sustulit, defendit! Cum mos a majoribus traditus sit, ut monimenta majorum ita suorum quisque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine alieno sinat; tu isti aderis, qui non [obtrusit] aliquâ ex parte monimenta P. Scipionis, sed funditus sustulit ac delevit? Quisnam igitur (per Deos immortales!) tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monimenta atque indicia virtutis, si tu ea relinques ac deseres; neque solum spoliata illa patiêre, sed etiam eorum spoliatorem vexatoremque defendes? Adsunt Segestani, clientes tui, socii populi Romani atque amici: certiorem te faciunt, P. Africanum, Carthagine deletâ, simulacrum Dianæ majoribus suis restituisse; idque apud Segestanos, ejus imperatoris nomine, positum ac dedicatum fuisse: hoc Verrem demo-

liendum et asportandum, nomenque omnino P. Scipionis delendum tollendumque, curâsse. Orant te, atque obsecrant, ut sibi religionem, generi tuo laudem gloriamque, restituas; ut, quod ex urbe hostium per P. Africanum recuperârint, id per te ex prædonis domo conservare possint.

XXXVII. Quid aut tu his respondere honeste potes, aut illi facere, nisi ut te ac fidem tuam implorent? Adsunt, et implorant. Potes domesticæ laudis amplitudinem, Scipio, tueri; potes: omnia in te sunt, quæ aut fortuna hominibus aut natura largitur. Non præcerpo fructum officii tui: non alienam mihi laudem appeto: non est pudoris mei, P. Scipione, florentissimo adolescente, vivo et incolumi, me propugnatorem monimentorum P. Scipionis, defensoremque, profiteri. Quam ob rem, si suscipis domesticæ laudis patrocinium, me non solum silere de vestris monimentis oportebit, sed etiam lætari, P. Africani ejusmodi esse fortunas mortui, ut ejus honos, ab iis qui ex eâdem familiâ sint, defendatur, neque ullum adventicium requiratur auxilium. Sin istius amicitia te impediet; si hoc, quod abs te postulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrabere; succedam ego vicarius tuo muneri: suscipiam partes, quas alienas esse arbitrabar. Næ ista præclara nobilitas desinat queri, populum Romanum hominibus novis atquè industriis libenter honores mandare, semperque mandâsse. Non est querendum, in eâ civitate, quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimum posse. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii mortui virtute ac nomine. Talis ille vir fuit, ita de populo Romano meritus est, ut non uni familiæ, sed universæ civitati, commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quod ejus civitatis sum, quam ille amplam, illustrem, claramque reddidit: præcipue quod in his artibus pro meâ parte versor, quarum ille princeps fuit, æquitate, industriâ, temperantiâ, defensione

miserorum, odio improborum; quæ cognatio studiorum et artium propemodum non minus est conjuncta, quam ista, quâ vos delectamini, generis et nominis.

XXXVIII. Repeto abs te, Verres, monimentum P. Africani: causam Siculorum, quam suscepi, relinquo: judicium de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore: Segestanorum injuriæ negligantur: basis P. Africani restituatur: nomen invicti imperatoris incidatur: signum pulcherrimum, Carthagine captum, reponatur. Hæc abs te, non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant; sed is, qui laudem gloriamque P. Africani tuendam conservandamque suscepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio judici non probem; qui, cum res maximas gesserit, monimentaque rerum suarum cum maxime consituat, atque in his elaboret; profecto volet hæc non solum suis posteris, verum etiam omnibus viris fortibus et bonis civibus defendenda, non spolianda improbis, tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, displiceat, cujus amplissimum in orbe terrarum, clarissimumque, monimentum est, quam plurimos esse custodes monimentorum, et putare omnes bonos alienæ gloriæ defensionem ad officium suum pertinere.

Et quidem cæteris istius furtis atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantum putem: hîc vero tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius ferendum videatur. Verres Africani monimentis domum suam, plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatissimi sanctissimique viri monimentum, Dianæ simulacrum virginis, in eâ domo collocabit, in quâ semper meretricum lenonumque flagitia versantur?

XXXIX. At hoc solum Africani monimentum violâsti? quid? a Tyndaritanis non, ejusdem Scipionis beneficio positum, simulacrum Mercurii, pulcherrime factum, sustulisti? At quemadmodum,

Dii immortales! quam audacter! quam libidinose! quam impudenter! Audîstis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honestissimos, ac principes civitatis, Mercurium, qui sacris anniversariis apud eos, ac summâ religione, coleretur, quem P. Africanus, Carthagine captâ, Tyndaritanis, non solum suæ victoriæ, sed etiam illorum fidei societatisque, monimentum atque indicium dedisset; hujus vi, scelere, imperioque, esse sublatum: qui, ut primum in illud oppidum venit, statim, tamquam ita fieri non solum oporteret, sed etiam necesse esset, tamquam hoc senatus mandâsset, populusque Romanus jussisset; ita continuo, signum ut demolirentur, et Messanam deportarent, imperavit. Quod cum illis, qui aderant, indignum, qui audiebant, incredibile, videretur; non est ab isto, primo illo adventu, perseveratum. Discedens mandat proagoro Sopatro, cujus verba audîstis, ut demoliatur. Cum recusaret, vehementer minatur: ita tum ex illo oppido proficiscitur. Proagorus refert rem ad senatum: vehementer undique reclamatur. Ne multa: iterum iste aliquanto post ad illos venit: quærit continuo de signo. Respondetur ei, senatum non permittere: pœnam capitis constitutam, si, injussu senatûs, quisquam attigisset: simul religio commemoratur. Tum iste: "Quam mihi religionem narras? quam pœnam? quem senatum? Vivum te non relinquam: moriêre virgis, nisi signum traditur." Sopater iterum flens ad senatum defert: istius cupiditatem minasque demonstrat. Senatus Sopatro responsum nullum dat, sed commotus perturbatusque discedit. Ille, prætoris arcessitus nuntio, rem demonstrat: negat ullo modo fieri posse.

XL. Atque hæc (nihil enim prætermittendum de istius impudentiâ videtur) agebantur in conventu palam, de sellâ, ac de loco superiore. Erat hiems summa, tempestas (ut ipsum Sopatrum dicere audîstis) perfrigida: imber maximus; cum iste impe-

rat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in quâ ipse sedebat, præcipitem in forum dejiciant, nudumque constituant. Vix erat hoc plane etiam imperatum, cum illum spoliatum, stipatumque lictoribus, videres. Omnes ideo putabant, ut miser atque innocens virgis cæderetur. Fefellit hæc homines opinio. Virgis iste cæderet sine causâ socium populi Romani atque amicum? Non usque eo improbus: non omnia sunt in eo uno vitia: nunquam fuit crudelis. Leniter hominem clementerque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuæ, sicuti fere cæteris in oppidis Siciliæ: ex quibus iste C. Marcelli statuam delegit; cujus officia in illam civitatem totamque provinciam recentissima erant et maxima. In eâ Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum summo magistratu præditum, divaricari ac deligari jubet.

Quo cruciatu sit affectus, venire in mentem necesse est omnibus, cum esset vinctus nudus in ære, in imbri, in frigore. Neque tamen finis huic injuriæ crudelitatique fiebat, donec populus, atque universa multitudo, atrocitate rei misericordiâque commota, senatum clamore coëgit, ut ei simulacrum illud Mercurii polliceretur. Clamabant fore, ut ipsi sese Dii immortales ulciscerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de statuâ C. Marcelli, cum jam pæne obriguisset, vix vivus aufertur.

XLI. Non possum disposite istum accusare, si cupiam: opus est, non solum ingenio, verum etiam artificio quodam singulari. Unum hoc crimen videtur esse, et a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndaritano: plura sunt: sed, ea quo pacto distinguere ac separare possim, nescio. Est pecuniarum captarum, quod signum a sociis pecuniæ magnæ sustulit. Est peculatûs, quod publicum populi Romani signum, de prædâ hostium captum, positum impera-

toris nostri nomine, non dubitavit auferre. Est majestatis, quod imperii nostri gloriæ rerumque gestarum monimenta evertere atque asportare ausus est. Est sceleris, quod religiones maximas violavit. Est crudelitatis, quod in hominem innocentem, in socium nostrum atque amicum, novum ac singulare supplicii genus excogitavit.

Illud vero quid sit, jam non queo dicere; quo nomine appellem, nescio, quod in C. Marcelli statuâ. Quid est hoc? Patronusne quod erat? quid tum? quo id spectat? utrum ea res ad opem, an ad calamitatem clientium atque hospitum, valere debebat? An ut hoc ostenderes, contra vim tuam, in patronis præsidii nihil esse? Quis hoc non intelligeret, in improbi præsentis imperio majorem esse vim, quam in bonorum absentium patrocinio? An vero ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? Detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putâsti. Itaque nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni: Verres in eorum locum substitutus est.

Quam in te tantam virtutem esse aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illustrem, tam splendidæ provinciæ, transducere ad te, auferre a certissimis antiquissimisque patronis? Tu, istâ stultitiâ, nequitiâ, inertiâ, non modo totius Siciliæ, sed unius tenuissimi Siculi, clientelam tueri potes? Tibi Marcelli statua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quærebas? Quid postea? Quid tandem tuis statuis fore arbitrabare? an vero id, quod accidit? Nam Tyndaritani statuam istius, quam sibi propter Marcellos, altiore etiam basi, poni jusserat, deturbârunt, simul ac successum isti audierunt.

XLII. Dedit igitur tibi nunc fortuna Siculorum C. Marcellum judicem, ut, cujus ad statuam Siculi, te prætore, alligabantur, ejus religioni te eumdem

vinctum adstrictumque dederemus. Ac primo, judices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tyndaritanos C. Marcello huic Æsernino vendidisse: atque hoc suâ causâ etiam Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi nunquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliæ, nomen suum isti, ad translationem criminis, commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota provisa atque præcauta est, uti, si maxime esset inventus, qui in se suscipere istius culpam crimenque cuperet, tamen is proficere nihil posset. Eos enim testes deduxi, et eas literas deportavi, ut de istius facto dubium nemini esse posset. Publicæ literæ sunt, deportatum esse Mercurium Messanam sumtu publico. Dicunt, quanti: præfuisse huic negotio publice legatum Poleam. Quid? is ubi est? præsto est: testis est. "Proagori Sopatri jussu." Quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. Quid? is ubi est? Testis est: vidistis hominem, et verba ejus audîstis. Demoliendum curavit Demetrius gymnasiarchus, quod is eo loco præerat. Quid? hoc nos dicimus? immo vero ipse præsens: Romæ nuper istum esse pollicitum, sese id signum legatis esse redditurum, si ejus rei testificatio tolleretur, cautumque esset, eos testimonium non esse dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus, et Hismenias, homines nobilissimi, et principes Tyndaritanæ civitatis.

XLIII. Quid? Agrigenti nonne ejusdem P. Scipionis monimentum, signum Apollinis pulcherrimum, cujus in femine literulis minutis argenteis nomen Myronis erat inscriptum, ex Æsculapii religiosissimo fano sustulisti? quod iste, judices, cum clam fecisset, cum, ad suum scelus illud furtumque nefarium, quosdam homines improbos duces atque adjutores adhibuisset, vehementer commota civitas est. Uno eodemque tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domesticam, ornamentum urbis, indicium victoriæ, testimonium socie-

tatis, requirebant. Itaque ab illis, qui principes in eâ civitate erant, præcipitur, et negotium datur quæstoribus et ædilibus, ut noctu vigilias agerent ad ædes sacras. Etenim iste Agrigenti (credo, propter multitudinem illorum hominum atque virtutem, et quod cives Romani, viri fortes ac strenui et honesti, permulti in illo oppido, conjunctissimo animo cum ipsis Agrigentinis vivunt ac negotiantur) non audebat palam tollere, aut poscere, quæ placebant.

Herculis templum est apud Agrigentinos, non longe a foro, sane sanctum apud illos et religiosum. Ibi est ex ære simulacrum ipsius Herculis, quo non facile quidquam dixerim me vidisse pulchrius, (tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quam multa vidi) usque eo, judices, ut rictum ejus ac mentum paulo sit attritius, quod in precibus et gratulationibus non solum id venerari, verum etiam osculari, solent. Ad hoc templum, cum esset iste Agrigenti, duce Timarchide, repente, nocte intempestâ, servorum armatorum fit concursus atque impetus. Clamor a vigilibus fanique custodibus tollitur: qui primo cum obsistere ac defendere conarentur, male mulcati clavis ac fustibus repelluntur. Postea convulsis repagulis, effractisque valvis, demoliri signum, ac vectibus labefactare, conantur. Interea, ex clamore, fama totâ urbe percrebuit, expugnari Deos patrios, non hostium adventu nec opinato, neque repentino prædonum impetu, sed, ex domo atque cohorte prætoriâ, manum fugitivorum instructam armatamque venisse.

Nemo Agrigenti neque ætate tam affectâ, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illâ nocte, eo nuntio, excitatus surrexerit, telumque, quod cuique fors offerebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe totâ concurritur. Horâ amplius jam in demoliendo signo permulti homines moliebantur; illud interea nullâ lababat ex parte; cum alii vectibus subjectis conarentur commovere, alii deligatum

omnibus membris rapere ad se funibus. Repente Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant sese in fugam istius præclari imperatoris nocturni milites. Duo tamen sigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad istum prædonem religionum reverterentur. Nunquam tam male est Siculis, quin aliquid facete et commode dicant: velut, in hac re, aiebant, in labores Herculis non minus hunc immanissimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium, referri oportere.

XLIV. Hanc virtutem Agrigentinorum imitati sunt Assorini postea, viri fortes et fideles, sed nequâquam ex tam amplâ, neque tam ex nobili civitate. Chrysas est amnis, qui per Assorinorum agros fluit. Is apud illos habetur Deus, et religione maximâ colitur. Fanum ejus est in agro, propter ipsam viam, quâ Assoro itur Ennam. In eo Chrysæ est simulacrum, præclare factum e marmore. Id iste poscere Assorinos, propter singularem ejus fani religionem, non ausus est. Tlepolemo dat Hieronique negotium. Illi noctu, factâ manu, armatique, veniunt: fores ædis effringunt: æditui custodesque mature sentiunt: signum, quod erat notum vicinitati, buccinâ datur: homines ex agris concurrunt: ejicitur fugaturque Tlepolemus; neque quidquam ex fano Chrysæ, præter unum perparvulum signum ex ære, desideratum est.

Matris Magnæ fanum apud Enguinos est: (jam enim mihi non modo breviter de unoquoque dicendum, sed etiam prætereunda videntur esse permulta, ut ad majora istius et illustriora in hoc genere furta et scelera veniamus.) In hoc fano loricas galeasque æneas, cælatas opere Corinthio, hydriasque grandes, simili in genere, atque eâdem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellentissimus, posuerat, et suum nomen inscripserat. Quid jam de isto plura dicam, aut querar? omnia illa, judices, abstulit: nihil in religiosissimo fano, præter vestigia

violatæ religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit. Hostium spolia, monimenta imperatorum, decora atque ornamenta fanorum, posthac, his præclaris nominibus amissis, in instrumento ac supellectili C. Verris numerabuntur.

Tu videlicet solus vasis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta, sollertissime perspicis? Hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus atque humanissimus? tu, sine ulla bonâ arte, sine humanitate, sine ingenio, sine literis, intelligis et judicas? Vide, ne ille non solum temperantiâ, sed etiam intelligentiâ, te, atque istos, qui se elegantes dici volunt, vicerit. Nam, quia, quam pulchra essent, intelligebat, idcirco existimabat, ea, non ad hominum luxuriem, sed ad ornatum fanorum atque oppidorum, esse facta, ut posteris nostris monimenta religiosa esse videantur.

XLV. Audite etiam singularem ejus, judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his præsertim sacris polluendis, quæ non modo manibus attingi, sed ne cogitatione quidem violari, fas fuit. Sacrarium Cereris est apud Catinenses, eâdem religione, quâ Romæ, quâ in cæteris locis, quâ prope in toto orbe terrarum. In eo sacrario intimo fuit signum Cereris perantiquum; quod viri, non modo cujusmodi esset, sed ne esse quidem, sciebant: aditus enim in id sacrarium non est viris: sacra per mulieres ac virgines confici solent. Hoc signum noctu clam istius servi ex illo religiosissimo atque antiquissimo fano sustulerunt. Postridie sacerdotes Cereris, atque illius fani antistitæ, majores natu, probatæ ac nobiles mulieres, rem ad magistratus suos deferunt. Omnibus acerbum, indignum, luctuosum denique videbatur. Tum iste, permotus illâ atrocitate negotii, ut ab se sceleris istius suspicio demoveretur, dat hospiti suo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem ea fecisse insimularet; daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipse esset in crimine. Res non procrasti-

natur. Nam, cum iste Catinâ profectus esset, servi cujusdam nomen defertur. Is accusatur: ficti testes in eum dantur: rem cunctus senatus Catinensium legibus judicat. Sacerdotes vocantur: ex his quæritur secreto in curiâ, quid esset factum, quemadmodum arbitrarentur signum esse ablatum. Respondent illæ, Prætoris in eo loco servos esse visos. Res, quæ esset jam antea non obscura, sacerdotum testimonio perspicua esse cœpit. Itur in consilium: servus ille innocens omnibus sententiis absolvitur; quo facilius vos hunc omnibus sententiis condemnare possetis.

Quid enim postulas, Verres? quid speras? quid spectas? quem tibi, aut Deorum aut hominum, auxilio putas futurum? Eone tu servos ad spoliandum immittere ausus es, quo liberos adire, ne orandi quidem causâ fas erat? Hisne rebus manus afferre non dubitâsti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum jura cogebant? tametsi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam sceleratam ac tam nefariam decidisti: nam id concupîsti, quod nunquam videras: id, inquam, adamâsti, quod antea non adspexeras. Auribus tu tantam cupiditatem concepisti, ut eam non metus, non religio, non Deorum vis, non hominum existimatio, contineret. At ex viro bono audieras, (credo) et bono auctore. Quî id potest, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audîsti igitur ex muliere, quoniam id viri neque vidisse neque nôsse poterant. Qualem porro illam feminam fuisse putatis, judices? quam pudicam, quæ cum Verre loqueretur? quam religiosam, quæ sacrarii spoliandi ostenderet rationem? At minime mirum, quæ sacra per summam castimoniam virorum ac mulierum fiant, eadem per istius stuprum ac flagitium esse violata.

XLVI. Quid ergo? hoc solum auditione expetere cœpit, cum id ipse non vidisset? immo vero alia complura; ex quibus eligam spoliationem no-

bilissimi atque antiquissimi fani; de quâ, priore actione, testes dicere audîstis. Nunc eadem illa, quæso audite; et diligenter (sicut adhuc fecistis) attendite.

Insula est Melita, judices, satis lato ab Siciliâ mari periculosoque disjuncta; in quâ est eodem nomine oppidum, quo iste nunquam accessit: quod tamen isti textrinum per triennium, ad muliebrem vestem conficiendam, fuit. Ab eo oppido non longe, in promontorio, fanum est Junonis antiquum, quod tantâ religione semper fuit, ut non modo illis Punicis bellis, quæ in his fere locis navali copiâ gesta atque versata sunt, sed etiam in hac prædonum multitudine, semper inviolatum sanctumque fuerit. Quinetiam hoc memoriæ proditum est, classe quondam Masinissæ regis ad eum locum appulsâ, præfectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, e fano sustulisse, et eos in Africam portâsse, Masinissæque donâsse. Regem quidem primo delectatum esse munere: post, ubi audîsset unde essent, statim certos homines in quinqueremi misisse, qui eos dentes reportarent. Itaque in his inscriptum literis Punicis fuit: "Regem Masinissam imprudentem accepisse, re cognitâ, reponendos restituendosque curâsse." Erat præterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneæ Victoriæ, antiquo opere ac summâ arte perfectæ. Hæc iste omnia (ne multis morer) uno impetu, atque uno nuntio, per servos Venerios, quos ejus rei causâ miserat, tollenda atque asportanda curavit.

XLVII. Pro, Dii immortales! quem ego hominem accuso? quem legibus [ac judiciali jure] persequor? de quo vos sententiam per tabellam feretis? Dicunt legati Melitenses publice, spoliatum templum esse Junonis: nihil istum in religiosissimo fano reliquisse: quem in locum classes hostium sæpe accesserint; ubi piratæ fere quotannis hiemare soleant; quod neque prædo violârit antea, neque hostis

attigerit, id ab uno isto sic spoliatum esse, ut nihil omnino sit relictum. Hîc nunc aut iste reus, aut ego accusator, aut hoc judicium appellabitur? Criminibus enim coarguitur; [haud] suspicionibus in judicium vocatur. Dii ablati, fana vexata, nudatæ urbes, reperiuntur. Earum autem rerum nullam sibi iste neque inficiandi rationem, neque defendendi facultatem, reliquit. Omnibus in rebus coarguitur a me, convincitur a testibus, urgetur confessione suâ; manifestis in maleficiis tenetur; et manet etiam, ac tacitus facta mecum sua recognoscit.

Nimium mihi diu videor in uno genere versari criminum. Sentio, judices, occurrendum esse satietati aurium animorumque vestrorum. Quam ob rem, multa prætermittam. Ad ea autem, quæ dicturus sum, reficite vos, quæso, judices, per Deos immortales! (per eos ipsos, de quorum religione jamdiu dicimus) dum id ejus facinus commemoro et profero, quo provincia tota commota est: de quo si paulo altius ordiri, ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite. Rei magnitudo me breviter perstringere atrocitatem criminis non sinit.

XLVIII. Vetus est hæc opinio, judices, quæ constat ex antiquissimis Græcorum literis atque monimentis, insulam Siciliam totam esse Cereri et Liberæ consecratam. Hoc cum cæteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut animis eorum insitum atque innatum esse videatur. Nam et natas esse has in his locis Deas, et fruges in eâ terrâ primum repertas, arbitrantur: et raptam esse Liberam, quam eamdem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore, (qui locus, quod in mediâ est insulâ situs, umbilicus Siciliæ nominatur); quam cum investigare et conquirere Ceres vellet, dicitur inflammâsse tædas iis ignibus, qui ex Ætnæ vertice erumpunt: quas sibi cum ipsa præferret, orbem omnium peragrâsse terrarum.

Enna autem, ubi ea, quæ dico, gesta esse memo-

rantur, est loco præcelso atque edito; quo in summo est æquata agri planities, et aquæ perennes. Tota vero ab omni aditu circumcisa atque diremta est. Quam circa lacus lucique sunt plurimi, et lætissimi flores omni tempore anni; locus ut ipse raptum illum virginis, quem jam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter est spelunca quædam, conversa ad Aquilonem, infinitâ altitudine, quâ Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse, abreptamque ex eo loco virginem secum asportasse, et subito non longe a Syracusis penetrâsse sub terras, lacumque in eo loco repente exstitisse; ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniversarios agunt, celeberrimo virorum mulierumque conventu.

XLIX. Propter hujus opinionis vetustatem, quod eorum in his locis vestigia, ac prope incunabula, reperiuntur Deorum, mira quædam totâ Siciliâ privatim ac publice religio est Cereris Ennensis. Etenim multa sæpe prodigia vim ejus numenque declarant: multis sæpe in difficillimis rebus præsens auxilium ejus oblatum est; ut hæc insula ab eâ non solum diligi, sed etiam incoli custodirique, videatur. Nec solum Siculi, verum etiam cæteræ gentes nationesque, Ennensem Cererem maxime colunt. Etenim, si Atheniensium sacra summâ cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore venisse dicitur, frugesque attulisse; quantam esse religionem convenit eorum, apud quos eam natam esse, et fruges invenisse, constat! Itaque, apud patres nostros, atroci ac difficili reipublicæ tempore, cum, Ti. Graccho occiso, magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio L. Calpurnio consulibus, aditum est ad libros Sibyllinos; in quibus inventum est, "Cererem antiquissimam placari oportere." Tum, ex amplissimo collegio decemvirali, sacerdotes populi Romani, cum esset in urbe nostrâ Cereris pulcherrimum et magnificentissimum templum, tamen usque Ennam profecti sunt. Tanta enim erat auctoritas et

vetustas illius religionis, ut, cum illuc irent, non ad ædem Cereris, sed ad ipsam Cererem, proficisci viderentur.

Non obtundam diutius: etenim jamdudum vereor, ne oratio mea aliena ab judiciorum ratione, et quotidianâ dicendi consuetudine, esse videatur. Hoc dico, hanc ipsam Cererem, antiquissimam, religiosissimam, principem omnium sacrorum quæ apud omnes gentes nationesque fiunt, a C. Verre ex suis templis ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis Ennam, vidistis simulacrum Cereris e marmore, et in altero templo Liberæ. Sunt ea perampla atque præclara, sed non ita antiqua. Ex ære fuit quoddam modicâ amplitudine, ac singulari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum, quæ sunt in eo fano, multo antiquissimum. Id sustulit; ac tamen eo contentus non fuit. Ante ædem Cereris, in aperto ac propatulo loco, signa duo sunt, Cereris unum, alterum Triptolemi, et pulcherrima, et perampla. His pulchritudo periculo, amplitudo saluti fuit, quod eorum demolitio atque asportatio perdifficilis videbatur. Insistebat in manu Cereris dextrâ simulacrum pulcherrime factum Victoriæ: hoc iste e signo Cereris avellendum, asportandumque, curavit.

L. Qui tandem istius animus est nunc in recognitione scelerum suorum, cum ego ipse, in commemoratione eorum, non solum animo commovear, verum etiam corpore perhorrescam? Venit enim mihi fani, loci, religionis illius, in mentem: versantur ante oculos omnia; dies ille, quo ego Ennam cum venissem, præsto mihi sacerdotes Cereris cum infulis ac verbenis fuerunt; concio, conventusque civium; in quo ego cum loquerer, tanti fletus gemitusque fiebant, ut acerbissimus totâ urbe luctus versari videretur. Non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua judicia, non importunissimas istius libidines, non vim, non contumelias, quibus operti oppressique erant, conquerebantur: Cereris numen,

sacrorum vetustatem, fani religionem, istius sceleratissimi atque audacissimi supplicio expiari volebant: omnia se cætera pati ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, venisse Ennam, et non Proserpinam asportâsse, sed ipsam abripuisse Cererem, videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, sed fanum Cereris, esse. Habitare apud sese Cererem Ennenses arbitrantur; ut mihi non cives illius civitatis, sed omnes sacerdotes, omnes accolæ, atque antistites Cereris, esse videantur.

Ennâ tu simulacrum Cereris tollere audebas? Ennæ tu de manu Cereris Victoriam deripere, et Deam Deæ detrahere, conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere ausi sunt, in quibus erant omnia, quæ sceleri propiora sunt, quam religioni. Tenuerunt enim, P. Popillio P. Rupilio consulibus, illum locum servi, fugitivi, barbari, hostes. Sed neque tam servi illi dominorum, quam tu libidinum; neque tam fugitivi illi a dominis, quam tu a jure et a legibus; neque tam barbari linguâ et natione illi, quam tu naturâ et moribus; neque illi tam hostes hominibus, quam tu Diis immortalibus. Quæ deprecatio est igitur ei reliqua, qui indignitate servos, temeritate fugitivos, scelere barbaros, crudelitate hostes, vicerit?

LI. Audîstis Theodorum, et Numinium, et Nicasionem, legatos Ennenses, publice dicere, sese a suis civibus hæc habere mandata, ut ad Verrem adirent, et eum simulacrum Cereris et Victoriæ reposcerent: id si impetrâssent, tum ut morem veterem Ennensium conservarent; publice in eum (tametsi vexâsset Siciliam) tamen, quoniam hæc a majoribus constituta accepissent, testimonium ne quod dicerent. Sin autem ea non reddidisset, tum ut judicio adessent, tum uti de ejus injuriis judices docerent, sed multo maxime de religione quererentur. Quas illorum querimonias nolite (per Deos immortales!) adspernari, nolite contemnere ac negligere, judices. Agun-

tur injuriæ sociorum; agitur vis legum; agitur existimatio veritasque judiciorum; quæ sunt omnia permagna: verum illud maximum: tantâ religione obstricta tota provincia est; tanta superstitio ex istius facto mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quæcumque accidant publice vel privatim incommoda, propter eam causam scelere istius evenire videantur.

Audîstis Centuripinos, Agyrinenses, Catinenses, Herbitenses, Ennenses, complures alios, publice dicere, quæ solitudo esset in agris, quæ vastitas, quæ fuga aratorum, quam deserta, quam inculta, quam relicta omnia. Ea tametsi istius multis et variis injuriis acciderunt; tamen hæc una causa in opinione Siculorum plurimum valet, quod, Cerere violatâ, omnes cultus fructusque Cereris in his locis interiisse arbitrantur. Medemini religioni sociorum, judices: conservate vestram: neque enim hæc externa vobis religio, neque aliena. Quod si esset, si suscipere eam nolletis, tamen, in eo qui violâsset, sancire vos velle oporteret. Nunc vero, in communi omnium gentium religione, inque his sacris quæ majores nostri ab exteris nationibus adscita atque arcessita coluerunt, (quæ sacra, ut erant re verâ, sic appellari Græca voluerunt) negligentes ac dissoluti, si cupiamus esse, quî possumus?

LII. Unius etiam urbis, omnium pulcherrimæ atque ornatissimæ, Syracusarum, direptionem commemorabo, et in medium proferam, judices; ut aliquando totam hujus generis orationem concludam ac definiam. Nemo fere vestrûm est, quin, quemadmodum captæ sint a M. Marcello Syracusæ, sæpe audierit, nonnunquam etiam in annalibus legerit. Conferte hanc pacem cum illo bello, hujus prætoris adventum cum illius imperatoris victoriâ, hujus cohortem impuram cum illius exercitu invicto, hujus libidines cum illius continentiâ: ab illo, qui cepit, con-

ditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas, dicetis Syracusas.

Ac jam illa omitto, quæ disperse a me multis locis dicentur ac dicta sunt: forum Syracusanorum, quod, introitu Marcelli, purum a cæde servatum est, id, adventu Verris, Siculorum innocentium sanguine redundâsse: portum Syracusanorum, qui tum et nostris classibus et Carthaginiensium clausus fuisset, eum, isto prætore, Cilicum myoparoni prædonibusque patuisse. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas; quæ tum, urbe captâ, commissa non sunt, neque odio hostili, neque licentiâ militari, neque more belli, neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab isto per triennium perfecta sunt: ea, quæ conjuncta cum illis rebus sunt, de quibus antea dixi, cognoscite.

Urbem Syracusas maximam esse Græcarum urbium pulcherrimamque omnium, sæpe audîstis. Est, judices, ita, ut dicitur: nam et situ est, cum munito, tum, ex omni aditu vel terrâ vel mari, præclaro ad adspectum: et portus habet prope in ædificatione [amplexuque] urbis inclusos; qui, cum diversos inter se aditus habeant, in exitu conjunguntur et confluunt. Eorum conjunctione pars oppidi, quæ appellatur Insula, mari disjuncta angusto, ponte rursum adjungitur et continetur.

LIII. Ea tanta est urbs, ut ex quatuor urbibus maximis constare dicatur: quarum una est ea, quam dixi, Insula; quæ, duobus portubus cincta, in utriusque portûs ostium aditumque projecta est; in quâ domus est, quæ regis Hieronis fuit, quâ prætores uti solent. In eâ sunt ædes sacræ complures; sed duæ, quæ longe cæteris antecellunt; Dianæ una; et altera (quæ fuit, ante istius adventum, ornatissima) Minervæ. In hac Insulâ extremâ, est fons aquæ dulcis, cui nomen Arethusa est, incredibili magnitudine, plenissimus piscium; qui fluctu totus operiretur, nisi

munitione ac mole lapidum a mari disjunctus esset. Altera autem est urbs Syracusis, cui nomen Achradina est; in quâ forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatissimum prytaneum, amplissima est curia, templumque egregium Jovis Olympii; cæteræque urbis partes, unâ latâ viâ perpetuâ multisque transversis divisæ, privatis ædificiis continentur. Tertia est urbs, quæ, quod in eâ parte Fortunæ fanum antiquum fuit, Tycha nominata est; in quâ et gymnasium amplissimum est, et complures ædes sacræ: coliturque ea pars et habitatur frequentissime. Quarta autem est urbs, quæ (quia postrema ædificata est) Neapolis nominatur; quam ad summam, theatrum est maximum: præterea duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ; signumque Apollinis, qui Temenites vocatur, pulcherrimum et maximum; quod iste si portare potuisset, non dubitâsset auferre.

LIV. Nunc ad Marcellum revertar, ne hæc a me sine causâ commemorata esse videantur; qui, cum tam præclaram urbem vi copiisque cepisset, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex quâ præsertim nihil periculi ostenderetur, delere et exstinguere. Itaque ædificiis omnibus, publicis et privatis, sacris et profanis, sic pepercit, quasi, ad ea defendenda, cum exercitu, non expugnanda, venisset. In ornatu urbis, habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis. Victoriæ putabat esse, multa Romam deportare, quæ ornamento urbi esse possent; humanitatis, non plane spoliare urbem, præsertim quam conservare voluisset. In hac partitione ornatûs, non plus victoria Marcelli populo Romano appetivit, quam humanitas Syracusanis reservavit. Romam quæ asportata sunt, ad ædem Honoris atque Virtutis, itemque aliis in locis, videmus. Nihil in ædibus, nihil in hortis, posuit, nihil in suburbano: putavit, si urbis ornamenta domum suam non contulisset, domum suam ornamento urbi futu-

ram. Syracusis autem permulta atque egregia reliquit: Deum vero nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem; non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat injuria; sed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum et jurisdictionem cum ferro et armis, adventum et comitatum cum exercitu et victoriâ, conferatis.

LV. Ædes Minervæ est in Insulâ, de quâ ante dixi; quam Marcellus non attigit; quam plenam atque ornatam reliquit; quæ ab isto sic spoliata atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui tamen in bello religionum et consuetudinis jura retineret, sed ut a barbaris prædonibus, vexata esse videatur. Pugna erat equestris Agathoclis regis in tabulis picta præclare: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. Nihil erat eâ picturâ nobilius: nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur. Has tabulas M. Marcellus, cum omnia, illâ victoriâ suâ, profana fecisset, tamen, religione impeditus, non attigit: iste, cum illa jam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracusani, sacra religiosaque accepisset, omnes eas tabulas abstulit; parietes, quorum ornatus tot sæcula manserat, tot bella effugerat, nudos ac deformatos reliquit. Et Marcellus, qui, si Syracusas cepisset, duo templa se Romæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non Honori neque Virtuti, ut ille, sed Veneri et Cupidini, vota deberet, is Minervæ templum spoliare conatus est. Ille Deos Deorum spoliis ornare noluit: hic ornamenta Minervæ virginis in meretriciam domum transtulit. Viginti et septem præterea tabulas pulcherrime pictas ex eâdem æde sustulit; in quibus erant imagines Siciliæ regum ac tyrannorum, quæ non solum pictorum artificio delectabant, sed etiam commemoratione hominum, et cognitione formarum. Ac videte, quanto tetrior hic tyrannus Syracusanis fuerit, quam quisquam superiorum; cum illi tamen

ornârint templa Deorum immortalium, hic etiam Deorum monimenta atque ornamenta sustulerit.

LVI. Jam vero quid ego de valvis illius templi commemorem? Vereor, ne, hæc qui non viderunt, omnia me nimis augere atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo suspicari debet, tam esse me cupidum, ut tot viros primarios velim (præsertim ex judicum numero), qui Syracusis fuerint, qui hæc viderint, esse temeritati et mendacio meo conscios. Confirmare hoc liquido, judices, possum, valvas magnificentiores, ex auro atque ebore perfectiores, nullas unquam ullo templo fuisse. Incredibile dictu est, quam multi Græci de valvarum harum pulchritudine scriptum reliquerint. Nimium forsitan hæc illi mirentur, atque efferant. Esto; verumtamen honestius est reipublicæ nostræ, judices, ea, quæ illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam prætorem in pace abstulisse. Ex ebore diligentissime perfecta argumenta erant in valvis: ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit, atque abstulit: et tamen indicavit, se non solum artificio, sed etiam pretio quæstuque, duci: nam bullas aureas omnes ex his valvis, quæ erant et multæ et graves, non dubitavit auferre; quarum iste non opere delectabatur, sed pondere. Itaque ejusmodi valvas reliquit, ut, quæ olim ad ornandum templum erant maxime, nunc tantum ad claudendum factæ esse videantur. Etiamne gramineas hastas? vidi enim vos, in hoc [nomine,] cum testes dicerent, commoveri, quod erant hujusmodi, ut semel vidisse satis esset; in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, sed tantum magnitudo incredibilis, de quâ vel audire satis esset; nimium, videre plus quam semel: etiamne id concupîsti?

LVII. Nam Sappho, quæ sublata de prytaneo est, dat tibi justam excusationem, prope ut concedendum atque ignoscendum esse videatur. Silanionis opus

tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quisquam, non modo privatus, sed populus, potius haberet, quam homo elegantissimus atque eruditissimus, Verres? Nimirum contra dici nihil potest: nostrûm enim unusquisque (qui tam beati, quam iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus), si quando aliquid istiusmodi videre volet, eat ad ædem Felicitatis, ad monimentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicujus istorum Tusculanum: spectet forum ornatum, si quid iste suorum ædilibus accommodavit; Verres hæc habeat domi? Verres ornamentis fanorum atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas? Etiamne hujus operarii studia ac delicias, judices, perferetis? qui ita natus est, ita educatus, ita factus et animo et corpore, ut multo appositior ad deferenda, quam ad auferenda, signa esse videatur.

Atque hæc Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest. Nam, cum ipsa fuit egregie facta, tum epigramma Græcum pernobile incisum habuit in basi, quod iste, eruditus homo et Græculus, qui hæc subtiliter judicat, qui solus intelligit, si unam literam Græcam scîsset, certe non sustulisset. Nunc enim, quod inscriptum est inani in basi, declarat, quid fuerit; et id ablatum indicat.

Quid? signum Pæanis ex æde Æsculapii, præclare factum, sacrum et religiosum, non sustulisti? quod omnes propter pulchritudinem visere, propter religionem colere, solebant. Quid? ex æde Liberi simulacrum Aristæi non tuo imperio palam ablatum est? Quid? ex æde Jovis religiosissimum simulacrum Jovis Imperatoris, quem Græci Urion nominant, pulcherrime factum, nonne abstulisti? Quid? ex æde Liberæ parvum illud caput pulcherrimum, quod visere solebamus, num dubitâsti tollere? Atque ille Pæan sacrificiis anniversariis simul cum Æsculapio apud illos colebatur: Aristæus, qui [ut Græci ferunt, Liberi filius,] inventor olei esse dicitur,

unâ cum Libero patre apud illos eodem erat in templo consecratus.

LVIII. Jovem autem Imperatorem quanto honore in suo templo fuisse arbitremini, hinc colligere potestis, si recordari volueritis, quantâ religione fuerit eâdem specie atque formâ signum illud, quod, ex Macedoniâ captum, in Capitolio posuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum signa Jovis Imperatoris uno in genere pulcherrime facta; unum illud Macedonicum, quod in Capitolio vidimus: alterum, in Ponti ore et angustiis; tertium, quod Syracusis, ante Verrem prætorem, fuit. Illud Flamininus ita ex æde suâ sustulit, ut in Capitolio, hoc est, in terrestri domicilio Jovis, poneret. Quod autem est ad introitum Ponti, id, cum tam multa ex illo mari bella emerserint, tam multa porro in Pontum invecta sint, usque ad hanc diem, integrum inviolatumque servatum est. Hoc tertium, quod erat Syracusis, quod M. Marcellus, armatus et victor, viderat; quod religioni concesserat; quod cives atque incolæ Syracusani colere, advenæ non solum visere, verum etiam venerari solebant, id Verres ex templo Jovis sustulit.

Ut sæpius ad M. Marcellum revertar, judices, sic habetote: plures esse a Syracusanis istius adventu Deos, quam victoriâ Marcelli homines, desideratos. Etenim ille requisîsse dicitur etiam Archimedem illum, summo ingenio hominem ac disciplinâ; eumque cum audîsset interfectum, permoleste tulisse: iste omnia, quæ requisivit, non ut servaret, verum ut asportaret, requisivit.

LIX. Jam illa, quia leviora videbuntur, ideo præteribo; quod iste mensas Delphicas e marmore, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus sacris Syracusis abstulit. Itaque, judices, hi, qui hospites, ad ea quæ visenda sunt, ducere solent, et unumquidque ostendere, (quos illi mystagogos vocant) conversam

jam habent demonstrationem suam: nam, ut ante demonstrabant, quid ubique esset; ita nunc, quid undique ablatum sit, ostendunt.

[Quid tum?] mediocrine tandem dolore eos affectos esse arbitramini? Non ita est, judices: primum, quod omnes religione moventur; et Deos patrios, quos a majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter et retinendos esse arbitrantur: deinde hic ornatus, hæc opera atque artificia, signa, tabulæ pictæ, Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus, hæc illis acerbissima videri, quæ forsitan nobis levia et contemnenda esse videantur. Mihi credite, judices, (tametsi vosmet ipsos hæc eadem audire certo scio) cum multas acceperint per hosce annos socii atque exteræ nationes calamitates et injurias; nullas Græci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quam hujuscemodi spoliationes fanorum atque oppidorum.

Licet iste dicat emisse se, sicuti solet dicere: credite hoc mihi, judices: nulla unquam civitas, totâ Asiâ et Græciâ, signum ullum, ullam tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, suâ voluntate cuiquam vendidit: nisi forte existimatis, posteaquam judicia severa Romæ fieri desierint, Græcos homines hæc venditare cœpisse, quæ tum non modo non venditabant, cum judicia fiebant, verum etiam coëmebant: aut nisi arbitramini, L. Crasso, Q. Scævolæ, C. Claudio, potentissimis hominibus, quorum ædilitates ornatissimas vidimus, commercium istarum rerum cum Græcis hominibus non fuisse; iis, qui post judiciorum dissolutionem ædiles facti sunt, fuisse.

LX. Acerbiorem etiam scitote esse civitatibus falsam istam et simulatam emtionem, quam si quis clam surripiat, aut eripiat palam, atque auferat: nam turpitudinem summam esse arbitrantur, referri in literas publicas, pretio adductam civitatem, et pretio parvo, ea, quæ accepisset a majoribus, vendi-

disse atque alienâsse: etenim mirandum in modum Græci rebus istis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque majores nostri facile patiebantur hæc esse quam plurima apud socios, ut imperio nostro quam ornatissimi florentissimique essent: apud eos autem, quos vectigales aut stipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda sunt, quæ nobis levia videntur, haberent hæc oblectamenta et solatia servitutis.

Quid arbitramini Rheginos, qui jam cives Romani sunt, merere velle, ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro sedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Vestæ est? ut cætera? quid Thespienses, ut Cupidinis signum, propter quod unum visuntur Thespiæ? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Ephesios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Iälysum? quid Athenienses, ut ex marmore Iäcchum, aut Paralum pictum, aut ex ære Myronis buculam? Longum est, et non necessarium, commemorare, quæ apud quosque visenda sunt totâ Asiâ et Græciâ: verum illud est, quamobrem hæc commemorem; quod existimare vos hoc volo, mirum quemdam dolorem accidere iis, ex quorum urbibus hæc auferantur.

LXI. Atque, ut cæteros omittamus, de ipsis Syracusanis cognoscite: ad quos ego cum venissem, sic primo existimabam, ut Romæ ex istius amicis acceperam, civitatem Syracusanam propter Heraclii hæreditatem, non minus esse isti amicam, quam Mamertinam propter prædarum ac furtorum omnium societatem: simul et verebar, ne mulierum nobilium et formosarum gratiâ, quarum iste arbitrio præturam per triennium gesserat, virorumque, quibuscum illæ nuptæ erant, nimiâ in istum non modo lenitudine, sed etiam liberalitate, oppugnarer, si quid ex literis Syracusanorum conquirerem. Itaque Syracusis cum

civibus Romanis eram; eorum tabulas exquirebam; injurias cognoscebam. Cum diutius in negotio curâque fueram; ut requiescerem, curamque animi remitterem, ad Carpinatii præclaras tabulas revertebar; ubi, cum equitibus Romanis ex illo conventu honestissimis, illos Verrutios, de quibus ante dixi, explicabam: a Syracusanis prorsus nihil adjumenti neque publice neque privatim exspectabam; neque erat in animo postulare. Cum hæc agerem, repente ad me venit Heraclius is, qui tum magistratum Syracusis habebat, homo nobilis, qui sacerdos Jovis fuisset; qui honos apud Syracusanos est amplissimus. Agit mecum, et cum fratre meo, ut, si nobis videretur, adiremus ad eorum senatum: frequentes esse in curiâ; se, jussu senatûs, a nobis petere ut veniremus. Primo nobis fuit dubium, quid ageremus: deinde cito venit in mentem, non esse vitandum nobis illum conventum et locum.

LXII. Itaque in curiam venimus. Honorifice sane consurgitur: nos, rogatu magistratûs, assedimus. Incipit is loqui, qui et auctoritate et ætate, et (ut mihi visum est) usu rerum, antecedebat, Diodorus Timarchides; cujus omnis oratio hanc habuit primo sententiam: Senatum populumque Syracusanum moleste graviterque ferre, quod ego, cum, in cæteris Siciliæ civitatibus, senatum populumque docuissem, quid eis utilitatis, quid salutis afferrem; et cum ab omnibus mandata, legatos, literas, testimoniaque sumsissem, in illâ civitate nihil ejusmodi facerem. Respondi, neque Romæ, in conventu Siculorum, cum a me auxilium communi omnium legationum consilio petebatur, causaque totius ad me Siciliæ deferebatur, legatos Syracusanorum affuisse; neque me postulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in eâ curiâ, in quâ inauratam C. Verris statuam viderem.

Quod posteaquam dixi, tantus est gemitus factus adspectu statuæ et commemoratione, ut illud in cu-

rià positum monimentum scelerum, non beneficiorum, videretur. Tum pro se quisque, quantum dicendo assequi poterat, docere me cœpit, ea, quæ paulo ante commemoravi: spoliatam urbem, fana direpta; ex Heraclii hæreditate, quam palæstritis concessisset, multo maximam partem ipsum abstulisse; neque postulandum fuisse, ut ille palæstritas diligeret, qui etiam inventorem olei Deum sustulisset; neque illam statuam esse ex pecuniâ publicâ, neque publice datam; sed eos, qui hæreditatis diripiendæ participes fuissent, faciendam statuendamque curâsse; eosdem Romæ fuisse legatos, illius adjutores improbitatis, socios furtorum, conscios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, si illi communi legatorum voluntati, et saluti Siciliæ, defuissent.

LXIII. Ubi eorum dolorem ex illius injuriis, non modo non minorem, sed prope majorem, quam cæterorum Siculorum, esse cognovi; tum ego meum animum in illos, tum mei consilii negotiique totius suscepti causam rationemque proposui: tum eos hortatus sum, ut causæ communi salutique ne deessent; ut illam laudationem, quam se, vi ac metu coactos, paucis illis diebus decrêsse dicebant, tollerent. Itaque, judices, Syracusani hæc faciunt, istius clientes atque amici. Primum mihi literas publicas, quas in ærario sanctiore conditas habebant, proferunt; in quibus ostendunt omnia, quæ dixi ablata esse, perscripta, et plura etiam, quam ego potui dicere: perscripta autem hoc modo, "quod ex æde Minervæ" [hoc et illud abesset:] "quod ex æde Jovis; quod ex æde Liberi." Ut quisque eis rebus tuendis conservandisque præfuerat, ita perscriptum erat, cum rationem ex lege reddiderat, et, quæ acceperat, deberet tradere: petisse, ut sibi, quod hæ res abessent, ignosceretur; itaque omnes liberatos discessisse, et esse ignotum omnibus: quas ego literas obsignandas publico signo, deportandasque, curavi.

De laudatione autem ratio sic reddita est: primum,

cum a Verre literæ, aliquanto ante adventum meum, de laudatione venissent, nihil esse decretum: deinde, cum quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni; maximo esse clamore et convicio repudiatos: posteaquam meus adventus appropinquârit, imperâsse eum, qui summam potestatem haberet, ut decernerent: decretum ita esse, ut multo plus illa laudatio mali, quam boni, posset afferre. Id adeo, judices, ut mihi ab illis demonstratum est, sic vos ex me cognoscite.

LXIV. Mos est Syracusis, ut, si quâ de re ad senatum referatur, dicat sententiam, qui velit: nominatim nemo rogatur. Et tamen, ut quisque honore et ætate antecedit, ita primus solet suâ sponte dicere: idque a cæteris ei conceditur. Si quando taceant omnes, tunc sortito coguntur dicere. Cum hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris. In quo primum ut aliquid esset moræ, multi interpellant: de Sex. Peducæo, qui de illâ civitate totâque provinciâ optime meritus esset, sese antea, cum audîssent ei negotium facessitum, cumque eum publice, pro plurimis ejus et maximis meritis, laudare cuperent, a C. Verre prohibitos esse: iniquum esse, tametsi Peducæus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluissent, quam quod tum cogerentur.

Conclamant omnes, et approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo. Ut quisque ætate et honore antecedebat, ita sententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipso senatûs-consulto cognoscite: nam principum sententiæ perscribi solent. Recita.

(Quod verba facta sunt de Sexto Peducæo:)

Dicit, qui primi suaserint: decernitur. Refertur deinde de Verre: dic, quæso, quomodo?

(Quod verba facta sunt de C. Verre:)

Quid postea scriptum est?

(*cum surgeret nemo, neque sententiam diceret*,)

Quid hoc est?

(*sors ducitur.*)

Quamobrem? Nemo erat voluntarius laudator præturæ tuæ, defensor periculorum tuorum, præsertim cum inire a prætore gratiam posset? Nemo. Ipsi illi tui convivæ, consiliarii, conscii, socii, verbum facere non audebant. In quâ curiâ statua tua stabat, et nuda filii, in eâ nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in nudâ provinciâ commoveret?

Atque etiam hoc me docent, ejusmodi senatûsconsulto sese fecisse laudationem, ut omnes intelligere possent, non laudationem, sed potius irrisionem esse illam, quæ commonefaceret istius turpem calamitosamque præturam. Etenim scriptum esse ita, quod iste "virgis neminem cecidisset;" a quo cognoscetis nobilissimos homines atque innocentissimos securi esse percussos: "quod vigilanter provinciam administrâsset;" cujus omnes vigilias in stupris constat adulteriisque esse consumtas. Hoc autem scriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accusator recitare non desineret, "quod prædones procul ab insulâ Siciliâ prohibuisset Verres;" quos etiam intra Syracusanam Insulam recepisset. Quæ posteaquam ex illis cognovi, discessi cum fratre e curiâ, ut, nobis absentibus, si quid vellent, decernerent.

LXV. Decernunt statim: primum, ut cum L. fratre hospitium publice fieret, quod is eamdem voluntatem erga Syracusanos suscepisset, quam ego semper habuissem. Id non modo tum scripserunt, verum etiam in ære incisum nobis tradiderunt. Valde (hercle) te Syracusani tui, quos crebro commemorare soles, diligunt; qui cum accusatore tuo satis justam causam conjungendæ necessitudinis putant, quod te accusaturus sit, et quod ad inquirendum in te venerit. Postea decernitur, ac non varie, sed prope con-

junctis sententiis, "ut laudatio, quæ C. Verri decreta esset, tolleretur."

At vero, cum jam non solum discessio facta esset, sed etiam perscriptum, atque in tabulas relatum, prætor appellatur. At quis appellat? magistratus aliquis? nemo. Senator? ne id quidem. Syracusanorum aliquis? minime. Quis igitur prætorem appellat? Qui quæstor istius fuerat, Cæcilius. O rem ridiculam! o desertum hominem! o desperatum ac relictum a magistratu Siculo! Ne senatûs-consultum Siculi homines facere possent, ne suum jus suis moribus, suis legibus, obtinere possent, non amicus istius, non hospes, non denique aliquis Siculus, sed quæstor, prætorem appellat. Quis hoc vidit? quis audivit? Prætor æquus et sapiens dimitti jubet senatum. Concurrit ad me maxima multitudo. Primum senatores clamare, eripi sibi jus, eripi libertatem: populus senatum laudare, gratias agere: cives Romani a me nusquam discedere. Quo quidem die, nihil ægrius factum est, multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abstinerentur. Cum ad prætorem in jus adîssemus, excogitat sane diligenter et caute, quid decernat; nam, ante quam verbum facerem, de sellâ surrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, cum jam advesperasceret, discessimus.

LXVI. Postridie mane ab eo postulo, ut Syracusanis liceret senatûs-consultum, quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enimvero negat: et ait, indignum facinus esse, quod ego in senatu Græco verba fecissem; quod quidem apud Græcos Græce locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, ut potui, ut volui, ut debui. Tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facile esse perspicuum, quantum inter hunc, et illum Numidicum, verum et germanum Metellum, interesset: illum noluisse suâ laudatione juvare L. Lucullum, sororis virum, quicum optime convenisset: hunc homini alienissimo a civitatibus laudationes per vim et metum comparare.

Quod ubi intellexi, multum apud illum recentes nuntios, multum tabulas, non commendaticias, sed tributarias, valuisse; admonitu ipsorum Syracusanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus singula perscripta erant. Ecce autem nova turba atque rixa. Ne tamen istum omnino Syracusis sine amicis, sine hospitibus, plane nudum esse ac desertum putetis; retinere cœpit tabulas Theomnastus quidam, homo ridicule insanus, quem Syracusani Theoractum vocant; qui illic ejusmodi est, ut eum pueri sectentur; ut omnes, cum loqui cœperit, irrideant. Hujus tamen insania, quæ ridicula est aliis, mihi tum molesta sane fuit: nam, cum spumas ageret in ore, arderent oculi, voce maximâ vim me sibi afferre clamaret; copulati in jus pervenimus.

Hîc ego postulare cœpi, ut mihi tabulas obsignare ac deportare liceret. Ille contra. Instare ego, omnium mihi tabularum et literarum fieri potestatem oportere. Contra, ille furiosus urgere, nihil ad se nostras leges pertinere. Prætor intelligens negare sibi placere, quod senatûs-consultum ratum esse non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? nisi vehementius homini minatus essem, nisi legum sanctionem, pœnamque recitâssem, tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem insanus, qui pro isto contra me vehementissime declamâsset, postquam non impetravit; credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant; quæ ego antea jam ab illis cognôram et acceperam.

LXVII. Laudent te sane jam Mamertini, qui ex tantâ provinciâ soli sunt, qui te salvum velint: ita tamen laudent, ut Heius, qui ejus princeps legationis est, adsit: ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati sint respondere. Ac, ne subito a me opprimantur, hæc sum rogaturus: "Navem populo Romano debeantne?" fatebuntur. "Præbuerintne, prætore C. Verre?" negabunt. "Ædificave-

rintne navem onerariam maximam publice, quam Verri dederint?" negare non poterunt. "Frumentumne ab his sumserit Verres, quod populo Romano mitteret, sicuti superiores?" negabunt. "Quid militum aut nautarum per triennium dederint?" nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum ac prædarum receptricem, negare non poterunt. Permulta multis navibus illinc exportata; hanc navem denique maximam, a Mamertinis datam, onustam cum isto prætore profectam, fatebuntur. Quamobrem tibi habe sane istam laudationem Mamertinam: Syracusanam quidem civitatem, ut abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus: apud quos etiam Verrea illa flagitiosa sublata sunt. Etenim minime conveniebat, ei Deorum honores haberi, qui simulacra Deorum sustulisset. Etiam (mehercule) illud in Syracusanis merito reprehenderetur, si, cum diem festum ludorum de fastis suis sustulissent celeberrimum et sanctissimum, quod eo ipso die Syracusæ a Marcello captæ esse dicuntur, iidem diem festum Verris nomine agerent; cum iste Syracusanis, quæ ille calamitosus dies reliquerit, ademisset. At videte hominis impudentiam atque arrogantiam, judices, qui non solum Verrea hæc turpia ac ridicula ex Heraclii pecuniâ constituerit, verum etiam Marcellea tolli imperârit; ut ei sacra facerent quotannis, cujus operâ omnium annorum sacra Deosque patrios amiserant; ejus autem familiæ dies festos tollerent, per quam cæteros quoque festos dies recuperârant.

ORATIONUM TOMI PRIMI FINIS.

EXCUDIT T. DAVISON, LONDINI.